FL. VEGETII RENATI VIRI

illuſtris de re Militari libri quatuor.

[S]EXTI IVLII FRONTINI viri conſularis de Strategematis libri totidem.

[A]ELIANI de inſtruendis Aciebus liber vnus.

[M]ODESTI de vocabulis rei Militaris liber vnus.

[Ite]m picturæ bellicæ cxx paſſim Vegetio adiectæ. Collata ſunt omnia ad antiquos codices, maxime BVDAEI, quod teſtabitur Aelianus.

Lutetiæ apud Chriſtianum Wechelum, ſub ſcuto Baſilienſi. Anno M.D.XXXII. decimo Kalendas Septembres.

RERVM ET VERBORVM IN VEGETIO CONTENTORUM INDEX,

getio contentorum index,in quo prior numerus capita, alter libros supputat.

FINIS.

INDEX IN SEXTVM IVLIVM FRONtiuum complectens illuſtrium virorum nomina cum exemplis eorum à Frontino adductis.

FINIS.

VEGETIVS DE
RE MILITARI.

FLAVII VEGETII

VIRI ILLVSTRIS, AD VALENtinianum Augustum Epitoma institutorum rei militaris, ex Commentariis Catonis, Celsi, Traiani, Hadriani, & Frontini.

Libri primi

PROLOGVS.

ANtiquis temporibus mos fuit, bonarum artium studia mandare literis, atque in libros redacta offerre principibus. Quia neque rectè aliquid inchoatur, nisi post deum fauerit imperator: neque quequam magis † decet vel meliora scire, vel plura quàm principem, cuius doctrina omnibus potest prodesse subiectis. *oportet* Quod Octauium Augustũ, ac bonos dehinc principes libenter habuisse, frequentibus declaratur exemplis. Sic regnantium testimoniis creuit eloquentia, dum non culpatur audacia. Hac ego imitatione compulsus, dum considero clementiam vestram, ausibus literarum magis ignoscere posse, quàm cæteros, tanto inferiorem me antiquis scriptoribus esse vix sensi, licet in hoc opusculo, nec verborum concinnitas sit necessaria, nec acumen ingenii, sed labor diligens ac fidelis: vt ea quę apud diuersos historicos, vel armorũ disciplinam docentes, dispersa & inuoluta celantur, pro vtilitate Romana proferantur in medium. De delectu igitur atq; exercitatione tyronum, per quosdã gradus & titulos antiquam consuetudinem conamur ostendere. Non quo tibi imperator inuicte, ista videantur incognita, sed vt quæ sponte pro reip. salute disponis, agnoscas olim custodisse Romani imperii conditores: & in hoc paruo libello, quicquid de maximis rebus, semp{q}; necessariis requirẽdũ credis, inuenias.

ROMANOS, OMNES GENTES SOLA Armorum exercitatione vicisse.

CAPVT PRIMVM.

IN omni autem prælio non tam multitudo & virtus indocta, quàm ars & exercitium solent præstare victoriam. Nulla enim alia re videmus populum Romanũ sibi orbem † subegisse terrarum, nisi armorum exercitio, disciplina castrorum, vsuque militiæ. *subiecisse* Quid enim aduersus Gallorum multitudinem, paucitas Romana valuisset? Quid aduersus Germanorũ proceritatẽ, breuitas potuisset audere? Hispanos quidem non tantũ numero sed etiã viribus corporũ, nostris præstitisse, manifestum est. Aphrorum dolis atque diuitiis semper impares fuimus. Græcorum artibus prudentiáque nos vinci, nemo vnquàm dubitauit. Sed aduersus omnia profuit tyronem solertem eligere, ius (vt ita dixerim) armorum docere, disciplinam quotidiano exercitio roborare, quæcunq; euenire in acie atque in præliis possent, omnia in cãpestri meditatione prænoscere, seuere in desides † vindicare. Scíẽtia enim rei bel- *vindicando*

licæ, dimicandi nutrit audaciã. Nemo facere metuit, quod se bene didicisse cõfidit. Etenim in certamine bellorum, exercitata paucitas ad victoriam promptior est: † rudis & indocta multitudo, exposita semper ad cædem.

quàm rudis

Ex quibus regionibus tyro eligendus. Cap. II.

RErum ordo deposcit, vt ex quibus prouinciis vel regionibus tyrones legẽdi sint, prima parte tractetur. Constat enim, in omnibus locis & ignauos & strenuos nasci. Sed tamen, quia gens gentem præcedit in bello, & plaga cœli non ad robur corporum tantum, sed etiam animorum plurimum valet, quo loco ea quæ à doctissimis hominibus cõprobata sunt, nõ omittam. Omnes nationes, quæ vicinæ sunt soli, nimio calore siccatas, amplius quidem sapere, sed minus habere sanguinis dicunt: ac propterea constantiã ac fiduciã † cominus non habere pugnãdi, quia metuunt vulnera, qui se exiguum sanguinem habere nouerint. Contrà, septentrionales populi, remoti à solis ardoribus, inconsultiores quidem, sed tamen largo sanguine redundantes, sunt ad bella promptissimi. Tyrones igitur de temperatioribus legẽdi sunt plagis, quibus & copia sanguinis suppetat ad vulnerum mortisq; cõtemptũ, & nõ possit deesse prudẽtia, † quæ & modestiã seruat in castris, & nõ parũ prodest in dimicatione, consiliis.

eo minus habere.

que res.

Vtrum ex agris an ex vrbibus vtiliores sint tyrones. Cap. III.

nota

SEquitur, vtrum ex agris, an de vrbibus vtilior tyro sit, requiramus. De qua parte, nunquam credo potuisse dubitari, aptiorem armis rusticam plebem, quæ sub diuo & in labore nutritur, solis patiens, vmbræ negligens, balnearum nescia, deliciarum ignara, simplicis animi, paruo contenta, duratis ad omnẽ laborum tolerantiam membris: cui gestare ferrum, fossam ducere, onus ferre, cõsuetudo de rure est. Interdum tamen necessitas exigit, etiam vrbanos ad arma compelli: qui vbi nomen dedere militiæ, primũ laborare, decurrere, portare pondus, & solem puluerem q; ferre cõdiscant: parco victu vtantur & rustico, interdum sub diuo, interdum sub papilionibus, cõmorentur. Tunc demũ ad vsum erudiãtur armorum: &, si longior expeditio emergit, in angariis plurimum detinendi sunt, proculq; habendi à ciuitatis illecebris: vt eo modo, & corporibus eorum robur accedat, & animis. Nec inficiandum est, post vrbem conditam, Romanos ex ciuitate profectos ad bellum semper: sed tunc nullis voluptatibus, nullis deliciis frangebãtur. Sudorẽ cursu & cãpestri exercitio collectũ natans iuuẽtus abluebat in Tyberi. Idẽ bellator, idẽ agricola, genera tãtũ mutabat armorũ. Quod vsq; adeo verũ est vt aranti Quintio Cincinnato, viro optimo, dictaturã constet oblatã. Ex agris ergo supplendũ robur præcipue videtur exercitus. Nescio enim quomodo minus timet mortẽ, qui minus deliciarũ nouit in vita.

Quintius Cincinnatus dictator.

Cuius ætatis tyrones probandi sint. Cap. IIII.

NVnc, qua ætate milites legi cõueniat, exploremus. Et quidem, si antiqua consuetudo seruãda est, incipientem pubertatem ad delectum cogendam nullus ignorat. Nõ enim tãtum celerius, sed etiam perfectius † imbibuntur, quæ discũtur à pueris. Deinde militaris † alacritatis saltus & cursus ante tẽtãdus est,

imbuuntur. alacritas

quàm

quàm corpus ætate pigrescat. Velocitas enim est, quæ percepto exercitio, strenuum efficit bellatorem. Adolescentes legendi sunt sicut ait Salustius. Nam primum iuuentus, simul ac bellli patiens erat, in castris per laboris vsum militiam discebat? Melius enim est vt exercitatus iuuenis causetur ætatem nondũ aduenisse pugnandi, quàm doleat præteriisse. Habeat etiam spacium vniuersa discendi. Neque enim parua aut leuis ars videtur armorum, siue equitem, siue peditem sagittarium velis imbuere, siue scutatũ armaturæ numeros, omneśq; gestus docere, ne locum deserat, ne ordines turbet, vt missile & destinato ictu & magnis viribus iaciat, vt fossam ducere, sudes scienter figere norit, tractare scutum, & obliquis ictibus venientia tela deflectere, plagam prudenter vitare, audacter inferre. Huic taliter instituto tyroni, pugnare aduersum quoslibet hostes in acie formido non erit, sed voluptas. *Salust. in Catilinar.*

Qua statura tyrones sint probandi. Cap. V.

PRoceritatẽ tyronũ, à Mario cõsule ad victoriã scio semp̃ exactã, ita, vt senos pedes, vel certe quinos & denas vncias habẽtes inter alares equites, vel in primis legionũ cohortibus probarẽtur. Sed tunc erat amplior multitudo: & plures militiam sequebantur armatam. Necdum enim ciuilis pars florentiorem adduxerat iuuentutem. Si ergo necessitas exegerit, non tam staturæ rationem conuenit habere, quàm virium. Et ipso Homero teste non fallimur, qui Tydeum minorem quidem corpore, sed fortiorem †animis fuisse significat. *Marij diligentia.* *Tydeus.* *armis.*

Ex vultu & corporis positione agnosci in eligendo qui meliores possint esse tyrones. Cap. VI.

SEd qui delectum acturus est, vehementer intendat vt ex vultu, ex oculis, ex omni confirmatione membrorum eos eligat, qui implere valeant officium bellatoris. Nanq; non tantum in hominibus, sed etiam in equis & canibus virtus multis declaratur indiciis, sicut doctissimorum hominum disciplina comprehenditur: quod etiam in apibus Mantuanus auctor dicit esse seruãdum.

Nam duo sunt genera: hic melior, insignis & ore
Et rutilis clarus squammis: ille horridus, alter
Desidia, latámq; trahens inglorius aluum. *Ex Vergilij iiij. Georgico.*

Sit ergo adolescens Martio operi deputandus, vigilantibus oculis, erecta ceruice, lato pectore, humeris musculosis, valentibus digitis, longioribus brachiis, vẽtre modicus, exilior cruribus, suris & pedibus non superflua carne distẽtis: sed neruorum duritia collectis. Cum hæc signa in tyrone deprehenderis, proceritatem non magnopere desideres. Vtilius est enim fortes milites esse, q̃ grandes.

Cuius artis tyrones vel eligendi sint vel respuendi. Cap. VII.

SEquitur, vt cuius artis tyrones vel eligendi vel penitus respuendi sint, indagemus. Piscatores, aucupes, dulciarios, lintheones, omnésq; qui aliquid tractasse videntur ad gynæcea pertinens, longe arbitror pellẽdos à castris. Fabros ferrarios, carpentarios, macellarios, & ceruorum aprorúmque venatores, con-

uenit sociare militiæ. Et hoc est in quo totius reip. salus vertitur, vt tyrones non tantum corporibus, sed etiam animis præstantissimi deligantur. Vires regni & Romani nominis fundamentum in prima † delectorum examinatione consistunt. Nec leue putetur hoc officium, aut passim quibuscunque mãdandum, quod apud veteres inter tam varia genera virtutum, in Sertorio præcipue constat esse laudatum Iuuentus enim, cui defensio prouinciarum, cui committenda bellorum fortuna & genere, si copia suppetat, & moribus debet excellere. Honestas enim idoneum militem reddit. Verecundia dum prohibet fugere, facit esse victorem. Quid enim prodest si exerceatur ignauus? si pluribus stipendiis moretur in castris? Nunquàm exercitus profecit tempore belli, cuius in probandis tyronibus claudicarit † elector. Et quantum vsu experimentisque cognouimus, hinc tot vbique ab hostibus illatæ sunt clades, dum longa pax militem negligentius incuriosiusque legit, dum honestiores quique ciuilia sectantur officia, dum possessoribus addicti tyrones, per gratiam aut dissimulationem probantur, talesque sociantur armis, quales domini habere fastidiunt. A magnis ergo viris magna diligentia idoneos eligi conuenit iuniores.

Margin: delectus; electio; indicti

Quando tyrones signandi sint. Cap. VIII.

SEd non statim punctis signorum inscribendus est tyro delectus: verum antè exercitio prætentandus, vt vtrum verè tanto operi aptus sit, possit cognosci. Et velocitas in illo requirenda videtur & robur, & vtrum armorum disciplinam ediscere valeat, vtrum habeat confidentiam militarem. Plerique enim quàmuis in specie non improbabiles videantur, tamen experimẽtis comprobantur indigni. Repudiandi ergo minus vtiles & in locum eorum strenuissimi subrogandi sunt. In omni enim conflictu non tam prodest multitudo, quàm virtus. Signatis itaque tyronibus per quotidiana exercitia, armorum est demonstranda doctrina. Sed huius rei vsum dissimulatio longæ securitatis aboleuit. Quem inuenias qui docere possit quod ipse non didicit? De hystoriis ergo vel libris nobis antiqua consuetudo repetẽda est. Sed illi res gestas & euentus tantum scripsere bellorum, ista quæ nunc quærimus tanquàm nota linquẽtes. Lacedæmonii quidem, & Athenienses, aliique Græcorum in libros retulere complura, quæ τακτικά vocantur. Sed nos disciplinam militarem populi Ro. debemus iuquirere qui ex paruis finibus imperium suum penè solis regionibus, & mundi ipsius fine distendit. Hæc necessitas compulit euolutis auctoribus, ea me in hoc opusculo fidelissime dicere, quæ Cato ille Censorius de disciplina militari scripsit, quæ Cornelius Celsus, quæ Frontinus perstringendà duxerunt, quæ Paternus diligentissimus iuris militaris assertor in libros redegit, quæ Augusti & Traiani, Adrianique constitutionibus cauta sunt.

Margin: Scriptores rei militaris.

Nihil enim mihi auctoritatis assumo, sed horum, quos supra retuli, ea quæ dispersa sunt, velut in ordinem & abbreuiationes, quæ epitomata dicuntur, conscribo.

Ad gradum militarem & cursum & saltum exercendos tyrones. Cap. IX.

PRimis ergo meditationum auspiciis, tyrones militarem edocendi sunt gradum. Nihil enim magis in itinere vel in acie custodiédum est, quàm vt omnes milites incedendi ordinẽ seruent. Quod aliter fieri non potest, nisi vt assiduo exercitio ambulare celeriter & æqualiter discant. Periculum enim sæpe ab hostibus grauissimum sustinet diuisus & inordinatus exercitus. Militari ergo gradu, viginti milia passuum, horis quinque duntaxat æstiuis conficienda sunt. Pleno autem gradu, qui citatior est, totidem horis viginti quatuor milia peragenda sunt. Quicquid addideris iam cursus est, cuius spacium non potest diffiniri. Sed ad cursum præcipue assuefaciendi sunt iuniores, vt maiore impetu in hostes procurrant, vt loca opportuna celeriter, cum vsus aduenerit, occupent: vel aduersariis idem facere volentibus, præoccupent: vt ad explorandum alacriter pergant, alacrius redeant, vt fugientium terga facilius comprehendant. Ad saltũ etiam quo vel fossæ transiliuntur, vel impediens aliqua altitudo superatur, exercendus est miles: vt cũ eiusmodi difficultates euenerint, possint sine labore trãsire. Præterea in ipso conflictu ac dimicatione telorum bellator cum cursu saltuq́ veniens, aduersarii perstringit oculos, mentemq́ deterret, priúsque plagam infligit, quàm ille ad cauendũ vel ad resistendum se præparet. De exercitio Pompeii magni, Salustius hoc memorat, cum alacribus saltu, cum velocibus cursu, cum validis vecte certabat. Neque enim ille aliter potuisset par esse Sertorio, nisi se & milites frequentibus exercitiis præparasset ad prælia. *Pompeij exercitatio.*

Ad vsum natandi exercendos tyrones. Cap. X.

NAtãdi vsum æstiuis mensibus omnis æqualiter debet tyro condiscere: non enim semper flumina pontibus transeuntur, sed & cedens & insequens natare cogitur frequenter exercitus. Sæpe repentinis hymbribus vel niuibus solent exundare torrentes. Et ignorantia non solum ab hoste, sed etiam ab ipsis aquis discrimen incurrit: ideóque Romani veteres, quos tot bella & continua pericula, ad omnem rei militaris erudierant artem, campum Martium vicinũ Tyberi delegerunt: in quo iuuentus post exercitium armorum, sudorem, puluerémque dilueret, ac lassitudinem cursúsque laborem natando deponeret. Non solum autem pedites, sed & equites ipsósque equos vel lixas (quos galearios vocant) ad natandum exercere percommodum est: ne quid imperitis, cum necessitas imminebit, eueniat. *Campus Martius.* *Galearij.*

Quemadmodum ad scuta viminea vel ad palos antiqui exercebant tyrones. Cap. XI.

ANtiqui (sicut inuenitur in libris) hoc genere exercuere tyrones. Scuta de vimine in modum cratium corrotundata texebant: ita vt duplum pondus cratis haberet, quàm scutum publicum habere consueuit.

Iidemq́ clauas ligneas, duplicis æque ponderis, pro gladiis tyronibus dabant. Eòque modo non tantum mane, sed etiam post meridiem exercebantur ad palos. *Palorum usus.* Palorum enim vsus nō solum militibus, sed etiam gladiatoribus plurimum prodest. Nec vnquàm aut harena, aut campus inuictum armis virum probauit, nisi qui diligenter exercitatus docebatur ad palum. A singulis autem tyronibus singuli pali defigebātur in terram, ita vt mutare non possent, & sex pedibus eminerent. Contra illum palum, tanquàm contra aduersarium, tyro cum crate illa & clana, velut cum gladio se exercebat & scuto: vt nunc quasi caput aut faciem peteret, nunc à lateribus minaretur, interdum cōtenderet poplites & crura succidere, recederet, assultaret, insiliret, & quasi præsentē aduersariū, sic palum omni impetu, omni bellādi arte tētaret. In qua meditatione seruabatur illa cautela, vt ita tyro ad inferendū vulnus insurgeret, ne qua ex parte pateret ipse ad plagā.

Non cæsim sed punctim ferire docendos tyrones. Cap. XII.

PRæterea non cæsim, sed punctim ferire discebant. Nam cæsim pugnantes non solum facile vicere, sed etiam derisere Romani. Cæsa enim quouis impetu veniat, non frequenter interficit: cum & armis vitalia defendantur, & ossibus. At contrà puncta, duas vncias adacta, mortalis est. Necesse est enim vt vitalia penetret, quicquid immergitur. Deinde dū cæsa infertur, brachiū dextrum latusq́ nudatur. Puncta autem tecto corpore infertur, & aduersariū sauciat ante quàm videatur. Ideoq́ ad dimicandum hoc præcipue genere vsos esse constat Romanos: duplicis autem pōderis illa cratis & claua ideo dabantur, vt cum vera & leuiora arma tyro sumpsisset, velut grauiore pondere liberatus, securior alacriorq́ pugnaret.

Armaturam docendos tyrones. Cap. XIII.

PRæterea illo exercitii genere, quod armaturam vocant, & à campi doctoribus traditur, imbuēdus est tyro. Qui vsus vel ex parte seruatur. Cōstat enim & nunc in omnibus præliis armaturam melius pugnare, quàm cæteros. Ex quo intelligi debet, quantum exercitatus miles inexercitato sit melior: cum armatura vtcumq́ eruditi, reliquos contubernales suos bellandi arte præcedant. *Veterū consuetudo.* Ita autem seuere apud maiores exercitii disciplina seruata est, vt & doctores armorū duplicibus remunerarētur annonis; & milites, qui parum in illa prælusione profecerant, pro frumento ordeū cogerentur accipere: nec antè eis in tritico redderetur annona, quàm sub præsentia præfecti, tribunorum, vel principum experimentis datis, ostendissent se omnia quæ erant in militari arte complesse. Nihil enim neq́ firmius, neque fœlicius, neque laudabilius est rep. in qua abūdant milites eruditi. Non enim vestium nitor, vel auri vel argenti gemmarumq́ copiæ hostes aut ad reuerentiam nostram, aut ad gratiam inclinant, sed solo terrore subiguntur armorum. Deinde in aliis rebus (sicut ait Cato) si quid erratum est, *Catonis sententia.* potest postmodū corrigi: Præliorū delicta emendationē non recipiunt, cū statim pœna sequatur errorem. Aut enim confestim pereunt, qui ignauè imperitéque pugnauerunt: aut in fugam versi, victoribus vltra pares esse non audent.

Ad missi

Ad missilia iacienda tyro exercendus. Cap. XIIII.

SEd ad inceptum reuertor. Tyro, qui cum claua exercetur ad palum, hastilia quoq; pōderis grauioris, quàm vera futura sunt iacula, aduersus illū palū, tanquàm aduersus hominem iactare compellitur. In qua re armorum doctor attendit, vt magnis viribus hastile contorqueat, vt destinato ictu vel in palum vel iuxtà dirigat missile. Eo enim exercitio & lacertis robur accrescit, & iaculandi vsus atque peritia acquiritur.

Sagittis tyronem imbuendum diligenter. Cap. XV.

SEd propè tertia, vel quarta pars iuniorum, quæ aptior potuerit reperiri arcubus ligneis, sagittisq; lusoriis, ad illos ipsos semp exercenda palos. At doctores ad hāc rē & artifices eligēdi: & maior adhibēda solertia, vt arcū diligēter ac scienter teneāt, vt fortiter impleāt, vt sinistra fixa sit, vt dextera cū ratione ducatur, vt ad illud quod feriēdū est, oculus pariter ac animus cōsentiant, vt siue in equo siue in terra, rectè sagittare doceāt. Quā artē & disci opus est diligēter, & quotidiano vsu exercitioq; seruari. Quantū autē vtilitatis boni sagittarii in præliis habeāt, & Cato in libris de disciplina militari euidēter ostendit, & Claudius pluribus iaculatoribus antè institutis atque perdoctis, hostē, cui prius impar fuerat, superauit. Aphricanus quidem Scipio, cum aduersum Numantinos, qui exercitum populi Romani sub iugum miserant, esset acie certaturus, aliter superiorem se futurum esse non credidit, nisi in omnibus centuriis lectos sagittarios miscuisset.

Claudij iaculatores. Aphricani iaculatores

Ad iactandos lapides fundis vel manu exercendos tyrones. Cap. XVI.

AD lapides verò, vel manibus vel fundis iaciendos, exerceri diligenter conuenit iuniores. Fundarum autem vsum primi Balearium insularum habitatores & inuenisse, & ita peritè exercuisse dicūtur, vt matres paruos filios nullum cibum contingere sinerent, nisi quem ex funda destinato lapide percussissent. Sæpe enim aduersum bellatores cassidibus, cataphractis, loricisq; munitos, teretes lapides de funda vel fustibalo destinati, sagittis sunt omnibus grauiores: cum mēbris integris, lætale tamen vulnus importent: & sine inuidia sanguinis, hostis lapidis ictu intereat. In omnibus autem veterum præliis funditores militasse nullus ignorat. Quæ res ideo ab vniuersis tyronibus frequenti exercitio discenda est, quia fundam portare nullus est labor. Et interdū euenit, vt in lapidosis locis conflictus habeatur, vt aut mons sit aliquis defendendus aut collis, & ab oppugnatione castellorū siue ciuitatum, lapidibus barbari fundisq; sunt pellēdi.

Balearibus funæ primo repta.

De exercitio plumbatarum. Caput XVII.

PLumbatarum quoq; exercitatio (quas Martiobarbulos vocant) est tradenda iunioribus. Nam in Illyrico dudum duæ legiones fuerunt, quæ sena milia militū habuerunt: quæ, quòd his telis scienter vtebantur & fortiter, Martiobarbuli vocabantur. Per hos longo tempore strenuissime constat omnia bella confecta: vsq; eo, vt dum Diocletianus & Maximianus ad imperium venissent, pro merito virtutis hos Martiobarbulos, Iouiarios, atq; Herculianos censuerint appellandos, eosq; cunctis legionibus prætulisse doceantur. Quinos autem Martio barbulos

Martiobarbuli.

La pióbarı

barbulos insertos scutis portare cōsueuerunt: quos si opportune milites iacerent propè sagittariorum scutati † imitari videntur officium. Nam hostes equósque consauciant, priusquàm non modo manu ad manum, sed ad ictum missilium potuerit perueniri.

mutuati

Quemadmodum ad ascendendos equos tyrones exercendi sint. Cap. XVIII.

NOn tantum autem à tyronibus, sed etiam à stipendiariis militibus salitio equorum districte est semper exacta. Quem vsum vsq; ad hanc ætatem, licet iam cum dissimulatione, peruenisse manifestum est. Equi lignei hyeme sub tecto, æstate ponebantur in campo: super hos iuniores primo inermes, dum consuetudine proficerent, deinde armati cogebantur ascendere. Tantáque cura erat vt non solum à dextris, sed etiam à sinistris partibus & insilire & desilire condiscerent, euaginatos etiam gladios vel contos tenentes. Hoc enim continua meditatione faciebant, scilicet vt in tumultu prælii sine mora ascenderent, qui tam studiose exercebantur in pace.

Ad portandum pondus exercendos tyrones, Cap. XIX.

POndus quoque baiulare vsque ad LX libras, & iter facere gradu militari, frequentissime cogendi sunt iuniores, quibus in arduis expeditionibus necessitas imminet annonā pariter ac arma portandi. Nec hoc credatur esse difficile si vsus accesserit: nihil enim est quod non assidua meditatio facillimū reddat. Quā rē ātiquos milites factitauisse, Vergilio ipso teste potest cognosci q̨ ait,

Non secus ac patriis acer Romanus in armis
Iniusto sub fasce viam cum carpit, & hosti
Ante expectatum positis stat in agmine castris.

Quo armorum genere vsi sint antiqui. Cap. XX.

LOcus exigit, vt quo armorum genere, vel instruendi, vel muniendi sint tyrones, referre tentemus. Sed in hac parte antiqua penitus consuetudo deleta est: nam licet exemplo Gotthorum & Alanorum Hunnorumq; equitum arma profecerint, pedites tamen constat esse nudatos. Ab vrbe enim condita vsq; ad tēpus diui Gratiani, & cataphractis & galeis muniebatur pedestris exercitus. Sed cum campestris exercitatio, interueniente negligentia desidiaq; cessaret, grauia videri arma cœperunt, quæ raro milites induebant. Itaque ab imperatore postulabant primo cataphractas, deinde cassides deponere: sic detectis pectoribus & capitibus, congressi contra Gotthos milites nostri, multitudine sagittariorum sæpe deleti sunt: nec post tot clades, quæ vsque ad tantarum vrbium excidia peruenerunt, cuiquā curæ fuit, vel cataphractas vel galeas pedestribus reddere. Ita fit vt non de pugna, sed de fuga cogitent qui nudi in acie exponūtur ad vulnera. Quid enim pedes sagittarius sine cataphracta, sine galea, qui cum arcu scutum tenere nō potest, faciet? Quid ipsi draconarii atque signiferi qui sinistra manu hastas gubernant, in prælio facient, quorum & capita nuda esse cōstat & pectora? Sed grauis pediti lorica videtur, & galea fortasse raro meditanti, & arma

ma tractanti. Cæterum quotidianus vsus non laborat, etiam si onerosa gestauerit. Sed illi qui laborem in portandis veteribus munimentis armorum ferre nõ possunt, detectis † corporibus & vulnera sustinere coguntur & mortes: & (quod *capitibus* est grauius & turpius) aut capi, aut certe fuga rempub. perdere. Sic dum exercitium laboremq; declinant cũ maximo dedecore trucidãtur vt pecudes. Vnde apud antiquos† Murus non dicebatur pedestris exercitus: nisi quòd pilatæ legio- *mirum* *Murus pedestris exercitus.* nes præter scuta etiam cataphractis galeisq; fulgebant: vsque eo vt sagittarii sinistra brachia manicis munirentur. Pedites autem scutati, præter cataphractas & galeas etiam ferreas ocreas in dextris cruribus cõgerentur accipere. Sic erant armati illi qui in prima acie pugnantes principes, in secunda hastati, in tertia Triarii vocabantur. Sed triarii genibus flexis solebant intra scuta subsidere, ne *Triarij.* stantes vulnerarentur venientibus telis: & cum necessitas postulasset tanquàm requieti vehementius inuaderẽt hostes, à quibus cõstat sæpe factam esse victoriam cum hastati illi & qui priores steterant, interiissent. Erant autem apud veteres inter pedites, qui dicebantur leuis armaturæ funditores & ferentarii: qui præcipue in cornibus locabantur, & à quibus pugnandi sumebatur exordium: sed hi & velocissimi & exercitatissimi legebantur. Nec erant admodum multi, quia cedentes (si prælii necessitas compulisset) inter principia legionum recipi solebant, ita vt acies immota consisteret. Vsque ad præsentem propè ætatem consuetudo permansit, vt omnes milites pileis, quos pãnonicos vocabant, ex pellibus vterẽtur, quod propterea seruabatur, ne grauis galea videretur homini in prælio, qui gestabat aliquid semper in capite. Missilia autem quibus vtebatur pedestris exercitus, pila vocabantur, ferro subtili trigono præfixa, vnciarum nouem *Pila.* siue pedali, quæ in scuto fixa non possent abscindi: & loricã scienter ac fortiter directa, facile perrumpunt, cuius generis apud nos iam rara sunt tela. Barbari autem scutati pedites his præcipue vtuntur quas bebras vocant, & binas etiam *Bebre.* ac ternas in præliis portant. Sciendum præterea quòd cum missilibus agitur, sinistros pedes in antè milites habere debere, ita enim vibrandis spiculis vehemẽtior ictus est: Sed cum ad pilam (vt appellant) venitur, & manu ad manum gladiis pugnatur, tunc dextros pedes in antè milites habere debent: vt & latera eorum subducantur ab hostibus, ne possint vulnus accipere, & proximior dextra sit, quæ plagam possit inferre. Instruendos igitur ac protegendos omni arte pugnandi, & quocunque genere armorum constat esse tyrones. Necesse est enim vt dimicandi acriorem sumat audaciam, qui munito capite vel pectore non timet vulnus.

De munitione castrorum. Cap. XXI.

CAstrorum quoque munitionem debet tyro cõdiscere: nihil enim tam salutare, neque tam necessariũ inuenitur in bello: quippe si recte constituta sunt castra, ita intra vallum securi milites dies noctesq; peragunt, etiam si hostis obsideat, quasi muratam ciuitatem videantur secum vbique portare. Sed huius rei sciẽtia prorsus intercidit: nemo enim iam diu deductis fossis præfixisq; sudibus castra constituit. Sic diurno vel nocturno superuentu equitũ barbarorũ, multos

exercitus

exercitus scimus frequenter afflictos. Non solū autē confidentes sine castris ista patiuntur, sed cum in acie casu aliquo cœperint cedere, munimenta castrorum, quò se recipiant non habent, & more animalium multi cadunt. Nec prius moriendi finis fit, quàm hostibus defuerit voluntas persequendi.

In quibus locis constituenda sint castra. Cap. XXII.

CAstra autem præsertim hoste vicino, tuto semper facienda sunt loco: vbi & lignorum & pabuli & aquæ suppetat copia. Et si diutius commorandū sit, loci salubritas eligatur. Cauendū etiam ne mons sit vicinus altior, qui ab aduersariis captus possit officere. Considerandum etiam ne torrentibus inundari consueuerit campus, & hoc casu vim patiatur exercitus. Pro numero autē militum vel impedimentorum munienda sunt castra, ne maior multitudo constipetur in paruis, neue paucitas in latioribus vltrà quàm oportet cogatur extēdi.

Quali specie delinianda sint castra Cap. XXIII.

INterdum autem quadrata, interdum trigona, interdum semirotunda, prout loci qualitas aut necessitas postulauerit, castra facienda sunt. Porta autē quæ appellatur prætoria, aut orientem spectare debet, aut illum locum qui ad hostē respicit: aut si iter agitur, illā partem debet attendere, ad quam est profecturus exercitus, intra quam primæ centuriæ, hoc est, cohortes, papiliones tendunt, & dracones & signa constituunt. Decumana autem porta quæ appellatur, post prætoriam est: per quā delinquentes milites educuntur ad pœnam.

Pretoria porta. *Decumana porta.*

Quo genere munienda sint castra Cap. XXIIII.

CAstrorū autem diuersa triplexq; munitio est. Nam si nimia necessitas nō premit, cespites circunciduntur è terra, & ex illis velut murus instruitur, altus tribus pedibus super terram, ita vt in antè sit fossa, de qua leuati sint cespites: deinde tumultuaria fossa sit lata pedes nouem, & alta pedes septem. Sed vbi vis acrior imminet hostiū, tunc latissima fossa ambitum conuenit munire castrorum, ita vt 12. pedes lata sit, & alta sub linea (sicut appellant) pedes nouē. Suprà autē sæpibus hincinde factis, quæ de fossa † leuata fuerit terra congeritur, & crescit in altum quatuor pedes. Sic fit vt sit alta tredecim pedes, duodecim lata: supra quam sudes de lignis fortissimis, quas milites portare consueuerāt, præfiguntur. Ad quod opus ligones, rastra, qualos, aliáq; vtensilium genera habere conuenit semper in promptu.

egesta.

Quemadmodū munienda sint castra cū hostis immineat. Cap. XXV.

SEd facile est absentibus hostibus castra munire, verum si aduersarius incumbat, tunc omnes equites, & media pars peditum, ad propulsandum hostiū impetum, ordinantur in acie, reliqui post ipsos ductis fossis muniūt castra: & per præconē indicat, quæ cēturia prima, quæ secūda, quæ tertia, quæ quarta donec opus omne cōpleuerit. Post hæc à centurionibus fossa inspicitur ac mēsuratur, & vindicatur in eos qui negligētius fuerint operati. Ad hūc ergo vsum

instituendus

† instituendus est tyro, vt cum necessitas postulauerit, sine perturbatione celeriter possit castra munire. *constituendus.*

Quemadmodum exerceantur tyrones, vt in acie ordinem & interualla custodiant. Cap. XXVI.

Nihil magis prodesse cõstat in pugna, quàm vt assiduo exercitio milites, in acie dispositos ordines indesinenter obseruent, nec vltrà magis q̃ expedit, aut cõglobent agmen, aût laxẽt. Nã etiã constipati perdũt spacia pugnandi, & sibi inuicẽ impedimẽto sunt: & rariores atq; interlucẽtes aditus perrũpẽdi hostibus præstant. Necesse est autẽ statim metu vniuersa cõfundi, si intercisa acie ad † dimicãtũ terga hostis accesserit. Producẽdi ergo tyrones sunt semper ad cãpũ, & secundũ matriculæ ordinẽ in aciem dirigẽdi, ita vt primo simplex extẽsa sit acies, ne quos sinus, ne quas habeat curuaturas: vt æquali legitimoq; spacio miles distet a milite. Tũc præcipiẽdũ, vt subito duplicent aciẽ, ita vt in ipso impetu, ad quẽ ipsi respõdere solent, ordo seruetur. Tertio præcipiendũ est, vt quadratam aciem repente constituant: quo facto in trigonum (quem cuneum vocant) acies ipsa mutãda est. Quæ ordinatio plurimũ prodesse cõsueuit in bello. Iubetur etiam vt instruant orbes, quo genere cum vis hostium interrupit aciẽ, resisti ab exercitatis militibus consueuit, ne omnis multitudo fundatur iu fugam, & graue discrimen immineat. Hæc si iuniores assidua meditatione perceperint, facilius in ipsa dimicatione seruabunt. *dimicandi in terra hostis.*

Quantum spacium ire vel redire debeant, vel quoties in mense exerceri, cum educuntur milites ambulatum. Cap. XXVII.

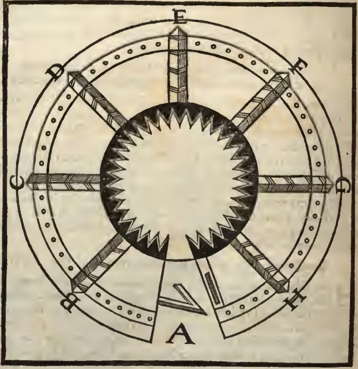
Præterea & vetus consuetudo permansit, & diui Augusti atq; Hadriani cõstitutionibus præcauetur, vt ter in mense, tam equites quàm pedites educãtur ambulatũ: hoc enim verbo, hoc † exercẽdi genus nominãt. Decẽ milia passuũ armati instructiq; omnibus telis pedites, militari gradu ire ac redire iubebãtur in castra, ita vt aliquã itineris partẽ cursu alacriore cõficerent. Equites quoque diuisi per turmas armatiq;, similiter tantum itineris peragebant, ita vt ad equestrem meditationem interdum sequerentur, interdum cederent, & recursu quodã impetus repararẽt. Non solum autem in campis, sed etiam in cliuosis & arduis locis & ascendere & descendere vtraq; acies cogebatur, vt nulla res vel casus prorsus pugnantibus posset accidere, quam non antè boni milites assidua exercitatione didicissent. *exercitij*

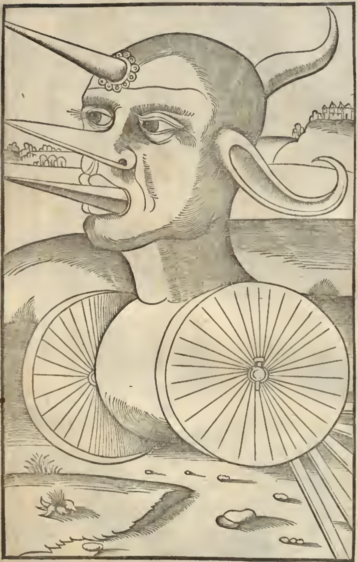
De adhortatione rei militaris Romanæq; virtutis. Cap. XXVIII.

Haec fidei ac deuotionis intuitu, imperator inuicte, de vniuersis auctoribus, qui rei militaris disciplinam literis mandauerunt, in hunc libellum enucleata congessi, vt in delectu atq; exercitatione tyronum, si quis diligens velit existere, ad antiquæ virtutis imitationẽ facile corroborare possit exercitum. Neq; enim degenerauit in hominibus Martius calor, nec effœtę sunt terræ quæ Lacedæmonios, quæ Athenienses, quæ Marsos, quæ Sãnites, quæ Pelignos, quæ

ipſos progenuere Romanos. Nonne Epirotæ armis plurimum aliquando valuerunt? Nonne Macedones ac Theſſali, ſuperatis Perſis, vſque ad Indiam bellando penetrarunt? Dacos autem & Mœdos ac Thraces, intantum bellicoſos ſemper fuiſſe manifeſtum eſt, vt ipſum Martem fabulæ apud eos natum eſſe confirment. Longum eſt ſi vniuerſarum prouinciarum vires enumerare contendam, cum omnes in Romani imperii ditione conſiſtãt. Sed longæ ſecuritas pacis homines partim ad delectationem ocii, partim ad ciuilia traduxit officia. Ita cura exercitii militaris, primo negligentius agi, poſtea diſſimulari, ad poſtremum olim in obliuionẽ perducta cognoſcitur: nec aliquis hoc ſuperiore ætate accidiſſe miretur, cum poſt primum punicũ bellũ † vigintiquatuor circulis excurſis annorum, pax ita Romanos illos vbique victores ocio & armorũ deſuetudine eneruauerit, vt ſecundo bello punico Hannibali pares eſſe non poſſent. Tot itaque conſulibus, tot ducibus, tot exercitibus amiſſis, tunc demum ad victoriam peruenerunt, cum vſum exercitiumq́ militare condiſcere potuerunt. Semper ergo legendi & exercendi ſunt iuniores. Vilius enim conſtat erudire armis ſuos, quàm alienos mercede conducere.

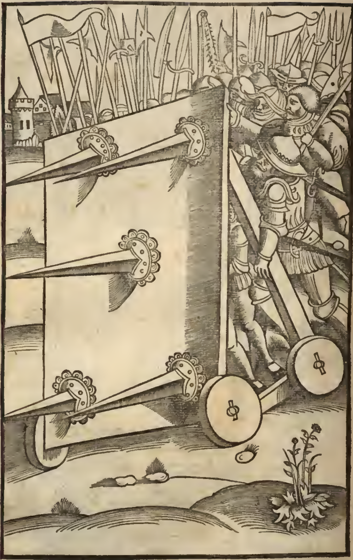
† ex excurſu annorum

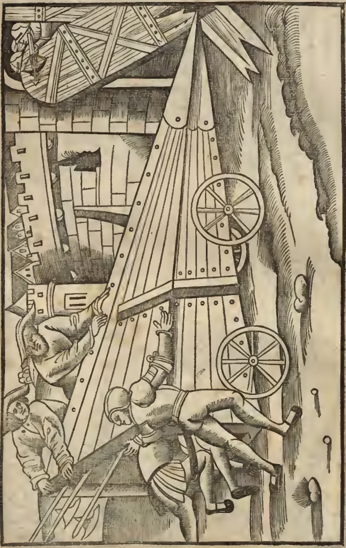

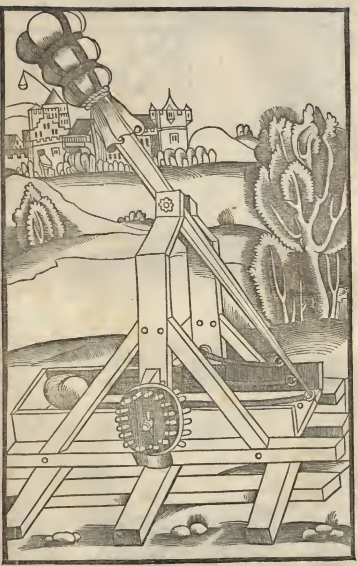

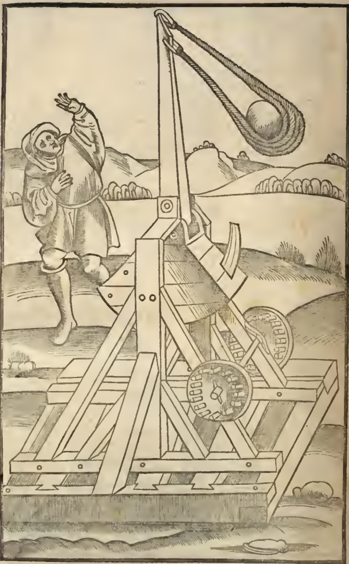

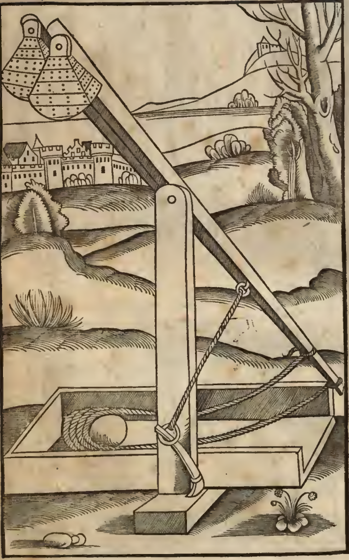

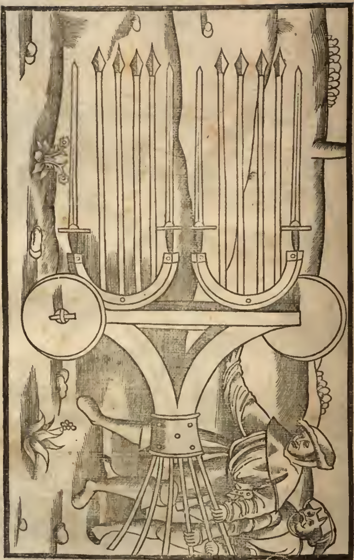

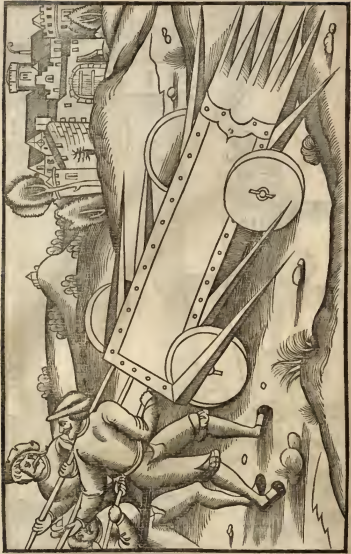

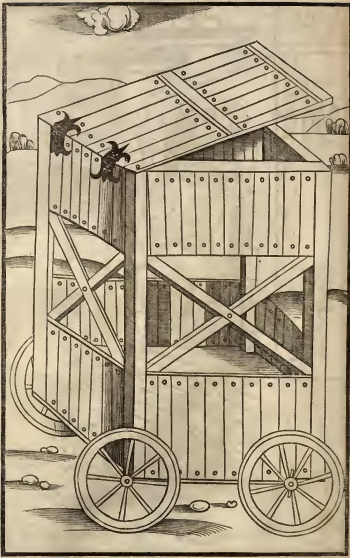

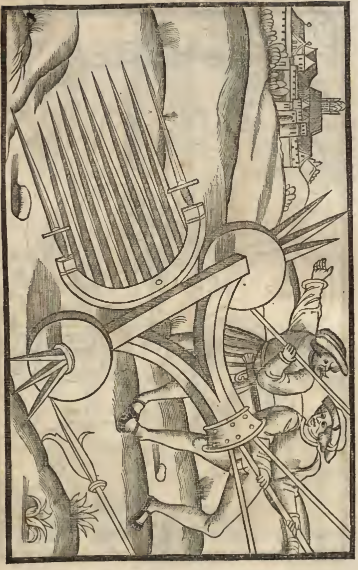

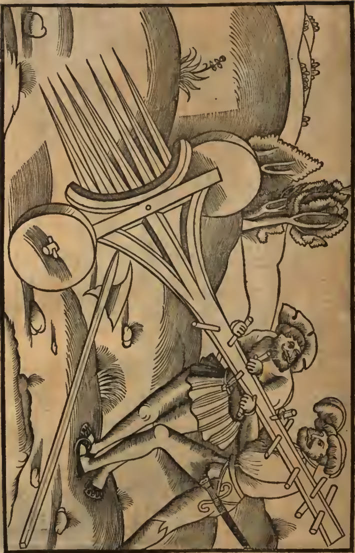

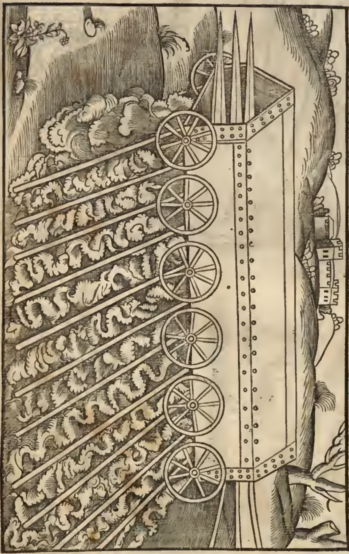

FLAVII VEGETII
RENATI DE RE MILITARI
Libri Secundi prologus.

INstituta maiorum artis armaturæ,præcipuè clementiam ve-strram peritissiméque retinere, continuis declaratur victoriis ac triumphis.Siquidem indubitata approbatio artis † est, re- *fit* rum semper effectus. Verum tranquillitas tua imperator inui-cte,altiori consilio quàm mens poterat terrena concipere, ex li bris antiqua desiderat, cum ipsam antiquitatem factis recen tibus antecedat.Cum igitur hæc litteris breuiter comprehendere, maiestati ve-stræ non tam discenda quàm recognoscenda præciperer,certauit sæpius deuo-tio cum pudore.Quid enim audacius,quàm domino ac principi generis huma ni,domitori omnium gentium barbararum,de vsu ac disciplina insinuare bel lorum? nisi forte iussisses fieri quod ipse gessisses? Et rursum tanti imperatoris non obedire mandatis,plenũ sacrilegii videbatur atq; periculi. Miro itaq; † mo *timore.* do in parẽdo audax factus sum, dum metuo videri audacior,si negassem. Ad quam temeritatẽ,præcedens me indulgentiæ vestræ perennitas animauit. Nã libellum de delectu atq; exercitatione tyronum, dudum tanquam famulus ob-tuli: nec tamen culpatus abscessi. Nec formido † iussus aggredi opus,quod spõ- *iussum* taneum † cessit impune. *gesta*

IN QVOT GENERA DIVIDAtur res militaris. Cap. I.

REs igitur militaris(sicut Latinorũ egregius auctor, carminis sui te-statur exordio)armis constat & viris.Hæc in tres diuiditur partes, Equites,Pedites,Classes. Equitum † alę dicuntur,ab eo q; ad simili- *alij alæ* tudinem alarum ab vtraq; parte protegãt acies: quæ nunc vexilla- *res.* tiones vocãtur à velo,quia velis,hoc est,flãmulis vtuntur. Est aliud genus equi *Vexillationes.* tũ,qui legionarii vocãtur,propterea q; cõnexi sunt legioni:ad quorum exẽplũ, *Equites legionarij.* ocreati equites sunt instituti. Classium item duo genera sunt. Vnum liburna-rum, aliud lusoriarum. Equitibus cãpi,classibus maria & flumina, peditibus *Classium duo genera.* colles,vrbes,plana,& abrupta,seruãtur. Ex quo intelligitur magis reip.neces-sarios pedites: qui possunt vbiq; prodesse. Et maior numerus peditum,sumptu & expensa minore nutritur. Exercitus ex re ipsa atque opere exercitii,nomen accepit,vt ei nunq̃ liceret obliuisci,quod vocabatur. Verum ipsi pedites,in duas *Exercitus. Peditũ duo genera.* diuisi sunt partes, hoc est,in auxilia & legiones. Auxilia à sociis, vel fœdera-tis gentibus mittebantur. Romana autem virtus, præcipue in legionum ordi-natione præpollet. Legio autem ab eligendo appellata est: quod vocabulum *Legio* eorum

eorum desiderat fidem atque diligentiam, quibus milites probatur. In auxiliis minor, in legionibus longe amplior consueuit numerus militum asscribi.

Quid inter legiones & auxilia intersit. Cap. II.

Phalanges Cateruae. Deniq; Macedones, Græci, Dardani, phalanges habuerũt, vt in vna, Phalãge armatorum octo milia censerentur. Galli atque Celtiberi, pluresq; barbaricæ nationes, cateruis vtebantur in prælio, in quibus erant sena milia armatorum. Romani legiones habent, in quibus singulis sena milia, interdum *Legio.* amplius, militare consueuerunt. Quid autem inter legiones & auxilia interesse *Auxiliares.* videatur, expediam. Auxiliares conducuntur ad prælium, ex diuersis locis, ex diuersis muneribus venientes: nec disciplina inter se, nec noticia, nec affectione consentiunt. Alia instituta, alius inter eos est vsus armorum. Necesse est autem tardius ad victoriam perueniri, qui discrepant antequam dimicent. Denique cũ in expeditionibus plurimum prosit, omnes milites vnius præcepti significatione conuerti, non possunt æqualiter iussa cõplere, qui antè pariter non fuerunt. Tamen hæc ipsa si solemnibus diuersisq; exercitiis prope quotidie roborentur, non mediocriter iuuant. Nam legionibus semper auxilia, tãquam leuis armatura in acie iungebantur, vt in his præliandi magis adminiculum esset *Legio.* quàm principale subsidium. Legio autem propriis cohortibus plena, cum gra*Leuis armatura.*uem armaturam, hoc est, principes hastarios, triarios, antesignanos: item leuem armaturam, hoc est, ferentarios, sagittarios, funditores, balistariós, cum proprios & sibi impositos equites legionarios, iisdẽ matriculis teneat: cum vno animo parique consensu castra muniat, aciem instruat, prælium gerat, ex omni parte perfecta nullóque extrinsecus indigens adiumento, quantamlibet hostiũ multitudinem superare consueuerat. Documentum est magnitudo Romana, quæ semper cum legionibus dimicans, tantum hostium vicit, quantum vel ipsa voluit, vel rerum natura permisit.

Quæ causa exhauriri fecerit legiones. Cap. III.

Legionũ nomen in exercitu permanet hodie, sed per negligentiã superiorũ *non cum* tẽporum, robur infractũ est † cum virtutis præmia occuparet ambitio, & per gratiam promoueretur milites, qui promoueri consueuerant per laborem. Deinde contubernalibus, completis stipendiis, per testimoniales ex more dimissis, non sunt alii substituti. Præterea necesse est, morbo aliquantos debilitari atque dimitti: aliquãtos militiam deserere, vel diuersis casibus interire: vt nisi annis singulis, imo singulis pene mensibus in recedẽtium locum iuniorum turba succedat, quàmuis copiosus exhauriaẽ exercitus. Est & alia causa, cur attenuatæ sint legiones. Magnus in illis labor est militandi, grauiora arma, sera munera, seuerior disciplina. Quod vitãtes plerique, in auxiliis sæpe festinant militiæ *maiora* sacramẽta percipere, vbi & minor sudor & † maturiora sunt præmia. Cato ille *Cato rei militaris scriptor.* maior, cum & armis inuictus esset, & cõsul exercitum sæpe duxisset, plus se reip. credidit profuturum, si disciplinam militarem conferret in literas. Nam vnius ætatis sunt res quæ fortiter fiunt, quæ verò pro vtilitate reip. scribuntur æterna sunt.

ſunt. Idem fecerũt alii cõplures, ſed præcipue Frontinus ſcribẽs diuo Traiano ob eiuſmodi comprobatur induſtriam. Horum inſtituta, horum præcepta, inquantum valeo ſtrictim fideliterque ſignabo. Nam cum eaſdem expenſas faciat & diligenter & negligenter exercitus ordinatus, non ſolum præſentibus, ſed etiam futuris ſæculis proficiet: ſi prouiſione maieſtatis tuæ imperator Auguſte & fortiſſima diſpoſitio reparetur armorũ, & emẽdetur diſſimulatio pręcedentium.

Quotenas legiones ãtiqui ad bellum duxerunt. Cap. IIII.

IN omnibus authoribus inuenitur, ſingulos conſules aduerſus hoſtes copioſiſſimos, non amplius quàm binas duxiſſe legiones, additis auxiliis ſociorũ. Tanta in illis erat exercitatio, tanta fiducia, vt cuiuis bello duæ legiones crederentur poſſe ſufficere. Quapropter ordinationem legionis antiquæ ſecundũ normam militaris iuris exponam. Quæ deſcriptio ſi obſcurior aut impolitior videbitur, non mihi, ſed difficultati ipſius rei conuenit imputari. Attento itaq; animo ſæpius relegenda ſunt, vt memoria intelligentiáque valeant comprehendi. Neceſſe eſt enim inuictam eſſe remp. cuius imperator militari arte percepta, quantos voluerit faciat exercitus bellicoſos.

Quemadmodum legio conſtituatur. Cap. V.

DIligenter igitur lectis iunioribus, animis corporibuſq; præſtantibus, additis etiam exercitiis quotidianis, quatuor vel eo amplius menſiũ, iuſſu auſpiciiſq; inuictiſſimi principis legio formatur. Nam † pũcturis in cute † punctis milites ſcripti & matriculis inſerti iurare ſolent. Et ideo militiæ ſacramẽta dicuntur. Iurant autem per deum chriſtum & ſpiritum ſanctum, & per maieſtatem imperatoris, quę ſecundum deum generi humano diligenda eſt & colẽda. Nam imperator, cum Auguſti nomen accepit, tanquàm pręſenti & corporali deo fidelis eſt præſtanda deuotio, & impendendus peruigil famulatus. Deo enim vel priuatus, vel militans ſeruit, cum fideliter eum diligit, qui deo regnat autore. Iurant antem milites omnia ſe ſtrenue facturos, quæ præceperit imperator, nunq̃ deſerturos militiam, nec mórtem recuſaturos pro Romana rep.

pictis puncteis

Militiæ ſacramenta.

Quot cohortes in vna ſint legione, item quot milites in vna cohorte. Cap. VI.

SCiendũ eſt autem in vna legione decem cohortes eſſe debere. Sed prima cohors reliquas, & numero militũ, & dignitate præcedit. Nam genere & inſtitutione literarum viros electiſſimos quęrit. Hæc enim ſuſcipit aquilã, quod præcipuum ſignum in Romano eſt ſemper exercitu & totius legionis inſigne. Hæc imagines imperatorũ, † hoc eſt diuina & pręſentia ſigna veneratur. Habet pedites mille centum quinque. Equites loricatos centum triginta duos: & appellatur cohors miliaria. Hæc caput eſt totius legionis, ab hac, cum pugnãdũ eſt, prima acies incipit ordinari Secunda cohors habet pedites. 555. Equites loricatos. 66. & appellatur cohors quingentaria. Tertia cohors ſimiliter habet pedites. 555. Equites. 66. ſed in hac cohorte tertia, validiores probari moris eſt, quia in media acie conſiſtit.

hæc etiam

consistit. Cohors quarta habet pedites quingentos quinquaginta quinque. Equites .66. Cohors quinta habet eundē. Sed & ipsa strenuos desiderat milites: quia sicut prima in dextro, ita quinta in sinistro ponitur cornu. Hæ quinque cohortes in prima acie ordinantur. Sexta cohors habet pedites .555. Equites .66. In ipsa quoque enucleati asscribendi sunt iuniores: quia in secunda acie post Aquilam & Imagines cohors sexta consistit. Cohors septima habet pedites .555. Equites .66. Cohors octaua habet pedites .555. Equites .66. Sed & ipsa animosos desyderat viros: quia in secūda acie cōsistit media. Cohors nona habet pedites .555. equites .66. Cohors decima habet pedites .555. equites .66. & ipsa bonos accipere cōsueuit bellatores: quia in secūda acie sinistrum possidet cornu. His decem cohortibus legio plena fundatur, quæ habet pedites sex milia centum, equites septingentos vigintisex. Minor itaque numerus armatorum in vna legione esse nō debet. Maior autem interdum esse consueuit, si non tātum vnam cohortem, sed etiam alias miliarias fuerit iussa suscipere.

Legio plena.

Nomina & gradus principiorum legionum. Cap. VII.

Principia. Tribunus. Ordinarij. Augustales. Flauiales. Aquiliferi. Imaginarij. Optiones. Signiferi. Tesserarij. Tessera quid. Campigeni. Metatores. Bñficiarij. Librarij. Tubicines. Cornicines. Buccinatores. Armaturæ. Mensores. Torquati. Candidati. Munifices.

ANtiqua ordinatione legionis exposita, principalium militum, & (vt proprio vtar vocabulo) principiorum nomina & dignitates secundum præsentes matriculas indicabo. Tribunus maior per epistolam sacram imperatoris iudicio destinatur. Minor tribunus prouenit ex labore. Tribunus autem vocatur à tribu, tribuendoq; iure: quia præest militibus quos ex tribu primus Romulus legit. Ordinarii dicuntur qui in prælio præsunt & primos ordines ducunt. Augustales appellantur qui ab Augusto ordinariis iuncti sunt. Flauiales item tanquàm secundi augustales, à diuo Vespasiano sunt legionibus additi. Aquiliferi qui aquilam portant. Imaginarii, vel imaginiferi qui imperatorū imagines portant. Optiones ab optando appellati, quòd antecedentibus ægritudine præpeditis hi tanquàm adoptati eorum, atque vicarii solent vniuersa curare. Signiferi, qui signa portant: quos nunc draconarios vocant. Tesserarii, qui tesserā per contubernia militum nūciant. Tessera autem dicitur præceptum ducis quo vel ad aliquod opus, vel ad bellū mouetur exercitus. Campigeni, hoc est antesignani, ideo sic nominati, quia eorum opera atque virtute exercitii genus crescit in campo. Metatores qui præcedentes, locum eligunt castris. Beneficiarii, ab eo appellati, quòd promouentur beneficio tribunorum. Librarii, ab eo quòd in libros referant rationes ad milites pertinentes. Tubicines, Cornicines, & Buccinatores qui tuba, vel æreo cornu, vel buccina cōmittere prælium solent. Armaturæ duplares, quæ binas consequuntur annonas. Simplares, quæ singulas. Mensores qui in castris ad podismum dimetiuntur loca, in quibus milites tentoria figant vel hospitia in ciuitatibus præstant. Torquati duplares, Torquati simplares, quibus torques aureus solidus virtutis præmiū fuit, quem qui meruisset, præter laudem interdū duplas consequebatur annonas: duplares duas, simplares vnam. Erant & secundum annonam candidati duplares, candidati simplares. Hi sunt milites principales, qui priuilegiis muniuntur. Reliqui munifices appellantur, quia munia facere coguntur.

Nomina

Nomina eorum qui antiquos ordines ducebant Cap. VIII.

VEtus autem consuetudo tenuit, vt ex primo principe legionis, promoueretur Centurio primipili: qui non solum aquilæ præerat, verumetiã quatuor centurias, hoc est, quadringentos milites, in prima acie gubernabat. Hic tãquàm caput totius legionis merita consequebatur & commoda. Item primus hastatus duas centurias, id est, ducẽtos homines ducebat in acie secunda, quẽ nunc ducenarium vocant. Princeps autem primę cohortis centuriã & semis, hoc est, centum quinquaginta homines gubernabat. Ad quem propè omnia, quæ in legione ordinanda sunt, pertinent. Item secundus hastatus centuriam & semis, id est, centum quinquaginta milites gubernabat. Triarius prior, centum homines regebat: sic decem centuriæ cohortis primę, à quinque ordinariis regebantur: quibus magnæ vtilitates & magnus honor est à veteribus constitutus: vt cęteri milites ex tota legione omni labore ac deuotionẽ cõtenderent ad tãta præmia peruenire. Erant etiam centuriones qui singulas centurias curabant: qui nunc centenarii nominãtur. Erant decani, denis militibus præpositi: qui nunc caput contubernii vocantur. Secunda cohors habebat centuriones quinque. Similiter tertia, quarta, quinta, vsque ad decimã cohortem: in tota autem legione erant centuriones quinquagintaquinq;.

Centurio primipili. Primus hastatus. Ducenarius. Princeps primæ cohortis. Hastatus secundus. Triarius prior. Centurio nes. Centenarij. Decani. Caput contubernij.

De officio præfecti legionis. Cap. IX.

SEd legati imperatoris ex consularibus ad exercitus mittebantur, quibus legiones & auxilia vniuersa obtemperabant in ordinatione pacis vel necessitate bellorum, in quorum locum nunc illustres viros constat magistros militũ substitutos: à quibus non tantum binæ legiones, sed etiam plures numero gubernãtur. Proprius autem iudex erat præfectus legionis, habens communem primi ordinis dignitatem: qui absente legato, tanquàm vicarius ipsius potestatem maximã retinebat. Tribuni vel centuriones, cæteriq; milites, eius præcepta seruabant. Vigiliarum siue profectionis tessera petebatur ab eodem. Si miles crimen aliquod admisisset, auctoritate pręfecti legionis deputabatur à tribuno ad pœnam. Arma omnium militum, item equi, vestes, annona, ad curam ipsius pertinebant. Disciplinæ ius & seueritas & exercitatio, non solum peditum sed etiam equitum legionariorum, præcepto eius quotidie curabatur. Ipse autem custos diligẽs & sobrius, legionem sibi creditam assiduis operibus ad omnem deuotionem, ad omnem afformabat industriam: sciens ad præfecti laudem subiectorum redundare virtutem.

Præfectus legionis.

De officio præfecti castrorum. Cap. X.

ERat etiam castrorũ præfectus, licet inferior dignitate, occupatus tamen non mediocribus causis: ad quem castrorum positio, valli & fossæ destinatio pertinebat. Tabernacula vel casæ militum, cum impedimẽtis omnibus, nutu ipsius curabantur. Præterea ægri contubernales & medici à quibus curabantur, expensæ etiam ad eius industriã pertinebant. Vehicula, sagittarii, necnon etiã ferramenta

ferratur menta quibus materies † secatur vel cæditur quibusq́ aperiũtur fossæ circa sitũ valli & aquæ ductus. Item ligna vel stramina, arietes, onagri, balistæ, cæteráque genera tormentorum, ne deessent aliquando procurabat. Is post longam probatámque militiam peritissimus omnium legebatur: vt recte doceret alios quod ipse cum laude fecisset.

De officio præfecti fabrorum. Cap. XI.

HAbet præterea legio fabros lignarios, instructores, carpentarios, ferrarios, pictores reliquósque artifices ad hybernorum ędificia fabricanda, ad machinas, turres ligneas, cęteraq́ quibus vel expugnantur aduersariorum ciuitates, vel defenduntur propriæ præparatos. Qui arma, qui vehicula cæteráque genera tormentorum vel noua facerent, vel quassata repararent. Habebant etiam fabricas scutarias, loricarias, arcuarias, in quibus sagittæ, missilia, cassides omniáque armorum genera formabantur. Hæc enim erat cura præcipua, vt quicquid exercitui necessarium videbatur, nunquàm deesset iñ castris: vsq́ eo, vt etiam cunicularios haberent, qui ad morem Bessorum, ducto sub terris cuniculo, murísque intra fundamenta perfossis, improuisi emergerent ad vrbes hostium capiendas. Horum iudex erat proprius præfectus fabrorum.

De officio tribuni militum Cap. XII.

DEcẽ cohortes habere legionẽ diximus: sed prima erat miliaria, in qua cẽsu genere, literis, forma, virtute, pollentes milites mittebantur. Huic tribunus præerat armorum scientia, virtute corporis, morum honestate præcipuus. Reliquæ cohortes, prout principi placuisset, à tribunis vel à prępositis regebãtur. Tãta autem seruabatur exercendi milites cura, vt non solum tribuni vel præpositi contubernales sibi creditos, sub oculis suis iuberent quotidie meditari, sed etiam *dimicationẽ* ipsi armorum arte perfecti, cæterꝯs ad† imitationem proprio cohortarentur exẽplo. Tribuni autem solicitudo per hanc laudatur industriam: cũ miles veste nitidus, armis bene munitus ac fulgẽs, exercitii vsu & disciplina eruditus incedit.

De centuriis atque vexillis peditum. Cap. XIII.

Aquila. *Dracones.* PRimum signum totius legionis est Aquila, quam aquilifer portat. Dracones etiam per singulas cohortes à draconariis feruntur ad prælium. Sed antiqui quia sciebant in acie commisso bello celeriter ordines aciesq́ turbari atq́ confundi, ne hoc posset accidere, cohortes in centurias diuiserũt, & singulis cen*Vexilla.*turiis singula vexilla constituerunt: ita vt ex qua cohorte vel quota esset centuria in illo vexillo literis esset ascriptum, quod intuentes vel legentes milites, in quan*Centenarij.* *transuersis* touis tumultu, à contubernalibus suis aberrare non possent. Centuriones insuper, qui nunc centenarii vocantur, nimium bellicosos loricatos, †trãsumptis cassidum cristis, vt facilius noscerentur, singulas iusserunt gubernare centurias: quatenus nullus error existeret, cũ centeni milites sequerentur, non solũ vexillũ suum sed etiam centurionem qui signum habebat in galea. Rursus ipsæ centuriæ in contubernia diuisæ sunt: vt decẽ militibus sub vno papilione degentibus vnus

quasi

quasi pręesset decanus qui caput contubernii nominatur. Cōtubernium autem manipulus vocabatur, ab eo quòd coniunctis manibus pariter dimicabant. *Decanus* *Manipulus*

De turmis equitum legionariorum. Cap. XIIII.

QVemadmodum inter pedites centuria vel manipulus appellatur, ita inter equites turma dicitur. Et habet vna turma equites 32. Huic qui præest, Decurio nominatur. Centum enim pedites ab vno centurione, sub vno vexillo gubernantur: similiter. 32. equites ab vno decurione, sub vno vexillo reguntur. Pręterea sicut centurio eligendus est magnis viribus, procera statura, qui hastas vel missilia peritè iaculetur & fortiter, qui dimicari gladio, qui scutum rotare doctissime nouerit, qui omnem artem didicerit armaturæ, vigilans, sobrius, agilis, magis ad facienda quæ ei imperantur, quam ad loquendum paratus. Cōtubernales suos ad disciplinam retineat, & ad armorum exercitium cogat, vt bene vestiti & calciati sint, vt arma omnium defricentur ac splendeant. Similiter eligendus est decurio qui turmæ equitum præponatur, imprimis habili corpore: vt loricatus & armis circundatus omnibus, cum summa admiratione equū possit ascendere, equitare fortissime, conto scienter vti, sagittas doctissime mittere, turmales suos, id est, sub cura sua equites positos erudire ad omnia quæ equestris pugna deposcit: eosdem cogere loricas suas vel cataphractas, contos suos & cassides frequenter tergere & curare. Plurimū enim terroris hostibus armorū splendor importat. Quis credat militem bellicosum, cuius dissimulatione situ ac rubigine arma fœdantur? Non solum autem equites sed etiam ipsos equos assiduo labore conuenit edomari. Itaque ad decurionē & sanitatis & exercitationis tam hominum quàm equorum pertinet cura. *Turma* *Decurio.* *Turmales.*

Quemadmodum legionum acies instruantur. Cap. XV.

NVnc qualiter instruenda sit acies, si pugna immineat, declaretur vnius legionis exemplo: quòd si vsus exegerit, transferri possit ad plures legiones. Equites locantur in cornibus. Acies peditum à prima cohorte incipit ordinari in cornu dextro. Huic cohors secunda cōiungitur. Tertia cohors in media acie collocatur. Huic annectitur quarta. Quinta verò cohors sinistrum suscipit cornu: sed ante signa, & citra signa. Necnon in prima acie dimicantes, principes vocabantur, hoc est, ordinarii, cæteriq́ principales. Hæc erat grauis armatura, qui habebāt cassides, cataphractas, ocreas, scuta, gladios maiores, quos spathas vocant, & alios minores, quos semispathas nomināt, plūbatas quinas positas in scutis, quas primo impetu iaciunt. Item bina missilia, vnum maius, ferro triangulo, vnciarum nouem, hastili pedum quinque & semis, quod pilum vocabāt, nunc spiculum dicitur, ad cuius ictū præcipuè exercebantur milites, quod arte & virtute directum, & scutatos pedites, & loricatos equites sæpe transuerberat. Aliud minus ferro triangulo, vnciarum quinque, hastili trium pedum & semis, quod tunc verriculum, nunc verutum dicitur. Prima acies principum. Secunda hastatorum, armis talibus docetur instructa. Post hos erāt pherentarii & leuis armatura quos nunc auxiliatores & armaturas dicimus. Scutati qui plumbatis vel *Principes.* *Spathæ.* *Semispatha* *Pilum.* *Spiculum.* *Verriculū.* *Pherētarij.* *Scutati.*

gladiis & missilibus accincti, sicut nūc omnes propè milites videtur, armati erāt.
Funditores. Itē sagittarii cū cassidibus, cataphractis, & gladiis, sagittis, & arcubus. Erant fun-
Tragularij. ditores, qui ad fundas vel fustibalos lapides iaciebāt. Erant tragularii, qui ad ma
nubalistas vel arcubalistas dirigebant sagittas. Secunda acies similiter armaba-
tur: in qua consistentes milites, hastati vocabantur. Sed in secunda acie, dextro
cornu, cohors sexta ponebatur: cui iungebatur septima. Octaua cohors mediam
aciem tenebat, nona comitante. Decima cohors in secunda acie, sinistrum sem
per obtinebat cornu.

Quemadmodum triarii vel centuriones armentur. Cap. XVI.

Triarij. POst omnes autē acies, Triarii cum scutis, cataphractis & galeis ocreati cum
gladiis, semispathis, plumbatis & binis missilibus locabātur, qui genu posito
subsidebant, vt, si prima acies vinceretur, ab his quasi de integro reparata pugna
posset reparare victoriam. Omnes autem signarii vel signiferi, quàmuis pedites,
loricas minores accipiebant: & galeas ad terrorem hostium, vrsinis pellibus te-
ctas. Centuriones verò habebant cataphractas, scuta, & galeas ferreas: sed trāsuer
sis & argentatis cristis, vt facilius agnoscerentur à suis.

Commissa pugna grauem armaturam stare pro muro. Cap. XVII.

ILlud autem sciendum est, & modis omnibus retinendum: cōmisso bello, pri-
ma ac secunda acies stabant immota. Triarii quoque residebant. Pherentarii
autē armaturæ & scutatores, sagittarii, funditores, hoc est, leuis armatura aduer-
sarios prouocabant ante aciē procedentes: si hostes fugare poterant, sequebātur:
si eorum virtute ac multitudine premebantur, reuertebantur ad suos & post eos
stabant. Excipiebat autem prælium grauis armatura, & tanqnàm murus (vt ita
dicam) ferreus stabat, & non solū missilibus, sed etiam gladiis cominus dimica-
bant. Et si hostes fugassent, non sequebatur grauis armatura, ne aciem suam or-
dinationemq; perturbaret & ad dispsos recurrentes hostes, incompositos oppri-
merent: sed leuis armatura cum funditoribus, sagittariis, & equitibus, fugientes
sequebatur inimicos. Hac dispositione atq; cautela sine periculo legio vincebat,
aut supata seruabatur incolumis: † quia ius legionis est facile nec fugere nec seq.

Nomina militum & gradus in scutis eorum aduersis scribenda. Cap. XVIII.

SEd ne milites aliquando in tumultu prælii à suis contubernalibus āberrarēt,
diuersis cohortibus diuersa in scutis signa pingebant: que ipsi nominant dig
Digmata. mata, sicut etiam nunc moris est fieri. Præterea in aduerso scuto vniuscuiusque
militis, literis erat nomen ascriptum, addito ex qua esset cohorte, qua ve cēturia.
instructam Ex his ergo apparet legionem bene † institutā, quasi munitissimam esse ciuita-
tem, quæ omnia prælio necessaria secum vbique portaret, nec metueret repenti-
num hostium superuentum, quæ etiam in mediis campis subito fossa se valloq;
muniret, quę omne genus militum cōtineret & armorum. Si quis igitur pugna
publica superare Barbaros cupit, vt diuinitatis nutu, dispositione imperatoris
inuicti

inuicti reparentur,ex tyronibus legiones votis omnibus petat. Intra breue autẽ temporis spacium,iuniores diligenter electi & exercitati, quotidie, non solũ mane, sed etiam post meridiem, omni armorum disciplina vel arte bellandi, veteres illos milites, qui orbem terrarum integrum subegerunt, facile coæquabunt. Nec moueatur,Cæsar, tua maiestas, quòd olim consuetudo est mutata quæ†viguit: sed huius prouisionis ac fœlicitatis est perennitas tua, vt pro salute reip.& noua excogitet & antiqua restituat. Omne opus difficile videtur anteq̃ tentes, cæterum si exercitati et prudentes viri delectui pręponantur,celeriter manus bellis apta poterit aggregari & diligenter institui. Quiduis enim efficit solertia,si competentes non denegentur expensæ. *notuit*

Præter corporis robur,notarum & computandi artem in tyronibus eligendam. Cap. XIX.

SEd quoniam in legionibus plures scholæ sunt,quę literatos milites quęrunt, ab his qui tyrones probant in omnibus quidem staturę magnitudinem,corporis robur,alacritatem animi,cõuenit explorari. Sed in quibusdam notarum peritiã,calculandi computandiq́ʒ vsus exigitur. Totius enim legionis ratio,siue obsequiorum,siue militarium numerorũ,siue pecuniæ quotidie asscribitur actis, maiore prope diligentia, quàm res annonaria,vel ciuilis,politicis libris annotatur. Quotidianas etiã in pace vigilias. Item excubitum siue angarias,de omnibus centuriis & contuberniis, quæ vicissim milites faciunt, vt ne quis contra iusticiam pręgrauetur, aut alicui præstetur immunitas. Nomina eorum qui vices suas fecerunt,breuibus inseruntur. Quando quis commeatum acceperit,vel quot dierum,annotatur in breuibus. Tunc enim difficile commeatus dabatur, nisi causis iustissimis approbatis. Nec aliquibus milites instituti deputabantur obsequiis,nec priuata iisdem negocia mandabantur. Siquidem incongruum videbatur,imperatoris militem,qui veste & annona publica pascebatur, vtilitatibus vacare priuatis. Ad obsequia tamen iudicum vel tribunorũ,nec non etiam principalium deputabantur milites,qui vocabantur accensi,hoc est, postea additi quàm fuisset legio cõpleta,quos nunc Supernumerarios vocãt. Fascicularia tamen,id est,lignũ,fœnum,aquam,stramen, etiam legitimi milites in castra portabant. Munifices enim ab eo appellantur,quòd hæc omnia munia faciant. *Scholæ militares.* *Accensi.* *Supernumerarij.*

Donatiui partem dimidiam debent apud signa sequestrare milites seruandam. Cap. XX.

ILlud verò ab antiquis diuinitus institutum est,vt ex donatiuo quod milites cõsequuntur,dimidia pars sequestraretur apud signa,& ibidem ipsis militibus seruaretur ne per luxum aut inanium rerũ comparationem, à contubernalibus possit absumi. Pleriq; enim homines & pręcipuè pauperes tãtum erogant,quantum habere potuerint. Sepositio autem ista pecuniæ, primum ipsis contubernalibus docetur accommoda (Nam cùm publica substententur annona,ex omnibus do

bus donatiuis augetur eorum pro medietate castrense peculium). Miles deinde qui sumptus suos scit apud signa depositos,de deserendo nihil cogitat,magis diligit signa. Pro illis in acie fortius dimicat,more humani ingenii, vt pro illis habeat maximam curam,in quibus suam videt positam esse substantiam. Deniq; decē folles, hoc est,decē sacci,per cohortes singulas exponebantur,in quibus hæc ratio condebatur. Addebatur etiam saccus vndecimus, in quē tota legio particulam aliquam conferebat,sepulturæ scilicet causa,vt si quis ex cōtubernalibus defecisset,de illo vndecimo sacco ad sepulturam ipsius promeretur expensa. Hæc ratio apud signiferos(vt nunc dicunt) in cophino seruabatur. Et ideo signiferi non solum fideles,sed etiam literati homines eligebantur,qui & seruarent deposita,& scirent singulis reddere rationem.

Depositarij signiferi.

In legione ita fieri promotiones,vt per omnes cohortes transeant qui promouentur. Cap. XXI.

NOn tantum humano consilio,sed etiam diuinitatis instinctu,legiones arbitror à Romanis constitutas. In quibus decē cohortes ita sunt ordinatæ, vt omniū vnū corpus,vna videatur esse cōiunctio. Nā quasi in orbē quendā per diuersas cohortes et diuersas scholas milites promouētur, ita vt ex prima cohorte ad gradū quempiā promotus vadat ad decimā cohortē: & rursus ab ea, crescentibus stipēdiis,cum maiore gradu per alias recurrat ad primā. Ideo primipili centurio,postquàm in orbem omnes cohortes per diuersas ad ministrauerit scholas, in prima cohorte ad hanc peruenit palmā,in qua ex omni legione infinita commoda consequitur. Sicut primicerius in officio præfectorum prætorio ad honestum quæstuosumq; militiæ peruenit gradum,ita legionarii equites cohortes suas contubernii affectione venerātur,cum naturaliter equites à peditibus soleant discrepare. Per hāc ergo cōtextionem,in legionibus,& omniū cohortium equitum peditumq; seruabatur vna concordia.

Primipili centurio. *Primicerius*

Quid inter tubicines & cornicines & classicum intersit. Cap. XXII.

HAbet præterea legio tubicines, cornicines,& buccinatores. Tubicines ad bellum vocant milites & rursum receptui canentes reuocant. Cornicines et buccinatores erant ornamentum totius legionis in ingressu conflictus & eius reditu. Hi quotiens canunt,non milites, sed signa ad eorum obtemperant nutum. Ergo quotiens ad aliquod opus exituri sunt soli milites,tubicines canunt,& soli milites ad signa eorum obtemperant. Quotiens mouenda sunt signa, cornicines canunt. Quotiens autē pugnatur,& tubicines & cornicines pariter canunt. Classicum item appellatur,quod buccinatores per cornu dicūt. Hoc insigne videtur imperii,quia classicum canitur imperatore præsente,vel cū in milité capitaliter animaduertitur: quia hoc ex imperatoris legibus fieri necesse est. Si verò ad vigilias vel angarias faciendas,siue ad opus aliquod,vel ad decursionem campi exeunt milites, tubicine vocante operantur, & rursus tubicine admonente cessant. Cum autē mouentur signa,aut iam mota figēda sunt,cornicines canunt. Quod ideo in omnibus exercitiis et processionibus custoditur,vt in ipsa pugna facilius obtemperent

Cornicines. & buccinatores. *Classicum.*

obtemperent milites,siue eos pugnare,siue stare,siue sequi,vel redire præceperint duces. Siquidem ratio manifesta sit,semper in ocio debere fieri,quod necessariò faciendum videtur in prælio.

De exercitatione militum. Cap. XXIII.

LEgionis ordinatione digesta, ad exercitium reuertamur: vnde(sicut iam dictum est)exercitus nomẽ accepit. Iuniores quidem & noui milites,mane & post meridiem ad omne genus exercebantur armorum. Veteres autem & eruditi sine intermissione semel in die exercebantur in armis. Neq; enim longitudo ætatis,aut annorum numerus artem bellicam tradit, sed cõtinua exercitationis meditatio: post quãta volueris stipendia,inexercitatus miles semp est tyro cũ armatura quę festis diebus exhibetur in exercitio. Idcirco nõ tantum armaturam qui sub campi doctore sunt,sed omnes æqualiter contubernales quotidiana meditatione discebant,& corporis velocitatem. Nam & velocitas vsu ipso acquiritur corporis,& scientia feriendi hostem seq; protegendi,præsertim si gladiis cominus dimicetur. Illud verò maius est,vt seruare ordines discant, & vexilium suum in tantis permixtionibus in ipsa prolusione comitẽtur, nec inter doctos aliquis error existat,quàmuis in multitudine sit tanta confusio. Ad palum quoque vel sudes iuniores exerceri percommodum est,cum latera vel pedes aut caput petere punctim cęsimq; condiscant. Saltus quoq; & ictus facere pariter assuescant, insurgere tripudiantes in clypeum,rursusq; subsidere,nunc gestiendo prouolare cum saltu,nunc cedentes in terga resilire. Missilibus etiam palos ipsos procul ferire meditentur,vt & ars dirigendi,& dextræ virtus possit accrescere. Sagittarii verò vel funditores scopas,hoc est,fruticum vel straminum fasces, pro signo ponebant,ita vt sexcentis pedibus remouerentur à signo,vt sagittis vel certè lapidibus ex fustibalo destinatis,signum sæpius tangerent. Propterea sine trepidatione in acie faciebant,quod ludentes in cãpo fecerant. Semper assuescendũ est etiam, vt semel tantũ funda circa caput rotetur,cum ex ea emittitur saxũ. Sed et manu sola omnes milites meditabantur libralia saxa iactare: qui vsus paratior creditur,quia non desyderat fundam. Missilia quoq; vel plumbatas iugiter perpetuóq; exercitio dirigere cogebãtur vsq; adeò, vt tẽpore hyemis de tegulis vel scandulis,quæ si deessent certè de cannis,vlua vel culmo & porticus tegerentur ad equites,& quędam velut basilicę ad pedites: in quibus tẽpestate vel ventis aëre turbato,sub tecto armis erudiebatur exercitus. Cæteris autem etiam hybernis diebus,si niues pluuiæq; cessarent,exerceri cogebantur in campo: ne intermissa consuetudine, animi militũ debilitarentur & corpora, syluã cędere,portare onera, transilire fossas,natare in mare siue fluminibus,gradu pleno ambulare, vel currere etiã armatos cum sarcinis suis frequentissimè conuenit,vt quotidiani laboris vsus in pace,difficilis non videatur in bello. Siue ergo legio fuerit,siue auxilia, exercẽatur assiduè. Nam quemadmodum bene exercitatus miles prælium cupit, ita formidat indoctus. Postremò sciendum est, in pugna vsum amplius prodesse quàm vires. Nam si doctrina cesset armorum,nihil paganus distat à milite.

Ad palum exerceri.

Scopæ.

Exempla adhortationum, & exercitii militaris, de aliis artibus tracta. Cap. XXIIII.

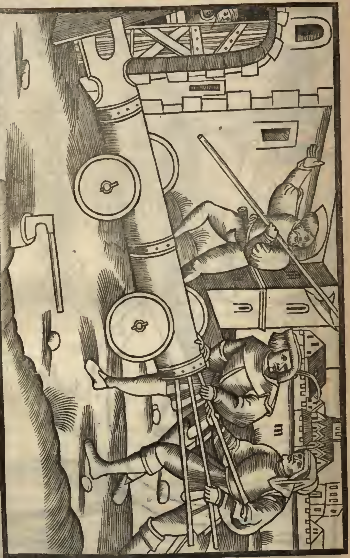
ATHLETA, venator, auriga, propter exiguā mercedē, vel certe plebis fauorem, cotidiana meditatione artes suas aut seruare, aut augere consuescunt. Militem, cuius est manibus seruanda respub. studiosius oportet sciētiam dimicandi, vsumque rei bellicæ iugibus exercitiis custodire: cui contingit non tantum gloriosa victoria, sed etiam amplior præda: quémq; ad opes ac dignitates ordo militiæ & imperatoris iudicium consueuit euehere. Artifices scænici ab exercitiis pro laude vulgi non recedunt. Miles sacramento lectus, ab exercitiis armorum, vel nouellus vel iam vetustus cessare non debet, cui pugnandū est pro salute propria & libertate communi: præsertim cum antiqua sit prudénsq; sententia, Omnes artes in meditatione consistere.

Enumeratio ferramentorum vel machinarum legionis. Cap. XXV.

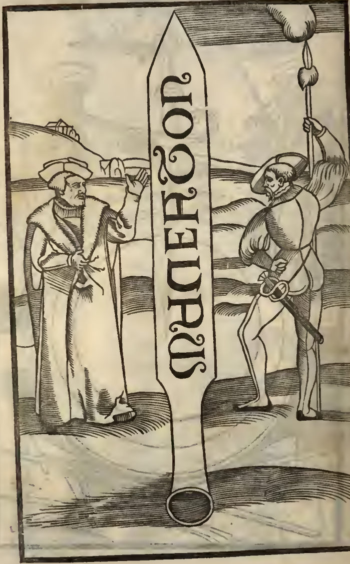
LEGIO autem non tantum militum numero, sed etiā genere ferramentorum vincere consueuit. Primum omnium instruitur iaculis, quę nullæ loricæ, nulla possunt scuta sufferre. Nam per singulas centurias singulas carrobalistas habere consueuit, quibus muli ad trahendū, & singula contubernia ad armandum vel dirigendum, hoc est, vndecim homines, deputantur. Nam hæ quanto maiores fuerint, tanto longius ac fortius tela iaculantur. Non solum autem castra defendunt, verūetiam in campo post aciem grauis armaturæ ponuntur. Ad quarum impetum, nec equites loricati, nec pedites scutati possunt obstare. In vna autem legione quinquaginta quinque carrobalistę esse solent: Item decem onagri, hoc est, singuli per singulas cohortes in carpētis bobus duobus portantur armatis: vt si forte hostes ad oppugnandum venerint vallum, sagittis et saxis possint castra defendi. Scaphas quoq; de singulis trabibus excauatas, cum longissimis funibus, interdum etiam ferreis cathenis, secum legio portat: quatenus cōtextis eisdem (sicut dicunt) monoxylis, supertextis iniectisq; tabulatis, flumina quę sine pontibus vadari nequeunt, tā à peditibus quàm ab equitatu sine periculo transeantur. Habet ferreos harpagones, quos lupos vocant, & falces ferreas confixas longissimis contis. Item ad fossarum opera facienda bidentes, ligones, palas, rastra, alueos, cophinos quibus portetur terra. Habet quoq; dolabras, secures, ascias, serras, quibus materia ac pali dolantur atq; secantur. Habet præterea artifices cum omnibus ferramentis, qui ad oppugnandas hostium ciuitates, testudines, musculos, arietes, vineas (vt appellant) turres etiam ambulatorias faciant. Verum ne singula enumerādo plura dicantur, vniuersa quæ in quoque belli genere necessaria esse creduntur, secum legio debet vbique portare, vt in quouis loco fixerit castra, armatam faciat ciuitatem.

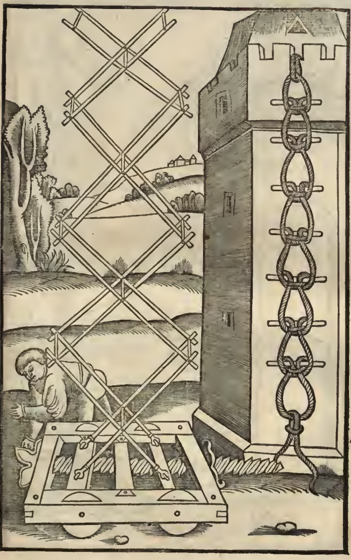
Harpagones. Lupi.

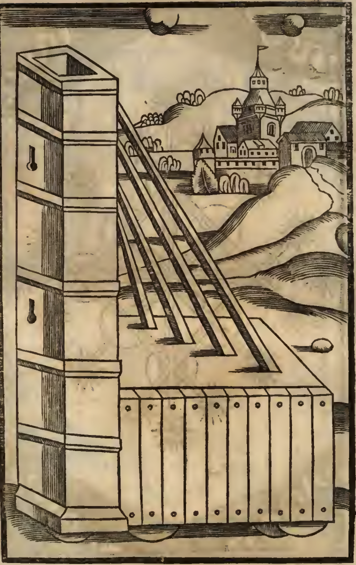

MACHERION

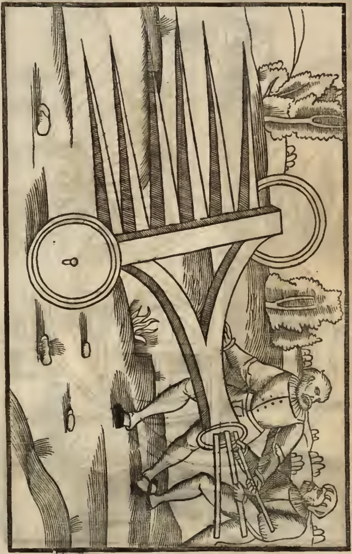

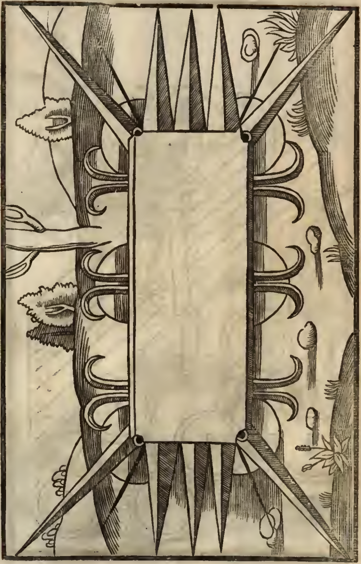

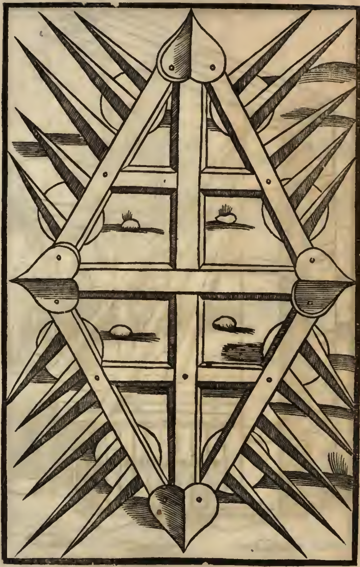

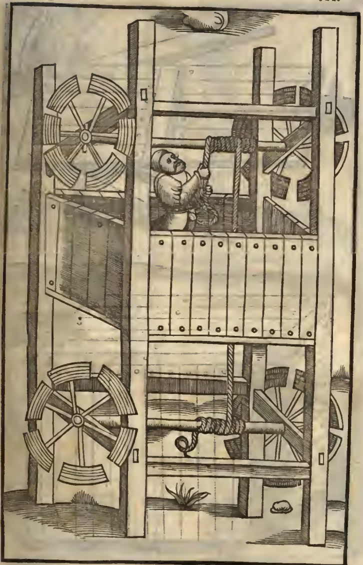

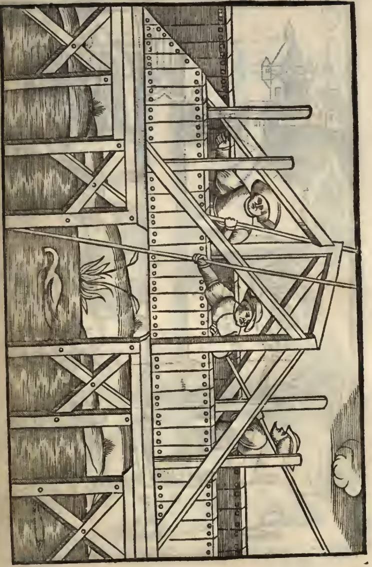

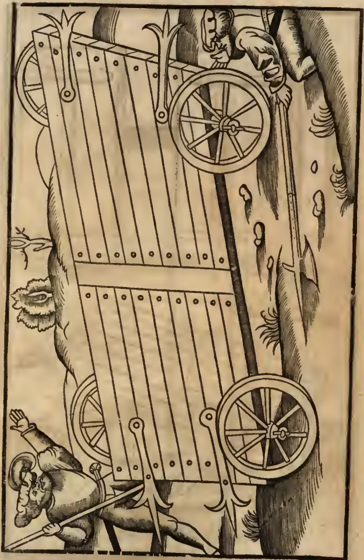

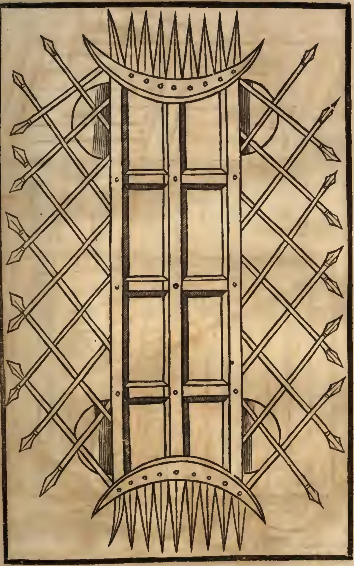

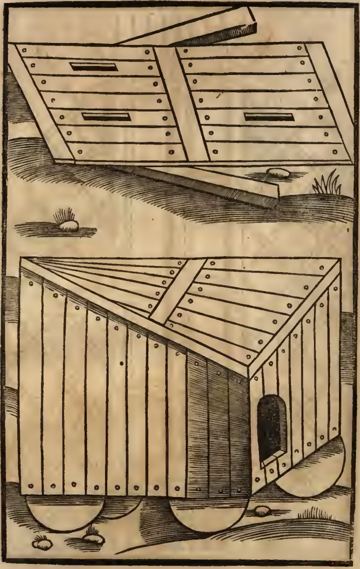

Finis Secundi libri.

FLAVII VEGETII

RENATI DE RE MILITARI

I ibri Tertii prologus.

AThenienſes & Lacedæmonios ac Macedonas rerum potitos, priſci teſtantur annales. Verum apud Athenienſes, non ſolum rei bellicæ, ſed etiam diuerſarum artium viguit induſtria. Lace- *Lacedæmoniorum circa bellum cura.* dęmoniis autem præcipua fuit cura bellorum. Primi namque experimenta pugnarum de euentibus colligentes, artem prędiorum ſcripſiſſe firmantur vſque eò vt rem militarem, quæ virtute ſola, vel certè fœlicitate creditur contineri, ad diſciplinam peritiæq; ſtudia reuocarent: ac magiſtros armorũ (quos τακτικοὺς appellauerunt) iuuẽtutem ſuam vſum varietatemq; pugnandi præciperent edocere. O viros ſumma admiratione laudandos, qui ęam pręcipuè artem ediſcere voluerunt, ſine qua aliç artes eſſe non poſſunt. Horum ſequentes inſtituta Romani, Martii operis pręcepta, & vſu retinuerunt, & literis prodiderunt. Quç per diuerſos authores libróſq; diſperſa, imperator inuicte, mediocritatem meam abbreuiare iuſſiſti, ne vel faſtidium naſceretur ex plurimis, vel plenitudo fidei deeſſet in paruis. Quantum autem in prędiis Lacedæmoniorũ diſciplina profuerit (vt omittam cæteros) Xanthippi de- *Xãthippus rei militaris peritus.* claratur exemplo, qui Attilium regulum, Romanũq; exercitum, ſæpe victorem cum Carthaginenſibus, non virtute, ſed artis ſolo ferè auxilio, proſtratis exercitibus, cœpit ac domuit, vnóq; congreſſu triumphans bellum omne confecit. Nec minus Hannibal petiturus Italiam Lacedæmonium doctorem quæſiuit armo- *Hãnibal rei militaris ſtudioſus.* rum: cuius monitis tot conſules, tantáſq; legiones, inferior numero ac viribus, interemit. Ergo qui deſyderat pacem præparet bellum. Qui victoriam cupit, militem imbuat diligenter. Qui ſecundos optat euentus, dimicet arte nõ caſu. Nemo prouocare, nemo audet offẽdere, quem intelligit ſuperiorem fore ſi pugnet.

Qui modus debeat eſſe exercitus. Cap. I.

PRimus liber tyronum delectum exercitiumq; deprompſit, ſequens legionis inſtitutionem diſciplinamq; edocuit militarem. Hic autẽ tertius claſſicum ſonat. Ideo enim illa præmiſſa ſunt, vt hæc, in quibus peritia certaminum & victoriæ ſumma cõſiſtit, diſciplinæ ordine cuſtodito, et intelligerẽtur celerius, et amplius adiuuarent. Exercitus dicitur tã legi- *Exercitus.* onum, quàm etiam auxiliorũ: nec non etiã equitum, ad gerendũ bellum multitudo collecta. Huius modus à magiſtris quçritur armorũ. Nam cũ Xerxis & Darii & Mithridatis cæterorũq; regũ, qui innumerabiles armauerãt populos, exempla leguntur, euidenter apparet nimium copioſos exercitus, magis propria multitudine, q̃ hoſtium virtute depreſſos. Nam pluribus caſibus ſubiacet amplior

multitudo

multitudo. In itineribus pro mole sua semper est tardior. In longiore autē agmine, etiam à paucis superuentū assolet pati. In locis autem asperis vel fluminibus transeundis, propter impedimentorum moras sæpe decipitur. Præterea ingenti labore numerosis animalibus equisq; pabula colliguntur. Rei quoq; frumētariæ difficultas, quæ in omni est expeditione vitanda, cito maiores fatigat exercitus. Nam quantolibet studio præparetur annona, tanto maturius desit, quanto pluribus erogatur. Ipsa quoq; aqua nimiæ multitudini aliquando vix sufficit. Quòd si casu acies verteri tergum, necesse est multos cadere de multis, & illos qui effugerint, vt semel territos, postea formidare conflictum. Veteres autem, qui remedia difficultatum experimentis didicerant, non tam numerosos, quàm eruditos armis habere exercitus voluerunt. Itaque in leuioribus bellis vnam legionem, mixtis auxiliis, hoc est, decem milia peditum & duo milia equitum, crediderunt posse sufficere, quam manū prætores velut minores duces, ad expeditionem sæpe ducebant. Quòd si magnæ hostium copię dicerentur, consularis potestas cum 20 milibus peditū & quatuor equitum, tanquàm comes maior mittebatur. Quòd si infinita multitudo de gentibus fortissimis rebellasset, tunc nimia necessitate cogēte, duo duces et duo mittebantur exercitus, cū eiusmodi pręcepto vt prouiderent ne quid respub. detrimenti capiat, Consules ambo. Deniq; cum in diuersis regionibus contra diuersos hostes à Pop. Rom. annis pene omnibus pugnaretur, ideo sufficiebant militum copiæ, quòd vtilius iudicabāt non tam grandes exercitus habere, quàm armis instructos. Illa tamen ratione seruata, ne vnquàm amplior multitudo sociorum auxiliarium esset in castris, quàm ciuium Romanorum.

Exercitus romani.

Quemadmodum sanitas gubernētur exercitus. Cap. II.

NVnc (quod vel maximè prouidendum est) quemadmodum sanitas custodiatur exercitus ad monebo, hoc est, locis, aquis, †temperie, medicina, exercitio. Locis, ne in pestilenti regione iuxta morbosas paludes, ne aridis et sine opacitate arborū campis, aut collibus, ne sine tentoriis ęstate milites commorentur: ne tardius egressi, & calore solis, & fatigatione itineris contrahant morbum, sed potius in æstate ante lucem ad loca, cœpto itinere destinata perueniant. Ne sęua hyęme iter per niues ac pruinas noctibus faciant, aut lignorū patiātur inopiam, aut minor illis vestiū suppetat copia. Nec sanitati enim, nec expeditioni idoneus miles est, qui algere compellitur. Nec perniciosis nec †palustribus aquis vtatur exercitus. Nam malæ aquæ potus, veneno similis, pestilentiam bibentibus generat. Iam verò vt hoc casu ægri contubernales oportunis cibis reficiantur, ac medicorum arte curētur, Principū Tribunorumq; & ipsius Comitis, qui maiorem sustinet potestatem, iugis quęretur diligentia. Male enim cum his agitur, quibus necessitas & belli incumbit & morbi. Sed rei militaris periti, plus quotidiana armorū exercitia ad sanitatem militum putauerunt prodesse, q̄ medicos. Itaq; pedites sine intermissione imbribus vel niuibus sub tecto, reliquis diebus exerceri in campo voluerunt. Similiter equites non solum in planis, sed etiam in abruptis, & fossarum hiatu difficillimis semitis seque & equos suos assiduè exercere iusserunt, vt nihil iis in necessitate prælii accidere posset incognitum.

tempore

paludosis

Ex quo

Ex quo intelligitur, quãto studiosius armorum artem docendus sit semper exercitus, cum ei & laboris consuetudo in castris sanitatem, & in conflictu possit præstare victoriam. Si autumnali æstiuóque tempore diutius in iisdem locis militum multitudo consistat, ex contagione aquarum et odore ipsius fœditatis vitiatis haustibus & aëre corrupto perniciosissimus nascitur morbus, qui prohiberi non potest aliter, nisi frequenti mutatione castrorum.

Quanta cura prouidenda sint atque seruanda pabula & frumenta Cap. III.

ORdo postulat vt de commeatu pabuli frumentique dicatur. Sępius enim penuria, quàm pugna consumit exercitũ, et ferro seuior fames est. † Deinde reliquis casibus potest in tempore subueniri, at pabulatio & annona in necessitate remedium non habent, nisi antè condantur. In omni expeditione vnum & maximũ consiliũ est, vt tibi sufficiat victus, hostes frãgat inopia. Antè igitur quàm inchoëtur bellum, de copiis expensisque solers debet esse tractatus, vt pabula, frumentũ, cæteræque annonariæ species, quas à prouincialibus consuetudo deposcit, maturius exigantur, & in opportunis ad rem gerendã ac munitissimis locis, amplior semper modus quàm sufficit aggregetur. Quòd si tributa deficiunt, prę rogato auro comparanda sunt omnia. Neque enim diuitiarum secura possessio est, nisi armorum defensione seruetur. Frequẽter autem necessitas geminatur, & obsidio sæpe fit longior quàm putatur: cũ aduersarii etiã ipsi esurientes circũsidere non desinant, quos fame sperant esse vincendos. Præterea quicquid in pecore, vel quacũque fruge vinóque hostis inferens bellũ ad victum suũ poterit occupare, nõ solum admonitis per edicta possessoribus, sed etiam coactis per electos perscrutatores ad castella idonea & armatorũ firmata pręsidiis, vel ad tutissimas conferendum est ciuitates, vrgendique prouinciales vt ante irruptionem seque & sua mœnibus condant. Reparatio enim murorum tormentorũque omnium, antè curanda est. Nam si semel hostes pręueniunt occupatos, metu vniuersa turbantur. Et quæ ex aliis vrbibus petenda sunt, interclusis itineribus denegantur. Sed fidelis seruatorum custodia, & erogatio moderata, consueuit sufficere pro copia, maximè si ab initio procurentur. Cęterùm sera parsimonia est, tum seruare cum deficit. In arduis expeditionibus, per capita magis militũ quàm per dignitates ab antiquis præbebantur annonæ, ita vt post necessitatem eisdẽ à rep. redderentur. Hyeme lignorũ & pabuli, æstate aquarum vitanda est difficultas. Frumenti verò, vini & aceti, nec nõ etiã salis omni tẽpore necessitas declinanda: ita vt vrbes atque castella ab iis militibus, qui minus prõpti inueniũtur in acie, armis, sagittis, fustibalis, fundis etiã et saxis, onagris, balistisque defendãtur. Præcipuéque cauẽdũ videtur ne aduersariorũ dolo atque periuriis decipiatur prouincialiũ incauta simplicitas. Frequẽtius enim cõuentionum pacisque simulatio credulis quàm arma nocuerũt. Qua ratione famẽ collecti patiũtur hostes, dispersi verò crebris superuẽtibus facile vincuntur.

Verius.

Annonariæ species.

Quemadmodum oporteat prouidere ne milites seditionẽ faciant. Cap. IIII.

INterdũ mouet tumultũ, ex diuersis locis collectus exercitus: & cũ pugnare nolit, irasci se simulat, vt nõ ducatur ad bellũ: quod ii pręcipuè faciũt, qui in sedibus ocio

habent maximam poteſtatem. Sciendum tamen eſt, iſta vocabula quotidie debe *Teſſera*
re variari, ne ex vſu hoſtes ſignum agnoſcant, & exploratores inter noſtros ver- *mutanda*
ſentur impunè. Semiuocalia ſunt, quæ per tubã, aut cornua, aut buccinam dan- *Signa ſemiuocalia*
tur. Tuba quæ directa eſt, appellatur Buccina, quæ in ſemetipſam æreo circulo *Tuba*
flectitur. Cornu quod ex vris agreſtibus, argento nexum, temperatum arte, & ſpi *Buccina*
ritu, quem canentis flatus emittit, auditur. Nam indubitatis per hæc ſonis agno *Cornu*
ſcit exercitus, vtrum ſtare aut progredi, an certè regredi oporteat: vtrum longè
perſequi fugientes, an receptui canere. Muta ſigna ſunt aquilæ, dracones, vexilla, *Signa muta*
flammulæ rufæ, pinnæ. Quòcunque enim hæc ferri iuſſerit ductor, eò neceſſe eſt
ſignum ſuum comitantes milites pergant. Sunt & alia muta ſigna, quæ dux belli
in equis, aut indumentis, & etiam in ipſis armis, vt dignoſcatur hoſtis, præcipit
cuſtodiri. Præterea manu aliquid, vel flagello more barbarico, vel certè mota
qua vtitur veſte ſignificat. Quę omnia in ſedibus, itineribus, in omni exercitati-
one caſtrenſi, vniuerſi milites & ſequi & intelligere conſueſcãt. Continuus enim
vſus neceſſarius videtur in pace eius rei, quæ in prælii confuſione ſeruanda ſit.
Item mutum et cõmune ſignum eſt, quotiens proficiſcente turba excitatus pul
uis ad ſimilitudinem nubium ſurgit, hoſtiumq́ prodit aduentum: ſimiliter ſi di-
uiſæ ſint copiæ, per noctem flammæ, per diem fumus ſignificat ſociis quod ali-
ter nuntiari non poteſt. Aliquando in caſtellorum aut vrbium turribus appen
dunt trabes, quibus aliquando erectis, aliquãdo depoſitis indicant quę geruntur.

Quanta ſit ſeruanda cautela, cũ vicinis hoſtibus mouetur exercitus. Cap. VI.

QVi rem militarem ſtudioſius didicerunt, aſſerunt plura in itineribus, quàm
in ipſa acie pericula ſolere contingere. Nam in conflictu armati ſunt om-
nes milites & hoſtem cominus vident, & ad oppugnandum animo veniunt pa-
rati. In itinere autem minus armatus minúſq; attentus eſt miles, & ſuperuentus
impetu vel fraude repentè turbatur. Ideo omni cura, omniq́; diligentia proui-
dere dux debet, ne proficiſcens patiatur incurſum, vel ſi non facile, at ſine damno *Itineraria.*
repellat illatum. Primum itineraria omnium regionum, in quibus bellum geri-
tur, pleniſſimè debet habere perſcripta: ita vt locorum interualla, non ſolum
paſſuum numero, ſed etiam viarum qualitates perdiſcat: compendia, diuerticu-
la, montes, flumina, ad fidem deſcripta conſyderet: vſq; eo, vt ſolertiores duces,
itineraria prouinciarum, in quibus neceſſitas geritur, non tantum adnotata,
ſed etiam picta habuiſſe firmentur, vt non ſolũ conſilio mentis, verùm aſpectu
oculorum viam profecturis eligerent. Ad hæc à prudentioribus & honoratis
locorúmque gnaris, ſeparatim debet vniuerſa perquirere, & veritatem colligere
de pluribus. Præterea ſub periculo eligendarum viarum, duces idoneos, ſcien-
téſque percipere, eóſq; cuſtodię mancipare, addita pœnę conteſtatione vel præ-
mii. Erũt enim vtiles, cũ intelligent nec fugiẽdi ſibi copiã ſupereſſe, & fidei prę
miũ, perfidiæ parata ſupplicia. Prouidendũ quoq; vt ſapientes exercitatiq́; quæ-
rantur, ne duorũ aut triũ error diſcrimẽ pariat vniuerſis. Interdum autẽ imperi
ta ruſticitas plura promittit, & credit ſe ſcire quę neſcit. Sed cautelę caput eſt, vt
ad quæ loca vel quibus itineribus ſit pfecturus exercitus ignoretur. Tutiſſimũ

namq; in expeditionibus creditur facienda nesciri. Ob hoc veteres Minotauri signum in legionibus habuerunt, vt quemadmodum ille in intimo et secretissimo labyrintho abditus perhibetur, ita ducis consilium semper esset occultum. Securum iter agitur, quod agendum hostes minimè suspicantur. Verum, quia exploratores altrinsecus missi, profectionem suspicionibus vel oculis deprehendunt, et interdum transfugæ proditorésq; non desunt, quemadmodum occurri ingruẽtibus debeat, intimetur. Dux cum agmine exercitus profecturus, fidelissimos, argutissimósq; cum equis probatissimis mittat, qui loca, per quæ iter faciendum est, in progressu & à tergo, dextra, leuáq; perlustrent, ne aliquas aduersarii moliantur insidias. Tutius autem operantur exploratores noctibus quàm diebus. Nam quodammodo ipse sui proditor inuenitur, cuius speculator fuerit ab aduersariis deprehensus. Primi ergo equites iter arripiant. Inde pedites, impedimenta, sagittarii, calones, vehiculáq; in medio collocentur, ita vt expedita pars peditum & equitum subsequatur. Nam ambulantibus, interdum quidem à fronte, sed frequentius à tergo superuentus infertur. A lateribus quoq; pari armatorum manu impedimenta claudenda sunt. Nam insidiatores in alio loco impulsant, transuerso frequenter incursu. Illud quoq; præcipuè obseruandum est, vt ea pars ad quam hostis venturus creditur, oppositis electissimis equitibus et leui armatura, nec non etiam peditibus sagittariis muniatur, Quòd si vndiq; circũfunduntur inimici, vndique præparata debent esse subsidia. Ne verò repentinus tumultus amplius noceat, antè commonendi sunt milites vt parati sint animo, vt arma in manibus habeant. Nam in necessitate subita quæ conterrent, prouisa non solent esse formidini. Antiqui diligentissimè præcauebant, ne à calonibus interdum vulneratis, interdum timentibus & sagittariis clamore pauefactis, pugnantes milites turbarentur: ne dispersi longius aut conglobati, amplius quàm expedit impedirent suos, hostibúsq; prodessent. Et ideo ad exemplum militum, etiam impedimenta sub quibusdam signis ordināda duxerunt.

Calones Galearij. Denique ex ipsis calonibus (quos galearios vocant) idoneos ac peritos vsu legebant, quos non amplius quàm ducentis sagittariis puerisq; præficerent. Hisq; vexilla dabant vt scirent ad quæ signa deberent impedimenta colligere. Sed pugnatores ab impedimentis laxamento aliquo diuiduntur, ne constipati lædantur in prælio, ambulante exercitu: vt locorum varietas aduenerit, ita defensionis ratio varietur. Nam in campis patentibus equites magis solent impugnare quàm pedites. At verò in locis syluestribus vel montosis, siue palustribus, pedestres magis formidandæ sunt copiæ. Illud quoque vitandum, ne per negligentiam aliis festinantibus, aliis tardius incedentibus interrumpa-

Interponendi. tur acies, aut fortè tenuetur. Cõtinuò enim hostes inter plata peruadunt. †Prgponendi ergo sunt exercitatissimi campi doctores, vicarii, vel triboni, qui alacriores tardent, & pigrius incedentes accelerare compellant. Nam qui multum præcesserint, superuentu facto, non tam redire quàm fugere cupiunt. Qui verò extremi sunt, deserti à suis, vi hostium ac propria desperatione superantur. Sciendum est etiam, quòd aduersarii in his locis quæ sibi oportuna

Subsessæ. intelligunt, subsessas occultius collocant vel aperto Marte impetum faciunt.

Sed ne

Sed ne ſecreta noceant,ducis pręſtat induſtria,†quæ omnia prius cõuenit explorare. Deprehenſa quoq; ſubſeſſa,ſi circumueniatur vtiliter,plus periculi ſuſtinet quàm parabat inferre. Aperta autem vis ſi pręparetur in montibus,altiora loca præmiſſis ſunt pręſidiis occupanda,vt cum hoſtis aduenerit reperiatur inferior, nec audeat obuiare,cum tam à fronte q̃ ſupra caput ſuũ cernat armatos. Quòd ſi anguſtæ ſint vię,ſed tamen tutæ, melius eſt præcedere cũ ſecuribus ac dolabris milites,& cum labore vias aperire,q̃ in optimo itinere periculum ſuſtinere. Pręterea noſcere debemus hoſtium conſuetudinem: vtrum noctе,an incipiente die, an hora reficiendi laſſis ſuperuenire conſueuerint: & id vitare quod illos facturos ex more putamus. Iam verò vtrũ peditibus an equitibus, vtrũ funditoribus, vtrũ contatis,an ſagittariis amplius valeãt, vtrum numero hominũ,an armorũ munitione præcellãt,nos ſcire cõuenit:& ordinare quod nobis vtile,illis docetur aduerſum. Tractare quoq;,per diem an per noctẽ iter expediat inchoare: quæ & quãta locorũ interualla ſint,ad quę cupimus ꝓperare:ne ęſtate aquę penuria obſit euntibus,ne hyeme difficiles aut inuię occurrãt paludes,maioréſq; torrẽtes: et impedito itinere circumueniatur exercitus, priuſquàm ad deſtinata perueniat. Vt noſtra commoditas eſt, iſta ſapienter vitare, ita ſi aduerſariorum imperitia vel diſſimulatio occaſionem nobis dederit,non oportet dimitti,ſed explorare ſolicitè proditores,ac transfugas inuitare: vt quid hoſtis moliatur, in præſenti vel in futurum poſſimus agnoſcere: paratiſq; equitibus ac leui armatura ambulantes eoſdem,vel pabula victúmq; quærentes,improuiſo terrore decipere.

quem (margin)

Quemadmodum flumina,quę maiora ſunt,tranſeantur. Cap. VII.

IN tranſitu fluuiorum grauis moleſtia negligẽtibus frequenter emergit. Nam ſi qua aqua violentior fuerit, aut alueus latior,impedimenta, pueros,& interdum ipſos ignauos ſolet mergere bellatores. Ergo explorato vado, duæ acies equitum, electis animalibus ordinantur, interuallis competentibus ſeparatæ, vt per medium pedites & impedimenta tranſeant. Nam acies ſuperior aquarum impetum frangit: inferior,qui rapti ſubmerſiq; fuerint,colligit atq; tranſponit. At cum altior fluctus nec peditem nec equitem patiatur,ſi per plana decurrat,ductis multifariã ſpargitur foſſis,diuiſúſq; facile tranſitur. Nauigio verò amnes,haſtilibus fixis ac ſuperpoſitis tabulatis,peruii fiunt: vel certè tumultuario opere colligatis inanibus cuppis,additiſq; trabibus trãſitũ præbent. Expediti verò equites faſces de cannis aridis vel vlua facere cõſueuerunt, ſuper quos loricas & arma,ne inundentur imponũt: ipſi equiq; natando tranſeunt, † colligatiſq; ſecũ faſces pertrahunt ſarcinis. Sed commodius repertum eſt,vt monoxylos, hoc eſt, paulò latiores ſcaphas,ex ſingulis trabibus excauatas,pro genere ligni et ſubtilitate leuiſſimas, carpentis ſecum portet exercitus, tabulis pariter & clauis ferreis præparatis. Ita abſq; mora conſtructus pons,& funibus(qui propterea habendi ſunt) vinctus, lapidei arcus ſoliditatem præſtat in tempore. Sed inſtant aduerſarii ad tranſitus fluminum, inſidiaſq; vel ſuperuentus facere conſueuerunt. Ob quam neceſſitatem in vtraque ripa collocantur armata pręſidia ne alueo interueniente,diuiſi opprimantur ab hoſtibus. Cautius tamen eſt ſudes ex vtraque

colligatoſq; ſecũ faſces ꝑtrahũt ad ſocios. (margin)

Monoxyli. (margin)

parte prefigere ac fine detrimento,si qua vis illata fuerit,sustinere .Quòd si pons non tantum ad transitum , sed etiam recursum & commeatum necessarius fuerit,tunc in vtroq; capite,percussis latioribus fossis, aggereq; constructo,defensores milites debet accipere , à quibus tam diu teneatur , quàmdiu necessitas locorum postulabit.

Quemadmodum castra debeant ordinari Cap. VIII.

COnsequens videtur ,itineris obseruatione descripta,ad castrorum (in quibus manendum est) venire rationē. Non enim belli tempore ad statiua vel ad mãsionē murata ciuitas semper occurrit:et incautum est plenũq; discriminis, exercitũ passim sine aliqua munitione considere : cũ militibus ad capiẽdũ cibũ occupatis,aut munera faciẽda dispsis,facile nectãtur insidiæ . Postremò noctis obscuritas,necessitas somni,pascentiũ equorum dispersio, occasionē superuentibus præstat.In metãdis castris non sufficit bonũ locũ eligere , nisi talis sit,vt alter eo nõ possit melior inueniri:ne vtilior pretermissus à nobis,et ab aduersariis occupatus,apportet incõmodum.Cauendũ quoq; ne per estatē aut aqua morbosa in proximo,aut salubris aqua sit longius. Hyeme,ne pabulatio desit aut lignorum copia,ne subitis tẽpestatibus cãpus,in quo manendũ est,soleat inundari: ne sit in abruptis ac deuiis,& circũsedentibus aduersariis difficilis prestetur egressus: ne ex superioribus locis,missa ab hostibus,in eũ tela perueniant.Quibus vt oportet cautē studioseq; prouisis,pro necessitate loci vel quadrata,vel rotunda,vel trigona vel oblonga castra constitues.Nec vtilitati præiudicat forma. Tamē pulchriora creduntur,quibus vltra latitudinis spaciũ tertia pars additur lõgitudini. Ita autē ab agri mensoribus podismũ mensuræ colligi oportet, vt ad quãtitatē concludatur exercitus. Nam propugnatores angusta constipant,& vltra quàm conuenit latiora diffundunt. Tribus autē modis diffiniunt castra muniri posse. Primùm in vnius noctis transitũ, & itineris occupationē leuiorē cũ sublati cespites circundantur, & aggerē faciunt,supra quē valli,hoc est sudes vel tribuli lignei per

Cespes. ordinē digeruntur.Cespes autem circunciditur ferramentis,qui herbarum radi

semis pedē. cibus continet terram: fit altus† semissem,latus pedem,longus pedē semis. Quòd si terra solutior fuerit,vt ad similitudinem lateris cespes nõ possit abscindi, tunc opere tumultuario fossa producitur , lata pedes quinque, alta tres : cuius intrin

Statiua secus agger excrescit,vt sine metu securus quiescat exercitus. Statiua autem ca-

castra. stra æstate vel hyeme,hoste vicino , maiore labore ac cura firmantur.Nam singulæ centurie,diuidentibus campi doctoribus & principibus,accipiunt pedaturas,& scutis vel sarcinis suis in orbē circa propria signa depositis, cincti gladio, fossam aperiunt,latã aut nouem,aut vndecim,aut tredecim pedibus: vel,si maior aduersariorũ vis metuitur,pedibus decē & septem (imparē enim numerũ obseruari moris est) cũ sepibus ductis vel interpositis stipitibus ramisq; arborũ,ne facile terra dilabatur, agger erigitur. Super quē ad similitudinē muri, pinne & ppugnacula cõponũtur.Opus verò cẽturiones decẽpedis metiũtur,ne quis minus foderit, aut errauerit alicuius ignauia. Id etiã tribuni circũeunt,nec ante discedũt qui strenui sunt,q̃ fuerint omnia perfecta.Ne tamē aliquis superuentus laborantibus

tibus fiat,omnes equites & pars peditum,quę non operatur,dignitatis priuilegio ante fossam in præcinctu armata consistit,vt ingruentes repellat inimicos. Prima igitur signa locis suis intra castra ponūtur,quia nihil est venerabilius eorum maiestate militibus. Duci prętorium, eiusque comitibus præparatur. Tribunis tabernacula collocantur,quibus per contubernales ad munia deputatos,aqua,lignum,& pabula ministrātur. Tunc pro gradu legionibus & auxiliis, equitibus, & peditibus,loca in quibus papiliones tendant,deputantur in castris: ac de singulis centuriis quaterni equites et quaterni pedites,qui excubitum noctibus faciunt, eliguntur. Et quia impossibile videbatur in speculis per totam noctem vigilantes singulos permanere ideo in quatuor partes ad clepsydram sunt diuisę vigilię, vt non amplius quàm tribus horis nocturnis necesse sit vigilare. A tubicine omnes vigiliæ cōmittuntur. Et finitis horis à cornicine reuocantur. Idoneos tamen tribuni & probatissimos eligunt, qui vigilias circumeant, & renuncient, si qua emerserit culpa,quos circuitores appellāt. Nunc militiæ factus est gradus,& circitores appellantur. Sciendum tamen est equites extra vallum nocturnas excubias facere debere. Per diem autem castris positis,alii mane,alii post meridiē propter fatigationem hominum equorumq́ angarias faciunt. Inter præcipua conuenit ducem prouidere,siue in castris,siue in ciuitate consistat,vt animalium pascua,subuectio frumenti,cæterarumq́ specierum,aquatio,lignatio,pabulatio,secura ab hostium reddatur incursu. Quod aliter non potest euenire,nisi per loca idonea,qua nostrorum ambulat commeatus,præsidia disponantur,siue illę ciuitates sint,siue castella munita. Quòd si non reperitur antiqua munitio, opportunis locis circumdata maioribus fossis tumultuaria castella firmantur. Nam à castris diminuto vocabulo sunt nuncupata castella: Intra quæ in angariis aliquanti pedites,equitesq́ degentes,tutum iter commeatibus præstant. Difficile enim hostis ad ea loca audet accedere, in quibus & à fronte & à tergo nouit aduersarios commorari.

Pretorium

Vigiliæ

Circuitores

Circitores.

Angariæ.

Castella à castris.

Angariæ.

Quæ & quanta considerãda sint, vt intelligatur vtrum superuentibus & insidiis,an publico debeat marte confligi. Cap. IX.

QVisquis hos artis bellicæ commentarios,ex probatissimis autoribus breuiatos legere dignabitur,quamprimum legem prælii,depugnandique cupit audire præcepta: sed conflictus publicus duarum vel trium horarum certamine diffinitur: postquā partis eius,quæ superata fuerit,spes omnis intercidit. Ideo omnia antè cogitanda sunt,antè tentanda,antè facienda,quàm ad vltimum veniatur abruptum. Boni enim duces,non aperto Marte prælium in quo est commune periculū,sed ex occulto semper attentant, vt integris suis, quantū possint hostes interimant certe vel terreāt: in qua parte quæ necessaria admodum sunt, ab antiquis reperta perscribam. Pręcipua ars & vtilitas ducis est,vt adhibitis ex vniuerso exercitu scientibus belli & sapientibus viris, de suis & hostium copiis, sæpius tractet: omni(quam plurimum nocet) adulatione summota, vtrum maiorem numerum pugnatorum ipse an hostes habeant,vtrum ipsius,an aduersariorum homines magis armati sint & muniti. Qui magis exercitati, qui sint in

necessita

necessitatibus fortiores. Quærēdum est etiam, vtra pars equites, vtra pedites habeat meliores. Sciendumq́ in peditibus maxime consistere robur exercitus: & inter ipsos equites, qui contatis, qui sagittariis antecedāt. Qui plures loricas induerit, quis vtiliores equos adduxerit. Postremo ipsa loca in quibus pugnandum est, vtrum inimicis an nobis videantur accōmoda. Nam si equitatu gaudemus, campos optare debemus: si pedite, loca eligere angusta, fossis, paludibus, vel arboribus impedita, & aliquoties montosa, cui magis victus abundet quàm desit. Nam fames (vt dicitur) intrinsecus pugnat, & vincit sæpius sine ferro. Maxime autem tractandū est, vtrum protrahi necessitatem expediat, an celerius dimicari: interdum enim sperat aduersarius expeditionem cito posse finiri: & si dilatus fuerit in longum, aut penuria exercitus maceratur, aut desiderio suorum reuocatur ad propria: aut nihil magnum faciens, per desperationem abire compellitur. Tunc fracti labore & tædio plurimi deserunt, aliquanti produnt, aliquanti se tradūt. Quia aduersis rebus rarior fides est, & nudari incipit qui copiosus aduenerat. Ad rem pertinet nosse qualis ipse aduersarius vel eius comites optimatesq́ sint: vtrum temerarii, an cauti, an audaces, an timidi, scientes artē bellicam, an ex vsu temere pugnantes: quæ gentes cum his fortes, quæ ignauæ pugnauerint: nostra auxilia cuius fidei qualiumq́ sint virium, quos illius animos copiæ, quos habeat noster exercitus, quæ pars sibi magis victoriam repromittat. Eiusmodi enim cogitationibus virtus augetur aut frangitur. Desperantibus autem crescit audacia adhortatione ducis, & si nihil ipse timere videatur, crescit animus, si ex insidiis vel occasione aliquid fortiter fecerit, si hostibus aduersæ res cœperint euenire, si vel infirmiores aut minus armatos ex inimicis potuerit superare. Cauendum autem est ne dubitantem aut formidantem exercitum ad pugnam publicā aliquādo producas. Interest vtrum tyrones an veteres milites habeas, vtrum ante breue tempus in expeditionibus fuerint, an annos aliquot in pace durarint. Nam pro tyronibus accipiendi sunt, qui pugnare longo tempore desierunt. Sed cū legiones, auxilia, vel equites ex diuersis aduenerint locis, dux optimus & separatim singulos numeros per tribunos electos, quorū scitur industria, ad omnia genera exercere debet armorum: & pōst in vnum collectos, quasi depugnaturos conflictu publico exercebit. Ipse sæpius tentabit quicquid artis possint habere, quid virium, quemadmodum sibi ipsi consentiant, vtrum ad tubarum monita, ad signorum indicia, ad præcepta vel nutum suum diligenter obtemperent. Si errant in aliquibus, exerceantur atque doceantur quàm diu possint esse perfecti. Si verò in campi cursione, in sagittando, in iaculādo, in ordinanda acie ad plenum fuerint eruditi, ne sic quidem temere occasione captata ad publicam deducendi sunt pugnam, sed antè minoribus præliis imbuēdi. Dux itaque vigilans, sobrius, prudens, tanquàm de ciuili causa inter partes indicaturus adhibito consilio, de suis, & aduersarii copiis iudicet Et si multis rebus superior inuenitur, oportunum sibi non differat inire cōflictum. Si verò aduersarium intelligit potiorem, certamen publicum vitet. Nam pauciores numero & inferiores viribus, superuentus & insidias facientes, sub bonis ducibus reportauerunt sæpe victoriam.

Quid

Quid oporteat fieri, si quis desuetum à pugna habeat exercitum vel tyronem Cap. X.

OMnes artes omniáque opera quotidiano vsu & iugi exercitatione proficiunt. Quod si in paruis verum est, quãto magis decet in maximis custodiri? Quis autem dubitat artem bellicam rebus omnibus esse potiorem, per quam libertas retinetur, & dignitas prouinciæ propagatur, & conseruatur imperium? Hanc quõdam relictis doctrinis omnibus Lacedęmonii, postea coluere Romani. Hãc solam hodie quoq; Barbari putant esse seruandã. Cætera autem in hac arte consistere omnia, aut per hanc assequi se posse confidunt. Hæc dimicaturis est necessaria, per quam vitam retineant, & victoriam consequantur. Dux ergo cui tantæ potestatis insignia tribuuntur, cuius fidei atq; virtuti possessorum fortunæ, tutela vrbium, salus militũ, reipub. creditur gloria, non tãtum pro vniuerso exercitu, sed etiã pro singulis cõtubernalibus debet esse solicitus. Si quid enim illis eueniat in bello, & ipsius culpa & publica videtur iniuria. Ergo si tyronem, vel diu armis desuetum ducit exercitum, singularum legionum siue auxiliorum, nec non etiam vexillationum vires, animos, consuetudinem, diligenter exploret. Sciat etiam (si potest fieri) nominatim quis comes, quis tribunus, quis domesticus, quis contubernalis, quantum possit in bello, auctoritatémque maximam seueritate sumat, omnes culpas militares legibus vindicet, nulli errantium credatur ignoscere, in diuersis locis ex diuersis occasionibus omniũ experimenta præcipiat. His (vt oportet) ita curatis, cum dispersi ad prædandum securi oberrant hostes, tunc probatos equites vel pedites cum tyronibus aut inferioribus mittat, vt ex occasione, fusis inimicis, & illis peritia, & reliquis crescat audacia. Ad trãsitus fluuiorũ, ad pręcipitia montium, ad syluarum angustias, ad paludum aut viarũ difficultates, superuentus nullo sciente disponat: atque iter suum ita temperet, vt aut cibum capientes, aut dormientes, aut vacantes certe, securos, inermes, discalciatos, distractis equis, nihil suspicãtes ipse paratus inuadat, quatenus in huiusmodi certaminibus sui fiduciam colligãt. Nam qui ante longum tempus, aut omnino nunquam videre homines vulnerari vel occidi, cum primum aspexerint perhorrescunt: & pauore confusi, de fuga magis quàm de conflictu incipiunt cogitare. Præterea, si excurrant aduersarii, lõgo itinere fatigatos aggrediatur, & vltimus aut certe insperatus superueniat. Eos etiam qui longe à suis aut pabuli aut prædæ gratia commorantur, subito occupet cum delectis. Illa enim antè tentanda sunt, quæ si male cesserint minus noceant: si bene, plurimum prosint. Inter hostes discordiarum serere causas sapientis est ducis. Nulla enim, quamuis sit minima natio, cito potest ab aduersariis deleri, nisi propriis simultatibus se ipsa consumpserit. Nam sic ciuile odium ad inimicorum perniciem præceps est, ad vtilitatẽ suæ defensionis incautum. Vnum illud in hoc opere pręedicandũ est, vt nemo desperet fieri posse quę facta sunt. Dicat aliquis, Multi sunt anni quibus nullus fossa, aggere, vallo, mãsurum circumdat exercitũ. Respondebitur, si fuisset ista cautela, nihil nocturni aut diurni superuentus hostium nocere potuissent. Persæ imitantes Romanos, ductis fossis castra constituunt: & quia

Lacedæmonij

Persarum mos in fossis ductis.

quia arenosa sunt propè omnia, saccos, quos inanes portauerant, ex puluerulenta (quæ ibi effoditur) terra complent, eorumq; cumulo aggerem faciunt. Omnes barbari carris suis in orbem connexis ad similitudinem castrorum, securas à superuenientibus exigunt noctes. Veremur ne discere nequeamus quæ à nobis alii didicerunt? Hæc ex vsu librisq; discenda, quæ antea seruabãtur, sed omissa diu nemo quæsiuit: quia vigentibus pacis officiis, procul aberat bellorum necessitas. Sed ne impossibile videatur armorum disciplinam, cuius vsus intercidit, reparari posse, doceamur exẽplis. Apud veteres ars militaris in obliuionem sæpius venit, sed à libris repetita est, postea ducum auctoritate firmata. Scipio Aphricanus sub aliis imperatoribus Hispanienses exercitus frequẽter victos accepit: hos disciplinę regula custodita, omni opere fossisq; faciendis ita diligenter exercuit, vt diceret fodientes luto inquinari debere, qui sanguine hostium madere voluissent. Tum ipse denique Numantinos sic, capta ciuitate, †concremauit vt nullus euaserit. Metellus in Aphrica Albino imperante subiugatũ accepit exercitum, quem ita emendauit veteribus institutis, & disciplina maiorum, vt postea eos, à quibus sub iugum missi fuerant, superarẽt. Cymbri quoq; Cepionis & Manilii et Syllani legiones inter Gallias deleuerunt: quarum reliquias cum C. Marius suscepisset, ita erudiuit scientia & arte pugnandi, vt innumerabilẽ multitudinem nõ solum Cymbrorum, sed etiam Teutonũ & †Vmbrorũ publico Marte deleret. Facilius autẽ est ad virtutẽ instruere nouos milites, quàm reuocare pterritos.

superauit

Tigurinorum

Quæ ipso die procuranda sint vel agantur quo publica committitur pugna. Cap. XI.

PRæmissis leuioribus artibus belli, ad publici conflictus incertum & fatalem diem nationibus ac populis, ratio disciplinæ militaris inuitat. Nam in euentu aperti Martis victoriæ †plenitudo consistit. Hoc ergo tempore tãto magis duces debent esse soliciti, quanto maior speratur diligentibus gloria, & maius periculum comitatur ignauos: in quo momento peritiæ vsus, pugnãdi doctrina consiliumque dominatur. Veteribus sæculis mos fuit parco cibo curatos milites ad certamen educere, vt citatiores sumpta redderet esca, & longiore cõflictu nõ fatigarentur inedia. Præterea obseruandum est præsentibus hostibus, siue ex castris, siue ex ciuitate producas ad prælium, ne dum per angusta portarum particulatim procedat exercitus, à collectis & præparatis debilitetur inimicis. Ideoq; prouidendum est, vt antè omnes milites egrediantur portas, & aciem prius construant, quàm hostis adueniat. Quòd si intra ciuitatem manentibus imparatis aduenerint, aut differatur egressus aut certe dissimuletur: vt quum aduersarii insultare cœperint his quos non putant exituros, cum ad prædam vel redeundum conuerterint animum, cum ordines soluerint, tunc illis stupẽtibus lectissimi quique prorumpant, & confestim aggrediantur ignaros. Obseruatur autem ne longo spacio fatigentur milites, ne lassos post cursum equos ad publicum prælium cogas: multum viriũ labore itineris pugnaturus amittit. Quid faciet qui ad aciem anhelus aduẽtat? Hoc & veteres declinarũt & superiori nostra ætate, cũ Romani duces p imperitiã nõ cauissent (ne quid amplius dicã) exercitus pdiderũt.

magnitudo

Impar

Impar enim conditio est, lassum cum requieto, sudantem cum alacri, currentem cum eo qui steterit inire conflictum.

Inuestigandum quid sentiant milites pugnaturi. Cap. XII.

IPsa die qua certaturi sunt milites, quid sentiant diligenter conuenit explorare. Nam formido vel fiducia ex vultu, verbis, incessu, motibus cernitur. Nec confidas satis, si tyro prælium cupit, inexpertis enim dulcis est pugna. Et noueris te oportere differre, si exercitati bellatores metuerint dimicare. Monitis tamẽ & oratione ducis, exercitui virtus accrescit & animus: præcipue si futuri certaminis talem acceperint rationem, qua sperent se facile ad victoriam peruenturos. Tunc inimicorum ignauia, vel error ostendendus est: vel si antea à nobis superati sunt, commemorandum. Dicenda etiam quibus militum mentes odio aduersariorum, in iram, & indignationem moueantur. Animis pene omnium hominum hoc naturaliter euenit, vt trepident cum ad conflictum venerint. Sine dubio autem formidolosiores sunt, quorum mentes ipse cõfundit aspectus. Sed hoc remedio formido lenitur, si antequam dimices, frequenter exercitum tuum locis tutioribus ordines, vnde et videre hostem et agnoscere cõsuescant. Interdum audeant aliquid ex occasione, aut fugent, aut interimant inimicos. Inimicorum mores, aduersariorum arma & equos recognoscant. Nam quæ ex vsu sunt, non timentur.

Formido. *Quibus dux exercitũ moueat.* *Remediũ in formidine militum.*

Quemadmodum idoneus locus eligatur ad pugnam. Cap. XIII

BOnum ducem conuenit nosse magnam partem victoriæ, ipsum locũ in quo dimicandum est possidere. Elabora ergo, vt conserturus manum, primum auxilium capias ex loco, qui tanto vtilior iudicatur, quanto superior fuerit occupatus. In subiectos enim vehementius tela descendunt, & maiore impetu obnitentes, pars altior pellit. Qui aduerso nititur cliuo, duplex subit, & cum loco, & cum hoste certamen. Sed illa distantia est, quòd si de peditibus tuis victoriã speras contra equites hostium, loca aspera, inæqualia, montosa debes eligere. Si verò de equitibus tuis contra aduersariorum pedites victoriam quæris, sequi debes paulo quidem editiora loca, sed plana atque patentia, neque syluis, neque paludibus impedita.

Quemadmodum acies debeat ordinari vt in conflictu reddatur inuicta, Cap. XIIII.

ORdinaturus aciem tria debet antè prospicere, solem, puluerem, & ventum. Nam sol ante faciem eripit visum: ventus contrarius tua inflectit ac deprimit, hostium adiuuat tela. Puluis à fronte congestus oculos implet & claudit. Hæc momento eo quo acies ordinatur, etiam imperiti vitare solẽt: sed duci prouido cauẽdum est in futurũ, ne post paululum accedente die noceat solis mutata conuersio, nec ventus aduersus hora solita eo pugnante nascatur. Ita ergo cõstituantur ordines, vt hęc post occipitium nostrum sint, et (si potest fieri) aduersariorum impetant faciem. Acies dicitur exercitus instructus; frõs quæ aduersum hostes

hostes spectat. Hæc in publica pugna, si sapienter disponitur, plurimum iuuat: si imperite, quamuis optimi bellatores sint, mala ordinatione franguntur. Instructionis lex est, vt in primo exercitati et veteres milites collocentur, quos antea principes vocabant. In secundo ordine circundati cataphractis sagittarii, & optimi milites cum spiculis vel lanceis ordinentur, quos prius hastatos vocabant. Singuli autem armati in directum ternos pedes inter se occupare consueuerunt, hoc est, in mille passibus mille sexcenti sexaginta sex pedites ordinantur in longum: vt nec acies interluceat, & spacium sit arma tractandi. Inter ordinem autẽ & ordinem à tergo in latum sex pedes distare voluerunt, vt haberent pugnantes spacium accedendi atque recedendi: vehementius enim cum saltu cursuq; tela mittuntur. In his duobus ordinibus & ætate maturi, & vsu confidentes, & muniti grauioribus etiam armis collocantur. Hi enim adinuicem muri, nec cedere, nec sequi aliquando cogendi sunt, ne ordines turbent: sed venientes aduersarios excipere, & stando pugnandoq; repellere vel fugare. Tertius ordo disponitur de armaturis velocissimis, de sagittariis iuuenibus, de bonis iaculatoribus, quos antea ferentarios nominabant. Quartus item ordo construitur de scutatis expeditissimis, de sagittariis iunioribus, de his qui acriter verutis vel martiobarbulis (quas plumbatas nominant) dimicant, qui dicebantur leuis armatura. Sciendum ergo est, stantibus duobus primis ordinibus, tertium & quartum ordinem ad prouocandũ cũ missilibus et sagittis primo loco semp exire. Quòd si hostes in fugã vertere potuerint, ipsi cum equitibus persequũtur. Si verò ab hostibus pulsi fuerint, redeunt ad primam & secundam aciem, & inter ipsos recipiunt se ad loca sua. Prima autem & secunda acies cum ad spathas & ad pila (vt dicitur) ventum fuerit, totum sustinet bellum. In quarta acie ponebantur interdum carrobalistæ, manubalistarii, fundibulatores, funditores. Fundibulatores sunt qui lapides fustibalis iaciunt. Fustibalus fustis est longus pedibus 4 cui per mediũ ligatur funda de corio: & vtraque manu impulsus, propè instar onagri dirigit saxa. Funditores sunt qui fundis ex lino vel setis factis (has enim dicunt esse meliores) contorto circa caput brachio dirigunt saxa. Quibus scuta deerant, siue lapidibus manu iactis, siue missilibus in hoc ordine dimicabãt, quos accensos, tanquã iuniores & postea additos nominabant. Sextus ordo post omnes à fortissimis, & scutatis, & omni genere armorũ munitis bellatoribus tenebatur, quos antiqui Triarios appellabant. Hi vt requieti & integri acrius inuaderent hostes, post vltimas acies sedere consueuerant. Si quid enim primis ordinibus accidisset, de horum viribus reparationis spes tota pendebat.

Armatorũ interstitia. *Ferentarij.* *Fundibulatores.* *Fustibalus.* *Funditores.* *Accensi.* *Triarij.*

Ratio podismi quantum spaciũ in acie inter singulos homines in longum, vel in latũ inter singulos ordines debeat custodiri. Cap. XV.

EXplanato autem qualiter debeat instrui acies, nunc podismum mensurámque ipsius ordinationis exponam. In mille passibus cãpi, vna acies mille sexcentos sexaginta sex suscipit pedites: propterea quia singuli pugnatores ternos occupãt pedes. Quòd si sex acies in mille passibus cãpi volueris ordinare, nouem milia nõgenti nonagintasex pedites sũt necessarii. Si autẽ in ternos ordines hũc

numerum

numerum volueris tendere,duo milia passuum cõprehendes.Sed melius est plures acies facere,quàm milites† spargere. Senos autem pedes à tergo inter singulas acies in latum diximus patere debere, & ipsi bellatores stantes singulos obtinent pedes. Ideoq; si sex acies ordinaueris,quadraginta & duos pedes in latũ,& mille passus in longum,10000 hominum tenebit exercitus. Si autem in ternos ordinare volueris 21 pedes in latum & duo milia passuum in longũ 10000 tenebit exercitus. Ad hanc rationẽ siue 20000,siue 30000 peditum fuerint iuxta mensuram podismi,sine aliqua dubitatione difficultatis poterunt ordinari,nec dux fallitur cũ sciat qui locus quantos possit capere armatos. Deniq; si angustior locus sit, vel multitudo sufficiat, iam inde nouẽ vel amplius acies ordinari conuenit. Magis enim expedit vt conferti pugnẽt,quàm longius separati à suis. Nam si nimium fuerit acies attenuata,cito ab aduersariis facta impressione perrumpitur, & nullum postea poterit esse remedium. Qui autẽ numeri in dextro cornu,qui in sinistro, qui in medio debeant ordinari, vel iuxta dignitates eorũ seruatur ex more,vel certe pro qualitate hostium commutatur. *expandere*

De equitibus ordinandis. Cap. XVI.

CONstructa acie peditum,equites ponũtur in cornibus,ita vt loricati omnes, & contati iuncti sint peditibus. Sagittarii autem,vel qui loricas non habẽt, longius euagentur. A fortioribus nanq; equitibus, peditum protegenda sunt latera: & à velocioribus atque expeditis, hostium cornua perfindenda sunt atque turbanda. Scire dux debet contra quos grumos, hoc est, globos hostium,quos equites oporteat ponere. Nã nescio qua occulta ratione,immo pene diuina,alii contra alios dimicant melius: & qui fortiores vicerant,ab inferioribus sæpe vincuntur. Quòd si equites impares fuerint,more veterum velocissimi cum scutis leuibus pedites, ad hoc ipsum exercitati iisdem miscendi sunt,quos expeditos velites nominabant. Quo facto quàmuis fortissimi hostium venerint equites,tamẽ aduersus mixtum agmen pares esse non possunt. Vnum hoc remedium duces veteres inuenerũt,vt assuefacerent iuuenes currẽtes egregie,& inter binos equites, singulos ex his pedites collocarẽt,cum leuioribus scutis,gladiis, atq; missilibus. *Grumi* *Velites*

De subsidiis quæ post aciem collocantur. Cap. XVII.

SEd optima ratio est, & ad victoriam plurimum confert,vt lectissimos de peditibus,equitibus,cum vicariis,comitibus, tribuniśq; vacantibus,habeat dux post aciem præparatos: alios circa cornua, alios circa medium, vt sicubi hostis vehementer insistit,ne rumpatur acies prouolent subito,& suppleant loca: additáq; virtute,inimicorum audaciam frangant. Hoc primi Lacones inuenerunt, quos imitati sunt Carthaginenses,Romani postea vbique seruauerunt. Hac dispositione nulla melior inuenitur. Nam directa acies hoc solum agere debet si potest,vt hostem repellat,aut fundat. Si cuneus agendus sit,aut forfex,superfluos habere debes post aciem, de quibus cuneum aut forficem facias: si ducenda sit Serra,itẽ ex abundãtibus ducetur: nam si de loco suo ordinatum militem transferre cœperis,vniuersa turbabis. Si globus hostium separatus,aut alam tuã,aut

Partem aliquam vrgere cœperit, nisi superfluos habeas quos contra globos possis opponere, siue equites siue pedites de acie tuleris, dum aliam vis defendere, aliam periculosius denudabis. Quòd si bellatorum tibi copia non abundat, melius est aciem habere breuiorem, dũmodo in subsidiis colloces plurimos. Nam plures circa medias partes campi, ex peditibus bene armatis debes habere lectissimos, de quibus cuneum facias, & statim aciem hostiũ rumpas. Circa cornua autem de contatis loricatisq; equitibus ad hoc seruatis, & leui armatura peditum, alas hostium circumuenire te conuenit.

In quo loco primus dux stare debeat, in quo secũdus, in quo tertius. Cap. XVIII.

DVx qui præcipuam sustinet potestatem inter equites & pedites in parte dextra stare cõsueuit. Hic enim locus est in quo tota acies gubernatur, ex quo rectus est liberq; procursus. Ideo autẽ inter vtrosq; cõsistit, vt & consilio regere, & auctoritate tam equites quàm pedites ad pugnã possit hortari. Hic de equitibus supnumerariis, mixtis peditibus expeditis, aduersariorũ sinistrũ cornu, quod contra ipsum stat, circuire & à tergo semp vrgere debet. Secundus dux in media acie ponitur peditũ, qui eam sustẽtet & firmet. Hic fortissimos pedites, & bene armatos de superfluis secum habere debet, de quibus aut ipse cuneum faciat & hostium aciẽ rumpat: aut si aduersarii cuneum fecerint, ipse forficem faciat, vt cuneo illi possit occurrere. In sinistra parte exercitus, tertius dux esse debet, satis bellicosus & prouidus, quia sinistra pars difficilior est & velut manca in acie consistit. Hic bonos equites supernumerarios & velocissimos pedites secũ habere debet, de quibus sinistrum cornu semper extẽdat, ne circumueniatur ab hostibus. Clamor autem (quem quidam barrithum vocant) prius non debet attolli, quàm acies vtraq; se iunxerit. Imperitorum enim vel ignauorũ est vociferari de longe, cum hostes magis terreantur, si cũ telorum ictu clamoris horror accesserit. Semper autem studere debes, vt prior instruas aciẽ, quàm hostis, quia ex arbitrio tuo potes facere quod tibi vtile iudicas, cum nullus obsistat: deinde & tuis auges cõfidentiam, & aduersariis fiduciam minuis, quia fortiores videntur qui prouocare non dubitãt. Inimici autẽ incipiunt formidare, qui vident contra se acies ordinari. Huic additur maximum cõmodum, quia tu instructus paratusq; †ordinantem & trepidum aduersariũ præoccupas. Pars enim victoriæ est inimicum turbare antequam dimices.

inordinatũ

Quibus remediis virtuti vel dolis hostiũ resistatur in acie. Cap. XIX.

EXceptis superuentibus vel incursionibus repentinis ex occasione, quam nunquàm dux exercitus amittit, iam in itineribus, fatigatis, in fluminũ trãsgressione diuisis, in paludibus occupatis, in iugis montiũ laborãtibus, in campis sparsis, atq; securis in mansione dormientibus, oportunum prælium semper infertur: cum aliis negociis occupatus hostis, prius interimatur quàm præparare se possit. Quòd si cauti sunt aduersarii, & insidiarũ nulla sit copia, tũc aduersũ præsentes, scientes, videntesq;, æqua cõditione pugnatur. Inde ars belli, nõ minus in hoc aperto conflictu, quàm in occultis fraudibus adiuuat eruditos. Cauendum vel

maxime,

maxime, ne ab ala, cornuq́; sinistro (quod sæpius euenit) aut certe dextro (quod tamen raro contingit) circumueniantur tui à multitudine hostium, à vagantibus globis, quos grumos vocant. Quod si acciderit, vnū remedium est, vt alā cornuq́; replices & rotundes: quatenus conuersi tui, sociorum terga defendant. Sed & in angulo ipsius extremitatis fortissimi collocentur, quia ibi impetus amplior fieri consueuit. Item aduersum cuneū hostium, certis resistitur modis. Cuneus dicitur multitudo peditū, quę iuncta cū acie primo angustior, deinde latior procedit, & aduersariorum ordines rumpit: quia à pluribus in vnū locum tela mittūtur. Quam rem milites nominant caput porcinum. Contra quem ordinatio ponitur, quā forficē vocāt. Nā è lectissimis militibus confertis in V literā ordo cōponitur: & illum cuneum excipit, atq́; ex vtraq́; parte concludit, quo facto aciem nō potest erūpere. Itē serra dicitur, quæ à strenuis directa, ante frōtem opponitur hostibus, vt turbata acies reparetur. Globus autē dicitur, qui à sua acie separatus, vago superuentu incursat inimicos, contra quē alter populosior vel fortior immittitur globus. Obseruandū quoq́; est, ne sub tempore, quo iā committitur pugna, velis ordines commutare, aut de locis suis aliquos numeros ad alia trāsferre. Statim enim nascitur tumultus atque confusio, & imparatis conturbatisque facilius hostis incumbit.

Cuneus · *Caput porcinum* · *Forfex* · *Serra* · *Globus*

Quot generibus pugna publica cōmittatur, et quomodo etiam qui inferior est numero & viribus valeat victoriam obtinere. Cap. XX.

DEpugnationum septem sunt genera, quum infesta ex vtraque parte signa confligunt. Vna depugnatio est fronte lōga, quadrato exercitu, sicut etiam nunc ꝑpè semper solet prælīū fieri. Sed hoc genus depugnationis periti armorū non optimū iudicāt, quia cum in prolixo spacio tēditur acies, nō æqualis semper campus occurrit, & hiat aliquādo in medio sinus aut curuatura fit, & ita in eo loco acies frequēter irrūpitur. Præterea si multitudine aduersarius antecedit, à lateribus aut dextrā aut sinistrā alam circūuenit, in quo periculū magnum est, nisi supnumerarios habeas qui sustineāt hostēq́; repellāt. Hoc genere solus debet confligere q & plures et fortes habuerit bellatores, vt ex vtroq́; cornu hostē circūueniat, & quasi in sinū sui cōcludat exercitus. Secūda depugnatio est publica, quæ plurimis melior. In qua si paucos strenuos loco idoneo ordinaueris, etiā si multitudine hostiū et virtute turberis, tamē poteris reportare victoriā. Huius talis est modus, Cū instructæ acies ad cōgressū veniūt, tunc tu sinistrā alam tuā à dextera aduersarii tui lōgius separabis, ne vel missilia ad eam vel sagittę perueniant. Dextram autē alam tuam sinistræ alæ illius iunges, & ibi primum inchoa prælium: ita vt cū peditibus optimis, & probatissimis equitibus sinistrā partē illius, ad quā te iūxeris, aggrediaris atq́; circūeas, & detrudendo atq́; supercurrendo ad hostium terga peruenias. Quòd si semel aduersarios exinde pellere cœperis, accedentibus tuis indubitatam victoriam consequeris, & pars exercitus tui, quam ab hoste submoueris secura durabit. Ad similitudinem autem A literæ vel libellæ fabrilis, acies in hoc dimicandi genere constituitur. Quod si te prior aduersarius fecerit, quos post aciem supernumerarios diximus debere poni, tam equites quàm pedites ad sinistrum tuum colliges cornu, & sic aduersario resistes

magnis viribus,ne arte pellaris.Tertia depugnatio est similis secũdæ: sed in hoc deterior,quòd à sinistro cornu tuo cũ illius incipis dextro confligere.Nam quasi mancus impetus est eorũ,& aperte cũ difficultate aggrediuntur hostes,qui in sinistro dimicant cornu. Quod apertius explanabo,Si quãdo alam tuã sinistram longe habueris meliorem, tunc & fortissimos equites peditésq; coniunge, & in congressu ipsam primam applica ad alã hostium dexterã,& quantum potes aduersarii dextrã partem pellere & circuire festina. Tu autem aliã exercitus partẽ, in qua deteriores bellatores habere te nosti,à sinistra illius lõge separa, ne vel gladiis inuadatur, vel ad eã tela perueniant. In hoc genere cauendum est, ne inimicorum cuneis transuersa tua acies elidatur. Hoc autem modo vno casu vtiliter pugnabitur,si aduersarius infirmius dextrũ cornu habuerit,& tu lõge fortius sinistrum. Quarta depugnatio talis est,Cũ ordinaueris aciem, ante quadringẽtos vel quíngentos passus, quàm ad hostẽ peruenias, non sperante eo, subitò ambas alas tuas incitare te conuenit,vt ex vtroque cornu improuisos hostes vertas in fugam,& celerius victoriã consequaris. Sed hoc genus certaminis licet cito superet,si exercitatos fortissimósq; produxerit,tamen periculosum est, quia mediam aciem suã,qui sic dimicat,denudare cõpellitur,& in duas partes exercitum separare. Et si primo impetu victus non fuerit inimicus, habet postea occasionẽ, qua inuadat & diuisa cornua,& mediam aciem destitutam. Quinta depugnatio est quartæ similis. Sed hoc vnum amplius habet,quia leuem armaturã & sagittarios ante†primã aciem ponit,vt illis resistentibus non possit acies irrũpi. Nam sic de dextro cornu suo,illius sinistrum: & de sinistro cornu suo,illius dextrum aggreditur. Quod si fugare potuerit,statim vincit: sin minus, media acies illius non laborat,quia à leui armatura sagittariísq; defenditur. Sexta depugnatio optima est,& prope similis secundæ, qua vtũtur qui de numero suorũ & de virtute desperant. Et si bene ordinauerint,quàmuis cũ paucioribus,semper victoriam consequuntur. Nam cũ instructa acies ad hostes accedit,dextram alam tuam sinistræ alæ hostium iunge,& ibi per equites probatissimos & velocissimos pedites incipe præliari. Reliquam autem partem exercitus tui,longissime à dextra parte illius remoue,& directum porrige,quasi veru. Nam si partem sinistram illius & à lateribus & à tergo cœperis cædere,sine dubio vertes in fugam. Aduersarius autem nec de dextera parte sua, nec de media acie potest suis laborantibus subuenire,quia acies tua extẽditur et tota se porrigit ad similitudinem I literæ,longissiméq; recedit ab hostibus. Quo genere in itineribus sæpe cõfligitur. Septima depugnatio est,quæ loci beneficio adiuuat dimicantem. In hac quoq; & cum paucioribus, & cum minus fortibus poteris aduersarium sustinere, si montem, aut mare,aut flumẽ,aut lacum,aut ciuitatem,aut paludes, aut abrupta in parte vna habeas, ex qua hostis non possit accedere, reliquum exercitum tuum directa acie ordines. Sed in illa ala quæ munitionem non habet, omnes equites & ferentarios ponas. Tunc securius pro tuo arbitrio cum hoste confliges, quia ab vna parte loci natura te munit, ab alia duplex propè ponitur equitatus. Illud tamen obseruandum est, quo nihil melius inuenitur, vt siue de dextro cornu tuo cum illius sinistro pugnare volueris,ibi fortissimos ponas: siue de sinistro

ſtro cum illius dextro,ibi ſtrenuiſſimos colloces: ſiue in medio facere cuneos vo lueris,per quos hoſtium acies rumpas, in cuneo exercitatiſſimos ordines bellatores. Victoria enim per paucos fieri conſueuit. Tantum eſt vt electi à duce ſapientiſſimo,in his locis in quibus ratio & vtilitas poſtulat,ordinentur.

Viam abſcedendi ab hoſtibus dandam,vt deleantur facilius fugientes. Cap. XXI.

PLerique rei militaris ignari,pleniorem victoriam credunt,ſi aduerſarios aut locorum anguſtiis, aut armatorum multitudine circundederint, vt aditum non inueniant abſcedendi. Sed clauſis ex deſperatione creſcit audacia,& cum ſpei nihil eſt,ſumit arma formido. Libenter cupit commori,qui ſine dubio ſcit ſe eſſe moriturum. Ideoq; Scipionis laudata ſententia eſt,qui dixit,viam hoſtibus qua fugerent,non eſſe muniendam. Nam cum abſcedendi aditu patefacto, mentes omniũ ad prębenda terga cõſenſerint, multi more pecorũ trucidantur. Nec inſequentiũ vllũ periculũ eſt,cũ victi(quibus defendi poterãt)arma conuerterint in fugam. Hoc genere quanto maior fuerit exercitus, tanto facilius multitudo proſternitur. Neq; enim ibi requirendus eſt numerus,vbi animus ſemel territus,non tam tela hoſtium cupit declinare, quàm vultum. Cæterum clauſi,licet exigui numero & infirmi viribus,hoc ipſo tamen ſunt hoſtibus pares,quia deſperãtes ſciũt aliud ſibi licere nõ poſſe. Nã vna ſalus victis, nullã ſperare ſalutem.

Quemadmodum ab hoſte recedatur,ſi conſiliũ pugnæ diſpliceat. Cap. XXII.

DIgeſtis omnibus quæ ratio militaris experimẽtis & arte ſeruauit, vnum ſupereſt docere,quemadmodum recedatur ab hoſtibus. Nam diſciplinę bellicę & exemplorum periti,nuſquam maius periculum imminere teſtantur. Qui enim ante congreſſum recedit ex acie, & ſuis fiduciam minuit & inimicis addit audaciã. Verum quia hoc ſæpius neceſſe eſt euenire,quibus modis tuto poſſit fieri declarandũ eſt. Primum vt tui neſciant ideo te recedere,quia declinas ini re conflictum,ſed credant arte aliqua ſe ideo reuocari,vt ad oportuniorẽ locum inuitetur hoſtis,vt facilius ſuperetur: aut certe inſequẽtibus aduerſariis ſecretiores collocẽtur inſidiæ. Nam neceſſe eſt ad fugã parati ſint,qui ducẽ ſuum ſentiũt deſperare. Illud quoq; vitandum eſt,ne hoſtes te recedere ſentiant,& ſtatim irruant. Propterea plerique ante pedites, ſuos equites poſuerunt, vt diſcurrentes aduerſarios videre non ſinerent, quando pedites adſcedebant. Item particulatim incipientes à primis,ſingulas acies ſubducebant,retroq; reuocabãt,in gradu ſuo manentibus reliquis: quos ſenſim poſtea ceſſimq; ad illos iungebant,quos ſubduxerant. Primum aliquãti exploratis itineribus, noctu cum exercitu recedebant: vt hoſtes die orto,cum intellexiſſent,non poſſent comprehendere præcedentes. Præterea leuis armatura præmittebatur ad colles, à qua ſubito tuto reuocaretur exercitus: & ſi hoſtes inſequi voluiſſent,à leui armatura, quæ antea occupauerat locum,additis equitibus fundebantur. Nihil enim periculoſius exiſtimatur,quàm ſi inconſulte inſequẽtibus,ab his qui in ſubſeſſa fuerint,vel antè ſe parauerint,obuietur. Hoc tempus eſt quo oportunè collocantur inſidiæ,quia

 aduer

aduersum fugientes, maior audacia & minor cura est. Necessario autem amplior securitas grauius solet habere discrimen. Imparatis, cibum capientibus, in itinere lassis, equos suos pascentibus, ac nihil tale suspicantibus superuentus assolet fieri. Quod & nobis vitandũ est, & hosti in eiusmodi occasionibus pernicies inferenda. Hoc enim casu oppressis, nec virtus potest, nec multitudo prodesse: quia qui in acie publica vincitur pugna, licet & ibi ars plurimum prosit, tamen ad defensionem suam potest accusare fortunam. Qui verò superuentus & subsessas insidias passus est, culpam suam non potest excusare: quia hoc euitare potuit, & per speculatores idoneos ante cognoscere. Cum receditur, talis fraus fieri consueuit. Recto itinere pauci equites consequũtur. Valida manus occulte per alia mittitur loca: vbi ad agmen inimicorum peruenerunt equites, tentant leuiter atq; discedunt. Ille credit quicquid insidiarum fuerat præteriisse, & sine cura resoluitur in negligentiam. Tunc illa manus, quæ secreto itinere destinata fuerat, superueniens opprimit ignorantes. Multi cum ab hoste discedunt, si per syluas ituri sunt, præmittunt qui abrupta vel angusta occupent loca, ne ibidem ab aduersariis patiantur insidias. Et rursus post se præcisis arboribus vias claudunt, quas compedes vocant, vt aduersariis facultatem adimant persequẽdi, & pene vtriq; parti in itinere ad subsessas communis occasio est. Nam qui præcedit, oportunis vallibus, vel syluosis mõtibus, quasi post se relinquit insidias, in quas cum inciderit inimicus, recurrit ipse & adiuuat suos. Qui vero sequitur auersis semitis, longe ante destinat expeditos, & præcedendo aduersarium arcet à transitu, vt deceptum à tergo & à fronte concludat. Dormientibus noctu aduersariis, & qui præcesserit potest regredi, & qui sequitur, quantumuis intersit, potest superuenire per fraudem. In transfretatione fluuiorum, qui præcedit, illam partem tentat opprimere, quæ præmissa transierat, dum reliqui alueo separantur. Qui autem festinato itinere sequitur, illos qui non potuerunt transirẽ conturbat.

De camelis & cataphractis equitibus. Cap. XXIII.

CAmelos aliquantæ nationes apud veteres in acie produxerunt, vt Vrciliani in Aphrica, Macetes hodie quoque producunt. Sed hoc genus animalium arenis & tolerandæ siti aptum, confusas etiam in puluere vento vias absq; errore dirigere memoratur. Cæterum præter nouitatem, si ab insolitis dimoueatur ineficax bello est. Cataphracti equites propter munimina quę gerunt, à vulneribus quidem tuti, sed propter impedimẽtum & pondus armorum, capi eos facile est: & laqueis frequẽter obnoxii, cõtra dispersos pedites, quàm contra equites in certamine meliores: tamen aut ante legiones positi, aut cũ legionariis mixti, quãdo cominus (hoc est manu ad manũ) pugnatur, acies hostium sæpe rumpunt.

Quomodo quadrigis falcatis, vel elephantis in acie possit obsisti. Cap. XXIIII.

QVadrigas falcatas in bello rex Antiochus & Mithridates habuerũt. Quæ vt primùm magnum in acie intulere terrorem, ita postmodum fuere derisui. Nam difficile currus falcatus planum semper inuenit agrum, & leui impedimẽto retinetur: vnoq; afflicto aut vulnerato equo decipitur. Sed maxime hac

Romanorũ militũ arte perierũt, Vbi ad pugnã ventũ est, repente toto campo Romani tribulos abiecerũt, in quos currentes quadrigæ cũ incidissent, deletæ sunt. Tribulus autẽ est ex quatuor palis confixũ ꝓpugnaculũ, quod quoquomodo abieceris, tribus radiis stat & erecto quarto infestus est. Elephãti in præliis magnitudine corporũ, barrhitus horrore, formæ ipsius nouitate, homines equosq; conturbãt. Hos cõtra Romanũ exercitũ prius in Lucania rex Pyrrhus eduxit. Postea Hãnibal in Aphrica, Rex Antiochus in oriẽte, Iugurtha in Numidia copiosos habuerunt, aduersus quos diuersa resistẽdi excogitarũt genera armorũ. Nam & Centurio in Lucania gladio manũ (quã ꝓmuscidem vocant) vni abscidit, & bini cataphracti equi iũgebantur ad currũ, quibus insidẽtes clibanarii, sarissas, hoc est, lõgissimos contos in elephãtos dirigebãt. Nam muniti ferro, nec à sagittariis (quos vehebãt) beluę lędebãtur, & earũ impetũ equorũ celeritate vitabant. Alii cõtra elephãtos cataphractos milites immiserũt: ita vt in brachiis eorũ, et in cassidibus vel humeris, aculei ingentes ponerentur è ferro, ne manu sua elephas bellatorẽ cõtra se venientẽ posset apprehẽdere. Præcipue tamen velites antiqui aduersum elephãtos ordinarũt. Velites autẽ erant iuuenes, leui armatura, corpore alacri, qui ex equis missilia optime dirigebãt. Hi equis prętercurrẽtibus ad latiores lãceas vel maiora spicula beluas occidebãt: sed crescẽte audacia, postea collecti, plures milites pariter pila, hoc est, missilia, in elephãtos congerebant, eosq; vulneribus elidebant. Illud tamen additum est, vt funditores cum fustibalis & fundis rotundis lapidibus destinatis, †Indos (per quos regebãtur elephanti) cum ipsis turribus affligerent atq; mactarẽt, quo nihil tutius inuenitur. Præterea venientibus beluis, qua irrupissent aciem, spacium milites dabant. Quæ cum in agmen medium peruenissent, circumfusis vndique armatorum globis, cum magistris absque vulneribus capiebantur illesę. Carrobalistas aliquanto maiores (hæ enim longius & vehemẽtius spicula dirigũt) suppositas curriculis, cũ binis equis aut mulis post aciem ordinari conuenit: & cum sub iactu teli accessẽrint, bestię sagittis balistariorum transfiguntur. Latius tamen & firmius contra eas præfigitur ferrũ, cũ in magnis corporibus maiora sint vulnera. Aduersum elephantos plura exempla & machinamenta retulimus, vt si quando necessitas postulauerit, sciatur quæ sint tam immanibus beluis opponenda.

Tribulus. *Pyrrhus elephantos primus in Italiam duxit.* *Promuscis.* *Sarissæ.* *Velites.* *in has* *Carrobalistæ.*

Quid fieri debeat, si vel pars vel totus exercitus fugerit. Cap. XXV.

SCiendum verò est, si pars exercitus vicerit & pars fugerit, minime desperandum, cũ in eiusmodi necessitate, ducis cõstantia totã sibi possit vendicare victoriam. Innumerabilibus hoc accidit bellis, & pro superioribus sunt habiti qui minime desperarunt. Nam in simili conditione fortior creditur, quem aduersa non frangunt. Prior ergo de cæsis hostibus spolia capiat, & quod ipsi dicunt colligat campũ, prior clamore ac buccinis exultare videatur. Hac fiducia perterrebit inimicos, ita suis fiduciã geminabit, quasi victor ex omni parte discesserit. Quòd si aliquo casu omnis in acie fundaẽ exercitus ꝑniciosa clade, tamẽ reparationis multis fortuna nõ defuit, et medicina quęrẽda est. Dux ergo ꝓuidus sub ea cautela publico debet Marte cõfligere, vt si qđ ꝓ varietate bellorũ, vel cõditionis huma

Colligere campum.

humanæ secus acciderit, absque graui detrimento liberet victos. Nam si vicini fuerint colles, si post terga munitio, si cæteris abscedentibus fortissimi quiq; resti terint, se suosq; seruabūt. Frequenter iam fusa acies, dispersos ac passim sequētes, reparatis viribus interemit. Nā nunquā exultantibus maius solet esse discrimen, quàm cum ex subita ferocia subitò in formidinē commutantur. Sed quicunq; euētus fuerit, colligendi sunt superstites, bello erigendi, adhortationibus cōgruis & armorum instauratione refouendi. Tunc noui delectus, noua quæruntur auxilia: et (quod amplius prodest) captatis occasionibus in ipsos victores per occultas insidias impetus faciēdus est, ac sic audacia reparāda. Nec oportunitas deerit, cum pro fœlicitate superbius et incautius mētes efferātur humanæ. Si quis hunc casum vltimum putat, cogitet euentus omniū præliorum, inter initia contra illos magis fuisse, quibus victoria debebatur.

Regulæ bellorum generales. Cap. XXVI.

IN omnibus præliis expeditionis cōditio talis est, vt quicquid tibi prodest, aduersario noceat: quod illum adiuuat, tibi semper officiat. Nunquam igitur ad illius arbitrium aliquid facere aut dissimulare debemus, sed id solum agere, quod nobis vtile iudicamus. Contra te enim incipis esse, si imiteris quod fecit ille pro se: & rursus quicquid pro tua parte tentaueris, contra illum erit, si voluerit imitari. In bello, qui plus in angariis vigilauerit, plusq; in exercendo milite laborauerit, minus periculum sustinebit. Nunquam miles in aciem producēdus est, cuius antea experimenta non cœperis. Aut inopia, aut superuentibus, aut terrore melius est hostem domare, quàm prælio: in quo amplius solet fortuna potestatis habere quàm virtus.

¶ Nulla cōsilia meliora sūt, quàm illa quæ ignorauerit aduersarius anteq̄ facias.

¶ Occasio in prælio amplius solet iuuare quàm virtus.

¶ In solicitandis suscipiendisq; hostibus, si cum fide veniant, magna fiducia est: quia aduersarium amplius transfugæ frangūt quàm perempti.

¶ Melius est post aciem plura seruare præsidia, quàm latius militem spargere.

¶ Difficile vincitur, qui vere potest de suis & de aduersarii copiis iudicare.

¶ Amplius valet virtus quàm multitudo.

¶ Amplius prodest sæpe locus quàm virtus.

¶ Paucos viros fortes natura ꝓcreat, bona institutione plures reddit industria.

¶ Exercitus labore proficit, ocio consenescit.

¶ Nunquam ad certamen publicum produxeris militem, nisi cum eum videris sperare victoriam.

¶ Subita conterrent hostes, vsitata vilescunt.

¶ Qui dispersis suis inconsulte insequitur, quam ipse acceperat, aduersario vult dare victoriam.

¶ Qui frumentum necessariumq; cōmeatum non præparat vincitur sine ferro.

¶ Qui multitudine & virtute præcedit, quadrata dimicet fronte, qui primus est modus.

¶ Qui imparē se iudicat, dextro cornu suo sinistrū cornu pellat inimici, q est secundus

cundus modus.

¶ Qui sinistram alã fortissimam habere se nouerit, dextram alam hostis inuadat, qui est tertius modus.

¶ Qui habet exercitatissimos milites, in vtroq; cornu pariter prælium debet incipere, qui est quartus modus.

¶ Qui leuem armaturam optimè regit, vtramq; alam hostis inuadat, ferentariis ante mediam aciem constituutis, qui quintus est modus.

¶ Qui nec numero militum, nec virtute confidit, si depugnaturus est, de dextera sua sinistram alam hostium pulset, reliquis suis porrectis in similitudinem veru, qui sextus est modus.

¶ Qui pauciores infirmioresq; habere se nouit, septimo modo ex vno latere aut montẽ, aut ciuitatẽ, aut mare, aut fluuiũ, aut aliquod debet habere subsidium.

¶ Qui confidit equitatu, altiora loca quærat equitibus, & rem magis per equites gerat.

¶ Qui cõfidit pedestribus copiis, altiora loca peditibus quærat: & rem magis per pedites gerat.

¶ Cum explorator hostium latenter oberret in castris, omnes ad tentoria sua per diem redire iubeantur, & statim deprehenditur explorator.

¶ Cum cõsilium tuum cognoueris aduersariis proditũ, dispositionem mutare te conuenit.

¶ Quid fieri debeat, tractato cum multis: quid verò facturus sis, cum paucissimis ac fidelissimis, vel potius ipse tecum.

¶ Milites pœna & timor in sedibus corrigunt, in expeditione spes & præmia faciunt meliores.

¶ Boni duces publico certamine nũquam nisi ex occasione aut nimia necessitate confligunt.

¶ Magna dispositio est, hostem fame magis vrgere quàm ferro.

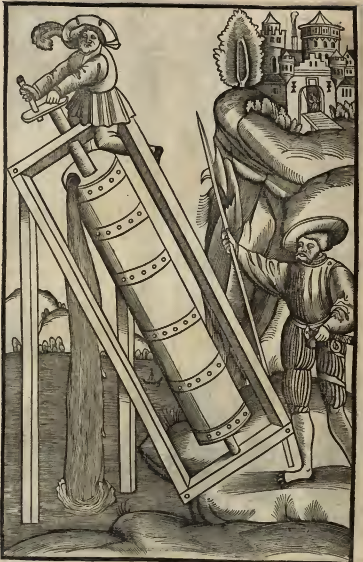
¶ De equitatu sunt multa præcepta, sed cum hæc pars militiæ, vsu exercitii, armorum genere, & equorum nobilitate profecerit, ex libris nihil arbitror colligendum, cum præsens doctrina sufficiat.

¶ Quo genere depugnaturus sis nesciant hostes, ne aliquibus remediis resistere moliantur.

Digesta sunt, impator inuicte, quæ nobilissimi authores, diuersis probata tẽporibus, per experimẽtorum fidẽ memoriæ tradiderunt, vt ad sagittandi peritiam, quã in serenitate tua Persa miratur, ad equitandi scientiam vel decorem, quæ Hunnorum, Alanorumq; natio velit imitari, si possit: ad currendi velocitatem, quam Sarracenus Indusq; non æquat: ad armaturæ exercitationem, cuius campi doctores vel pro parte exempla intellexisse se gaudent, regula præliandi, immo vincendi artificium ingeratur, quatenus virtute pariter ac dispositione mirabili, reip. tuæ & imperatoris officium exhibeas & militis.

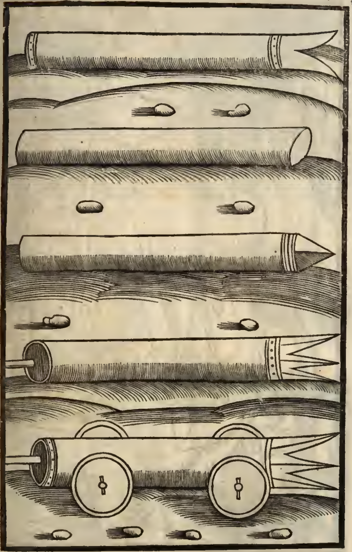

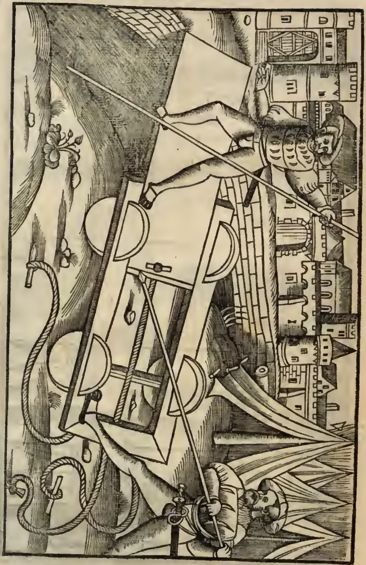

K

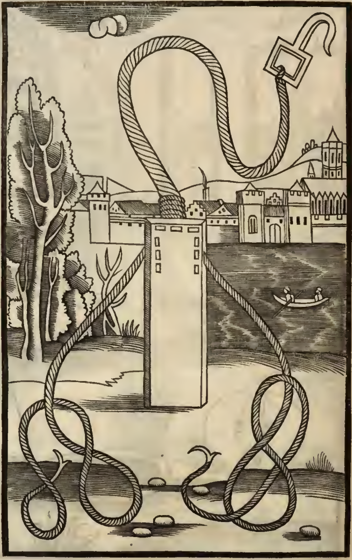

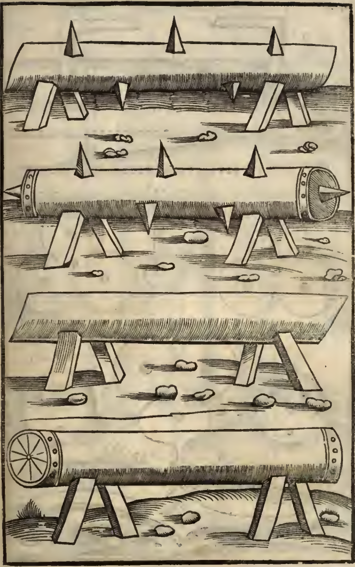

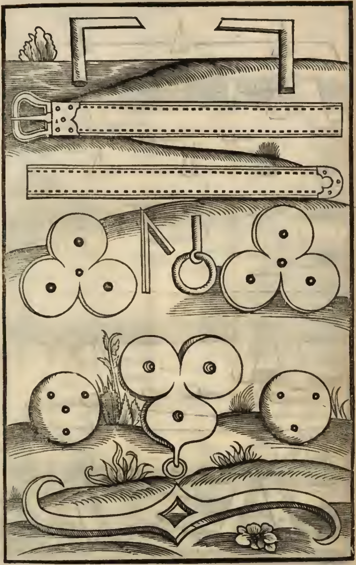

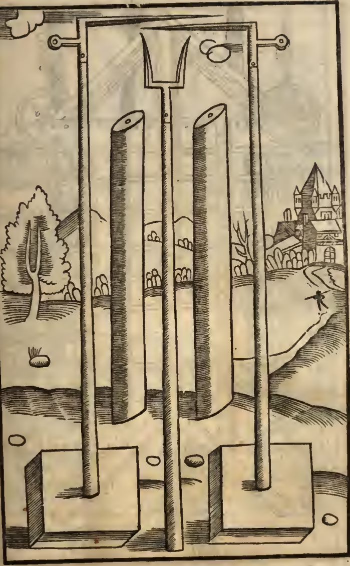

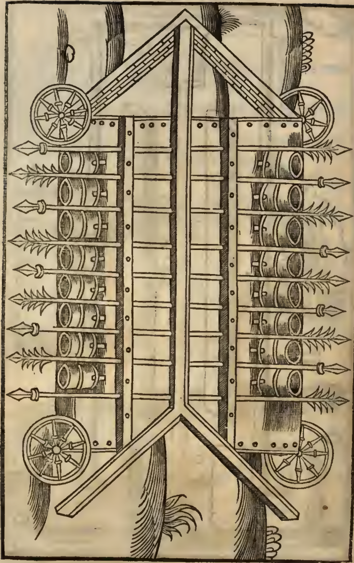

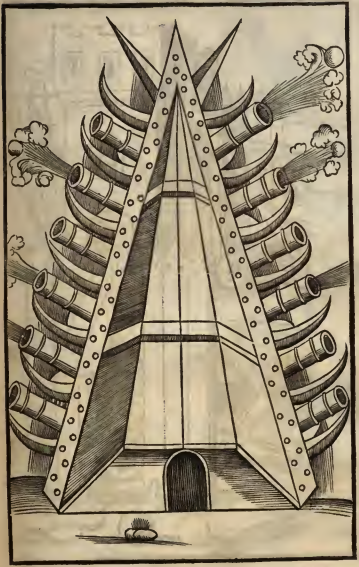

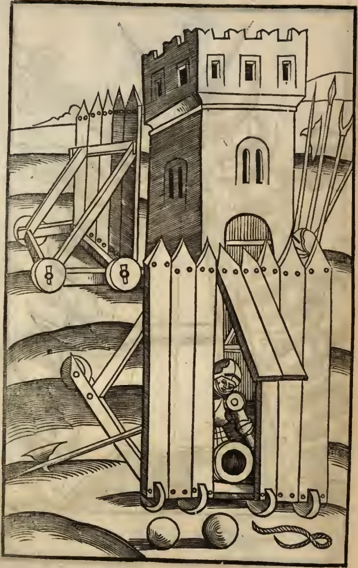

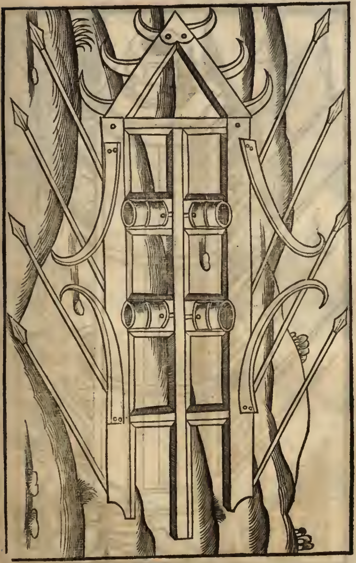

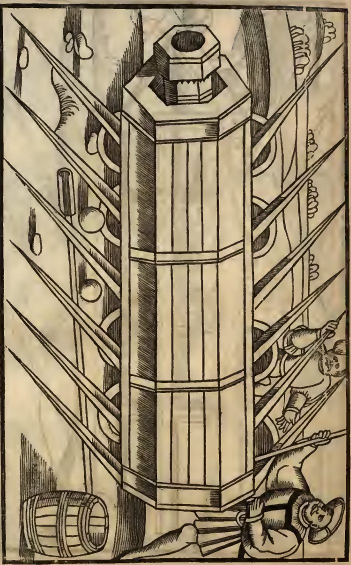

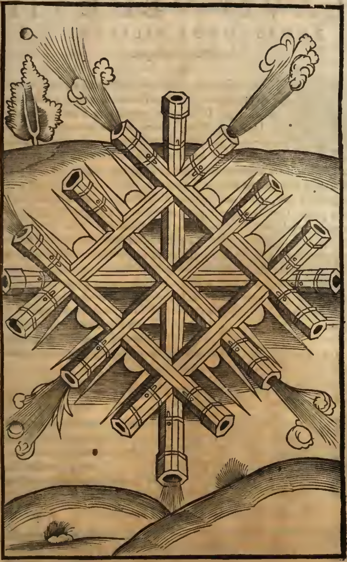

FLAVII VEGETII
RENATI DE RE MILITARI
Libri Quarti Prologus.

Respublica.

AGrestem incultámque hominum initio sæculi vitam,à cõmunione mutorum animalium vel ferarum, vrbium constitutio prima discreuit. In his nomen reipub. peperit communis vtilitas. Ideo potentissimæ nationes ac principes consecrati nullam maiorem gloriam putauerũt,quàm aut fundare nouas ciuitates,vel ab aliis conditas in nomen suum sub quadam amplificatione transferre. In quo opere clementia serenitatis tuæ obtinet palmam. Ab aliis enim vel paucæ vel singulæ, à pietate tua innumerabiles vrbes ita iugi labore perfectæ sunt, vt non tam humana manu conditæ, quàm diuino nutu videantur paratæ. Cunctos itaque imperatores fœlicitate,moderatione,castimonia,exemplis,indulgentia,studiorum amore præcellis. Regni animíque tui bona cernimus. Hęc enim anticipare & superior optauit ætas,& extendi in perpetuum ventura desyderat. Quibus rebus tantum vniuerso orbi præstitum gratulamur bonum,quantum vel humana mens petere,vel gratia potuit diuina conferre. Sed dispositionibus vestræ clementiæ,quãtum profecerit murorum elaborata constructio, Roma documentum est, quæ salutem ciuium Capitolinæ arcis defensione seruauit,vt gloriosius postea totius orbis possideret imperiũ. Ad complementũ ergo operis maiestatis vestræ præceptione suscepti,rationes quibus vel nostræ ciuitates defendendæ sunt,vel hostium subruendæ,ex diuersis autoribus in ordinem digeram: nec laboris pigebit,cum omnibus profutura credantur.

Ciuitates aut opere,aut natura,aut vtroque debere muniri. Cap. I.

VRbes atq; castella aut natura muniuntur,aut manu,aut vtroq;, quod firmius ducitur. Natura,aut loco edito vel abrupto,aut circũfuso mari siue paludibus vel fluminibus. Manu,fossis ac muris. In illo naturali beneficio tutissimũ eligetur cõsilium, in plano quęritur fundãtis industria. Videmus antiquissimas ciuitates ita in campis patentibus constitutas,vt deficiente auxilio locorum,arte tamen & opere redderentur inuictę.

Non directos,sed angulosos muros faciendos. Cap. II.

AMbitum muri directum veteres ducere voluerũt, ne ad ictus arietum esset dispositus,sed sinuosis anfractibus iactis fundamentis clausere vrbes, crebrioresque turres in ipsis angulis ediderunt. Propterea,quia si quis ad murũ tali ordinatione constructum vel scalas vel machinas voluerit admouere,non solum à fronte,sed etiam à lateribus & propè à tergo veluti in sinum circumclusus opprimitur.

Quemadmodum murus è terra iungatur aggestus vt nunquàm possit elidi. Cap. III.

MVrus autem vt nunquàm possit elidi hac ratione perficitur. Interuallo vicenûm pedũ interposito, duo intrinsecus parietes fabricantur. Deinde terra quæ de fossis fuerit egesta, inter illos mittitur, vectibúsq; densatur: ita vt à muro primus paries parum inferior, secundus longè minor ducatur, vt de plano ciuitatis ad similitudinem graduum quasi cliuo molliúsq; ad propugnacula possit ascendi. Quia nec murus vllis potest arietibus rumpi quem terra confirmat, & quouis casu destructis lapidibus, ea quæ inter parietes densata fuerit, ad muri vicem ingruentibus moles obsistit.

De cataractis, & portis, ne exurantur ab ignibus. Cap. IIII.

CAuetur præterea, ne portæ subiectis ignibus exurantur. Propter quod sunt coriis & ferro tegendæ. Sed amplius prodest quod inuenit antiquitas, vt ante portam addatur propugnaculum. In cuius ingressu ponitur cataracta, quæ annulis ferreis ac funibus pendet, vt si hostes intrauerint, demissa eadem extinguantur inclusi. Ita tamen supra portam murus est ordinandus, vt accipiat foramina, per quæ de superiore parte effusa aqua, subiectũ extinguat incendium.

De fossis faciendis. Cap. V.

FOssæ autem ante vrbes altissimæ latissimæq; faciendæ sunt, vt nec facile possint coæquari repleriq; ab obsidentibus, & cum aquis cœperint inundari, ab aduersario cuniculum coutinuari minimè patiantur. Nam duplici modo opus subterraneum peragi, earum altitudine & inundatione prohibetur.

Ne sagittis hostium homines lędantur in muro. Cap. VI.

FOrmidatur ne multitudo sagittariorum, de propugnaculis exterritis defensoribus, appositisq; scalis, occupet murum. Aduersum quod cataphractas atque scuta in ciuitatibus debent habere quàm plurima. Deinde propugnacula duplicia, saga ciliciáque tendantur, impetumq; excipiant sagittarum. Nec enim facile transeunt spicula quod cedit ac fluctuat. Inuentum quoque remediũ est, vt de ligno crates facerent, quas metellas vocauerunt, lapidibusq; complerent: ea arte inter bina propugnacula constitutas, vt si per scalas ascẽdissent hostes, & partem aliquam ipsius contigissent, supra caput suum †vergerent saxa. *[illegible]*

Quibus modis prouidendum sit ne famem patiantur obsessi Cap. VII.

MVlta defensionum oppugnationúmq; sunt genera, quæ locis competentibus inseremus. Nunc sciendum est obsidendi duas esse species. Vnam cum aduersarius opportunis locis præsidiis ordinatis, continuis insultibus impugnat obsessos. Alteram cum vel aqua prohibet inclusos, vel deditionem sperat à fame, quando omnes prohibuerit commeatus. Hoc enim consilio, ipse ociosus ac tutus fatigat inimicũ. Ad quos casus, possessores, quàmuis leui suspicione pulsati,

omnem alimoniã victus intra muros debent studiosissimè collocare, vt ipsis exuberet substantia, aduersarios inopia cogat abscedere. Non solum autem porcinum, sed & omne animaliũ genus, quod inclusum seruari†potest, deputari oportet ad lardum, vt adminiculo carnis frumenta sufficiant. Aues autem cortales & sine expensa in ciuitate nutriuntur, & propter ęgrotantes sunt necessariæ. Pabula equis congerenda præcipuè, & quæ apportari nequiuerint exurenda. Vini, aceti, cæterarúmq; frugum vel pomorum congerendæ sunt copiæ, nihilq; quod suis proficiat, hostibus relinquendum est. Nam vt hortorum cura in viridariis domorum, vel areis exerceatur, vtilitatis aut voluptatis ratio persuadet. Parum autem proficit plurimum collegisse, nisi ab exordio dimensione salubri per idoneos procuratores erogatio temperetur. Nunquàm periclitati sunt fame, qui frugalitatem inter copiam seruare cœperunt. Imbellis quoq; ætas ac sexus propter necessitatem victus†foris frequenter exclusa est, ne penuria opprimeret armatos, à quibus sæpe mœnia seruabantur.

nõ poterit

portus

Quæ species præparandæ sint pro defensione murorum. Cap. VIII

EXurimenta, bitumen, sulphur, picem liquidam, oleum quod incendiarium vocant, ad exurendas hostium machinas, conuenit præparari. Ad arma facienda ferrum vtriusq; temperaturæ, & carbones seruantur in cõditis: ligna quoq; hastilibus sagittisq; necessaria reponuntur. Saxa rotunda de fluuiis quę pro rotunditate grauiora sunt & aptiora, mittentibus diligentissimè colliguntur, ex quibus muri replentur & turres. Minima etiam fundis siue fustibalis vel manibus iacienda. Maiora per onagros diriguntur. Maxima verò põdere, formáq; volubili, in propugnaculis diriguntur, vt dimissa per præceps, nõ solum hostes obruant subeuntes, sed etiam machinamenta confringãt. Rotæ quoq; de lignis viridibus ingentissimæ fabricantu r, vel intercisi ex validissimis arboribus cylindri (quas taleas vocant) vt sint volubiles læuigantur: quæ per pronum labentia, subito impetu bellatores sternunt, equósq; solent deterrere. Trabes quoq; & tabulata vel. diuersę magnitudinis clauos ferreos esse oportet in promptu (Nam talibus, oppugnantium machinis per alias machinas consueuit obsisti) Præcipuè cum subitis operibus addenda sit muris vel propugnaculis altitudo, ne aduersariorum mobiles turres supereminea nt & capiant ciuitatem.

Quid faciendum si neruorum defuerit copia. Cap. IX

NEruorum quoque copiam summo studio expedit colligi: quia onagri vel balistę cęteráq; tormenta, nisi funibus neruinis intẽta, nihil prosunt. Equorum tamen setæ de caudis ac iubis ad balistas vtiles asseruntur. Indubitatum verò est crines fœminarum in eiusmodi tormentis nõ minorem habere virtutem, Romanæ necessitatis experimento. Nam in obsidione capitolii corruptis iugi ac longa fatigatione tormentis, cum neruorũ copia defecisset, matronę abscissos crines viris suis obtulere pugnãtibus, reparatisq; machinis aduersariorũ impetũ repulerũt. Maluerunt enim pudicissimæ fœminæ deformato ad tempus capite liberè viuere cum maritis, q̃ hostibus integro decore seruire. Cornua quoq; vel

Mulierum Romanarũ crines.

cruda

cruda coria proficit colligi ad cataphractas tegendas aliaq; machinamenta siue munimina.

Quid faciendum ne aquæ inopiam patiantur obsessi. Cap. X.

MAgna vrbis vtilitas est, cum perennes fontes murus includit. Quod si natura non præstat, cuiuslibet altitudinis effodiendi sunt putei, aquarumq; haustus funibus extrahendi. Sed interdum sicciora sunt loca, quę mõtibus sunt saxisq; munita, in quibus superposita castella extra murum inferiores reperiunt fontiũ venas, ac de propugnaculis vel turribus destinatis protegũt telis, vt aquatoribus liber præstetur accessus. Quòd si vltra iactum teli, in cliuo tamen ciuitatis subiecta sit vena, castellũ paruulũ (quẽ Burgum vocant) inter ciuitatem et fontem cõuenit fabricari, ibiq; balistas sagittariósq; cõstitui, vt aqua defendatur ab hostibus. Pręterea in omnibus publicis ædificiis, multisq; priuatis, cisternæ sunt diligentissimè substituendæ, vt receptacula aquis pluuialibus, quæ de tectis efflu unt præstent. Difficile enim vincit sitis eos, qui quàmuis exigua aqua ad potum tantum in obsidione sunt vsi. Burgus.

Si sal defuerit quid faciendum sit. Cap. XI.

SI maritima sit ciuitas et sal defuerit, liquor ex mari sumptus, per alueos aliáq; patula vasa diffunduntur, qui à calore solis duratur in salem. Quòd si hostis ab vnda prohibeat (nam hoc sæpe accidit) harenas, quas exagitatum ventis mare superfuderat, aliquando colligunt & dulci aqua eluunt, quæ sole siccata nihilo minus mutatur in salem.

Quid faciendum cum primo impetu venitur ad muros. Cap. XII.

VIolenta autem impugnatio, quando castellis vel ciuitatibus pręparatur, mu tuo vtrinq; periculo, sed maiore oppugnantium sanguine exercentur luctu osa certamina. Illi enim qui muros inuadere cupiunt, terrifico apparatu expositis copiis, in spem deditionis formidinem geminant, tubarũ strepitu hominũq; permixto. Tunc, quia timor magis frangit insuetos, primo impetu stupentibus oppidanis, si discriminum experimenta non norunt, dum admotis scalis inuaditur ciuitas resistere debent omni virtute. Quòd si, à fidentibus siue militaribus viris repellatur prima congressio, statim clausis crescit audacia, & iam non terrore, sed viribus & arte confligitur.

Enumeratio machinarum quibus muri oppugnantur. Cap. XIII.

ADmouẽtur etiã testudines, arietes, falces, vineę, plutei, musculi, turres, de quibus singulis qualiter fabricentur, quo etiam pacto prælientur vel repellantur edisseram.

De ariete, falce, testudine. Cap. XIIII.

DE materia ac tabulatis testudo cõtexitur, quæ ne exuratur incendio, coriis vel ciliciis centonibusq; vestitur. Hæc intrinsecus accipit trabem, quæ ad

 unco pręfi

Falx. Aries. unco præfigitur ferro,quod falx vocatur,ab eo quòd incurua est,vt de muro extrahat lapides. Aut certè ipsius caput vestitur ferro,et appellatur aries. Vel quòd habet durissimam frontem,quæ subruat muros: vel quòd more arietum retrocedit,vt cum impetu vehementius feriat. Testudo. Testudo autem à similitudine veræ testudinis vocabulum sumpsit, quia sicut illa modo reducit,modo profert caput, ita machinamentum interdum reducit trabem,interdum exerit,vt fortius cędat.

De vineis,pluteis,& aggere. Cap. XV.

caitos VIneas dixerunt veteres,quas nunc militari barbaricóq; vsu †causias vocant. E lignis leuioribus machina colligatur,alta pedibus 8, lata pedibus 7,longa pedibus 16. Huius tectum munitione duplici,tabulatis cratibusq; cōtexitur. Latera quoq; vimine sepiuntur,ne saxorum telorumq; impetu penetrentur. Extrinsecus autem, ne immisso concremetur incendio crudis ac recentibus coriis vel centonibus operitur. Istę,cum plures factæ fuerint, iunguntur in ordinem: sub quibus obsidentes tuti ad subruenda penetrant murorum fundamenta. Plutei. absidis Plutei dicuntur, qui ad similitudinem † absidis contexuntur è vimine & ciliciis vel coriis proteguntur,ternisq; rotulis,quarum vna in medio,duæ in capitibus apponuntur,in quācunq; partem volueris admouentur more carpenti: quos obsidentes applicant muris,eorumq; munitione protecti, sagittis siue fundis vel missilibus defensores omnes de propugnaculis ciuitatis exturbant,vt scalis ascendendi facilior præstetur occasio. Agger autem ex terra lignisq; extollitur contra murum,de quo tela iactantur.

De musculis. Cap. XVI.

Musculi. MVsculos dicunt minores machinas,quibus protecti bellatores si lutum ofuerit aut ciuitatis fossatum,apportatis lapidibus,lignis,ac terra,nō solum complent,sed etiam solidant, vt turres ambulatoriæ sine impedimento iungantur ad murum. Vocantur autem à marinis beluis musculi. Nam queadmodum illi,cum minores sint,tamen balenis auxilium adminiculumq; iugiter exhibent. ita istæ machinæ breuiores,deputatæ turribus magnis, aduētui illarum parant viam,itineraq; præmuniunt.

De turribus ambulatoriis. Cap. XVII.

TVrres autem dicuntur machinamenta, ad ædificiorum speciem,ex trabibus tabulatisq; compacta:et ne tantum opus hostili concremetur incendio, diligentissimè ex crudis coriis vel centonibus communitur,quibus pro modo latitudinis additur altitudo. Nam interdū tricenos pedes per quadrum: interdum quadragenos vel quinquagenos latæ sunt. Proceritas autem ipsarum tanta fit, vt non solum muros,sed etiam turres lapideas altitudine superent. His plures rotæ mœchanica arte subduntur,quarum lapsu volubili magnitudo tam alta mouetur. Præsens autem periculum ciuitatis est,si ad murū fuerit turris admota. Plures enim accipit scalas,& diuerso genere conatur irrumpere. Nam in inferioribus habet arietē,cuius impetu destruit muros. Circa verò mediam partem accipit pon

pit pontem, factum de duabus trabibus, septúq; de vimine, quem cito prolatum inter turrim murúq; constituunt, & per eum ingredientes de machina bellatores in ciuitatem transeunt, & occupant muros. In superioribus auté turris illius partibus contati & sagittarii collocantur, qui defensores vrbis contis, missilibus, saxisq; ex alto prosternant. Quo facto ciuitas capitur sine mora. Quid enim auxilii superest, cum hi qui de murorum altitudine sperabant, repenté supra se aspiciant altiorem hostium murum?

Quemadmodum ambulatoria turris possit incendi. Cap. XVIII.

HVic tá manifesto discrimini occurritur multis modis. Primú si cófidentia vel virtus est militaris, eruptione facta, globus egreditur armatorum & vi hostibus pulsis machinamentum illud ingens direptis coriis ignis exurit. Quòd si oppidani exire non audeant, maiores balistas, malleolos, vel phalaricas cum incendio destinant, vt perruptis coriis vel centonibus, intrinsecus flamma cōdatur. Malleoli velut sagittę sunt, & vbi adhęserint (quia ardentes sunt) vniuersa cō flagrant. Phalarica autem ad modum hastę valido pręfigitur ferro, inter tubum & hastile sulphure, resina, bitumine, stuppisq; conuoluitur infuso oleo, quod incendiarium vocant: quæ balistæ impetu destinata, prærupto munimine ardens figitur ligno, turritamq; machinam frequenter incendit. Depositi quoq; homines funibus cum hostes dormiūt, in laternis portant lucernas, & incensis machinis rursus leuantur in murum.

Malleoli. Phalarica.

Quemadmodum altitudo muris addatur. Cap. XIX.

PRæterea partem muri, ad quam machina conatur accedere, cęmento atq; lapidibus vel luto siue lateribus, postremò tabulatis extruendo faciunt altiorem, ne defensores mœnium desuper vrbi ventura possit opprimere. Constat autem inefficax machinamentum reddi, si inueniatur inferius. Verum obsidentes eiusmodi dolum adhibere cōsueuerunt, Primò talem extruunt turrem, quę propugnaculis ciuitatis videatur inferior. Deinde secreto aliam de tabulatis intrinsecus turriculam faciunt, & cum muris fuerit machina sociata, subito funibus trochleisq; de medio turricula illa producitur, de qua egredientes armati (quia altior inuenitur) statim capiunt ciuitatem.

Quo pacto fodiatur terra, vt machina nocere non possit. Cap. XX.

INterdum longissimas ferratasq; trabes opponunt machinæ venienti, eamq; à muri vicinitate propellunt. Sed cum Rhodiorum ciuitas oppugnaretur ab hostibus, & turris ambulatoria super murorum altitudinem ac turrium omnium pararetur, mœchanici ingenio inuētum est tale remedium, Per noctem sub fundamento muri cuniculum fodit, & illum ad quem die postero turris fuerat promouenda, nullo hostium sentiente, egesta terra cauauit intrinsecus: & cum rotis suis moles fuisset impulsa, atq; ad locum qui subtus cauatus fuerat venisset, tanto pondere solo cedente subsedit, vt nec iungi muris aut moueri vlterius potuerit. Ita ciuitas liberata est, derelictáq; machina.

Rhodiorum astutia.

De sca

De scalis, sambuca, exostra, & tollenone Cap. XXI.

Admotis turribus funditores lapidibus, sagittarii iaculis, manubalistarii vel arcubalistarii sagittis, iaculatores plumbatis ac missilibus, è muris submouent hostes. Hoc facto, scalis appositis occupant ciuitatem. Sed qui scalis nituntur, frequenter periculum sustinent, exemplo Capanei, à quo primũ hæc scalarũ oppugnatio perhibetur inuenta: qui tanta vi occisus est à Thebanis, vt extinctus fulmine diceretur. Et ideo sambuca, exostra, & tollenone obsidentes in murum hostium penetrant. Sambuca dicitur ad similitudinem citharæ. Nam quemadmodum in cithara chordę sunt, ita in trabe, quæ iuxta turrim ponitur, funes sunt, qui pontẽ de superiore parte trochleis laxant, vt ascẽdat ad murũ, statimq́; de turri exeunt bellatores, & per eam trãseuntes mœnia vrbis inuadũt. Exostra dicitur pons quẽ superius exposuimus, qui de turri in murũ repente protenditur. Tolleno dicitur quoties vna trabs in terrã pręaltè defigitur, cui in summo vertice alia transuersa trabs longior dimensa medietate cõnectitur, eo librameto, vt si vnum caput depresseris, aliud erigatur. In vno ergo capite cratibus siue tabulatis contexitur machina, in qua pauci collocantur armati. Tunc per funes vno attracto depressoq́; alio capite eleuati imponuntur in murum.

Capaneus *Sambuca* *Exostra* *Tolleno*

De balistis, onagris, scorpionibus, arcubalistis, fustibalis, fundis, per quæ tormenta defenditur murus. Cap. XXII.

Aduersum hæc obsessos defendere cõsueuerunt balistæ, onagri, scorpiones, arcubalistæ, fustibali, sagittarii, fundæ. Balista funibus, neruis, chordisque tenditur, quæ quanto prolixiora brachiola habuerit, hoc est, quanto maior fuerit, tanto spicula longius emittit: quæ & si iuxta artem mœchanicam temperetur, & ab exercitatis hominibus, qui mensuram eius ante collegerint, dirigatur, penetrat quodcunq; percusserit. Onager autẽ dirigit lapides, sed pro neruorum crassitudine & magnitudine, saxorum pondera iaculatur. Nam quanto amplior fuerit, tanto maiora saxa fulminis more contorquet. His duobus generibus nulla tormentorum species vehementior inuenitur. Scorpiones dicebãtur quas nunc manubalistas vocant: ideò sic nuncupati, quòd paruis subtilibusq́; spiculis inferant mortẽ. Fustibalos, arcubalistas, & fundas describere superfluũ puto, quę præsens vsus agnoscit, saxis tamẽ grauioribus per onagrũ destinatis, non solum equi eliduntur & homines, sed etiã hostium machinamenta franguntur.

Balista *Onager* *Scorpiones*

Aduersum arietes prosunt culcitræ, laquei, lupi, & columnæ grauiores. Cap. XXIII.

Aduersum arietes etiam vel falces sunt plura remedia. Aliquanti centones & culcitras fustibus calcant, & illis opponunt locis quæ cædit aries, vt impetus machinę materia molliore fractus nõ destruat murum. Alii laqueis captos arietes, per multitudinem hominum de muro in obliquum trahunt, & cum ipsis testudinibus euertunt. Plures in modum forficis dentatum funibus alligant ferrum, quod lupum vocant, apprehensumq́; arietem aut euertunt, aut ita suspendunt

dunt vt impetum non habeat feriendi. Interdum bases columnæ marmoreę vibrato impetu iaciuntur è muris, arietésque confringunt. Quòd si tanta vis fuerit, vt murus arietibus perforetur, & (quod sępe accidit) decidat, salutis vna spes superest, vt destructis domibus alius intrinsecus murus addatur, hostésque inter binos parietes (si penetrare tentauerint) perimantur.

De cuniculis per quos murus defoditur. Cap. XXIIII.

ALiud genus oppugnationis est subterraneum atque secretum, quod cuniculum vocant: à leporibus qui casulas sub terras fodiunt, ibique conduntur. Adhibita ergo multitudine ad speciem metallorũ, in quibus auri argentique venas bessorum rimatur industria, magno labore terra defoditur, cauatóq; specu in exitiũ ciuitatis inferna quęritur via: quæ fraus duplicibus operatur insidiis. Aut enim penetrant vrbem, & noctu non sentientibus oppidanis egrediuntur per cuniculũ, reseratísq; portis suorum agmen inducunt, hostésq; in ipsis domibus perimũt ignorantes: aut certe cum ad murorũ fundamenta peruenerint, suffodiunt eorũ maximam partẽ, appositis siccioribus lignis, ruinámq; muri tumultuario opere suspendũt. Sarmenta insuper iungunt aliáq; fomenta flãmarum. Tunc pręparatis bellatoribus subter ignis immittitur, cõbustisq; columnis ligneis atq; tabulatis, muro subito corruente, irruptioni aditus reseratur. Cuniculus

Quid facere debeant oppidani, si hostis irruperit ciuitatem. Cap. XXV.

INnumerabilibus declaratur exẽplis, sæpe cæsos ad internicionem hostes, qui inuaserant ciuitatẽ. Quod sine dubio euenit, si oppidani muros ac turres obtinuerint, vel altiora loca occupauerint. Tũc enim de fenestris ac tectis omnis ętas ac sexus irrumpentes obruunt saxis, aliísq; generibus telorum: quod ne sustineant obsidentes, portas ciuitatis aperire cõsueuerunt, vt resistere desinant, fugiendi potestate concessa. Necessitas enim quædam virtutis est, desperatio in hoc casu. Vnum oppidanis auxilium est, siue per diem, siue per nocte hostis intrauerit, vt muros turrésque teneant, ac loca superiora conscendant, hostésque per vicos & plateas vndique obruant dimicantes.

Quæ sit adhibenda cautela, ne hostes furtim occupent murum. Cap. XXVI.

FRequenter dolum excogitãt obsidẽtes, ac simulata desperatione longius abeunt. Sed vbi post metum, murorum vigiliis derelictis, requieuerit incauta securitas, tenebrarum ac noctis occasione captata, cum scalis clanculum veniũt, muróśq; conscendunt. Propter quod maior est adhibenda custodia cũ hostis abscesserit, & in ipsis muris ac turribus tuguriola lccãda, in qbus vigiles hybernis mensibus ab hymbribus vel frigore, æstiuis defendãtur à sole. Illud quoque vsus inuenit, vt acerrimos ac sagacissimos canes in turribus nutriant, qui aduentum hostium odore præsentiant, latratúq; testentur. Anseres quoq; non minore solertia nocturnos superuentus clamoribus indicant. Nam ingressi Capitolinã arcem Galli, Romanum nomen eruerant, nisi clamore anserum excitatus Manlius restitisset

ratur. Itemq; decempeda figitur, & vmbra illius similiter mẽsuratur. Quo collecto numero, nemo dubitat ex vmbra decempedæ inueniri altitudinem ciuitatis, cum sciatur quanta altitudo, quãtum vmbræ mittat in longum. Quæ ad oppugnandas vel defendendas vrbes autores bellicarum artium prodiderunt, vel quæ recentior necessitatũ vsus inuenit, pro publica (vt arbitror) vtilitate digessi, illud iterum iterúmque commonens, vt solertissime caueatur, ne quando aut potus inopia emergat, aut cibi, quibus malis nulla arte succurritur: ideóq; intra muros tanto plura condenda sunt, quanto scitur clausuræ tempus in obsidentium potestate consistere.

Præcepta belli naualis. Cap. XXXI.

PRæcepto maiestatis tuæ, imperator inuicte, terrestris prælii rationibus absolutis, naualis belli residua (vt opinor) est portio: de cuius artibus ideo paucio ra dicenda sunt, quia iamdudum pacato mari, cum barbaris nationibus agitur terrestre certamen. Romanus autem populus pro decorẽ & vtilitate magnitudinis suę, non propter necessitatem tumultus alicuius, classem parabat ex tempore: sed ne quando necessitatem sustineret, semper habuit præparatam. Nemo enim bello lacessere aut facere audet iniuriam ei regno vel populo, quem expeditum & promptum ad resistendum vindicandúmque cognoscit. Apud Misenum ergo & Rauennam singulæ legiones Romani nominis cum classibus stabant, ne longius à tutela vrbis abscederent: & cum ratio postulasset, sine mora, sine circuitu ad omnes mundi partes nauigio peruenirent. Nam Misenatium classis, Galliam, Hispanias, Mauritaniam, Aphricam, Aegyptum, Sardiniam, atque Siciliam in proximo habebat. Classis autem Rauennatium, Epiron, Macedoniam, Achaiam, Propontidem, Pontum, Orientem, Cretam, Cyprum petere directa nauigatione consueuerat: quia in rebus bellicis celeritas amplius solet prodesse quàm virtus.

Nomina iudicum qui præerant classi. Cap. XXXII.

LIburnis autem, quæ in Campania stabant, præfectus classis Misenatiũ præerat. Eas verò quæ Ionio in mari locatæ fuerant, præfectus classis Rauennatium retinebat, sub quibus erant deni tribuni per cohortes singulas constituti. Singulæ autem Liburnæ singulos nauarchos, id est, quasi nauicularios habebant, qui exceptis cęteris nautarum officiis, gubernatoribus atque remigibus & militibus exercendis, quotidianam curam & iugem exhibebant industriam. Nauarchi. Nauicularij

Vnde appellentur Liburnæ. Cap. XXXIII.

DIuersæ autem prouinciæ quibusdam temporibus mari plurimum potuerunt, & ideo diuersa eis genera nauium fuerunt. Sed Augusto dimicante Actiaco pręlio cum Liburnorum auxiliis præcipue victus fuisset Antonius, experimento tanti certaminis patuit Liburnorum naues cæteris aptiores. Ergo similitudine & nomine vsurpato, ad earundem instar classem Romani principes texuerunt. Liburnia nanque Dalmatiæ pars est Iadertinæ subiacens ciuitati, cuius exemplo nunc naues bellicæ fabricantur & appellantur Liburnæ. Liburnæ.

Qua diligentia fabricentur Liburnæ. Cap. XXXIIII.

SEd cum in domibus struēdis harenæ vel lapidum qualitas requiratur,tanto magis in fabricandis nauibus diligenter cuncta quærenda sunt, quanto maius periculum est nauem vitiosam esse quàm domum.Ex cypresso ergo & pinu domestica,siue syluestri larice,& abiete præcipue liburna cōtexitur,vtilius æreis clauis quàm ferreis configenda. Quę licet grauior aliquanto videatur expensa, tamen,quia amplius durat, lucrum probatur afferre Nam ferreos clauos tempore & humore celeriter rubigo consumit, ærei autem etiam in fluctibus propriam substantiam seruant.

Qua obseruatione sit cædenda materies. Cap. XXXV.

OBseruandum præcipue, vt à quintadecima luna vsque ad vigesimam tertiam arbores præcidantur ex quibus Liburnæ contexendæ sunt. His enim tantum octo diebus cæsa materies immunis seruatur à carie:reliquis autem diebus præcisa, etiam eodem anno interna vermium labe exesa in puluerem vertitur:quod ars ipsa & omnium architectorum quotidianus vsus edocuit, & contemplatione ipsius religionis agnoscimus,quam pro æternitate his tantum diebus placuit celebrari.

Religio pro æternitate.

Quo mense sint cædendæ trabes. Cap. XXXVI.

CAeduntur autem trabes vtiliter post solstitium æstiuum, id est, per menses,Iulium, Augustum, & per autumnale æquinoctium vsque ad calendas Ianuarias. His nanque mensibus arescente humore ficciora & ideo fortiora sunt ligna.Illud etiam cauendum ne continuo vt deiectæ fuerint trabes secentur,vel statim vt sectæ fuerint mittantur in nauem: Siquidem & adhuc solidæ arbores & iam diuisę per tabulas duplices ad maiorem siccitatem † mereantur inducias.Nam quę virides compinguntur,cum natiuum humorē exudauerint, contrahūtur & rimas faciunt latiores, quo nihil est periculosius nauigantibus.

mereantur

De modo Liburnarum. Cap. XXXVII.

QVod ad magnitudinem pertinet,minimæ liburnæ remorum habent singulos ordines,paulo maiores binos,idoneæ mēsuræ ternos vel quaternos, interdum quinos sortiuntur remigum gradus.Nec hoc cuiquam enorme videatur,cum in Actiaco prælio longe maiora referantur cōcurrisse nauigia, vt senorum etiam vel vltra ordinum fuerint.Scaphæ tamen maioribus liburnis exploratoriæ sociantur, quæ vicenos prope remiges in singulis partibus habeant, quas Britanni pyctas vocant. Per has & superuentus fieri & commeatus aduersariorum nauium aliquando intercipi assolet,& speculandi studio aduentus earum vel consilium deprehendi. Ne tamen exploratoriæ naues candore prodantur,colore veneto(qui marinis est fluctibus similis) vela tinguntur et funes:cera etiam qua vngere solent naues,inficitur.Nautæ quoq; vel milites Venetā vestem induunt,vt non solum per noctē, sed etiam per diem facilius lateant explorātes.

Color. Venetus.

Nomina

Nomina ventorum & numerus. Cap. XXXVIII.

QVicunq; exercitũ armatis classibus vehit, turbinũ signa debet ante prænoscere. Procellis nanq; & fluctibus liburnæ grauius quàm vi hostium sæpe perierunt. In qua parte, naturalis philosophiæ tota est adhibẽda solertia, qua ventorum & tempestatum cœlesti ratione natura colligitur. Et pro acerbitate pelagi, sicut cautos & prouidos cautela tutatur, ita negligentes extinguit incuria. Igitur ventorum numerum atq; vocabula, ars nauigãdi primum debet inspicere. Veteres autem iuxta positionem cardinũ tantum quatuor ventos principales à singulis cœli partibus flare credebant, sed experimento posterior ætas duodecim comprehendit. Horum vocabula ad submouendam dubitationẽ non solũ Græca, sed etiam Latina protulimus, ita vt ventis principalibus declaratis, eos qui ipsis dextra leuaq; iuncti sunt indicemus. A verno itaq; solstitio, id est, ab orientali cardine, sumimus exordiũ, ex quo vẽtus oritur ἀπηλιώτης, id est, subsolanus. Huic à dextra adiungitur καικίας. A sinistra εὖρος siue vulturnus. Meridianũ autem cardinem possidet †νότος, id est, auster. Huic à dextra iungitur λευκόνοτος, id est, albus notus. A sinistra λιβόνοτος, id est, corus. Occidẽtalem vero cardinem tenet ζέφυρος. Huic à dextra iungitur λὶψ siue Aphricus. A sinistra, ἰάπυξ siue Fauonius. Septentrionalẽ verò cardinem sortitus est Aparctias siue septẽtrio, cui adhæret à dextra θρασκίας siue †Circius. A sinistra βορέας, id est, aquilo. Hi sæpe singuli, interdũ duo, magnis antem tempestatibus etiam tres pariter flare consueuerunt. Horum impetu maria, quæ sua sponte tranquilla sunt & quieta, vndis æstuantibus sæuiũt. Horum flatu pro natura temporum vel locorũ ex procellis serenitas redditur, & rursus in procellas serena mutantur. Nam secundo spiramine optatos classis inuenit portus, aduerso stare vel regredi, aut discrimen sustinere compellitur. Et ideo difficilè naufragium pertulit, qui ventorum rationem diligenter inspexit.

Circius siue corus

cecias

Quibus mensibus tutius nauigetur Cap. XXXIX.

SEquitur mensium dierumq; tractatus. Neq; enim integro anno vis atq; acerbitas maris patitur nauigantes, sed quidam menses aptissimi, quidam dubii, reliqui classibus intractabiles sunt lege naturæ. Phænitæ decursu, id est, post ortũ Pleadũ à die sexto Kalendas Iunii vsq; ad arcturi ortũ, id est, in diem †18 Kalendas octobris secura nauigatio creditur, quia æstatis beneficio vẽtorum acerbitas mitigatur. Post hoc tempus vsq; in tertium Idus nouembris incerta nauigatio est, & discrimini propior: propterea quia post septembris Idus oritur arcturus vehementissimum sydus. Octauo Kalendas octobris æquinoctialis euenit acerba tempestas. Circa nonas verò octobris Hœdi pluuiales, quinto Idus eiusdem Taurus. A nouembri autem mẽse crebris tempestatibus nauigia conturbat Vergiliarum hyemalis occasus. Ex die igitur tertio Iduum nouembris vsq; in diem sextum Iduum Martii maria clauduntur. Nam lux minima, noxq; prolixa, nubium densitas, aëris obscuritas, ventorum, hymbrium vel niuium geminata seuitia non solum classes à pelago, sed etiam commeãtes à terrestri itinere deturbat. Post natalem verò (vt ita dicam) nauigationis qui solenni certamine publicoq;

13

Natalis nauigationis

N spectaculo

spectaculo multarum gentium celebratur, plurimorum syderum ipsiusq; temporis ratione usque in Idus Maias periculose maria tentantur: non quòd negociatorum cesset industria, sed quia maior adhibenda est cautela, quādo exercitus nauigat cum liburnis, quàm cum priuatorum mercium festinat audacia.

Quemadmodum tempestatum obseruētur signa. Cap. XL.

PRæterea aliquorum ortus occasusque syderum, tempestates vehementissimas commouent, in quibus licet certi dies auctorum attestatione signētur, tamen quia diuersis casibus aliquando mutātur, confitendum est quòd cœlestes causas humana conditio ad plenum scire prohibetur. Nauticę igitur obseruationis cū ram trifariam diuidunt. Aut enim circa diem statum, aut ante, vel posteā tempestates fieri compertum est. Vnde præcedentes προχίμασιν, nascentes die solenni ἐπιχίμασιν, subsequentes μεταχίμασιν græco vocabulo nūcupauerunt. Sed omnia enumerare nominatim aut ineptum videtur, aut longum, cum auctores plurimi, nō solum mensium, sed etiam dierum rationem diligenter expresserint, transitusque syderum, quos planetas vocant, quum præscripto cursu diei, arbitrio creatoris suscipiunt signa vel deserunt, frequenter assolent serena turbare. †Interluniorum autem dies tempestatibus plenos, & nauigantibus quàm maximè metuendos, non solum peritiæ ratio, sed etiam vulgi usus intelligit.

Prochemasis. Epichemasis Metachemasis

Intermedios

De prognosticis quibus noscitur serenitas & turbatio aëris. Cap. XLI.

MVltis quoque signis & de tranquillo procellæ, & de tempestatibus serena produntur, quæ velut in speculo lunæ orbis ostendit. Rubicundus enim color ventos, ceruleus indicat pluuias. Ex vtroque commixtus, nimbos & furentes procellas. Lętus orbis ac lucidus serenitatem nauigiis repromittit, quam gestat in vultu: præcipue si quarto ortu neque obtusis cornibus rutilat, neque infuso fuerit humore fuscata. Sol quoque exoriens vel diem condens, interest vtrum æqualibus gaudeat radiis, an obiecta nube varietur, vtrum solido splendore fulgidus, an ventis vrgentibus igneus, néve pallidus vel pluuia sit impendente maculosus. Aër verò & mare ipsum nubiūq; magnitudo vel species solicitos instruit nautas. Aliquanta ab auibus, aliquanta significantur à piscibus, quæ Vergilius in Georgicis diuino pene cōprehendit ingenio, & Varro in libris naualibus diligenter excoluit. Hæc gubernatores sese scire profitentur, sed eatenus quatenus eos imperitiæ usus instruit, non altior doctrina firmauit.

De æstuariis, hoc est, de rheumate. Cap. XLII.

ELementum pelagi tertia pars est mundi, quod præter ventorum flatum suo quoq; spiramine motuq; vegetatur. Nam certis horis, diebus pariter ac noctibus æstu quodā (quod rheuma vocant) vltro citroq; percurrit, & more torrentium fluminū nunc exundat in terras, nūc refluit in altitudinem suā. Hęc reciprocātis meatus ambiguitas, cursum nauiū secūda adiuuat, retardat aduersa: quę dimicaturo magna sunt cautione vitanda. Neq; enim auxilio remorū rheu-

Rheuma

matis

matis impetus vincitur, cui interdū cedit & vetus. Et quoniam in diuersis regionibus diuerso lunæ crescentis minuentisq; statu, certis horis ista variantur, ideo prælium nauale gesturus, consuetudinem pelagi vel loci, ante congressum debet agnoscere.

De locorum noticia siue remigibus. Cap. XLIII.

NAutarum gubernatorúmq; sollertia est, loca in quibus nauigatur, portúsq; cognoscere, vt infesta prominentibus vel latentibus scopulis vadosa ac sicca vitentur. Tanto enim securitas maior est, quanto mare altius fuerit. In nautis diligētia, in gubernatoribus peritia, in remigibus virtus eligitur. Propterea quia naualis pugna tranquillo committitur mari, liburnarúmq; moles nō ventorum flatibus, sed remorū pulsu aduersarios percutit rostris, eorumq; rursum impetus vitat. In quo opere lacerti remigū, & ars clauū regētis magistri victoriā prestat.

De telis tormentisq; naualibus. Cap. XLIIII.

MVlta quidem armorum genera prelium terrestre desyderat, sed nauale certamen non solum plures armorum species, verum etiam machinas, et tormenta flagitat, tanquàm in muris dimicetur & turribus. Quid enim crudelius congressione nauali, vbi & aquis homines perimuntur & flammis? Præcipua ergo esse debet †tegminū cura, vt cataphracti vel loricati, galeati etiā & ocreis muniti sint milites. De onere namq; armorum nemo potest conqueri, qui stans pugnat in nauibus. Scuta quoq; validiora propter ictus lapidū, & ampliora sumantur propter falces, et harpagones aliáq; naualia genera telorū. Sagittis, missilibus, fundis, fustibalis, plumbatis, onagris, balistis, scorpionibus, iacula inuicem diriguntur & saxa: &(quod est grauius) qui de virtute presumunt, admotis liburnis iniectis pontibus in aduersariorum transeunt naues, ibiq; gladiis manu ad manū (vt dicitur) cominus dimicāt. In maioribus etiam liburnis propugnacula turrésq; constituunt, vt tanq̄ de muro, ita de excelsioribus tabulatis facilius vulneneret & perimāt inimicos. Oleo incendiario, stuppa, sulphure, & bitumine obuolute et ardētes sagittæ, p balistas in hosticarū nauiū alueos infigūtur, inūctásq; cera et pice & resina tabulas tot fomētis igniū repente succendūt. Alii ferro interimūtur & saxo, alii ardere cogūtur in fluctibus: inter tanta tamē mortiū genera, qui acerrimus casus est, absumenda piscibus insepulta sunt corpora. remigum

Quemadmodum nauali bello collocentur insidiæ. Cap. XLV.

ADinstar autem terrestris prælii superuentus fiunt ignorantibus nautis, vel circa opportunas insularum angustias collocantur insidiæ. Idq; agitur vt imparati facilius deleantur, si longo remigio fatigati sunt hostium nautæ, si vento vrgentur aduerso, si pro rostris est rheuma, si nihil suspicantes dormiunt inimici, si statio quam tenent exitum non habet, si dimicandi optata venit occasio, fortunæ beneficiis iungendę sunt manus, & ex opportunitate prælium conserendum. Quòd si cautela hostium, euitatis insidiis, publico Marte confligat, tūc liburnarū instruēdę sunt acies, nō directæ vt in cāpo, sed incuruę ad simi

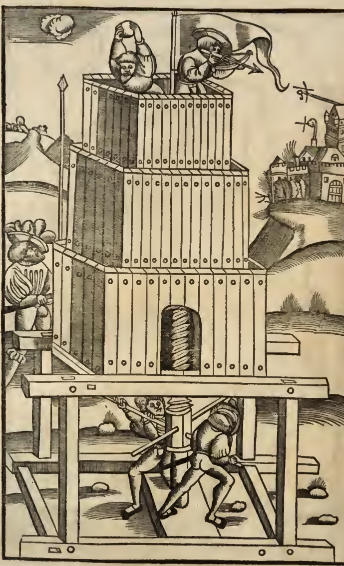
litudinem lunæ, ita vt productis cornibus acies media sinuetur: vt si aduersarii procumpere tentauerint,ipsa ordinatione circundati deprimantur. In cornibus autem præcipuum robur & liburnarum collocetur & militum.

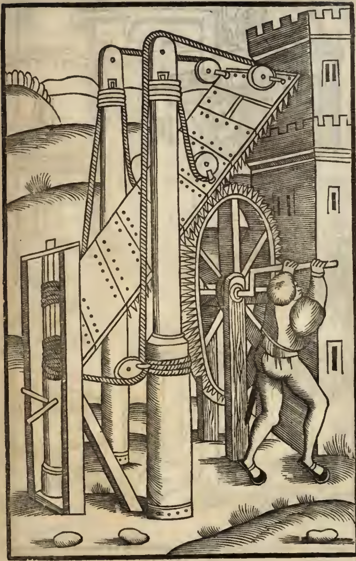
Quid fiat cum aperto Marte nauale committitur bellum. Cap. XLVI.

PRæterea vtile est,vt alto et libero mari tua semper classis vtatur,inimicorum verò semper pellatur ad littus; quia pugnandi impetum perdunt,qui detruduntur in terras. In huiusmodi certamine tria armorum genera solent ad victoriam plurimum prodesse,asseres,falces,bipennes. Asser dicitur cum trabs subtilis ac lõga ad similitudinẽ antennæ pendet in malo,vtroq; capite ferrato. Hunc siue à dextra siue à sinistra parte aduersariorum se iunxerint naues pro vice arietis vi impellunt,qui bellatores hostium siue nautas sine dubio prosternit ac perimit ipsamq; nauem sæpius perforat. Falx autem dicitur acutissimum ferrũ curuatum ad similitudinem falcis,quod contis longioribus inditum,collatorios funes,quibus antenna suspenditur,repentè præcidit,collapsisq; velis liburnam pigriorem & inutilẽ reddit. Bipennis est securis habens ex vtraq; parte latissimum & acutissimũ ferrum. Per has in medio ardore pugnandi peritissimi nautæ vel milites cum minoribus scaphulis secreto incidunt funes, quibus aduersariorum ligata sunt gubernacula. Quo facto, statim capitur tanquàm inermis & debilis nauis. Quid enim salutis superest ei qui amiserit clauum? De lusoriis,quis in Danubio quotidianis vtuntur excubiis,reticendum puto, quia artis amplius in his frequentior vsus inuenit,quàm vetus doctrina monstrauerit.

Asser. Falx. Bipennis.

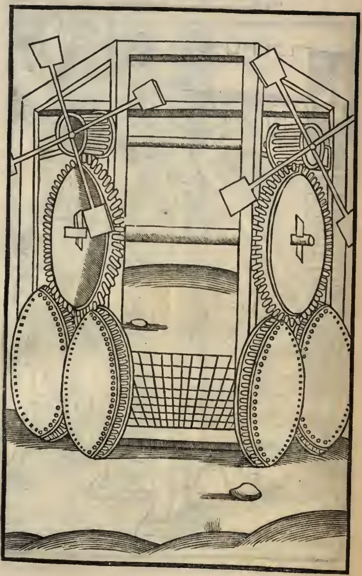

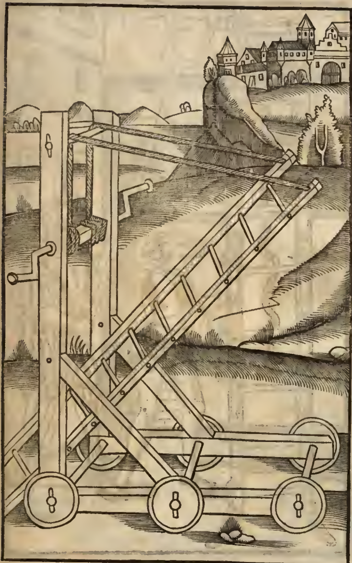

O

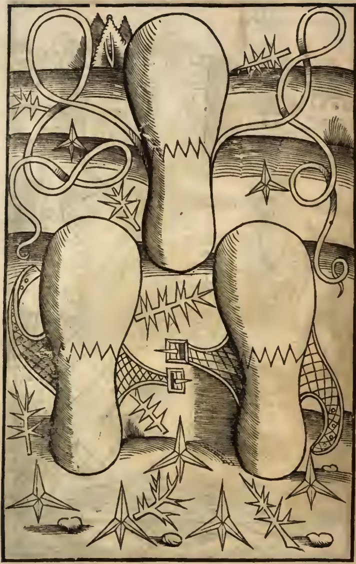

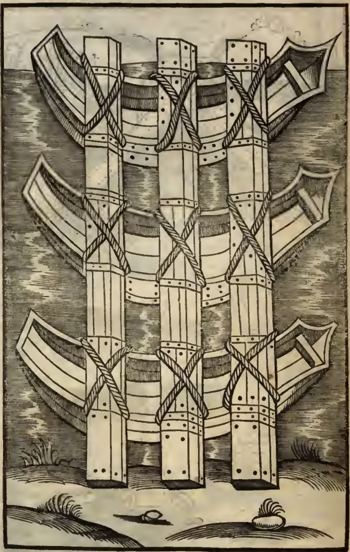

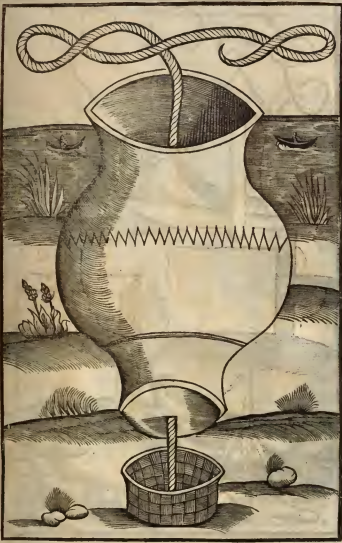

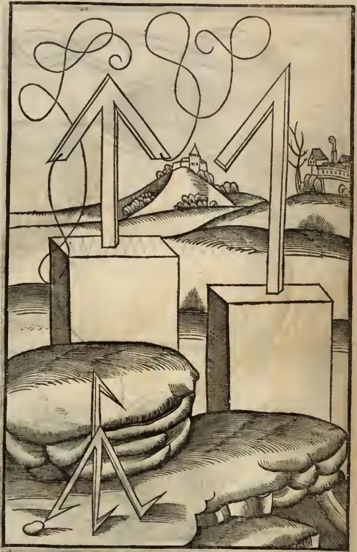

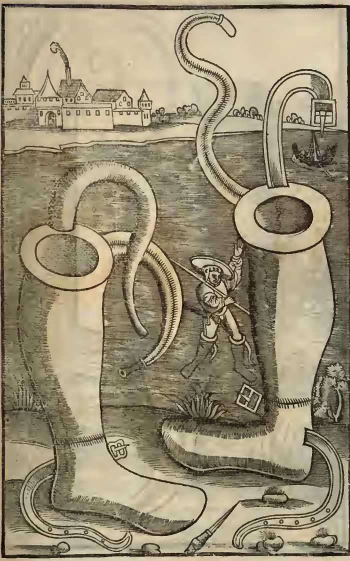

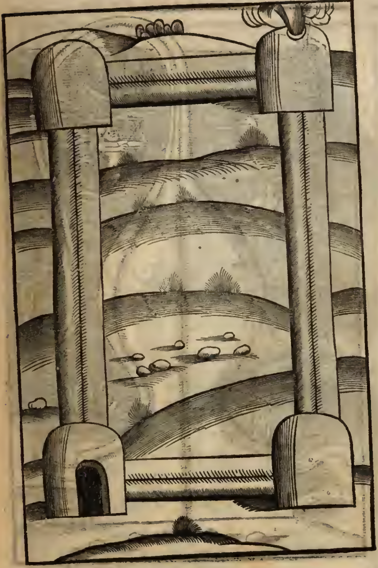

VEGETIVS DE
RE MILITARI.

SEXTI IVLII FRON TINI VIRI CONSVLARIS STRA tegêmaticon Præfatio.

CVm ad astruendam rei militaris scientiam, vnus ex numero studiosorum eius accesserim, eiq; destinationi, quantum cura nostra valuit, satisfecisse visus sim, deberi adhuc institutæ arbitror operæ, vt solertia ducũ facta, quæ à Grȩcis vna στρατηγηματικῶν appellatione comprehensa sunt, expeditis amplectar commentariis. Ita enim consilii quoque, & prouidentiæ exemplis succincti duces erunt, vnde illis excogitandi gerendíque similia facultas nutriatur. Præterea cõtinget, ne de euentu trepidet inuentionis suæ, qui ꝓbatis eam experimentis comparabit. Illud neq; ignoro neq; inficior, etiam rerum gestarũ scriptores, indagine operis sui, hãc quoq; partẽ esse complexos: & ab auctoribus exemplorum, quicquid insigne aliquo modo fuit, traditũ: sed (vt opinor) occupatis velocitate consuli debet: longũ est enim singula & sparsa per immensum corpus historiarum prosequi: & hi qui notabilia excerpserunt, ipso velut aceruo rerum, confuderunt legentem. Nostra sedulitas impendet operam, vt quemadmodum res poscet, ipsum quod exigitur, quasi ad interrogatum exhibeatur: circunspectis enim generibus, præparaui oportuna exemplorum veluti consilia. Quo magis autem discreta ad rerum varietatem apte collocarentur, in tres libros ea diducimus. In primo erunt exempla, quæ competant prȩlio nõdum commisso. In secundo, quæ ad prȩlium, & confectã pacationem pertineant. Tertius, inferendæ soluendæq; obsidionis habebit στρατηγήματα, quibus deinceps generibus, suas species attribui. Huic labori non iniuste veniam paciscar, ne me pro incurioso reprehendat, qui præteritum aliquod à nobis repererit exẽplum. Quis enim ad percensenda omnia monumenta, quæ vtraque lingua tradita sunt, sufficiat? vnde multa transire mihi ipse permisi, quod me non sine causa fecisse scient, qui aliorum libros, eadẽ promittentium legerint. Verum facile erit sub vnaquaq; specie suggerere. Nam cũ hoc opus, sicut cȩtera vsus potius aliorũ, q̃ meȩ cõmendationis causa aggressus sim, adiuuari me ab his, q aliquid illi astruent, nõ argui, credã. Si qui erunt quibus volumina hæc cordi sint, meminerint vt parent gratiam στρατηγηματικῶν, & στρατηγημάτων per quam possimus similem naturam discernere. Nam tum omnia, quæ à duce prouide, vtiliter, constanter, magnifice fiunt, στρατηγηματικὰ habebuntur, si in specie eorum sunt στρατηγήματα. Eorum proprie vis in arte solertiaq; posita proficit, tam vbi cauendus, quàm vbi opprimendus hostis sit. Qua in re, cum verborum quoque illustris extiterit effectus, vt factorum ita dictorum exempla posuimus.

Triũ librorum diuisio. id est, gesta seu consilia militaria.

Finis præfationis.

SPECIES EORVM QVAE INSTRVENT DVcem in his quæ ante prælium gerenda sunt.

De occultandis consiliis Cap. I.

Marcus Porcius Cato, deuictas à se Hispaniæ ciuitates existimabat in tempore rebellaturas, fiducia murorum: scripsit itaque singulis, vt diruerent munimenta, minatus bellum, nisi confestim obtemperassent: epistolasque vniuersis ciuitatibus, eodem die reddi iussit: vnaquæque vrbium, sibi soli credidit imperatum. Contumaces conspiratio potuit facere, si omnibus idem denunciari notum fuisset.

Hamilcar dux Pœnorum, vt in Siciliam inopinatus appelleret classem, non pronũciauit quò proficisceretur, sed tabellas, in quibus scriptum erat, quam partem peti vellet, vniuersis gubernatoribus dedit signatas, præcepítque ne quis legeret, nisi vi tempestatis à cursu prætoriæ nauis, abductus esset.

C. Lælius ad Syphacem profectus legatus, quosdam ex tribunis & centurionibus, per speciem seruitutis ac ministerii exploratores secũ duxit, ex quibus, L. Statorium, quia sæpius in eisdem castris fuerat, quidam ex hostibus videbãtur agnoscere, occultandæ conditionis eius causa, baculo vt seruum castigauit.

nota. Tarquinius Superbus pater, principes Gabiorum interficiendos arbitratus, quia hoc nemini volebat innotescere cõmissum, nihil nuncio respõdit, qui ad eũ à filio erat missus: tamẽ virga, eminentia papauerũ capita, cũ forte in horto ambularet, decussit. Nuncius sine respõsione reuersus, renunciauit adolescenti Tarquinio, quid agentẽ patrem vidisset: ille intellexit, idem esse eminẽtibus faciendũ.

C. Cæsar qui suspectam habebat Aegyptiorum fidẽ, per speciem securitatis, inspectione vrbis, atque operũ, ac simul licẽtioribus cõuiuiis deditus, videri voluit captum sese gratia locorum, & ad mores Alexandrinos vitamque deficere, atque inter eam dissimulationem præparatis subsidiis, occupauit Aegyptum.

Ventidius Parthico bello aduersus Pachorũ regem, non ignarus Pharneum quendam, natione †Cyrresten, ex his qui socii videbantur, omnia quæ apud ipsos agebantur, nunciare Parthis, perfidiam barbari ad vtilitates suas conuertit. Nam quæ maxime fieri cupiebat, ea vereri se ne acciderent: quæ timebat, ea vt euenirẽt optare se simulabat. Solicitus itaque, ne Parthi ante trãsirent Euphratẽ, quàm sibi superuenirẽt legiones, quas in Capadocia trans Taurum habebat, studiose cum proditore egit, vti solenni perfidia Parthis suaderet, per Zeugma traiicerent exercitum, qua & breuissimũ iter est, & omisso alueo Euphrates decurrit. Nanque si illac venirẽt, asseuerabat se oportunitate collium vsurum, ad eludendos sagittarios. Omnia autem vereri, si se in patentes campos proiecissent. Inducti hac affirmatione barbari, inferiore itinere, per circuitum adduxerunt exercitum: dúmque fusiores ripas, & ob hoc operosiores pontes iungunt, instrumentàque moliuntur, xl amplius dies impenderunt: quo spacio Ventidius ad contrahendas vsus est copias: eisque triduo antequàm Parthus adueniret receptis, acie commissa vicit Parthos & interfecit.

Tyrrhestem

Mithridates circumuallante Pompeio, fugam in proximam diem moliens, huius

huius cõsilii obscurãdi causa,latius & vsq; ad applicitas hosti valles,pabulatus, colloquia quoq; cum pluribus,auertendæ suspicionis causa, in posterum constituit. Ignes etiam frequentiores per tota castra fieri iussit. Secunda deinde vigilia præter ipsa castra hostium,agmen eduxit.

Imperator Cæsar Domitianus Aug. Germanicus,cum Germanos,qui in armis erant,vellet opprimere, nec ignoraret maiore bellum molitione inituros, si aduentum tanti ducis præsensissent,profectionem suam censu obtexuit Galliarum. Sub quibus inopinato bello affusus,contusa immanium ferocia nationum, prouinciis consuluit.

Cl. Nero,cum cuperet Hasdrubalem, copiasq; eius antequam Hannibali fratri iungerentur occidere,iccircóq; festinaret, se Liuio Salinatori collegę suo cui bellum mandatum fuerat(parum fidens viribus,quæ sub ipso erant) adiungere, neque tamen discessum suum ab Hannibale cui oppositus erat sentiri vellet, X milia fortissimorum militum delegit, pręcepitq; legatis quos relinquebat, vt eædem stationes & vigiliæ æque agerentur, totidem ignes arderent, eadémque facies castrorum seruaretur,ne quid Hannibal suspicatus auderet aduersus paucitatem relictorum. Cum deinde in Vmbria,occultatis itineribus,collegę se iunxisset, vetuit castra ampliari, ne quod signum aduentus sui daret Pœno, detrectaturo pugnam,si consulum iunctas vires intellexisset. Igitur inscium duplicatis aggressus copiis superauit,& velocius omni nuncio,rediit ad Hannibalē. Ita ex duobus callidissimis ducibus Pœnorum,eodem consilio alterum celauit, alterum oppressit. Themistocles Athenarum dux exhortans suos ad suscitandos festinanter muros,quos iussu Lacedęmoniorum deiecerant,legatis Lacedæmone missis,qui interpellarent,respondit venturum se ad diluendam hanc existimationem,& peruenit Lacedæmonem: ibi simulato morbo, aliquantum temporis extraxit, & postquàm intellexit suspectam esse tergiuersationem suam, contendit falsum ad eos rumorem & rogauit vt mitterent aliquos ex principibus, quibus crederent de munitione Athenarum. Suis deinde clam scripsit,vt eos qui venissent retinerent,donec refectis operibus,cõfiterentur Lacedæmoniis,munitas esse Athenas, nec aliter principes eorum redire posse ,quàm ipse remissus foret: quod facile pręstiterunt Lacedęmonii,ne vnius interitũ multorũ morte pensaret.

L. Furius exercitu producto in locum iniquum , cum constituisset occultare solicitudinem suam,ne reliqui trepidarent,paulatim se inflectens, tanquàm circuitu maiore hostem aggressurus,conuerso agmine,ignarum rei quæ agebatur exercitum,incolumem reduxit.

Metellus Pius,in Hispania interrogatus,quid postera die facturus esset, Tunicam meam si id eloqui posset(inquit)comburerem.

M. Licinius Crassus,percontanti quo tempore castra moturus esset, respõdit, †Vereris ne tubam non exaudias? uereri se ne tuba id audiat.

De explorandis consiliis hostium. Cap. II.

Scipio Aphricanus, capta occasione mittendæ ad Syphacem legationis, cum Lælio seruorum habitu tribunos & centuriones electissimos ire iussit, quibus curæ esset perspicere regias vires: hi, vt liberius castrorum

positionem scrutarentur, equum de industria dimissum, tanquàm fugientē persectati, maximam partem munimentorum circuierunt: quæ cum nunciassent, incendio confectum est bellum.

Q. Fabius Maximus bello Hetrusco, cū adhuc incognitę forent Romanis ducibus sagaciores explorandi viæ, fratrem Fabium Cæsonē, peritum linguæ Hetruscæ iussit Hetrusco habitu penetrare Ciminiam syluam, antè militi nostro intentatam: quod is adeo prudēter atque industriè fecit, vt transgressus syluam, Vmbros Camertes cum animaduertisset non alienos nomini Romano, ad societatem compulerit.

nota Carthaginenses cū animaduertissent Alexandri ita magnas opes, vt Aphricę quoq; immineret, vnum ex ciuibus virum acrem, nomine Hamilcarē Rhodinū, iusserūt simulato exilio ire ad regem, omniq; studio in amicitiam eius peruenire, qua is potitus, consilia eius nota ciuibus suis faciebat.

Iidem Carthaginenses miserunt qui per speciem legatorū longo tempore Romæ morarentur, exciperéntq; consilia nostrorum.

M. Cato in Hispania, quia ad hostiū consilia alia via peruenire nō potuerat, iussit trecentos milites simul impetum facere in stationem hostium, raptúmque vnum ex his in castra perferre incolumem: tortus ille, omnia suorum arcana confessus est.

C. Marius cos. bello Cymbrico et Teutonico, ad excutiendam Gallorum & Lygurum fidem, literas eis misit, quarum pars prior præcipiebat ne interiores quæ † præsignatæ erant, ante tempus certum aperirentur: easdem postea ante pręstitutum diem repetiit, & quia resignatas repererat, intellexit hostilia agitari. *signata*

Est etiam aliud explorandi genus, quo ipsi duces nullo extrinsecus adiutorio, per se prouident. Sicut Aemilius Paulus cos. bello Hetrusco apud oppidum Coloniam dimissurus exercitum in planiciem, cōtemplatus procul auium multitudinē, citatiore volatu è sylua consurrexisse, intellexit illic aliquid insidiarum latere, quòd & turbatæ aues, & simul plures euolauerant. Præmissis igitur exploratoribus, comperit X milia Boiorum, excipiēdo ibi Romanorum † agmini imminere: eáque, alio quàm expectabatur latere missis legionibus, circumfudit. *agmini in itinere*

Similiter Thyamenus Horestis filius, cum audisset iugum ab hostibus natura munitum teneri, præmisit sciscitaturos quid rei foret, ac referentibus eis non esse verum quod opinaretur, ingressus iter, vt vidit ex suspecto iugo magnā vim auium simul euolasse, neq; omnino residere, arbitratus est latere illic agmen hostium: itaq; circunducto exercitu elusit insidiatores.

Hasdrubal frater Annibalis, tunc Liuii & Neronis exercitū (quanquàm hoc illi non duplicatis castris dissimularent) intellexit, quòd ab itinere strigosiores notabat equos, et coloratiora hominum, vt ex via, corpora.

De custodiendo statu belli. Cap. III.

ALexander Macedo cum haberet vehementem exercitum, semper eum statum belli elegit vt acie confligeret. C. Cæsar bello ciuili cum exercitum veteranum haberet, hostium autem tyronem esse sciret, acie semper decertare studuit.

Fab. Maximus aduersus Annibalē successibus prœliorum insolentem, recedere ab ancipiti discrimine, et tueri tantummodo Italiam constituit, Cunctatorisque nomen, & per hoc summi ducis meruit.

Byzātii aduersus Philippū omne præliandi discrimen vitātes, omissa etiam finium tutela, intra munitiones oppidi se receperunt: assecutique sunt, vt Philippus obsidionalis moræ impatiens recederet.

Hasdrubal Gisgonis filius, secundo Punico bello in Hispaniam ductum exercitum (cum P. Scipio instaret) per vrbes diuisit: itaque factum est, vt Scipio, ne oppugnatione plurium oppidorum distringeretur, in hyberna suos reduceret.

Themistocles aduentante Xerxe (quia neque prælio pedestri, neque finium tutelæ, neque† obsidioni credebat sufficere Athenienses) autor fuit eis liberos & coniuges Trœzena, & in alias vrbes emittendi: relictoque oppido, statum belli ad nauale prælium transferendi. Idem fecit in eadem ciuitate Pericles aduersum Lacedæmonios. subsidioni

Scipio manente in Italia Hannibale, transmisso in Aphricam exercitu, necessitatem Carthaginensibus imposuit reuocādi Hannibalem: sicque à domesticis finibus hostile transtulit bellum.

Athenienses cum Deceleam castellum ipsorum Lacedæmonii communissent, & frequentius vexarentur, classem quæ Peloponesum infestaret miserunt: consecutique sunt, vt exercitus Lacedæmoniorum, qui Deceleæ erat, reuocaretur. Imperator Cæsar Domitianus, Aug. cū Germani more suo è saltibus et obscuris latebris subinde impugnarent nostros, tutúmque regressum in profunda syluarum haberent, militibus per centum viginti milia passuum actis, non mutauit tantum statum belli, sed & subdidit ditioni suæ hostes, quorum refugia nudauerat.

De transducendo exercitu per loca hosti infesta. Cap. IIII.

Aemylius Paulus Cos. cum in Lucanos iuxta littus angusto itinere exercitum duceret, & Tarentini ei classe insidiati, agmen eius scorpionibus aggressi essent, † captiuis latera euntium prætexuit, quorum respectu hostes inhibuere tela. captiuos lateri

Agesilaus Lacedæmonius, cum præda onustus ex Phrygia rediret, insequerenturque hostes, & ad locorum opportunitatem lacesserent agmen eius, ordinem captiuorum ab vtroque latere exercitus sui applicuit: quibus dum parcitur ab hoste, spacium transeundi habuerunt Lacedæmonii. Idem tenentibus angustias Thebanis, per quas transire habebat, flexit iter quasi Thebas contenderet: exterritis Thebanis digressisque ad tutanda mœnia, repetitum iter quod destinauerat emensus est, nullo obsistente.

Nicostratus dux Aetolorum aduersus Epirotas, cū ei aditus in fines eorum angusti fierent, per alterum locum irrupturum se ostendens, omni illa ad prohibendum occurrente Epirotarum multitudine, reliquit suos paucos, qui speciem remanentis exercitus præberent, & ipse cum cætera manu, qua non expectabatur † aditus intrauit. [illegible]

Autophraud

Autophrau-tes. Autophraudates Perses,cum in Pisidiam exercitū duceret,et angustias quasdam Pisidæ occuparent, simulata vexatione traiiciendi,instituit reducere:quod cum Pisidæ credidissent, ille nocte validissimam manum ad eundem locum occupandum præmisit,ac postero die totum traiecit exercitum.

nota Philippus Macedonum rex Græciam petens, cum Thermopylas occupatas audiret,& ad eum legati Aetolorum venissent acturi de pace,retentis eis,ipse magnis itineribus ad angustias pertendit,securisq; custodibus,et legatorum reditus expectantibus inopinatus Thermopylas traiecit.

Iphicrates dux Atheniensium,aduersus Anaxibium Lacedæmonium in Hellesponto circa Abydon,cum transducendum exercitum haberet per loca quæ stationibus hostium tenebantur,alterum autem latus eius transitus abscissi montes premerent,alterum mare ablueret,aliquamdiu moratus,cum incidisset frigidior solito dies,& ob hoc nemini suspectus,delegit firmissimos quosq; : quibus oleo ac mero calefactis,præcepit vt ipsam oram maris legerent, abruptiora tranarent:atq; ita custodes angustiarum inopinatus oppressit à tergo.

Cn.Pompeius cum flumen trāsire propter oppositum exercitum hostium nō posset,assiduè producere & reducere in castra instituit:deinde in eādem persuasionem hoste perducto, ne vllam viam ad progressum Romanorum teneret, repente impetu facto transitum rapuit.

Alexander Macedo,prohibente rege Indorum Poro traiici exercitum per flumen Hydaspem,aduersus aquam assidue procurrere iussit suos : & vbi eo more exercitationis assuetus est,quia Porus aduersa ripa caueret,per superiorem partem subitò transmisit exercitum.Idēmq; Indi fluminis traiectu prohibitus ab hoste,diuersis locis in flumine equites instituit immittere,& transitum minari:cūq; expectatione barbaros teneret intentos,insulam paulo remotiorem,primum exiguo,deinde maiore præsidio occupauit, atq; inde in vlteriorem ripam transmisit. Ad quam manum opprimendam,cum vniuersi se hostes effudissent,ipse libero vado transgressus,omnes copias coniunxit.

Xenophon vlteriorem ripam Armeniis tenentibus, duos iussit quæri aditus: & cum à citeriore repulsus esset,transiit ad superiorem. Inde quoque probibitus hostium occursu,repetiit vadum inferius,iussa ibidem militum parte subsistere, ex qua cum Armenii ad inferioris vadi tutelam rediissent, per superius trāsgrederetur : Armenii credentes decursuros omnes,decepti sunt à remanentibus.Hi cum resistente nullo vadum superassent,transeuntium suorum fuere propugnatores.

P.Claudius Cos. primo bello Punico,cum à Rhegio Messanam traiicere militē nequiret,custodiētibus fretū Pœnis,sparsit rumore,quasi bellū iniussu populi inceptū gerere nō posset,classemq; Italiā versus se agere simulauit:digressis deinde Pœnis,q profectioni eius habuerant fidē,circūactas naues appulit Siciliæ.

Lacedæmoniorum duces cum Syracusas nauigare destinassent,& Pœnorum dispositam penitus classem timerent,X punicas naues, quas captiuas habebant, veluti victrices,primas iusserunt agi, à latere iunctis ac puppe religatis aliis , qua specie deceptis Pœnis transierunt.

Philippus

queretur omissis omnibus, quæ epistolæ vt interciperentur ab hoste curauit. Athenienses arcana Macedonum excepisse visi, classem abduxerũt: Philippus nullo prohibente angustias freti liberauit. Idem quia Cherronesum quę iuris Athe niensium erat occupare prohiberetur, tenentibus transitum non Byzantiorum tantum, sed Rhodiorum quoque & Chiorũ nauibus, conciliauit animos eorum reddendo naues quas ceperat, quasi sequestres futuros ordinandæ pacis inter se atque Byzantios qui causa belli erant: tractáque per magnum tempus postulatione, cum de industria subinde aliquid in cõditionibus retexeret, classem per id tempus præparauit: eaq; in angustias freti imparato hoste subitò euasit.

Chabrias Atheniensis, cum adire portum Samiorum obstante nauali hostium præsidio non posset, paucas è suis nauibus præter portũ missas, iussit trãsire, arbitratus qui in statione erant, persecuturos: hísque per hoc consilium euocatis, nullo obstante portum cum reliqua adeptus est classe

De euadendo ex locis difficillimis. Cap. V.

Q. Sertorius in Hispania, cum à tergo instãte hoste flumen traiicere haberet, vallum in ripa eius in modum cauæ lunæ duxit, & oneratum materiis incendit, atque ita exclusis hostibus fluuium libere transgressus est.

Similiter Pelopidas Thebanus, bello Thessalico transitũ quæsiuit: nanq; castris, ampliorem locum supra ripam complexus, vallum ceruolis & alio materiæ genere constructum incendit: dúmque ignibus submouerentur hostes, ipse fluuium superauit. nota

Q. Luctatius Catulus, cum à Cymbris pulsus vnam spem salutis haberet, si flumen liberasset, cuius ripam hostes tenebant, in proximo monte copias ostendit, tanquam ibi castra positurus: ac præcepit suis ne sarcinas soluerent, aut onera deponerent, ne quis ab ordinibus aut signis discederet: & quo magis persuasionem hostium confirmaret, pauca tabernacula in conspectu erigi iussit, ignésque fieri, & quosdam vallum struere, quosdam in lignationẽ, vt conspicerentur, exire: quod Cymbri vere agi existimantes, & ipsi castris delegerunt locum: dispersiq; in proximos agros ad comparanda ea quę necessaria sunt mãsuris, occasionem dederunt Catulo non solum flumen traiiciendi, sed etiam castra eorum infestandi.

Crœsus cum Halim vado transire non posset, neque nauium aut pontis faciendi copiam haberet, fossa superiori parte post castra deducta, alueum fluminis à tergo exercitus sui reddidit.

Cn. Pompeius, Brundisii, cum excedere Italia & transferre bellum proposuisset, instante à tergo Cæsare conscensurus classem, quasdem obstruxit vias, alias parietibus interscepsit, alias intercidit fossis, easq; sudibus erectis præclusas operuit cratibus, humo aggesta, quosdam aditus qui ad portum ferebant trabibus transmissis, & in densum ordinem structis, ingenti mole tutatus. Quibus perpetratis, ad speciem retinendæ vrbis raros pro menibus sagittarios reliquit, cæteras copias sine tumultu ad naues reduxit: nauigantem eum mox sagittarii quoque per itinera nota digressi paruis nauigiis consecuti sunt.

Cn. Duillius cos. in portu Syracusano, quem temere intrauerat, obiecta ad ingressum

gressum catena clausus, vniuersos in puppim retulit milites, atq; ita resupina na uigia magna remigantium vi concitauit, leuatæ proræ super catenam processerunt, qua parte superata, transgressi †rursus milites† proras presserunt, in quas ver sum pondus decursum super catenam dedit nauibus.

cursu in proras cesserunt.

Lysander Lacedæmonius cum in portu Atheniensium cum tota classe obsideretur, obrutus hostium nauibus, ab ea parte qua faucibus angustissimis influit mare, milites suos clàm in littus egredi iussit, & subiectis rotis ad proximum naues portum †Monœcium traiecit.

Munychie

Herculeius legatus Sertorii, cum in Hispania inter duos montes abruptos, longum & angustum iter ingressus, paucas duceret cohortes, comperissetque ingentem manum hostium aduenire, fossam transuersam inter montes pressit, vallúmque materia extructum incendit, atque ita intercluso hoste euasit.

C. Cæsar bello ciuili cũ aduersus Afraniũ copias educeret, & recipiendi se sine periculo facultatem non haberet, sicut constiterat, prima & secũda acie furtim à tergo ad opus applicata, xv pedum fossam fecit, intra quàm sub occasum solis armati se milites eius receperunt.

Pericles Atheniensis, à Peloponensibus in eum locum compulsus, qui vndiq; abruptis cinctus, duos tantum exitus babebat, ab altera parte fossam ingẽtis latitudinis duxit, velut hostis excludendi causa: ab altera militem agere cœpit, tanquam per eum erupturus. Ii qui obsidebant, cũ per fossam quàm ipse fecerat exercitum Periclis nõ crederent euasurum, vniuersi à limite obstiterunt. Pericles pontibus quos præparauerat fossæ iniectis, suos qua non resistebatur emisit.

Lysimachus ex his vnus in quos opes Alexandri transierunt, cum æditum collem castris destinasset, imprudentia autem suorum in inferiorem deductus, vereretur ex superiore hostium incursum, triplices fossas intra vallum obiecit: deinde †sublimibus fossis circa omnia tentoria ductis, tota castra† confodit: & intercepto hostium aditu, simul humo quoque, & frondibus quas fossis superiecerat, facto impetu, in superiora euasit.

similibus confudit.

Cn. Fonteius Crassus in Hispania cum tribus milibus hominum prædatum profectus, ad Hasdrubalem, & ad primos tantum ordines relato consilio, incipiente nocte, quo tempore minime expectabatur, per stationes hostium prorupit.

L. Furius exercitu perducto in locum iniquum, cum cõstituisset occultare sollicitudinem suam, nec reliqui trepidarent, paulatim inflexit iter, tanquam circuitu maiore hostem aggressurus, conuersóque agmine ignarum rei quæ agebatur exercitum incolumem reduxit.

P. Decius Tr. bello Samnitico, Cornelio Cosso cos. iniquis locis deprehenso ab hostibus suasit, vt ad occupandum collem qui erat in propinquo modicam manum mitteret, seq; ducem iis qui mittebantur obtulit: auocatus in diuersum hostis dimisit cõsulem, Decium autem cinxit, obséditque. Ille per angustias, nocte eruptione facta, cum †eluctatus esset, Decius incolumis cum militibus consuli accessit.

frustratus

Idem fecit sub Attilio Calatino cos. is cuius varie tradũt nomen. Alii Laberium, nonnulli Q. Cæditium, plurimi Calphurnium, flammam vocitatum, scripserunt

pſerunt. Hic cum dimiſſum exercitum in eam vallem videret cuius latera omnia ſuperiora hoſtis inſederat, depopoſcit & accepit trecentos milites, quos adhortatus vt virtute ſua exercitum ſeruarent, in mediam vallem decurrit, & ad opprimendos eos vndique deſcendit hoſtis, longóque & aſpero prælio retentus, occaſionem conſuli ad extrahendum exercitum dedit.

L. Minutius coſ. in Lyguria dimiſſo in anguſtias exercitu, cũ iã omnibus obuerſaretur Caudinæ cladis exẽplum, Numidas auxiliares, tam propter ipſorum quàm propter equorum deformitatem deſpiciendos, iuſſit adequitare faucibus quę tenebantur. Primo intenti hoſtes ne laceſſerentur, ſtationem obiecerunt: de induſtria Numidæ ad augendum ſui contemptum, labi equis, & per ludibrium ſpectaculo eſſe affectauerunt, ad nouitatem rei laxatis ordinibus, barbari in ſpectaculum vſque reſoluti ſunt. Quod vbi animaduerterunt Numidæ, paulatim ſuccedentes, additis calcaribus per intermiſſas hoſtium ſtationes eruperunt: qui deinde cum proximos irruerent agros, neceſſe Lyguribus fuit auocari ad defendenda ſua, incluſóſque Romanos emittere.

L. Sylla bello ſociali apud Eſerniã inter anguſtias deprehenſus, ad exercitum hoſtium, cui Duillius præerat colloquio petito, de conditionibus pacis agitabat ſine effectu: hoſtem tamen propter inducias negligentia reſolutum animaduertens, nocte profectus, relicto buccinatore, qui vigilias ad fidem remanentium diuideret, & quarta vigilia commiſſa, eum ſequeretur, incolumes ſuos cum omnibus impedimentis tormentíſque in tuta perduxit.

Idem aduerſus Archelaum præfectũ Mithridatis in Capadocia, iniquitate locorum & multitudine hoſtium preſſus, fecit pacis mentionem: interpoſitóque tempore etiam induciarum, & per hæc auocata intentione, aduerſarium euaſit.

Haſdrubal frater Annibalis, cum ſaltum euadere non poſſet faucibus eius obſeſſis, egit cum C. Nerone, receptúque dimiſſum ſe, Hiſpania exceſſurum: cauillatus deinde cõditionibus, dies aliquot extraxit, quibus omnibus nõ omiſit per anguſtos tramites, & ob id neglectos dimittere per partes exercitum: ipſe deinde cum reliquis expeditis facile effugit.

Spartacus foſſam, qua erat à M. Craſſo circundatus, cæſis captiuorum pecorúmque corporibus noctu repleuit, & ſupergreſſus eſt. Idem cum in† l. eſbio obſeſſus ea parte qua mons aſperrimus erat, ideóque incuſtoditus, ex vimine ſyluestri cathenas conſeruit, quibus demiſſus non ſolũ euaſit, verum etiã ex alio latere †gladio ita terruit, vt aliquot cohortes, gladiatoribus quatuor & ſeptuaginta ceſſerint. Idem cum à L. Varino Procoſ. præcluſus eſſet, palis per modica interualla fixis ante portam, erecta cadauera, adornata veſte atque armis, alligauit, vt procul intuentibus ſtationis ſpecies eſſet, ignibus per tota caſtra factis, imagine vanã deluſo hoſte, copias ſilentio noctis eduxit. Beſbio Veſbio Glodium

Braſidas dux Lacedæmoniorum, circa Amphipolim ab Athenienſium multitudine numero impar deprehenſus, claudendum ſe pręſtitit, vt per longum coronæ ambitũ extenuaret hoſtilem frequentiã, quáque rariſſimi obſtabant erupit.

Iphicrates in Thracia cum depreſſo loco caſtra poſuiſſet, exploraſſet autem ab hoſte proximũ teneri collẽ, ex quo vnus ad opprimendũ ipſos deſcenſus erat,

nocte

nocte paucis intra castra relictis, imperauit vt multos ignes facerēt, eductoq; exercitu & disposito circa latera prædicta viæ, passus est transire barbaros: locorumq; iniquitate, in qua ipse fuerat, in illos conuersa, parte exercitus terga eorum cecidit, parte castra fecit.

Darius Dareus vt falleret Scythas discessu, canes atque asinos in castris reliquit, quos cum latrantes rudentésque hostis audiret, remanere Darium credidit.

Eundem errorē obiecturi nostris Lygures, p diuersa loca bubalos laqueis ad arbores alligauerunt, qui deducti frequentiore mugitu speciē remanentium præbebant hostium.

Hanno ab hostibus clausus, locum irruptioni maxime aptū, aggestis leuibus materiis incendit, tamē hoste ad† cæteros exitus custodiēdos auocato, milites per *artos* ipsam flammam eduxit: admonito ora scutis, crura veste contegere.

Annibal, vt iniquitatem locorū, & inopiam instante Fabio Maximo effugeret, noctu boues, quibus ad cornua fasciculos alligauerat sarmētorū subiecto igne dimisit, cumq; ipso motu adolescēte flamma turbaretur pecus, magna discursatione montes, in quos actum erat collustrauit: Romani qui ad speculandum concurrerant, primo prodigium opinati sunt, deinde cum †cuncta Fabio renun*certa* ciassent, ille de insidiarum metu suos castris continuit, barbari obsistente nullo profecti sunt.

De insidiis in itinere factis. Cap. VI.

nota FVluius Nobilior, cum ex Samnio in Lucanos exercitum educeret, & cognouisset à perfugis, hostes nouissimum agmen eius aggressuros, fortissimam le*ultimo* gionem primo ire, † vltimo sequi iussit impedimenta, ita factum pro occasione amplexi hostes, diripere sarcinas cœperunt. Fuluius legionis de qua supradictum est, quinque cohortes in dextram partem viæ direxit, quinq; in sinistram, atque ita prædationi intētos hostes, explicato per vtraque latera milite, clausit ceciditque. Idem hostibus tergum eius in itinere premētibus, dum flumine interueniente, non ita magno vt transitum prohiberet, moraretur tamen rapiditate, alteram legionem in occulto citra flumē collocauit, vt hostes paucitate contempta audacius sequerentur: quod vbi factum est, legio quę ob hoc disposita erat, ex insidiis hostem aggressa vastauit.

Iphicrates in Thraciam cum propter cōditionem locorum, longum agmen deduceret & nūciatum ei esset hostes summum id aggressuros, cohortes in vtra*suffugere* que latera secedere, & consistere iussit, cæteros† fugere & iter maturare. Transeuntem autem toto agmine, lectissimos quosq; retinuit, & ita passim circa prędam occupatos hostes, iam etiam fatigatos, ipse requietis & ordinatis suis aggressus fudit exuitq; præda.

Latina Boii in sylua† Litana, qua transiturus erat noster exercitus, succiderant arbores, ita vt ex parte exigua sustētatę starent donec impellerentur, delituerant dein de ad extremas ipsi, vbi, ingresso syluam hoste, proximas vlteriores impulerunt, eo modo propagata pariter supra Romanos ruina, magnam manum eliserunt.

Quemad

Quemadmodum ea quibus deficimur, videantur non deesse, aut vsus eorum expleatur. Cap. VII.

L. Cæcilius Metellus, quia vsu nauium quibus elephantes transportaret deficiebatur, vinxit dolia cõstrauítque tabulamentis, ac super ea positos, per Siculum fretum transmisit.

Annibal cum ad prææalti fluminis transitum elephantes non posset pellere, neque nauium aut materiarum, quibus rates † continerentur, copiam haberet, iussit ferocissimum elephãtum sub aure vulnerari, & eum qui vulnerasset, transnato statim flumine procurrere: elephantus exasperatus ad persequendum doloris sui authorem, tranauit amnem, & reliquis idem audendi dedit exemplum. consterne-rentur

Carthaginensiũ duces instructuri classem, quia sparto deficiebantur, crinibus tonsarũ mulierũ ad funes efficiendos vsi sunt. Idẽ Massilieñses & Rhodii fecerunt.

M. Antonius à Mutina ꝓfugus, cortices pro scutis militibus suis dedit. Spartaco copiisque eius, scuta ex vimine fuerunt, quæ coriis tegebantur. Non alienus (vt arbitror) hic locus est, referendi factum Alexandri Macedonis illud nobile, qui per deserta Africæ itinera, grauissima siti cum exercitu affectus, oblatam sibi à milite in galea aquam spectantibus vniuersis effudit, vtilior exemplo temperantiæ, quàm si communicare † potuisset. noluisset

De distringendis hostibus. Cap. VIII.

Coriolanus cum ignominiam damnationis suæ bello vlcisceretur, populationem patriciorum agrorum inhibuit, deustis vastatísque plebeiorum; vt discordiam moueret, qua consensus Romanorum distringeretur.

Annibal Fabium, cui neque virtute neque artibus bellandi par erat, vt infamia distringeret, agris eius abstinuit, cæteros populatus. Contrà ille, ne suspecta ciuibus fides esset, magnitudine animi effecit publicatis possessionibus suis.

Fab. Maximus quintò Coſ. cum Gallorum, Vmbrorum, Etruscorum, Samnitiũmque, aduersus P.R. exercitus coiissent, contra quos & ipse trans Apenninum montem castra communiebat, scripsit Fuluio & Posthumio, qui in præsidio vrbi erant, copias ad † Sitium mouerent: quibus assecutis, ad sua defendenda Etrusci, Vmbriq́ descenderunt: relictos Samnites Gallósque Fabius & collega Decius aggressi vicerunt. Samnium

M. Curius aduersus Sabinos, qui ingenti exercitu conscripto, relictis finibus suis, nostros occupauerant, occultis itineribus manũ misit, quæ desolatos agros eorum vicosq́, per diuersa incendit. Sabini ad arcendam domesticam vastitatem recesserunt, Curio contigit & vacuos infestare hostium fines, & exercitum sine prælio auertere, sparsumq́ cædere.

T. Didius paucitati suorum diffidens, cum in aduentũ earũ legionũ quas expectabat trahere bellũ & occurrere eis hostẽ cõperisset, concione aduocata aptari iussit milites ad pugnam, ac de industria negligentius custodiri captiuos: ex quibus pauci qui profugere nũciauerunt suis pugnam imminere. At illi, ne † suspicione prælii deducerent vires, omiserunt occurrere eis quibus insidiabantur: legiones tutissime, nullo excipiente, ad Didium peruenerunt. suspectatione prelijs

Bello Punico quædã ciuitates, quæ à Romanis deficere ad Pœnos destinauerant,

rant,cum obsides dedissent, quos recipere antequam desciscerent studebant, simulauerunt seditionem inter finitimos ortam, quam Romanorum legati dirimere deberent, missosq́ eos velut contraria pignora retinuerunt, nec antè reddiderunt quàm ipsi recuperarent suos.

Legati Romanorum cum misissent ad Antiochum regem, qui secum Annibalē victis iã Carthaginensibus habebat, consiliumq́ eius aduersus Romanos instruebat, crebris cum Annibale colloquiis effecerūt vt is regi fieret suspectus, cui gratissimus alioqui erat & vtilis propter calliditatem & peritiam bellandi.

Q. Metellus aduersus Iugurtham bellum gerēs, missos ad se legatos eius corrupit, vt sibi proderent regem. Cum etiam alii venissent, idem fecit. Eodem consilio vsus est & aduersus tertios. Sed de captiuitate Iugurthæ res parum processit,† viuum enim tradi sibi volebat, plurimum tamen consecutus est: nam cum interceptæ fuissent epistolæ eius ad regios amicos scriptæ, in omnes eos rex animaduertit, spoliatusq́ consiliis amicos postea parare non potuit.

tirum

C. Cæsar per exceptum quendam aquatorem, cum comperisset Afranium Petreiumq́ castra noctu moturos, vt citra vexationem suorum, hostilia impediret consilia, in initio statim noctis vasa cōclamare milites, & præter aduersariorum castra agi mulos cum fremitu, & sonum iussit continuare, quos retētos volebat & arbitrari castra Cæsarem mouere.

Scipio Aphricanus ad excipienda auxilia cum cōmeatibus, Annibali Venticium Termum dimisit, ipse subuenturus.

Dionysius Syracusanorum tyrannus, cum Aphri ingenti multitudine traiecturi essent in Siciliam, ad eum oppugnandum, castella pluribus locis communiit, custodibusq́ præcepit, vt ea aduenienti hosti dederent, dimissiq́ Syracusas occulte redirent. Aphris necesse fuit capta castella præsidio ibi tenere, quos Dionysius redactos ad quam voluerat paucitatem, penè iam par numero aggressus vicit, cum suos contraxisset & aduersarios sparsisset.

Agesilaus Lacedæmonius, cum inferret bellum Tysapherni, Cariam se petere simulauit: quasi aptius locis montuosis, aduersus hostem equitatu præualentem pugnaturus. Per hanc consilii ostensionem aduocato in Cariam Tysapherne, ipse Lydiam, vbi caput hostium regni erat, irrupit: oppressisq́ qui illic agebant, pecunia regia potitus est.

De seditione militum compescenda. Cap. IX.

Liu. lib. 7 ab urb. con. — CL. Martium Rutil. habet — nota

A. Manlius Cos. cum comperisset cōiurasse milites in hybernis Campaniæ, vt iugulatis hospitibus, ipsi res eorū inuaderent, rumorē sparsit eodem loco hybernaturos: atque ita coniuratorum consilio turbato, Campaniam periculo liberauit, & ex occasione nocentes puniuit.

Prope — no

Lucius Sylla cum legiones ciuium Romanorum perniciosa seditione furerent, consilio restituit sanitatem efferatis.† Porpere enim annunciari iussit, hostem adesse, & ad arma vocantium clamorem tolli, signa canere: discussa seditio est, vniuersis aduersus hostem consentientibus.

Cn. Pompeius, trucidato ab exercitu Mediolani senatu, ne tumultum moueret, si solos euocasset nocētes, mixtos eis qui extra delictum erant, venire iussit, ita

&

& noxii minore cum metu, quia non segregati, ideoq; non ex causa culpę videbantur accersiti comparuerunt, & illi quibus integra erat cõscientia, custodiendis quoque nocentibus† attenderunt, ne illorum fuga inquinarentur. *accesserunt*

Cęsar cum quędam legiones eius, seditionem mouissent, adeò vt in perniciem quoque ducis viderentur consurrecturæ, dissimulato metu, processit ad milites, postulantibusq; missionem, vltro minaci vultu dedit: exauctoratos pœnitẽtia coegit satisfacere imperatori, obsequentioresque in reliquum operas ædere.

Quemadmodum intempestiua postulatio pugnæ inhibeatur. Cap. X.

Q. Sertorius, quòd experimento didicerat imparem se vniuerso Romanorum exercitui, vt barbaros quoque inconsulte pugnam exposcentes doceret, adductis in cõspectum duobus equis, altero prę ualido, altero admodum exili, duos admouit iuuenes similiter affectos, robustum & gracilem: ac robustiori imperauit equo exili vniuersam caudam abrumpere, gracili autem valẽtiorem per † singulos vellere: cũque gracilis fecisset quod imperatum erat, validissimus *singula* cum in infirmi equi cauda sine effectu luctaretur, Iam (inquit Sertorius) Romanorum cohortium (per hoc vobis exemplum ostẽdi) milites, insuperabiles sunt vniuersas aggredientibus: easdem lacerabit & carpet, qui per partes attẽtauer-

Idem cum videret suos pugnæ signum inconsulte flagitantes, cre-
pturos imperium nisi congrederentur, permisit turmæ equitum
hostes ire, laborãtiq; submisit alias, & sic recepit omnes: tuti
xa ostẽdit, quis exitus flagitatã pugnã mãsisset: obsequẽtissi-

Agesilaus Lacedæmonius cum aduersus Thebanos
fuisset, multoq; maiorem hostium manum esse intelli-
cupiditate decernẽdi vellet, dixit responso deũm se
& ita exiguo præsidio ad ripã posito accessit in
tu interpretati transierunt flumen, & cum fac
insecuti auidius, iniquitate locorum à pau

Scorylo dux Dacorum cum sciret di
neq; tamen tentandum arbitraretur, q
coalescere, duos canes in conspectu
ipsos pugnantibus, lupum ostendit
gressi sunt Quo exemplo, prohib

Quemadmodum sit in

M. Fabius & Cn. Manlius Co
ctãte prę liũ exercitu, vltro
stium coacti, pugnam deposcer

Fuluius Nobilior cũ aduer
tumidũ, paruis copiis necess
se corruptã ad proditionem
ordinibus & centurionibu
que haberet, conferret, v
tem his qui contulissent, p
mia daturum. Quæ sua p

etiam præclara victoria,commisso statim bello peracta est.

C.Cæsar aduersus Germanos & Ariouistum pugnaturus,confusis suorũ animis,pro concione dixit nullius se eo die opera nisi decimę legionis vsurum:quo consecutus est,vt †decimani,tanquàm præcipuæ fortitudinis testimonio †cogerentur,& cæteri pudore,ne penes alios gloria virtutis esset.

decimanos cogeret, et cæteros pu deret

Q.Fabius,qui egregiè sciebat,& Romanos eius esse libertatis, quæ contumelia exasperaretur,& à Pœnis nihil iustum aut moderatum expectabat,misit legatos Carthaginem de conditionibus pacis:quas cum illi iniquitatis & insolentię plenas retulissent,exercitus Romanorum ad pugnandum concitatus est.

Agesilaus Lacedæmoniorum dux,cum prope ab Orchomeno, socia ciuitate castra haberet,comperissetq́; plerosq́; ex militibus præciosissima rerum deponere intra munimẽta,pręcepit oppidanis,ne quid ad exercitũ suũ pertinens reciperetur,quo ardentius dimicaret miles, qui sciret sibi ꝓ omnibus suis pugnãdũ.

Epaminundas dux Thebanorum aduersus Lacedæmonios dimicaturus, vt non solũ viribus milites sui,verũ etiam affectibus adiuuarentur,pronunciauit in concione,destinatũ Lacedæmoniis si victoria potirentur,omnes virilis sexus in-
…ficere,vxoribus autẽ eorũ & liberis in seruitutẽ adductis Thebas diruere, qua
…ione cõcitati primo impetu Thebani Lacedęmonios expugnauerunt.
… Lacedęmoniorum pugnaturus eodem die,qua classe vicerant so
…rus actæ rei,vulgauit nunciatam sibi victoriam partium, quo
…gnam milites haberet.
…rælio quo cum Latinis conflixit, oblata specie duorum
… suorum erexit,Pollucem & Castorem adesse dicens,ac

…s aduersus Arcadas bellum gerens, arma in ca-
…noctu clam imperauit:quorum vestigia manè
…tassent) ostendens, adfuturos eosdem ipsis

…elium cum animaduertisset†lucum,ex
… opacitatis, vastum alioqui & Diti
…,altissimis cothurnis, & veste pur-
…m equorum sublimem constituit,
…ericlem nomine appellans,cohor
…se:quo penè† primo coniectu teli

…lum haberet,prædici sibi à diis
…ercitus, priusquàm in aciem
…Delphis sustulerat orabat,pete-

… qua se dimicationum euen

…ite vteretur,ceruam candi
… agenda aut vitãda essent,
prænosc

prænoſcere ſe aſſeuerabat, vt barbari ad oĩa tanq̃ diuinitus imperata obedirent. Hoc genere Strategematicon non ea tantum parte vtendum eſt, qua imperitos exiſtimabimus eſſe, apud quos his vtemur, ſed multò magis ea, quę talia erũt, excogitabuntur, vt ab his monſtrata credantur.

Alexander Macedo ſacrificaturus, inſcripſit medicamento aruſpicis manum, quam ille extis erat ſuppoſiturus: literæ ſignificabant victoriam Alexandro dari, quas cum iecur calidũ rapuiſſet, & à rege militi eſſet oſtenſum, auxit animum tanq̃ deo ſpondente victoriam. Idem fecit Innides † aruſpex, prælium Eumene cum Gallis commiſſuro. *Sudas* Epaminundas Thebanus aduerſus Lacedæmonios fiduciam ſuorum religione adiuuandam ratus, arma quæ ornamentis affixa in templis erant, nocte ſubſtraxit, perſuaſitq́ militibus, deos iter ſuum ſequi, vt præliantibus ipſis adeſſent. Ageſilaus Lacedæmonius, cum quoſdam Perſarum cœpiſſet, quorum habitus multum terroris præfert quoties veſte tegitur, nudatos militibus ſuis (vt alba corpora & vmbratica contemnerent) oſtendit.

Gelo Syracuſarum tyrannus bello aduerſus Pœnos ſuſcepto, cum multos cœpiſſet, infirmiſſimum quemq́, præcipuè ex † auxiliaribus qui nigerrimi erant, nudatum in conſpectu ſuorum produxit, vt perſuaderet contemnendos. *auxilia-toribus*

Cyrus rex Perſarum, vt concitaret animos populariũ, tota die in excidenda quadam ſylua eos fatigauit, deinde poſtridie præſtitit eis liberaliſſimas epulas, & interrogauit vtro magis gauderent: cúmq́ ei præſentia probaſſent, Atqui per hæc (inquit) ad illa perueniendum eſt. Nam liberi beatiq́ eſſe niſi Medos viceritis, non poteſtis: atq́ ita eos ad cupiditatem prælii concitauit.

L. Scylla quia aduerſus Archelaum præfectum Mithridatis, apud Pyrea pigrioribus ad prælium militibus vtebatur, opere eos fatigando compulit ad poſcendum vltro pugnæ ſignum.

Fabius Maximus veritus ne qua fiducia nauium, ad quas refugium erat, minus conſtanter pugnaret exercitus, incendi eas priuſquàm iniret prælium iuſſit.

De diſſoluendo metu quo milites ex aduerſis omnibus conciderunt. Cap. XII.

SCipio ex Italia in Aphricã tranſportando exercitum, cum egrediens nauem prolapſus eſſet, et ob hoc attonitos milites cerneret, id quod trepidationem afferebat, conſtantia & magnitudine animi, in hortationem conuertit, Et ludite (inquit) milites, Aphricam oppreſſi.

C. Cæſar cum forte conſcendens nauem lapſus eſſet, Teneo te terra mater (inquit) qua interpretatione effecit, vt repetiturus illas à quibus proficiſcebatur terras videretur. T. Sempronius Gracchus Coſ. acie aduerſus Picentes directa, cum ſubitus terremotus vtraſq́ partes confudiſſet, exhortatione confirmauit ſuos, & impulit vt conſternatum ſuperſtitione hoſtem inuaderent, adhortatúſq́ deuicit.

Sertorius, cum equitum ſcuta extrinſecus, equorúmq́ pectora cruenta ſubito prodigio apparuiſſent, victoriam portendi interpretatus eſt, quoniam illæ partes ſolerent hoſtili cruore reſpergi.

Epaminũdas Thebanus contriſtatis militibus, q́ ex haſta eius, ornamentum,

insulæ more dependens, ventus ablatum in sepulchrum Lacedæmonii cuiusdam depulerat, Nolite (inquit) milites trepidare, Lacedæmonis significatur interitus. Sepulchra enim funeribus ornantur.

Idem cum fax de cœlo nocte delapsa eos qui aduerterunt terruisset, Lumen (inquit) hoc numina ostendunt.

Idem instante aduersus Lacedæmonios pugna, cum sedile in quo resederat suc cubuisset, & id vulgò pro tristi significatione, confusi milites interpretarentur, Immo inquit vetamur sedere.

Lu. Sulpitius Gallus defectum lunæ imminentem, ne pro ostento exciperent milites, prædixit futurum, additis rationibus causisq; defectionis.

Agathocles Syracusanus aduersus Pœnos simili eiusdem syderis diminutione, qua sub diem pugnæ, vt prodigio milites sui consternati erant, ratione qua id accideret exposita, docuit quicquid illud foret ad rerum naturã, non ad ipsorum propositum pertinere.

Pericles, cum in castra eius fulmen decidisset, terruissetque milites, aduocata concione, lapidibus in conspectu omnium collisis ignem excussit, sedauitq; turbationem, cum docuisset similiter nubium attritu excuti fulmen.

Timotheus Atheniensis, classe dimicaturus aduersus Corcyreos, gubernatori suo qui proficiscenti iam classi signum receptui cœperat dare, quia ex remigibus, quendam sternutantem audierat, Miraris (inquit) ex tot milibus vnum perfrixisse.

Chabrias Atheniensis classe dimicaturus, excusso ante nauem ipsius fulmine, exterritis per tale prodigium militibus, Nunc (inquit) potissimum iucunda pugna est, cum deorũ maximus Iupiter adesse numen suum classi nostræ ostendit.

FINIS PRIMI LIBRI.

SEXTI IVLII FRONTINI VIRI CONSVLARIS STRATEGEMATUM LIBRI SECUNDI PRÆFATIO.

Dispositis primo libro exemplis instructuris (vt mea fert opinio) ducem in his quæ ante commissum prælium agenda sunt, deinceps reddemus pertinentia ad ea quæ in ipso prælio agi solent, & deinde ea quæ post prælium: & eorum quæ ad prælium pertinent species sunt,

DE TEMPORE AD PVGNAM eligendo. Cap. I.

Publius Scipio in Hispania, cum comperisset Hasdrubalem Pœnorum ducem ieiuno exercitu mane processisse in aciem, continuit in horam septimam suos: quibus præceperat, vt quiescerent & cibum caperent: cúmque hostes, inedia, siti, mora sub armis fatigati, repetere castra cœpissent, subitò copias eduxit, & commisso prælio vicit.

Metellus Pius in Hispania aduersus Herculeium, cum ille oriëte protinus die instructam aciem vallo eius admouisset, feruidissimo tūc tempore anni, intra castra suos continuit in horam diei sextam, atque ita fatigatos æstu, facile integris et recentibus vicit suorum viribus.

Idem iunctis cum Pompeio castris aduersus Sertorium in Hispania, cum sæpe instruxisset aciem, hoste qui imparem se duobus credebat, pugnam detrectante, quodam deinde tempore, quum Sertorianos milites animaduertisset magno impetu instinctos deposcentes pugnam, humerósque exercentes, & lanceas vibrantes, existimauit ardori cedendum in tempore, recepitque exercitum, & Pompeio idem faciendi autor fuit.

Posthumius Cos. in Sicilia, cum castra eius à Punicis trium milium passuum spacio distarent, & dictatores Carthaginensium quotidie ante ipsa munimenta Romanorum dirigerent aciem, exigua manu leuibus assiduè præliis pro vallo resistebat: quam consuetudinem contemnente iam Pœno, reliquis omnibus per quietem intra vallum præparatis, ex more pristino, cum paucis sustinuit incursum aduersariorum, ac solito diutius detinuit: quibus fatigatis post sextam horam, etiam se recipientibus, & cum inedia quoque laborarent, per recentes suos hostem quem prædicta profligauerant incommoda fugauit.

Iphicrates Atheniensis quia explorauerat, eodem assiduè tempore hostes cibum capere, maturius vesci suos iussit, et eduxit in aciem, aggressúsque hostem ita detinuit, vt ei nec confligendi, nec abeundi daret facultatem. Inclinato deinde iam die reduxit suos, & nihilominus in armis retinuit: fatigati hostes non statione magis quàm inedia, statim ad corporis curam & cibum capiendum festinauerunt: Iphicrates rursus eduxit, & incompositi hostis aggressus est castra.

Idem

Idem cum aduersus Lacedæmonios pluribus diebus castra cominus haberet, & vtraque pars certis téporibus assidue pabulatū lignatúmque procederet, quodam die militum habitu, seruos lixásque dimisit ad munera, milites retinuit: & cū hostes dispersi †essent ad similia munera, expugnauit castra eorum, inermésque (issent) cum fasciculis passim ad tumultum recurrentes, facile aut cecidit, aut cepit.

Verginius Cos. in Volscis cum procurrere hostes effusos ex longinquo vidisset, quiescere suos ac defixa tenere pila iussit. Tunc anhelantes, integris viribus exercitus sui aggressus auertit.

Fab. Max. non ignarus Gallos & Samnites primo impetu præualere, suorum autem infatigabiles spiritus, inter moras decertandi etiam incalescere, imperauit militibus, vt contenti essent primo congressu sustinere, vt hostē mora fatigarent: quod vbi successit, admoto etiā subsidio suis, in prima acie vniuersis viribus oppressum fudit hostem.

Philippus ad Cheroniam, memor sibi esse militem longo vsu duratum, Atheniensibus acrem quidem, sed inexercitatum et impetu tantum violentum, ex industria prælium traxit: moxque lāguentibus iam Atheniensibus, concitatius intulit signa, & ipsos cecidit.

Lacedæmonii certiores ab exploratoribus facti, Messenios in eam exarsisse rabiem, vt in prēliū cum coniugibus ac liberis descenderent, pugnā distulerunt.

C. Cęsar bello ciuili cum exercitum Afranii et Petreii circumuallatum, siti angeret, isque ob hoc exasperatus, interfectis omnibus impedimētis ad pugnam descendisset, continuit suos, arbitratus alienum dimicationi tempus, quod aduersarios & ira & desperatio incenderat.

Cn. Pompeius fugientem Mithridatem cupiens ad prælium compellere, elegit tempus dimicationi nocturnum, vt abeunti se opponeret: atque ita præparatus, subitam hostibus necessitatem †decertandi iniecit. (decernendi) Præterea sic constituit aciem, vt Pōticorum quidē oculos aduersa luna perstringeret, suis autem illustrem & conspicuum præberet hostem.

Iugurtham autem constat memorem virtutis Romanorum, semper inclinato die committere prælia solitum, vt si fugarentur sui, oportunam noctem haberent ad delitescendum.

Lucullus aduersus Mithridatem & Tigranem, in Armenia maiore apud Tigranocertam, cum ipse non amplius xv milia armatorum haberet, hostis autem innumerabilem multitudinem, eóque ipso inhabilem, vsus hoc eius incommodo, nondum ordinatam hostium aciem inuasit, atque ita protinus dissipauit, vt ipsi quoque reges abiectis insignibus fugerent.

Cl. Tyberius Nero aduersus Pannonios, cum barbari feroces in aciem oriente statim die processissent, continuit suos, passúsque est hostem nebula & hymbribus, qui forte illo die crebri erant, verberari, ac demum vt fessum stando & pluuia non solū animo, sed & lassitudine deficere animaduertit, signo dato adortus superauit.

C. Cæsar in Gallia, quia comperεrat Ariouisto Germanorū regi institutum, & quasi legem esse militibus nō pugnandi decrescente luna, tum potissimū acie

commissa

commissa impeditos religione hostes vicit.

D. Aug. Vespasianus, Iudæos Saturni die, quo eis nefas est quicquàm seriæ rei agere, adortus superauit.

Lysander Lacedæmonius aduersus Athenienses apud† Aegeopotamon instituit certo tempore infestari naues Atheniensium, deinde reuocare classem, qua re in consuetudinem perducta, cum Athenienses post digressum eius ad contrahendas copias dispergerentur, extendit ex consuetudine classem, & recepit. Tum hostium maxima parte ex more dilapsa, reliquos adortus occidit, & vniuersas naues cepit. Aegospotamum

De loco ad pugnam eligendo. Cap. II.

MArcus Curius, quia phalangi regis Pyrrhi explicitæ resisti non posse animaduertebat, dedit operam vt in angustiis confligeret, vbi conferta sibi ipsa esset impedimento.

Cn. Pompeius in Capadocia, elegit locum castris æditũ, vnde adiuuante procliuio impetum militum, facile ipso decursu Mithridatem superauit. C. Cæsar aduersus Pharnacem, Mithridatis filium dimicaturus, in colle instruxit aciem, quæ res expeditam ei fecit victoriam. Nam pila ex ædito in subeuntes barbaros emissa, protinus eos auerterunt.

Lucullus aduersus Mithridatem & Tygranem, in Armenia maiore, apud Tigranocertam dimicaturus, collis proximi planum verticem raptim cum copiarum parte adeptus, in subiectos hostes decurrit, & equitatum eorum à latere inuasit, aduersumque, & eorundem partem peditum perturbatam insequutus, clarissimam victoriam retulit.

Ventidius aduersus Parthos non ántè militẽ eduxit, quàm illi quingentis non amplius passibus abessent, atque ita procursione subita adeò se admouit, vt sagittas quibus ex longinquo vsus est, cominus applicitus eluderet, quo consilio, quia quandã fiduciæ etiam speciem ostentauerat, celeriter barbaros debellauit.

Hannibal apud† Numistronem, cõtra Marcellum pugnaturus, cauas & præruptas vias obiecit à latere, ipsaque loci natura pro munimentis vsus, clarissimum ducem vicit. Numistronem

Idem apud Cannas cum comperisset Volturnum amnem, vltra reliquorum naturam fluminũ ingentes auras mane perflare, quæ arenarum & pulueris vertices agerent, sic direxit aciem, vt tota vis à tergo suis, Romanis in ora & oculos incideret: quibus incommodis mire hosti aduersantibus, illam memorabilem adeptus est victoriam.

Marius aduersus Cymbros ac Teuthonos constituta die pugnaturus, firmatum cibo militem ante castra collocauit, vt per aliquantum spacii, quo aduersarii dirimebantur, exercitus hostium potius labore itineris profligaretur: fatigationi eorum deinde incommodum aliud obiecit, ita ordinata suorum acie, vt aduerso sole, & vento & puluere barbarorum occuparetur exercitus.

Cleomenes Lacedæmonius aduersus Hippiã Atheniensem, qui equitatu prævalebat, planiciẽ in qua dimicaturus erat, arboribus prostratis impediuit, & inuiam equiti fecit.

Iberi

Iberi in Africa, ingenti hostiũ multitudine excepti, timẽtesq; ne circuirentur, applicuerunt se flumini, quod altis in ea regione ripis profluebat: qui ita à tergo amne defensi, & subinde cum virtute prętarent, incursando in proximos, omnem hostium exercitum strauerunt.

Xantippus Lacedæmonius sola loci cõmutatione, fortunã Punici belli conuertit: nam cũ desperantibus iã Carthaginẽsibus mercede solicitatus, animaduertisset Afros quidẽ qui equitatu & elephantis pręstabãt, colles sectari: à Romanis autem, quorum robur in peditibus erat cãpestria teneri, Pœnos in plana deduxit: vbi per elephãtos, dissipatis ordinibus Romanorũ, sparsos milites per Numidas persecutus, eorum exercitum fudit: in illam diem terra mariq; victorem.

Epaminundas dux Thebanorũ, aduersus Lacedæmonios directurus aciem, ꝓ frõte eius decurrere equitibus iussis, cũ ingentẽ puluerẽ oculis hostiũ obiecisset, expectationẽq; equestris certaminis prætẽdisset, circũducto pedite ab ea parte ex qua decursus in aduersã hostiũ aciẽ ferebat, inopinãtium terga adortus cecidit.

Lacedæmonii ccc cõtra innumerabilem multitudinem Persarum, Thermopylas occupauerunt, quarum angustiæ non amplius, quàm parem numerũ cominus pugnaturum, poterant admittere: eaq; ratione quantum ad congressus facultatem, æquati numero barbarorum, virtute autem pręstãtes, magnã eorum partem occiderunt: nec superati forent, nisi per proditorem Ephyaltem Trachiniam circumductus hostis, à tergo eos oppressisset.

Themistocles dux Atheniensium cũ videret vtilissimum Græciæ, aduersus multitudinem Xerxis nauium in angustiis Salaminis decernere, idq; persuadere ciuibus non posset, solertia effecit vt à barbaris ad vtilitates suas Gręci compellerẽtur: simulata nanq; proditione, misit ad Xerxem, qui indicaret populares suos de fuga cogitare, difficilioremq; rem ei futuram, si singulas ciuitates obsidione aggrederetur. Qua ratione effecit vt exercitus Barbarorum primum inquietaretur, dũ tota nocte in statione custodiæ est: deinde, vt sui mane integris viribus, cúm dictis barbaris vigilia marcentibus confligerent, loco vt voluerat arcto, in quo Xerxes multitudine, qua præstabat, vti non posset.

De acie ordinanda. Cap. III.

CNeus Scipio in Hispania aduersus Hannonem ad oppidum Indibilẽ, cum animaduertisset Punicã aciem ita directam, vt in dextro cornu Hispani cõstituerẽtur, robustus quidem miles, sed qui alienum negocium ageret: in sinistro autem Afri minus viribus firmi, sed animi cõstantioris, reducto sinistro latere, suorum dextro cornu, quod validissimis militibus extruxerat, obliqua acie cum hoste conflixit. Deinde, fusis fugatisq; Afris, Hispanos, qui in recessu spectantium more steterant, facile in deditionem compulit.

Philippus Macedonũ rex aduersus Illyrios gerẽs bellũ, vt animaduertit frontem hostium stipatam, electis de toto exercitu viris, latera infirmiora, fortissimis suorum in dextro cornu collocatis, sinistrum latus hostium inuasit, turbatáque acie tota, victoriam profligauit.

Parmenes Parmenes Thebanus, cõspecta Persarũ acie, quę robustissimas copias in dextro cornu collocatas habebat, simili ratione et ipse suos ordinauit, omnẽq; equitatũ, &

& fortiſſimum quenque peditum in dextro cornu, infirmiſſimos autem contra fortiſſimos hoſtium poſuit, præcepitque vt ad primum impetum eorum ſibi fuga cõſulerent, & in ſylueſtria cõfragoſaque loca ſe reciperẽt: ita fruſtrato robore exercitus, ipſe optima parte virium ſuarũ, dextro cornu, totam circuiuit aciem hoſtium & euertit.

P. Cor. Scipio, cui poſtea Africano cognomen fuit aduerſus Aſdrubalẽ ducem Pœnorum in Hiſpania bellum gerens, ita per continuos dies ordinatũ produxit exercitum, vt media acies fortiſſimis fundaretur: ſed cum hoſtes quoq; eadem ratione aſſidue ordinati procederent, Scipio eo die quo ſtatuerat decernere, commutauit inſtructionis ordinem, & firmiſſimos, id eſt, legionarios in cornibus collocauit, ac leuem armaturam in media acie, ſed retractatam: ita cornibus quibus ipſe præualebat infirmiſſimas hoſtium partes lunata acie aggreſſus, facile fudit.

Metellus in Hiſpania eo prælio quo Herculeiũ deuicit, cũ cõperiſſet cohortes eius, quæ validiſſimæ vocabantur, in media acie locatas, ipſe mediam ſuorum aciem reduxit, ne eam partem antè cum hoſte confligeret, quam cornibus confligatis, medios vndique circunueniſſent.

Artaxerxes aduerſus Græcos, qui Perſidam intrauerant, cum multitudine ſuperaret, latius quàm hoſtes acie inſtructa, in frõte equitẽ, leuemq; armaturam in cornibus collocauit, atq; ita ex induſtria lentius procedente media acie, copias hoſtium cinxit ceciditque.

Contrà Annibal ad Cannas reductis cornibus, pductaq; media acie, noſtros primo impetu protrufit. Idem conſerto prælio, paulatim inuicem ſinuantibus, procedentibusq; ad præceptũ cornibus, auide inſequentem hoſtẽ in mediam aciem ſuam recepit, & ex vtraq; parte compreſſum cecidit, veterano & diu edocto vſus exercitu: hoc enim genus ordinationis exequi, niſi peritus, & ad omne momentum repondens miles, vix poteſt.

Liuius Salinator & Cl. Nero cum Aſdrubal bello Punico ſecundo decertandi neceſſitatem euitans, in colle confragoſo poſt vineas aciem direxiſſet, ipſi reductis in latera viribus, vacua fronte ex vtraque parte circumuenerũt eum, atq; ita aggreſſi ſuperauerunt. Annibal quũ frequentibus præliis à CL. Marcello ſuperaretur, nouiſſime ſic caſtrametabatur, vt aut montibus, aut paludibus, aut ſimili locorum aliqua oportunitate adiutus, aciem eo modo collocaret, vt vincentibus quidem Romanis, pene indemnem recipere poſſet intra munimenta exercitum, cedentibus autem, inſtandi liberum haberet arbitrium.

Xantippus Lacedæmonius in Africa aduerſus M. Attilium Regulũ leuem armaturam in prima acie collocauit, in ſubſidio autem robur exercitus, præcepitq; auxiliaribus, vt emiſſis telis cederent hoſti: & cum ſe intra ſuorum ordines recepiſſent, confeſtim in latera diſcurrerent, & à cornibus rurſus erũperent, exceptumque iam hoſtem à robuſtioribus & ipſi circumirent.

Sertorius idem in Hiſpania aduerſus Pompeium fecit. Cleandridas Lacedæmonius aduerſus Lycaonas dẽſam inſtruxit aciem, vt longe minoris exercitus ſpeciem preberet: ſecurioribus inde hoſtibus, in ipſo certamine diduxit or-

dines

dines à lateribus & circunuentos eos fudit

Castronius Lacedæmonius, cum in auxilium Aegyptiis aduersus Persas venisset, & sciret firmiorem esse Græcũ militem, magisq; à Persis timeri, cõmutatis armis Græcos in prima posuit acie, & cũ illi æquo Marte pugnarent, submisit Aegyptiorũ manum: Persæ cũ Græcis, quos Aegyptios opinabantur, restitissent, superueniente multitudine, quã vt Græcorum expauerant, cesserunt.

Cn. Pompeius in Albania, quia hostes & numero & equitatu præualebant, iuxta collem in angustiis protegere galeas, ne fulgore earum conspicui fierent, iussit equites: deinde in æquũ procedere, ac velut prætẽdere peditibus, præcepitq; eis vt ad primũ impetũ hostium refugerẽt, & simul ac ad pedites ventũ esset, in latera discederẽt: quod vbi explicitum est, patefacto loco subita peditum surrexit acies, inuectósque temere hostes, inopinato interfusa prælio cecidit.

M. Antonius aduersus Parthos, qui infinita multitudine sagittarũ exercitum eius obruebant, subsidere suos, & testudinem facere iussit, supra quam transmissis sagittis, sine militum noxa exhaustus est hostis.

Annibal aduersus Scipionem in Aphrica, cum haberet exercitum ex Pœnis & auxiliaribus, quorum pars non solum ex diuersis partibus, sed etiam ex Italicis constabat, post elephantos lxxx qui in prima fronte positi hostium turbarẽt aciem, auxiliates Gallos & Lygures & †Baleares Maurosq; posuit, vt non fugere possent, Pœnis à tergo stantibus, & hostem oppositi si non infestarent, at certe fatigarent, tum suis & Macedonibus, qui iam fessos Romanos integri exciperent, in summa acie collocatis, nouissimos Italicos constituit, quorum & timebat fidem et segnitiem verebatur, quoniam plerosq; eorũ ab Italia inuitos extraxerat. Scipio aduersus hanc formã, robur legionis, triplici acie in frõte ordinatum per hastatos & principes & triarios opposuit, nec cõtinuas construxit cohortes, sed manipulis inter se distantibus spacium dedit, per quod elephãti ab hostibus acti facile transmitti sine perturbatione ordinum possent: ea ipsa interualla expeditis velitibus impleuit, ne interluceret acies, dato eis præcepto, vt ad impetum elephantorum, vel †retro vel in latera concederent. Equitatum deinde in cornua diuisit, & dextro Romanis equitibus Lælium, sinistro Numidis Masinissam præposuit: quæ tam prudens ordinatio, non dubie causa victoriæ fuit.

Barbaros

recta

Archelaus aduersus L. Syllam, in frõte ad perturbandũ hostem falcatas quadrigas locauit, in secunda acie phalangem Macedonicã, in tertia Romanorum more armatos auxiliares, mixtis fugitiuis Italicæ gentis, quorum †peruicaciæ plurimum fidebat, leuem armaturã in vltimo statuit. In vtroq; deinde latere equitatum, cuius amplũ numerum habebat, circũeundi hostis causa posuit. Cõtra hæc Sylla fossas amplæ latitudinis in vtroq; latere duxit, & capitibus earũ castella cõmuniuit: qua ratione, ne circũiretur ab hoste, et peditũ numero, & maxime equitatu superãte, consecutus est. Triplicem deinde peditũ aciẽ ordinauit, relictis interuallis, per leuẽ armaturã, & equitem, quem in nouissimo collocauerat, vt cũ res exegisset emitteret: tũ: †tũ postsignanis, qui in secunda acie erant imperauit, vt densos numerososque palos firme in terram defigerent, intérque eos, appropinquantibus quadrigis ante signa nostram aciem recepit, tum demum sublato vniuersorũ

pernicitati

eum postsignanis

vniuersorum clamore velites & leuem armaturam ingerere tela iussit, quibus fa ctis quadrigæ hostium aut implicitę palis aut exterritæ clamore telisq́ue, in suos conuersæ sunt, turbauerúntque Macedonum instructuram: qua cedente cum Sylla staret & Archelaus equitē opposuisset, Romani equites subitò emissi auerterunt eos consummauerúntque victoriam.

C. Cæsar Gallorum falcatas quadrigas eadem ratione palis defixis excepit inhibuitque.

Alexander ad Arbela cū hostiū multitudinem vereretur, virtuti autē suorū fi deret, aciem in omnem partem spectantem ordinauit, vt circumuenti, vndique pugnare possent.

Paulus aduersus Persen Macedonum regem, cum is phalangem suorum duplicem, mediam in partem direxisset, eámq́ue leui armatura cinxisset, & equitem in vtroq́ue cornu collocasset, triplicem aciem cuneis instruxit, inter quos subinde velites emisit. Quo genere cū profligari nihil videret, cedere instituit, vt hac simu latione perduceret hostes in cōfragosa loca quæ ex industria captauerat. Cū sic quoq́ue suspecta calliditate recedentium, sequeretur ordinata phalanx, equites à sinistro cornu præter ora phalangis iussit transcurrere citatis equis tectis, vt obiectis armis ipso impetu præfringerent hostium spicula: quo genere telorum exar mati Macedones soluerunt aciem, & terga verterunt.

Pyrrhus pro Tarentinis apud Asculum secundum Homericum versum, quo pessimi in medium recipiuntur, dextro cornu Samnitas Epirotásq́ue, sinistro Brutios atque Lucanos cum Salentinis, in media acie Tarentinos collocauit, equitatum & elephantos in subsidiis esse iussit. Contrà Coss. aptissime diuisis in cor nua equitibus, legiones in prima acie & in subsidiis collocarunt, & his immiscu erunt auxilia. Vtrinq́ue xl milia cōstat fuisse, Pyrrhi dimidia pars exercitus amis sa, apud Romanos quinque milia desiderata sunt.

Cn. Pompeius aduersus C. Cæsarem † palustri prælio Pharsaliæ triplicem instruxit aciem, quarum singulæ denos ordines haberent in latitudinem. Legiones secundum virtutem cuiusque firmissimas in cornibus & in medio collocauit, spacia his interposita tyronibus suppleuit, dextro latere dc equites, propter flumen Enipeum, quod & alueo suo & alluuie regionem impedierat, reliquum equitatum in sinistro cornu cum auxiliis omnibus collocauit, vt inde Iulianum exercitum circuiret. Aduersus hanc ordinationem Iulius Cæsar & ipse triplici acie, dispositis in fronte legionibus, sinistrum latus ne circuiri pos set admouit paludibus. In dextro cornu posuit equitem, cui velocissimos miscuit peditum, & ad morem equestris pugnæ exercitatos, sed deinde cohortes in subsidio retinuit, ad res futuras: sed dextro latere conuersas in obliquum, vnde equitatum hostiū expectabat collocauit: nec vlla res ad victoriā plus eo die Cæsari cōtulit: effusum namq́ue Pompei equitatum inopinato subinde lati excursu auerterunt, cędendúmque tradiderunt. palestrali, palestris, pale pharsali

Imperator Cæs. Germanicus, cum subinde Catii equestre prælium, in syluas refugiendo † reducerent, iussit suos equites, simul atque ad impedimenta ventum esset, equis desilire, pedestriq́ue pugna confligere: quo genere consequutus est diducerent

ne quis non locus eius victoriam miraretur.

C.Duillius cum videret graues suas naues mobilitate Punicæ classis eludi, irritámque virtutem militum fieri, excogitauit manus ferreas, quæ vbi hostilem apprehenderent nauem, superiecto ponte, transgrediebatur Romanus, & in ipsorum ratibus cominus eos trucidabat.

De acie hostium turbanda. Cap. IIII.

PApyrius Cursor, filius consulis, cum æquo marte aduersus obstinatos Samnites concurreret, ignorantibus suis præcepit Spurio Naucio, vt pauci Calones, & agasones mulis insidentes, ramosque per terram trahẽtes, à colle transuerso magno tumultu decurrerent: quibus prospectis proclamauit victorem adesse collegam vt occuparent ipsi præsentis prælii gloriam: quo facto & Romanis fiducia concitatis, propulere, propulsi terga vertére.

F.Rutilius Maximus, quarto consulatu in Samnio, omni modo frustra conatus aciem hostium perrumpere, nouissime hastatos subduxit ordinibus, & cum Scipione legato suo circummisit, iussitque collem capere, ex quo decurri poterat in hostium terga: quod vbi factũ est, Romanis creuit animus, & Samnites perterriti fugam molientes cæsi sunt.

Minutius Ruffus Imp. cum à Scordiscis Dacisque premeretur, quibus impar erat numero, præmisit fratrem & paucos equites vnà cum æneatoribus: præcepitque, vt cum vidisset contractum prœlium, subitus ex diuerso se ostenderet, iuberetque æneatores concinere: sonantibus montium iugis, species ingentis multitudinis, offusa est hostibus, qua perterriti dedére terga.

Agellius — Acilius Glabrio Cos. aduersus Antiochi regis aciem, quam is in Achaiã per angustias Thermopylarum direxerat iniquitatibus loci non irritus tantum, sed cum iactura quoque repulsus esset, nisi circummissus ab eo Porcius Cato qui tum tribunus militũ à populo factus in exercitu erat, deiectis iugis Callidromi mõtis

Calliodromacolis — † Aetolis, qui præsidio tenebantur, supereminentem castris regiis collem, à tergo subitus apparuisset: quo facto perturbatis Antiochi copiis, vtrinque irrupére Romani, & fusis fugatisque castra ceperunt.

C.Sulpitius Petreius Cos. contra Gallos dimicaturus, iussit muliones clàm in montes proximos cum mulis abire, & inde conserto iam prælio, velut equis insidentes ostentare se pugnantibus: quare Galli existimantes aduentare auxilia Romanis, cessere, iam penè victores.

Marius circa aquas Sextias, cum in animo haberet postera die depugnare aduersus Theutonos, Marcellũ cum parua manu equitum peditumque noctu post terga hostium misit, & ad implendam multitudinis speciem, agasones lixasque armatos simul ire iussit, iumentorumque magnam partem instratorum cum centunculis, vt per hoc facies equitatus obiiceretur, præcepitque vt cum animaduertissent committi prælium, ipsi in terga hostium descenderent: qui apparatus tantum terroris intulit, vt asperrimi hostes in fugam versi sint.

calamatium — Licinius Crassus fugitiuorum bello apud †Calamarcum educturus militem, Castrum et tanonicum. — aduersus Castũ et Canimocũ duces Gallorum xii cohortes cũ C.Prõptino et cũ Q. Marcio Ruffo legatis post montẽ circũmisit: quę cum cõmisso iam prælio, à

tergo

tergo clamore iam sublato, decurrissent, ita fuderunt hostes, vt vbiq; fugam pro pugna capescerent.

Marcellus cum vereretur ne paucitatem eius, militum clamor detegeret, simul lixas calonésq;, & omnis generis sequelas, conclamare iussit, atq; ita hostem magni exercitus specie exterruit.

Valerius Leuinus aduersus Pyrrhum, occiso quodam gregali, tenẽs gladium cruentum, exercitui vtrique persuasit Pyrrhum interemptum. Quamobrem hostes destitutos se ducis morte credentes, consternati à mendacio, se ꝑ auidi in castra receperunt.

Iugurtha in Numidia aduersus C. Marium, cum Latinæ quoq; linguæ vsum ei conuersatio pristina castrorũ dedisset, in primam aciem procurrit, & occisum à se C. Marium tum latinè clamare cœpit, atq; ita multos nostrorum auertit.

Myronides Atheniensis dubio prælio aduersus Thebanos rem gerens, repente in dextro suorum cornu prosiluit, & exclamauit se iam sinistro vicisse: quare & suis alacritate & hostibus metu iniecto vicit.

Crœsus prævalido hostium equitatui, camelorum gregem opposuit: quorum nouitate & horrore consternati equi, non solum insidentes præcipitauerunt, sed peditum quoque suorum ordines pertriuerunt, vincendósque hosti prębuerunt.

Pyrrhus Epirotarum rex, pro Tarentinis aduersus Ro. eodem modo elephantis ad perturbandam aciem vsus est.

Pœni quoq; aduersus Romanos idem fecerunt frequenter. Volscorum castra cum prope virgulta syluásque posita essent, Camillus ea omnia, quæ conceptum ignem vsq; in vallum proferre poterant incendit, & sic aduersarios exuit castris. M. Crassus bello sociali eodem modo propè cum copiis omnibus interẽptus est.

Hispani contra Hamilcarem boues vehiculis adiunctos, in prima fronte constituerunt, vehiculáq;, tędæ & sepi & sulphuris plena, signo pugnæ dato, incenderunt: actis deinde in hostem bobus consternatam aciem perruperunt.

Phalisci & Tarquinienses, compluribus suorum in habitu sacerdotum subornatis, faces & angues furiali habitu præferentibus, aciem Romanorum turbauerunt. Idem Veientes & Fidenates facibus arreptis fecerunt.

Atheas rex Scytharum cum aduersus ampliorem Triballorum exercitum confligeret, iussit a fœminis & pueris omniq; imbelli turba, greges asinorum, ac boum ad postremam hostiũ aciem admoueri, & erectas hastas præferre: famam deinde diffudit, tãquàm auxilia sibi ab vlterioribus Scythis aduẽtarent, qua asseueratione auertit hostem. Atheas

De insidiis. Cap. V.

Romulus per latebras copiarum parte disposita cum ad Fidenas accessisset, simulata fuga temere hostes insequutos eò perduxit vbi occultos habebat milites, qui vndique adorti effusos & incautos ceciderunt.

Quintus Fabius maximus Cos. auxilio Sutrinis missus aduersus Hetruscos, omnes hostium copias in se conuertit: deinde simulato timore, in superiora loca velut fugiens recessit, effusésq; subeuntes aggressus, non aciem tantum superauit sed etiam castris exuit.

Sempronius Gracchus aduersus Celtiberos, metu simulato, continuit exercitum: emissa deinde armatura leui, quæ hostem lacesseret, ac statim pedem referente, euocauit hostem: deinde inordinatos aggressus, vsque eo cecidit vt etiam castra caperet.

Q. Metellus Cos. in Sicilia bellum gerens aduersus Hasdrubalem, ob eius ingentem exercitum & cxxx elephantos intentior, diffidentia simulata, intra Panormum copias tenuit, fossamque ingentis magnitudinis ante se duxit: conspecto deinde exercitu Hasdrubalis, qui in prima acie elephantos habebat, præcepit hastatis tela in beluas iacerent, protinusque se intra munimenta reciperent: ea ludificatione rectores elephantorum cōcitati, in ipsam fossam elephantos egerunt: quo vt primū illaqueati sunt, partim magnitudine telorū cōfecti, partim retro in suos acti, totā aciē turbauerūt. Tūc Metellus, hanc operiēs occasionē, cū toto exercitu erupit et aggressus à latere Pœnos cecidit, ipsisq; vt elephantis potitus est.

Tomyris Tamiris Scytharū regina, Cyrum Persarum ducem, æquo Marte certantem, simulato metu elicuit ad notas militi suo angustias, atque ibi repente conuerso agmine, natura loci adiuta, deuicit.

Aegyptii conflicturi acie in eis cāpis quibus iunctæ paludes erant, alga eas cōtexerunt, commissoq; prælio fugam simulantes in insidias seuocauerunt, qui rapidius vecti per ignota loca, limo inhæserunt, circumuentiq; sunt.

Viriatus ex latrone dux Celtiberorum cedere se Romanis equitibus simulans, vsq; ad locum voraginosum & prçaltū eos perduxit: & cum ipse per solidos ac notos sibi transitus euaderet, Romanos ignaros locorū immersosq; limo cecidit.

Fuluius Imp. Cymbrico bello collatis cum hoste castris, equites suos iussit sue cedere ad munitiones eorum, lacessitisque barbaris, simulata fuga recessit: hoc cum per aliquot dies fecisset, auide insequentibus Cymbris animaduertit castra eorum solita nudari: itaque per partem exercitus custodita consuetudine, ipse cum expeditis post castra hostium consedit occultus, effusisq; eis ex more repente adortus, & desertum proruit vallum & castra cepit.

Cn. Fuluius cum in finibus nostris exercitus Faliscorum, longe nostro maior castra posuisset, per suos milites quędam procul à castris ędificia succendit, vt Falisci suos id fecisse credentes, spe prædæ diffunderentur.

nota Alexander ex Epirotis aduersus Illyrios collocata in insidiis manu, quosdam ex suis habitu Illyriorum instruxit, & iussit vastare suam, id est, Epiroticam regionem: quod cum Illyrii viderent fieri, ipsi passim prædari cœperunt, eò securius quòd præcedentes veluti pro exploratoribus habebant, à quibus ex industria in loca iniqua deducti, cæsi fugatique sunt.

Leptenes quoque Syracusanus aduersus Carthaginenses vastari suos agros & incendi villas castellàque quædam imperauit. Carthaginenses à suis id fieri rati, & ipsi tanquàm in adiutorium exierūt, exceptiq; ab insidiatoribus fusi sunt.

Hannibal Maharbal missus à Carthaginens. aduersus Afros rebellātes, cū sciret gentem auidā esse vini, magnū eius modū mandragora permiscuit, cuius inter venenum nota ac soporem media vis est, tunc prçlio leui commisso ex industria cessit: nocte deinde intempesta, relictis intra castra quibusdam sarcinis, & omni vino infecto

fugam

fugam simulauit: cùmque barbari occupatis castris,in gaudium effusi,medicatum auide merũ hausissent,& in modum defunctorum strati iacerent, reuersus cepit eos ac trucidauit.

Hannibal cum sciret sua & Romanorum castra, in eis locis esse, quæ lignis deficiebantur,ex industria in regione deserta,plurimos armentorum greges intra vallum reliquit:qua velut prȩda Romani potiti in summis lignationis angustiis,insalubribus se cibis onerarũt: Hannibal reducto nocte exercitu,securos eos & semicruda graues carne,maiorem in modum vexauit.

Tyberius Gracchus in Hispania certior factus hostem inopem †commercio laborare, instructissima castra omnibus esculentis deseruit, quæ adeptum hostem et repertis intẽperanter repletũ,grauémq;,reducto exercitu subitò oppressit.

Hi qui aduersus Erythreos bellum gerebant speculatorem eorum in loco ædito deprehẽsum occiderunt,& vestem eius militi suo dederunt,qui ex eodem iugo Erythreos signo dato in insidias euocauit.

Arabes,cum esset nota consuetudo eorum, qua de aduentu hostium interdiu fumo,nocte igne significare instituerant,vt sine intermissione ea fierent prȩceperunt, aduentantibus autem aduersariis intermitterent: qui cum cessantibus luminibus existimarent ignari aduẽtum suum,auidius ingressi oppressiq; sunt.

Alexander Macedo,cum hostis in saltu æditiore castra communisset, seducta parte copiarum,prȩcepit his quos relinquebat vt ex more ignes † excitarent, *ciarent* speciémq; præberent totius exercitus: ipse per auias regiones circumducta manu,hostem superiore aggressus loco depulit.

Memnon Rhodius rex,cum equitatu præualeret,& hostem in collibus se continentem,in campos vellet deducere,quosdam ex militibus suis, sub specie perfugæ misit in hostium castra,qui affirmarent exercitum Memnonis iam perniciosa seditione furere, & vt subinde aliqua pars eius dilaberetur.Huic affirmationi vt fidem faceret, passim in conspectu hostium iussit parua castella muniri,velut in ea se recepturi essent qui dissidebant: hac persuasione solicitati qui in montibus se continuerant,in plana descẽderunt,et dum castella tentant,ab equitatu circumuenti sunt.

Harridas rex Molossorum bello petitus ab Ardie Illyrio maiorem aliquanto exercitum habẽte,molitus imbelles suorum, in vicinam regionem Aetoliæ famam sparsit,sic tanquàm vrbes ac res suas Aetolis concederet. Ipse cum his qui arma ferre poterant,insidias in montibus,et locis confragosis distribuit.Illyrii timentes ne quæ Molossorum erant ab Aetolis occuparentur,velut ad prȩdam festinantes,neglectis ordinibus accelerare cœperũt: quos dissipatos,nihil tale expectantes,Harridas ex insidiis fudit fugauitq;.

T. Labienus C. Cæsaris legatus aduersus Gallos,ante aduentũ Germanorum quos auxilio his venturos sciebat,confligere cupiens,diffidentiam simulauit,positisq; in diuersa ripa castris, profectionem edixit in posterum diem. Galli credentes eum fugere flumen quod mediũ erat,instituerunt transmittere.Labienus circumacto exercitu inter ipsas superandi amnis difficultates,eos cecidit.

Hannibal cum explorasset negligẽter castra Fuluii Ro.ducis munita, ipsum

præterea multa temere audere, prima luce cum densiores nebulæ præstarent obscuritatem, paucos milites munitionum nostrarum vigilibus ostendit, quò Fulvius repente mouit exercitum. Hannibal per diuersam partem castra eius occupauit: & ita in tergum Romanorum effusus, octo milia fortissimorum militum cum ipso duce trucidauit.

Idem Hannibal, cum inter Fabium dictatorem & Minutium magistrũ equitum diuisus esset exercitus, et Fabius occasionibus immineret, Minutius pugnandi cupiditate flagraret castra in cãpo qui medius inter hostes erat posuit: et cum partem peditum in confragosis rupibus cælasset, ipse ad euocandum hostem misit qui proximum tumulum occuparent: ad quos opprimendos cum eduxisset copias Minutius, insidiatores ab Hannibale dispositi, subito consurrexerunt, & delessent Minutii exercitum, nisi Fabius periclitantibus subuenisset.

Idem Hannibal cum ad Trebiã in conspectu haberet Sempronii longi Cos. castra, medio amne interfluente seuissima hyeme Magonẽ & electos in insidiis posuit. Deinde Numidas equites, ad eliciendam Sempronii credulitatem, adequitare vallo eius iussit: quibus præceperat, vt ad primum nostrorum incursum per nota refugerent vada. Hos consul & adortus temere, & secutus, ieiunum exercitum, in maximo frigore trãsitu fluminis rigere fecit. Mox torpore, & inedia affectis Hannibal suum militem opposuit, quem ad id ignibus, oleóque & cibo fouerat: nec defuit partibus Mago quin terga hostium in hoc ordinatus cæderet.

Idem ad Trasimenum, cum arcta quædam via, in radices montis & campos patentes duceret, simulata fuga per angustias ad patentia euasit, ibique castra posuit, ac nocte dispositis militibus, & per collem qui imminebat, & in lateribus angustiarum prima luce, nebula quoque adiutus, aciem direxit. Flaminius velut fugientem insequens, cum angustias esset ingressus, non antè prouidit insidias, quàm simul à fronte, lateribus, tergo circumfusus, ad internicionem cum exercitu cæderetur.

Idem Hannibal aduersus Iunium dictatorem, nocte intempesta sexcẽtis equitibus imperauit vt in plures turmas segregati per vices, sine intermissione circa castra hostium, se ostentarent. Ita tota nocte Romanis in vallo statione ac pluuia, quæ fortè continua fuerat, inquietatis confectisq;, cum receptui signum iam Iunius dedisset, Hannibal suos requietos reduxit, & castra eius inuasit.

Epaminundas Thebanus in eundem modum, cum Lacedæmonii Athmon vallo ducto Peloponeson tuerentur, paucorum opera leuis armaturæ, tota nocte inquietauit hoste: ac deinde prima luce vocatis suis, cum Lacedæmonii se recepissent, subitò vniuersum exercitum quem quietum habuerat admouit, & per ipsa munimenta destituta propugnatoribus irrupit.

Hannibal directa acie ad Cannas dc equites Numidas iussit transfugere, qui ad fidem faciendam, gladios & scuta nostris tradidere: & in vltimum agmẽ recepti, vbi primum concurri cœpit, strictis minoribus (quos occultauerãt) gladiis, scutis iacentium assumptis, Romanorum aciem ceciderunt.

Iapyges P. Licinio proconsuli pagos quoq; sub specie deditionis obtulerũt, qui recepti & in postrema acie collocati, terga Romanorum ceciderunt.

Scipio

Scipio Aphricanus cum aduersa haberet bina hostium castra, Syphacis & Carthaginens. statuit Syphacis vbi multa incendiis alimenta erant aggredi noĉte,ignemq́ iniicere, vt ex ea re Numidas quidem ex suis castris trepidantes cederet: Pœnos autem, quos certum erat ad succurrendum sociis procursuros, insidiis dispositis exciperet,vtrunq; ex sententia cessit.

Mithridates à Lucullo virtute frequenter superatus,insidiis eum appetiit,Adathãte quodã eminẽte viribus subornato,vt transfugeret: & fide pacta hosti,facinus pꝑetraret: quod is strennue quidẽ,sed sine euẽtu conatus est: receptus enim à Lucullo in gregẽ equitũ,non sine tacita custodia habitus est: quia nec credi subito transfugæ,nec inhiberi reliquos oportebat.Cum deinde frequentibus excursionibus,promptam & enixam operam exhiberet, fide acquisita tempus elegit, quo missa principia quietem omnibus castrensibus dabant,prætoriumq́ secretius præstabant: casus adiuuit Lucullum.Nam qui ad vigilantem vsq; admitteretur,fatigatum noĉturnis cogitationibus illo tempore quiescentem inuenit.Cum deinde, tanquàm nunciaturus aliquid subitum ac necessarium intrare vellet, & pertinaciter à seruis valetudini domini consulentibus excluderetur, veritus ne suspeĉtus esset,equis quos ante portam paratos habebat, ad Mithridatem refugit irritus.

Sertorius in Hispania cum apud Lauronem oppidum, vicina castra Pompei castris haberet,& duæ tantummodo regiones essent,ex quibus pabulum peti posset,vna in propinquo,altero longius sita, eam quæ in propinquo erat subinde à leui armatura infestari,vlteriorem autem vetuit ab vllo armato adiri,donec persuasit aduersariis,tutiorem esse quæ erat remotior: quam cum petiissent Pompeiani Oĉtauium Grecimum cum decem cohortibus,in morem Romanorùm armatis, & decem Hispanorum leuis armaturæ, & Tarquinium Priscum cum duobus milibus equitum ire iubet ad insidias tendendas pabulatoribus: illi strenue imperata faciũt. Explorata enim locorum natura,in vicina sylua noĉte prediĉtas copias abscõdunt,ita vt in prima parte leues Hispanos, aptissimos ad furta bellorum ponerent: paulo interius scutatos,in remotissimo equites, ne fremitu equorum cogitata proderentur, quiescere omnes silentio seruato in horam tertiam diei iubet: cum deinde Pompeiani securi seruatiq; pabulo de reditu cogitarent,& hi quoq; qui in statione fuerant, quiete inuitati ad pabulum colligendum dilaberentur,emissi primum Hispani,velocitate gentili in planis effunduntur,& cũ vulnerant confundũntq;,nihil tale expeĉtantes, prius deinde q̃ resisti his inciperet scutati erumpunt è saltu, & redeuntes in ordinem consternunt vertũntq; : fugientibus equites immissi toto eo spacio quo rediebatur in castra persecuti cęduntur: curatum quoque ne quis effugeret, nam reliqui 250 equites præmissi,facile per compendia itinerũ effusis habenis,antequàm ad castra Pompei perueniretur conuersi,occurrerunt eis qui primi fugerant. Ad cuius rei sensum,Pompeio immittente legionem cum Lælio in præsidum suorum,subdnĉti in dextrum latus velut cesserunt equites,deinde & cum ita legionem hanc tergo infestarent, cum iam etiam à fronte qui pabulatores persecuti erãt incursarent, sic legio quoque inter duas acies hostium cum legato suo elisa est,ad cuius præ-

ſidinm Pompeio totum educente exercitum,Sertorius quoq; è collibus ſuos inſtructos oſtendit,effecitq; ne Pompeio expediret,ita præter duplex damnum,eadem ſolertia illatum,ſpectatorem quoque eum cladis ſuorum continuit: hoc primum prælium inter Sertorium & Pompeium fuit, x milia hominum de Pompei exercitu amiſſa,& omnia impedimenta,Liuius autor eſt.

Pompeius in Hiſpania,diſpoſitis antè qui ex occulto aggrederentur,ſimulato metu,deduxit inſtantē hoſtem in loca infeſta:deinde vbi res popoſcerunt, conuerſos et in fronte & vtriſq; lateribus ad internitionem cecidit,capto etiam duce eorum Perpenna.

Idem aduerſus Mithridatem in Armenia,numero & genere equitum præualentem,tria milia leuis armaturæ,& d.equites nocte in valle ſub virgultis, quæ inter bina caſtra erant,diſpoſuit:prima deinde luce in ſtationem hoſtium emiſit equites ita firmatos,vt cum vniuerſus cum exercitu hoſtium equitatus prælium iniſſet,ſeruatis ordinibus paulatim cederent,donec ſpacium darent conſurgendi à tergo,ob hoc diſpoſitis: quod poſtquàm ex ſententia contigit, conuerſis qui terga dediſſe videbantur,medium hoſtem trepidantem cecidit: ipſos etiam equos pedite cominus accedente confodit, eóque prælio fiduciam regi quam in

cāpeſtribus †equeſtribus copiis habebat detraxit.

cantennam Craſſus bello fugitiuorum apud † Cathenam bina caſtra cominus cum ho-

communitatis ſtium caſtris vallauit: nocte deinde†communitis copiis manente prætorio in maioribus caſtris,vt falleretur hoſtes,ipſe omnes copias eduxit,& in radicibus prędicti montis conſtituit: diuiſóq; equitatu præcepit L. Quintio partem Spartaco obiiceret, pugnáq; eum fruſtraretur: parte alia Gallos Germanoſq; ex fa-

ubi ctione Caſti & Gannici eliceret ad pugnam,& pugna ſimulata deduceret, † niſi ipſe aciem inſtruxerit. Quos cum barbari inſequuti eſſent, equite recedente in cornua ſubitò acies Romana adaperta cum clamore cucurrit,xxxv milia armatorum eo prælio interfecta cum ipſis ducibus Liuius tradit, receptas quinque Romanas aquilas, ſigna ſex & xx, multa ſpolia, inter quæ quinq; faſces cum ſecuribus.

C.Caſſius in Syria aduerſus Parthos ducens aciem,equitem oſtēdit à fronte, cum à tergo peditem in confragoſo loco occultaſſet, dein cedente equitatu et per nota ſe recipiente, in præparatas inſidias perduxit exercitum Parthorum, & cecidit.

Venditius Parthos & Labienū alacres ſucceſſibus victoriarum, dū ſuos ipſe per ſimulationē metus cōtinet,euocauit:et in loca iniqua deductos,aggreſſus per obreptionem,adeo debellauit,vt deſtituti Labieno prouincia excederēt Parthi.

Idem aduerſus Pharnaſtanis Parthos,cum ipſe exiguum numerum militum haberet,illis autem fiduciam ex multitudine videret increſcere, ad latus caſtro-

peditum rum xviii cohortes†in obſcura valle poſuit,equitatu poſt terga militū collocato. Tnm paucos admodum milites in hoſtem miſit, qui vbi ſimulata fuga hoſtem effuſe ſequentem,vltra locum inſidiarum perduxit,coorta à latere acie,præcipitatis in fugam his Pharnaſtanem interfecit.

C. Cæſar ſuis & Afranianis caſtris contrarias tenentibus planicies, cum vtriuſq;

vtriusq; partis plurimum interesset colles proximos occupare, idq; propter saxorum asperitatem esset difficile, tanquam Ilerdam repetiturum, retro agmen ordinauit, faciente inopia fidem destinationi. Intra breuissimum deinde spacium, exiguo circuitu flexit repente ad mõtes occupandos. Quo visu perturbati Afraniani, velut captis castris, & ipsi effuso cursu eosdem montes petiere: quod futurum cum †prædestinasset Cæsar, partim peditatu, quem præmiserat, partim à tergo submissis equitibus inordinatos est adortus. *prædiuinasset*

Antonius apud forum Gallorum cum Pansam Cos. aduentare comperisset, insidiis per syluestria Aemiliæ viæ dispositis, agmen eius excepit, fuditque: & ipsum eo vulnere affecit, quo intra paucos dies examinaretur.

Iuba rex, in Africo bello ciuili Curionis animum simulato regressu impulit in vanam alacritatem: cuius spei vanitate deceptus Curio, dum tanquàm fugientem Saboram regium præfectum persequitur, deuenit in patentes campos, vbi Numidarum circumuentus equitatu, perdito exercitu cecidit.

Melanthus dux Atheniẽsium cum prouocatus à rege hostium Xantho Bœotio descendisset ad pugnam, vt primum cominus stetit, inique (inquit) Xanthe, & contra pactum facis, aduersus solum enim cum altero processisti: cúmq; admiratus ille quisnam se comitaretur, respexisset, auersum vno ictu confecit.

Iphicrates Atheniens. ad Cherronesum cum sciret Lacedæmoniorum ducem Anaxibium, exercitum pedestri itinere ducere, firmissimam manum militum eduxit è nauibus, & in insidiis collocauit: naues autem omnium, tanquàm onustas milite, palam transnauigare iussit, ita securos & nihil expectantes Lacedæmonios, à tergo ingressus itinere oppressit, fuditq;.

Liburni cum vadosa loca obsedissent, capitibus tantum eminentibus, fidem fecerũt hosti alti maris, ac triremẽ, quæ eos p̃sequebatur, implicatã vado ceperũt.

Alcibiades dux Atheniens. in Hellespõto aduersus Numidarũ & Lacedæmoniorum ducem, cum amplum exercitum & plures naues haberet, nocte expositis in terram quibusdam militum suorum, parte quoq; nauium post quædam promontoria occulta ipse cum paucis profectus, ita vt contemptu sui hostem inuitaret, eundem insequẽtem fugit, donec in præparatas insidias perduceret: †aduersum deinde, & egrediẽtẽ in terrã, per eos quos ad hoc ipsum exposuerat cecidit. *auersum*

Idem nauali prælio decertaturus, constituit malos quosdam in promontorio, præcepitq; his quos ibi relinquebat, vt cum prælium commissum sensissent, panderent vela. Quo facto consequutus est, vt hostes aliam classem in auxilium superuenire ei arbitrati verterentur.

Memnon Rhodius nauali prælio cum haberet cc nauium classem & hostium naues elicere ad præliũ vellet, ita ordinauit suos vt paucarum nauium malos erigerent, eásque primas agi iuberent: hostes autem procul conspicati numerum arborum, & ex eo nauium quoque coniectantes, obtulerunt se certamini, & à pluribus occupati superatiq; sunt

Timotheus dux Atheniens. aduersus Lacedæmonios nauali acie decertaturus, cũ instructa classis eorũ ad pugnandũ processisset, ex velocissimis nauibus xx præmisit, quæ omni arte varióq; flexu eluderent hostẽ: vt autem primũ sensit, deinde mi

inde minus agiliter moueri aduersam partem, progressus prælaxatos facile superauit.

De emittendo hoste ne clausus prælium ex desperatione redintegret. Cap. VI.

GAllos, eo prælio quod Camilli ductu gestum est, desiderantes nauigia quibus Tyberim transirent, Senatus censuit transuehendos, & comeatibus quoque persequendos. Eiusdem generis hominibus postea per Pomptinum agrum fugientibus via data est, quæ Gallica appellatur.

L. Martius eques Ro. cui duobus Scipionibus occisis exercitus imperium detulit, cum circumuenti ab eo Pœni, ne inulti morerētur, acrius pugnarent, laxatis manipulis, & concesso fugæ spacio, dissipatos sine periculo suorū trucidauit.

C. Cæsar Germanos inclusos, ex desperatione fortius pugnantes, emitti iussit: fugientésq; aggressus est.

Hannibal cum ad Trasimenū inclusi Germani acerrime pugnarent, deductis ordinibus fecit eis abeundi potestatem, euntésq; sine suorū sanguine strauit.

Antigonus rex Macedonum Aetolis, qui in obsidionem ab eo compulsi, fame vrgebantur statuerántq; eruptione facta commori, viam fugæ dedit, atq; ita infracto impetu eorum, insecutus auersos cecidit.

Agesilaus Lacedæmonius aduersus Thebanos cum acie cōfligeret intellexissetq; hostes locorum conditione clausos, ob desperationem fortius dimicare: laxatis suorum ordinibus apertaq; Thebanis ad euadendum via, rursus in abeuntes contraxit aciem & sine iactura suorum cecidit auersos.

Cn. Manlius Cos. cū ex acie reuersus capta ab Hetruscis Romana castra inuenisset, omnibus portis statione circundatis, inclusos hostes, in eam rabiem efferauit, vt ipse in prælio caderet. Quod vt animaduerterunt legati eius, ab vna parte remota statione, exitum Hetruscis dederunt, & effusos persecuti, occurrente altero consule Fabio ceciderunt.

Themistocles victo Xerxe, volentes suos pontem rūpere, prohibuit, cum docuisset potius esse eum expelli ex Europa, quàm cogi ex desperatione pugnare. Idem misit ad eum, qui indicaret in quo periculo esset nisi fugam maturaret.

Pyrrhus Epirotarum rex cum quandam ciuitatem cœpisset clausisq; portis ex vltima necessitate fortiter dimicantes eos, qui inclusi erant, animaduertisset, locum illis ad fugam dedit. Idem inter cætera præcepta imperatoria memoriæ tradidit, non esse pertinaciter instandum hosti fugienti: nō solum ne fortius ex necessitate resisteret, sed vt postea quoq; facilius acie cęderet, ratus nō vsq; ad perniciem fugientibus instaturos victores.

De dissimulandis aduersis. Cap. VII.

TVllus Hostilius rex Romanorum, commisso aduersus Veientes prælio, cum Albani deserto exercitu Romanorum, proximos peterent tumulos, eáq; res turbasset nostrorum animos, clare pronunciauit iussu suo Albanos id fecisse, vt hostem circumuenirent. Quæ res & terrorem Veientibus & Romanis fiduciam attulit, rémque inclinatam consilio restituit.

Lucius Sylla, cum præfectus eius comitante non exigua equitum manu, com

misso iam

misso iam prælio ad hostes transfugisset, pronunciauit iussu suo id factum, eáq; ratione militum animos non tantum à confusione retraxit, sed quadam etiam spe vtilitatis, quæ id consilium secutura esset† consummauit. *cõfirmauit*

Idem cum auxiliares eius missi ab ipso circumuenti ab hostibus & interfecti essent, vereretúrq; ne propter hoc damnum, vniuersus trepidaret exercitus, pronunciauit † auxiliares, qui ad defectionem conspirassent, consilio à se in loca iniqua deductos, ita manifestissimam cladem, vltionis simulatione velauit, & militum animos hac persuasione confirmauit. *auxiliaribus*

Scipio, cum Syphacis legati nunciarent ei regis sui nomine, ne fiducia societatis eius, ex Sicilia in Africam transiret, veritus ne confunderentur animi suorum, abscissa peregrina societate, dimisit† ire legatos, & famã diffudit, tanquàm vltrò à Syphace accerseretur. *p relegatos*

Q. Sertorius cum acie decertaret, barbarum qui ei nunciauerat Hirculeium periisse, pugione traiecit, ne & in aliorum id noticiam perferret, & ob hoc animi suorum infirmarentur.

Alcibiades Atheniens. cum ab† Abydenis prælio vrgeretur, subitóq; magno cursu tristem aduertisset aduentare tabellarium, prohibuit palam dicere quid afferret. Deinde secreto sciscitatus à Pharnabazo regio præfecto classem suam oppugnari, cælatis & hostibus & militibus prælium finiit, ac protinus ad eripiendam classem ducto exercitu opem tulit suis. *idem*

Hannibalem venientem in Italiam tria milia Carpentariorum reliquerunt, quo ille exemplo ne & cæteri mouerentur, edixit à se esse dimissos, & insuper in fidem eius rei, paucos leuissimæ operæ domos remisit.

L. Lucullus, cum animaduertisset Macedonas equites, quos in auxilio habebat, subito consensu ad hostem transfugere, signa canere iussit, & turmas quæ eos sequerentur immisit, hostis committi prælium ratus, transfugientes telis excepit Macedones, qui cum viderent neq; recipi se ab aduersariis, & premi ab his quos deserebant, necessario ad iustum prælium conuersi hostem inuaserunt.

† Datames dux Persarum aduersus Authofradatē in Capadocia, cum partem equitum suorum transfugere comperisset, cæteros omnes venire secum iussit, assecutúsq; transfugas collaudauit, quòd eum alacriter præcessissent, hortatúsq; est eos etiam, vt fortiter hostem adorirentur: pudor transfugis attulit penitentiam, & consilium suum (quia non putabant deprehensum) mutauerunt. *Datames*

T. Quintius Capitolinus Cos. cedentibus Romanis ementitus est in altero cornu hostes fugatos, & ita confirmatis suis victoriam retulit.

Cn. Manilius aduersus Hetruscos, vulnerato collega Fabio, qui sinistrum cornu ducebat, & ob id parte cedente, quòd etiam occisum crederent consulem, cũ turmis equitum occurrit, clamitãs & collegam viuere, & se dextero cornu vicisse. Qua constantia redintegratis animis suorum vicit.

Marius aduersus Cymbros & Teutonos, cum metatores eius per imprudentiam ita castris locum cepissent, vt sub potestate barbarorum esset, aqua flagrantibus eam suis, digito hostem ostendens, Illinc (inquit) petenda est. Quo instinctu assecutus est, vt protinus barbari tollerentur.

T. Labien

T. Labienus post Pharsalicam pugnã, cum victis partibus Dyrrhachium refugisset, miscuit vera falsis, & non cælato exitu pugnæ, æquatam partium fortunam, graui vulnere Cæsaris finxit, & hac assimulatione reliquis Pōpeianarum partium fiduciam fecit.

M. Cato cum Ambraciam, eo tempore quo sociȩ naues ab Aetolis oppugnabantur, imprudens vno lembo appulisset, quanquàm nihil secum præsidii haberet, cœpit signum voce gestuq; dare, quo videretur subsequentes suorum naues vocare: eaq; asseueratione hostem terruit, tanquàm planè appropinquarent, qui quasi è proximo citabantur. Aetoli, ne aduentu Romanæ classis opprimerentur reliquerunt oppugnationem.

De constituenda per constantiam acie. Cap. VIII.

SEruius Tullius adolescēs, prælio quo Tarquinius rex aduersus Sabinos cōflixit, signiferis segnius dimicātibus, raptū signū in hostē misit, cuius recipiendi gratia Romani ita ardenter pugnauerunt, vt & signum & victoriam retulerint.

Furius Agrippa Cos. cedente cornu, signum militare ereptum signifero, in hostes Hernicos & Equos misit, quo facto eius prælium restitutum est. Summa enim alacritate Romani ad recipiendum signum incubuerunt.

T. Quintius Capitolinus Cos. signum in hostes Phaliscos eiecit, militésq; id repetere iussit.

M. Furius Camillus Tr. Mil. consulari potestate, cunctante exercitu arreptū manu signiferum in hostes Volscos & Latinos traxit, cæteros puduit non sequi.

Saluius Pelignus bello Persico idem fecit.

Q. Furius auerso exercitu, cum occurrisset affirmauit non recepturum se in castra quenquā nisi victorem, reductisq; in aciem, victoria potitus est.

aduersum Scipio apud Numantiam, cum † auersum suum videret exercitum pronunciauit sibi pro hoste futurum quisquis in castra redisset.

Sinilius Priscus dictator, cum signa legionum ferri in hostes Phaliscos iussisset, signiferum cunctantem occidi imperauit, quo exemplo perterriti hostem inuaserunt.

Cossus Cornelius magister equitum aduersus Fidenates idem fecit.

Tarquinius aduersus Sabinos cunctantes equites, detractis frenis concitatisq; equis procurrere & prorumpere aciem iussit.

M. Attilius Cos. bello Samnitico, ex acie refugiētibus in castra militibus, aciem suorum opposuit, affirmans secum & cum bonis ciuibus dimicaturos eos, nisi cum hostibus maluissent, ea ratione vniuersos in aciem reduxit.

L. Sylla, cedētibus iā legionibus exercitui Mithridatico, ductu Archelai, stricto gladio in primā aciē pcurrit, appellásq; milites dixit, si quis quęsisset vbi imperatorem reliquissent, responderent pugnantem in Bœotia, cuius rei pudore vniuersi eum secuti sunt.

Diuus Iulius ad Mundam suis referentibus pedem, equum suū abduci à conspectu suo iussit, & in primam aciem pedes prosiliit: milites dum destituere imperatorem erubescunt, redintegrarunt prælium.

Philippus veritus ne impetum Scytharum sui non sustinerent, fidelissimos equitum

equitũ à tergo posuit, pręcepitq; ne quẽ cõmilitonum ex acie fugere paterentur, pseuerantius abeũtes trucidarent. Qua denũciatione cum effecisset vt etiã timidissimi mallent ab hostibus quàm à suis interfici, victoriam acquisiuit.

De his quæ post prælium fiunt si res prospere cesserint, & de confirmandis reliquiis belli. Cap. IX.

C. Marius, victis pręlio Teutonis, reliquias eorum (quia nox circũuenerat) circũsedẽs, sublatis subinde clamoribus, p paucos suorũ territauit, insomnẽq; hostẽ detinuit, ex eo consecutus vt postero die irrequietum facilius debellaret.

Claudius Nero victis Pœnis quos Asdrubale duce in Italiã ex Hispania traiicẽtes excepat, caput Asdrubalis in castra Annibalis eiecit: quo factum est vt & Annibal luctu (nã frater occisus erat) et exercitus desperatione aduentantis pręsidii affligeretur.

Lucius Sylla his qui Præneste obsidebantur occisorum in pręlio ducum capita hastis præfixa ostendit, atque ita obstinatorum peruicaciam fregit.

Arminius dux Germanorum, capita eorum quos occiderat similiter pręfixa, ad vallum hostium admoueri iussit.

Domitius Corbulo cũ Tygrahocertã obsideret, & Armenii ptinaciter viderentẽ † tolerare obsidionẽ, in quẽdã ex megistanis quos ceperat animaduertit caputq; eius balista excussum, intra munimenta hostium misit: id forte decidit in medium concilium, quod tum maxime habebant barbari, ad cuius conspectum velut ostento cõsternati ad deditionem festinauerunt. *toleraturi*

Hermocrates Syracusanus, supatis acie Carthaginen. veritus ne captiui quorũ ingẽtẽ manũ in potestatẽ redegerat parũ diligẽter custodirẽt † q euẽtus dimicationis in epulas et securitatẽ cõpellere victores poterat, finxit pxima nocte eqtatũ hostilẽ vẽturũ: qua expectatione assequutus est, vt solito attẽtius vigiliç agerẽtur. Idem rebus prospere gestis, & ob id resolutis suis in nimiã securitatẽ somnoq; & mero pressis, in castra transfugã misit, qui præmoneret se fuga elapsum, dispositas † etiam vbiq; à Syracusanis insidias, quarum metu recepit aciem. Illi cum aduentarent persecuti in fossas deciderunt, & eo modo victi sunt. *quòd* *enim*

Si res durius cesserit de aduersis emendandis. Cap. X.

Titus Didius in Hispania, cum acerrimo pręlio conflixisset quod nox diremerat, magno numero vtrinque cæso, complura suorum corpora atra nocte sepeliẽda curauit: Hispani postero die ad simile officium progressi, quia plures ex ipsorum numero quàm ex Romanis cæsos repererant, victos se esse secundũ eam dinumerationẽ argumentati, ad conditiones imperatoris descenderũt.

T. Martius eques Romanus, qui reliquiis exercitus duorũ Scipionum pręfuit, cum in propinquo bina castra Pœnorum paucis milibus passuum distarent, cohortatus milites, proxima castra intempesta nocte adortus est: & cũ hostem victoriæ fiducia incompositum aggressus ne nũcios quidem cladis reliquisset, breuissimo tempore militi ad requiem dato, eadem nocte raptim famam rei gestæ prægressus, altera eorundem castra inuasit. Ita bis simili vsus euentu deletis vbique Pœnis, amissas populo Romano Hispanias restituit.

De dubiorum animis in fide retinendis. Cap. XI.

T

P. Valerius Epidauri, timens oppidanorum perfidiam, quia parum præsidii habebat, gymnicos ludos ꝓcul ab vrbe apparauit. Quò cũ omnis ferè multitudo spectandi causa exisset clausit portas nec in eas antea admisit Epidaurios quàm obsides à principibus acciperet.

Catinenses Cn. Pompeius cum suspectos haberet † Causenses, & vereretur ne præsidium non† reciperent, petiit ab eis vt ægros interim apud se refici paterentur: fortissimis deinde habitu languentium missis ciuitatem occupauit continuítque.

Alexander deuicta perdomitaq; Thracia petens Asiam, veritus ne post ipsius discessum sumerẽt arma, reges eorũ præfectosq; & omnes quibus videbatur inesse cura detractæ libertatis, secum velut honoris causa traxit: ignobilibus autem relictis, plebeios præfecit: cõsecutus vti principes beneficiis eius obstricti nihil nouare vellent: plebs verò ne posset quidem spoliata principibus.

Antipater cõspecto priore Neciorum exercitu (qui audita morte Alexandri ad infestandũ imperiũ eius cõfluxerant) dissimulãs se scire qua mente venissent, gratias his egit, quòd ad auxiliũ ferendũ Alexandro aduersus Lacedæmonios cõuenissent: adiecitq; id se regi scripturũ. Cęterũ ipsos qã sibi opera eorũ in pręsentia nõ esset necessaria abirent domos hortatus est: & hac asseueratione periculum quod ex nouitate rerum imminebat discussit.

Scipio Aphricanus in Hispania, cũ inter captiuas eximiæ formæ virgo alias, & nobilis, ad eum perducta esset, omniumq; oculos in se conuerteret, summa Luccio custodia habitã, sponso nomine† Alicio reddidit: insuperq; aurum quod paren gratia restituit tes eius redẽpturi captiuã domũ Scipioni attulerant, eidẽ sponso ꝓ nuptiali† munere dedit: qua multiplici magnificẽtia vniuersa gẽs victa impio po. Ro. accessit.

Alexandrum quoque Macedonem traditum est eximiæ pulchritudinis virgini captiuæ, cum finitimæ gentis principi fuisset desponsata, summa abstinentia ita pepercisse, vt illam ne aspexerit quidem. Quia mox ad sponsum remissa, vniuersæ gentis per hoc beneficium animos conciliauit sibi.

Imp. Cæsar Aug. Germanicus, eo bello quo victis hostibus cognomen Germanici meruit, cum in finibus† Cubiorũ castella poneret, pro fructibus eorum Galliarum locorũ quę vallo cõprehendebat preciũ solui iussit: atq; ea iusticiæ fama omnium fidẽ astrinxit.

Quę facienda sint pro castris si satis fiducię in pręsentibus copiis non habeamus. Cap. XII.

TItus Quintius Cos. cum Volsci castra eius aggressuri forẽt cohortẽ tãtummodo in statione detinuit, reliquũ exercitũ ad quiescẽdũ dimisit: æneatoribus præcepit vt vallũ insidentes equis circũirẽt cõcinerentq;. Qua facie & simulatione cũ ꝓpulsasset & detinuisset per totam noctem hostes, ad lucis exortum fessos vigilia, repente facta eruptione, facile superauit.

Quintus Sertorius in Hispania hostiũ equitatui maxime impar, qui vsq; ad ipsas munitiones nimia fiducia succedebat, nocte scrobes aperuit, & ante eas aciem direxit: cum demum turmales secundum consuetudinem redire vellẽt, pronunciauit comperisse insidias se ab hostibus dispositas: idcirco ne discederent à signis néve laxarent agmen. Quod cum soluere ex disciplina fecisset, exceptus forte veris insidiis, quia prædixerat, interritos milites habuit.

Phares

Phares dux Atheniensiũ cũ expectaret auxilia,& vereret ne interea contẽptu prẽsentis paucitatis hostes castra eius oppugnarẽt,cõplures ex eis quos habebat, p aduersam parte nocte missos,iussit qua pręcipue cõspicui forẽt hostibus,redire in castra,& adcedentium nouarum virium speciem præbere: atque ita simulatis auxiliis tutatus est donec instrueretur expectatis. *chares*

Iphicrates Atheniẽsis cũ cãpestribus locis castra haberet,exploraſſetq; Thraces ex collibus,p quos vnus erat descẽsus,nocte ad diripiẽda castra vẽturos,clam duxit exercitũ, et in vtroq; viç latere,p quã trã situri erãt Thraces distributũ collocauit: hostemq; decurrentẽ in castra, in qbus multi ignes p paucorũ curã instituti,speciẽ manẽtis ibi multitudinis seruabant,à lateribus adortus oppressit.

De effugiendo. Cap. XIII.

GAlli pugnaturi cum Attalo, aurum omne & argentum certis custodibus tradiderunt, quibus si acie † fugiſſent parceretur, quo facilius colligenda præda hostem impeditum effugerent. *fusi essent*

Ariphon Syriæ rex victus, per totum iter fugiẽs pecuniam sparsit: † eũmque sectantes Antiochi equites moratus effugit. *eiq; insectanda*

Quintus Sertorius pulsus acie à Quinto Metello Pio, ne fugã quidẽ sibi tutã arbitratus, milites dispersos abire iussit, admonitos in quẽ locũ vellet cõuenire.

Viriatus dux Lusitanorum copias nostras, locorúmq; iniquitatem euasit eademqua Sertorius ratione,sparso exercitu deinde recollecto.

Horatius Cocles vrgente Porsennæ exercitu iussit suos per pontem redire in vrbem eumq;(ne casu sequeretur hostis)intercidere.Quod dũ efficitur,in capite eius propugnator ipse insequentes detinuit. Audito denique fragore pontis abrupti, deiecit se in alueũ: eumq; nõ armis sed vulneribus oneratus tranauit.

Afranius in Hispania ad Illerdã,cũ Cæsarem fugeret,instante eo castra posuit: cũ idẽ Cæsar feciſſet & pabulatũ suos dimisiſſet,ille signũ repẽte itineri dedit.

Antonius cũ ex Parthis sibi instãtibus reciperet exercitũ, & quoties prima luce moueret toties vrgentibus Barbarorum sagittis infestaretur, abeũtiũ agmen in quintã horam cõtinuit: suisq; fidem constantiorem fecit: qua persuasione digreſſis inde Parthis,iustum iter†alio die sine interpellatione confecit. *reliquo*

Philippus in Epiro victus,ne fugientẽ eũ Romani premerent, inducias ad sepeliendũ eos qui cæsi erant impetrauit: & ob id remisſioribus custodibus euasit.

Publius Cl. nauali prælio superatus à Pœnis, cum per hostiũ præsidia neceſſe haberet erumpere,reliquas viginti naues tanquam victrices iussit ornari,atq; ita Pœnis existimantibus superiores fuiſſe acie nostros,terribilis exceſſit.

Pœni claſſe superati quia instantẽ auertere Romanũ studebant, simulauerunt in vada naues suas incidiſſe† hærẽtesq; imitati effecerunt, vt victor eorũ timens casum spacium ad euadendum daret. *à ventis q; mutari*

Cõminius Atrabas cũ victus à D. Iulio ex Gallia in Britãniã fugeret,& forte ad oceanũ secũdo vento quidẽ sed æstu recedẽte veniſſet,quãuis naues in siccis littoribus hęrerent,pandi nihilominus vela iussit. Quæ cum persequens eũ Cæsar ex longinquo tumentia & flatu plena vidiſſet,ratus prospero sibi eripi cursu receſſit.

Finis libri Secundi.

SEXTI IVLII FRONTINI VIRI CONSVLARIS STRATEGEMATUM LIBRI TERTII PRÆFATIO.

SI priores libri responderunt titulis suis, & lectorem hucusque cum attentione perduxerunt, ædam nunc circa oppugnationes urbiũ defensionesq; strategemata: nec morabor ulla prælocutione, prius traditurus quę oppugnãdis urbibus usui sunt, tum quæ obsessos instruere possint: depositis autem operibus & machinamentis, quorũ expleta iampridem inuentione, nullam video ultra artium materiam, has circa expugnationem species strategematon fecimus

De repentino impetu. Cap. I.

T. Quintius Cos. victis acie Equis & Volscis, cum Antium oppidum expugnare statuisset, ad concionem vocato exercitu, exposuit quàm id necessarium & facile esset, si non differretur: eoq; impetu, quem exhortatio concitauerat, aggressus est urbem.

Marcus Cato animaduertit in Hispania potiri se quodã oppido posse, si inopinantes inuaderet: quatridui itaque iter biduo, per cõfragosa & deserta emensus, nihil tale metuentes oppressit hostes: victoribus deinde suis causam tam facilis euentus requirẽtibus, dixit, tum illos victoriam adeptos, cum quatridui iter biduo arripuerunt.

De fallendis iis qui obsidentur. Cap. II.

Lucriam Domitius Caluinus cum obsideret † Lucam oppidum Lygurum, situ non tantum & operibus, verum etiã propugnatorum præstantia tutum, circuiri muros frequẽter omnibus copiis instituit easdemq; reducere in castra. Qua cõsuetudine inductis ita oppidanis ut crederẽt exercitationis id gratia facere Romanũ, et ob hoc nil ab eo conatu cauẽtibus, morẽ illum obambulandi in subitũ expreßit direxit impetũ: occupatisq; mœnibus † oppressit, ut seipsos dederẽt & oppidum.

C. Duillius Cos. subinde exercendo milites remigesq;, cõsecutus est ut securis Carthaginensibus usque in id tempus innoxiæ cõsuetudinis, subito admota classe murum occuparet

Annibal in Italia multas urbes cepit, cum Romanorum habitu quosdam suorum ex longo belli usu latine quoque loquentes præmitteret.

Arcades Messeniorum castellum obsidentes, factis quibusdam armis ad similitudinem hostilium, eo tempore quo successura alia præsidia his explorauerant, instructi eorum qui expectabantur ornatu, admissiq; per hunc errorem ut socii, possessionem loci strage hostium adepti sunt.

Cimon dux Atheniensium in Caria insidiatus cuidam ciuitati, religiosum incolis templum Dianæ lucumq; qui extra muros erat noctu improuisus incendit: effusisq; oppidanis ad opem aduersus ignes ferendam, vacuam defensoribus cœpit urbem.

Alcibiades

Alcibiades dux Athenien. cum ciuitatem Agrigentinorũ egregie munitam obsideret, petito ab eis cõsilio, diu tanquam de rebus ad commune pertinẽtibus disseruit in theatro, vbi ex more Grecorũ locus cõsultationi præbebatur, dúmq; consilii specie tenet multitudinem, Athenienses quos ad id præparauerat incustoditam vrbem ceperunt.

Epaminundas Thebanus in Arcadia die festo effuse extra mœnia vagantibus hostiũ fœminis, plerosq; ex militibus suis muliebri ornatu immiscuit: qua simulatione illi intra portas sub noctẽ recepti, ceperũt oppidũ & suis apuerunt.

Aristippus Lacedæmonius, festo die Tegeatarum, quo omnis multitudo ad celebrandum Mineruæ sacrum vrbe egressa erat, iumenta saccis frumẽtariis palea refertis onusta, Tegeam misit. agentibus ea militibus, qui negociatorum specie inobseruati portas aperuerunt suis.

Antiochus in Cappadocia ex castello † Suenda quod obsidebat, iumẽta frumẽtatum egressa intercepit: occisisq; calonibus, eorundem vestitu milites suos tanquam frumentum reportantes submisit. Quo errore illi custodibus deceptis, castellum intrauerunt, admiserúntque milites Antiochi. Sueda

Thebani cum portum Syciniorum nulla vi redigere in potestatẽ suam possent, nauem ingentem armatis compleuerunt, exposita super merce, vt negociatorum specie fallerent: ab ea deinde parte murorũ, quæ longissime remota erat, apparere paucos disposuerũt, cum quibus è naue quidam egressi inermes simulata rixa, occurrerũt, Sycioniis ad dirimendum id iurgium aduocatis. Thebanæ naues & portum vacantem & vrbem occupauerunt. Thymarcus Aetolus occiso Charmade Ptolomei regis præfecto, chlamyde interempti & galero ad Macedonicum ornatus est habitum: per hunc errorem pro Charmade in Samniorum portum receptus occupauit. Carneade

De eliciendis ad proditionem. Cap. III.

PApyrius Cursor Cos. apud Tarentũ, Miloni qui tum præsidio Epirotarum vrbem obtinebat salutem ipsi & popularibus, si per illum oppido potiretur, pollicitus est. Quibus præmiis ille corruptus persuasit Tarentinis vt se legatum ad consulem mitterent, à quo plena promissa ex pacto referens, in securitatem oppidanos resoluit, atque ita incustoditam vrbem Cursori tradidit.

Marcellus cum Syracusanum quẽdam Sosistratum ad proditionem solicitasset, ex eo cognouit remissiores custodias fore die festo, quo Epicides præbiturus esset vini epularũq; copiam, insidiatus igitur hilaritati, & quæ eam sequebatur socordiæ munimenta conscendit, vigilibusq; cæsis, aperuit exercitui Romano vrbem, nobilibus victoriis claram. Phicides

Tarquinius Superbus cum Gabios in deditionem accipere non posset, filium suum Sext. Tarquinium cæsum virgis ad hostem misit, is incusata patris sæuitia persuasit Gabinis vt odio suo aduersus regem vterentur, & dux ad bellum electus tradidit patri Gabios.

Cyrus Persarum rex suum comitem Zopyrum explorata eius fide, truncata de industria facie, ad hostes dimisit: ille assentante iniuriarum fide, creditus inimicissimus Cyro, cum hãc persuasionem adiuuaret, procurrendo propius quotiens

tiens acie decertaretur, et in eum tela dirigēdo commissam sibi Babyloniorum vrbem tradidit Cyro.

Apollonio Philippus oppido Samiorum exclusus † Apollonide præfecto eorum, ad proditionem corrupto persuasit vt plaustrum lapide quadrato oneratum, in ipso aditu portæ poneret: confestim deinde signo dato insequutus oppidanos, circa impedita portæ claustra oppressit trepidantes.

Arcem Annibal apud † Tarentum quæ à præsidio Romano, duce Liuio tenebatur, Eoneum quendam Tarentinum quem ad proditionem solicitauerat, eiusmodi fallacia instruxit, vt ille per causam venandi noctu procederet quasi id per hostem interdiu non liceret: egresso ipsi apros subministrabant, quos ille tanquam ex captura Liuio offerret, idq; cū sæpius factū esset, & ideo minus obseruaretur, quadam nocte Annibal venatorum habitu, Pœnos comitibus eius immiscuit: qui cum onusti venatione quam ferebant recepti essent à custodibus, protinus eos adorti occiderunt. Tunc fracta porta admissus cum exercitu Annibal omnes Romanos interfecit, exceptis his qui in arcem præfugerant.

Lysimachus rex Macedonū, cū Ephesios oppugnaret, & illi in auxilio haberent Mandronē Archipiratam, qui plerunque oneratas præda naues, Ephesum appellebat, corrupto ei ad proditionē, iūxit fortissimos Macedonū, quos ille restrictis manibus pro captiuis Ephesum introduceret: qui postea raptis ex arce armis vrbem Lysimacho tradiderunt.

Per quæ hostes ad inopiam redigantur. Cap. IIII.

FAbius maximus vastatis Campanorum agris, ne quid eis ad fiduciam obsidionis superesset, recessit sementis tempore, vt frumentum quod reliquum habebant in sationes conferrent: reuersus deinde renata protriuit, & ad famem redactis potitus est. Antigonus aduersus Athenienses idem fecit.

Dionysius multis vrbibus captis, cum Rheginos aggredi vellet, qui copiis abundabant, simulauit pacem, petiitque ab eis, vt cōmeatus exercitui ipsius subministrarent: quod cum impetrasset, exhausto oppidanorum frumento, aggressus vrbem alimentis destitutam superauit. Idem & aduersus Himeræos fecisse dicitur Quintus Curtius.

Alexander oppugnaturus Leucadiam commeatibus abundantem, prius castella, quæ in confinio erant cepit: omnesq; ex his Leucadiam passus est confugere, vt alimenta inter multos celerius absumerentur.

Phalaris Agrigentinus, cum quædam loca munitione tuta in Sicilia oppugnaret, simulato fœdere frumenta quę residua se habere dicebat, apud eos deposuit: deinde data opera vt tectorum cameræ, in quibus id conferebatur rescissæ pluuiam reciperent, fiducia conditi cōmeatus, proprio tritico abusos initio ęstatis aggressus inopia compulit ad deditionem

Quemadmodum persuadeatur obsidionem esse permansuram. Cap. V.

CLearchus Lacedæmonius exploratum habens Thracas omnia victui necessaria in montes comportasse, vna quoque ope sustentari, quòd crederent eum commeatus inopia recessurum, per id tempus quo legatos eorum venturos

turos opinabatur, aliquem ex captiuis in conspectu iussit occidi, & membratim tanquam alimenti causa in contubernia distribuit. Thraces nihil non facturum perseuerantiæ causa eum credentes, qui tam detestabiles epulas sustinuisset experiri, in deditionem venerunt.

Tyberius Gracchus Lusitanis dicentibus in decem annos cibaria se habere, & ideo obsidionem non expauescere, Vndecimo inquit anno vos capiam. Qua voce perterriti Lusitani quanquam instructi cõmeatibus, statim se tradiderunt.

Aul. Torquato Græcam vrbẽ oppugnanti, cum diceretur iuuẽtutem ibi studiose iaculis & sagittis exerceri, Pluris eam inquit propediem vendam.

De destructione præsidiorum hostium. Cap. VI.

Scipio Annibale in Africam reuerso, cum plura oppida, quæ ratio illi in potestatem redigenda dictabat, firmis præsidiis diuersæ partis obtinerentur, subinde aliquam manũ summittebat ad infestanda ea, nouissime etiam tanquam direpturus ciuitates aderat, deinde simulato metu refugiebat: Annibal ratus veram esse eius trepidationem, deductis vndique præsidiis tanquam de summa rerũ dimicaturus insequi cœpit: ita consecutus Scipio quod petierat, nudatas propugnatoribus vrbes, per Masinissam & Numidas cepit.

P. Cornelius Scipio intellecta difficultate expugnandi † Delminum, quia omnium concursu defendebatur aggredi alia oppida cœpit, & euocatis ad sua defendenda singulis, vacuatum auxiliis Deluinum cepit. Deluinum.

Pyrrhus Epirotarum rex, aduersus † Illyricos cum ciuitatem, quæ caput gentis erat redigere in potestatem suam vellet, eius desperatione cæteras vrbes petere cœpit: consecutusq; est, vt hostes fiducia velut satis munitæ vrbis eius ad tutelam aliarum dilaberentur. Quo facto ipse rursus reuocatis omnibus suis, vacuam eam defensoribus cepit. Illyrios

Cornelius Ruffinus Cos. cum aliquanto tempore Crotonam oppidum frustra obsedisset, quod inexpugnabile faciebat assumpta in præsidia Lucanorum manus, simulauit se cœpto desistere: captiuum deinde magno præmio solicitatum, misit Crotonã, (tãquam ex custodia effugisset) qui persuasit discessisse Romanos, id verum Crotonenses arbitrati, dimisere auxilia, destitutique propugnatoribus, inopinati, & inualidi capti sunt.

Mago dux Carthaginensium victo Cn. Pisone, & in quadam turre circumsepto, suspicatus ventura ei subsidia, per fugam misit qui persuaderet appropinquantibus captum iam Pisonem: qua ratione deterritis eis, reliqua victoriæ consummauit.

Alcibiades in Sicilia cum Syracusanos capere vellet, ex Catanensibus apud quos tum exercitum continebat, quendam exploratæ solertiæ submisit Syracusanis: is in publicum consilium introductus, persuasit infestissimos esse Catanenses Atheniensibus, & si adiuuarentur à Syracusanis, futurum vt opprimerent eos & Alcibiadem: qua re adducti Syracusani vniuersis viribus Catanam petituri processerunt, relicta ipsorum vrbe: quam à tergo adortus Alcibiades desolatam vt sperauerat afflixit.

Cleonymus Atheniensis Trœzenios qui præsidio Craterum tenebant aggressus,

greſſus,tela quædã(in quibus ſcriptum erat veniſſe ſe ad liberandam eorũ rempub.) intra muros iecit: & eodem tẽpore captiuos quoſdam conciliatos ſibi remiſit qui Craterum detrectarẽt.Per hoc conſilium ſeditione inteſtina apud obſeſſos conciliata,admoto exercitu potitus eſt ciuitate.

De fluminum deriuatione & vitatione aquarum. Cap. VII.

PVblius Seruilius Iſauram oppidũ flumine(ex quo hoſtes aquabantur) auerſo,ad deditionem ſiti compulit.

C. Cæſar in Gallia Caduceorum ciuitatem amne cinctam & fontibus abundantem, ad inopiam aquę redegit,cum fontes cuniculis auertiſſet,& fluminis vſum per ſagittarios arcuiſſet.

L.Metellus in Hiſpania citeriore,caſtra hoſtium in humili loco poſita,fluuium ex ſuperiore parte immiſit:& ſubita inundatione turbatos,per diſpoſitos in hoc ipſum inſidiatores cecidit.

Alexander apud Babylonem quæ media flumine Eufrate diuidebatur foſſam pariter & aggerẽ inſtituit,vt in vſum eius extimarent hoſtes aggeri terram, atque ita ſubitò flumine auerſo,per alueũ veterem (qui ſiccatus ingreſſum præbebat)vrbem intrauit.

Semiramis aduerſus eoſdẽ Babylonios eodẽ Eufrate auerſo,idẽ feciſſe dicitur.

Cliſthenes Sycionius ductum aquarum in oppidum Criſeorum ferentem rupit.Mox affectis ſiti reſtituit aquam elleboro corruptam,qua vſos profluuio ventris decipiens cepit.

De iniiciendo obſeſſis pauore. Cap. VIII.

Trenaſſum PHilippus cum†Trinaſſum caſtellum nulla vi capere poſſet,terram ante ipſos muros aggeſſit,ſimulauitq́ agi cuniculum:caſtellaniq́ quia ſubrutos ſe exiſtimarant dediderunt.

Pelopidas Thebanus Magnetũ duo oppida ſimul oppugnaturus, non ita lõgo ſpacio diſtãtia,quo tẽpore ad alterum eorum exercitũ admouebat,pręcepit, vt ex cõpoſito ab aliis caſtris quatuor equites coronati, notabili alacritate velut victoriã nunciãtes venirent: ad cuius ſimulationẽ curauit vt ſylua quæ in medio erat incẽderetur,præbitura ſpeciẽ vrbis ardẽtis:pręterea quoſdã captiuorum habitu eodem iuſſit perduci . Qua aſſeueratione perterriti,qui obſidebãtur dum in parte ia n ſe ſuperatos exiſtimarent defecerunt.

Cyrus rex Perſarum incluſo Sardibus Crœſo , qua præruptus mons nullum aditum pręſtabat, ad mœnia malos exequãtes altitudinem iugi ſubrexit, quibus ſimulachra hominum armata Perſici habitus impoſuerat,noctuq́ eos mõti admouit.Tum prima luce ex altera parte muros aggreſſus eſt,vbi orto ſole ſimulachra illa,armatorũ referentia habitum,refulſerunt,oppidani captam vrbẽ à tergo credentes,& ob hoc in fugam dilapſi victoriam hoſtibus conceſſerunt.

De irruptione ex diuerſa parte quàm expectamus. Cap. IX.

SCipio apud Carthaginem ſub diſceſſum æſtus maritimi ſecutus deum (vt dicebat) ducem ad muros vrbis acceſſit: & cedente ſtagno , qua non expectabatur irrupit.

Fabius Maximus Cũctatoris filius,apud Arpos pręſidio Annibalis occupatos, conſiderato

considerato situ vrbis, sexcentos milites obscura nocte misit: qui per munitam eoque minus†frequentem oppidi partem scalis euecti in murum, portas reuellerent: hi adiuti decidentium aquarum sono, qui operis strepitum obscurabat, iussa peragunt, ipse dato signo ab alia parte aggressus cœpit Arpos. frequentatum

C. Marius bello Iugurthino apud flumen Muluchã, cum oppugnaret castellum, in monte saxeo situm, quod vna & angusta semita adibatur, cætera parte velut † eum saltu præcipiti, nunciato sibi per Lygurem quẽdam ex auxilijs gregalem militem, qui forte aquatum progressus, dum per saxa montis cochleas legit, ad summum peruenerat, eripi posse castellũ, paucos centuriones, quibus perfectissimos cum velocissimis militibus æneatores immiscuerat misit: capite pedibúsque nudis vt prospectus visúsque per saxa facilior foret, scutis†armisque à tergo aptatis, hi Lygure duce & telis & clauis quibus in ascẽsu nitebantur adiuti, cum ad posteriora & ob id vacua defensoribus castelli peruenissent, concinere & tumultuari, vt præceptũ erat cœperũt: ad quod constitutũ Marius constantius adhortatus suos, acrius instare castellanis cœpit: quos ab imbelli multitudine suorum reuocatos tanquam capti à tergo essent insecutus castellum cepit. consulto gladijsque

Lucius Cornelius cos. complura Sardiniæ cepit oppida, dũ†fortissimas partes copiarum, noctu exponit, quibus præcipiebat vt delitescerent operirenturque tempus, quo ipse noctu appelleret: occurrentibus deinde aduentanti hostibus & ab ipso per simulationem fugæ longius ad persequẽdum auocatis, illi in relictas ab eis vrbes impetum facerent. firmissimas

Pericles Atheniensium dux cum oppugnaret quandam ciuitatẽ, magno consensu defendentium tutam, nocte ab ea parte murorũ quæ mari adiacebat classicum cani, clamorémque attolli iussit: hostes†penetrari illac in oppidum rati, reliquerunt portas, per quas Pericles destitutas præsidio irrupit. penetratum

Alcibiades dux Atheniensiũ Cyzicum oppugnandi eius causa nocte improuisus accessit: & ex diuersa parte mœniũ cornicines canere iussit: sufficere propugnationi murorum poterant ad id latus: à quo solo se tentari putabant cũ confluerent, qua non † obsidebantur muros transcendit. absistebatur

Thrasybulus dux Milesiorũ, vt portum Sycioniorũ occuparet, à terra subinde oppidanos tentauit: & illò quò lacessebantur conuersis hostibus, classe inspectata portum cepit.

Philippus in obsidione cuiusdam maritimæ vrbis, binas naues procul à conspectu contabulauit, superstruxitque eis turres. alijs deinde turribus adortus à terra, domibus propugnatores distrinxit, turritas naues à mari applicauit, & qua non resistebatur subiit muros.

Pericles Peloponesorum castellũ oppugnaturus, in quod duo omnino erant accessus, alterum fossa interclusit, alterum munire instituit: castellani securiores ab altera parte facti, eam solam qua muniri videbãt custodire cœperũt. Pericles præparatis põtibus iniectisque super fossam qua non cauebatur subiit castellũ.

Antiochus aduersus Ephesios, Rhodiis quos in auxilio habebat præcepit, vt nocte portum cum magno strepitu inuaderent: ad quam partem omni multitudine cum tumultu decurrente, nudatis defensore reliquis munitionibus ipse aggressus

aggressus ex aduerso ciuitatem cepit.

De insidiis per quas eliciantur obsessi. Cap. X.

CAto in conspectu Lacetanorum quos obsidebat, reliquis suorum submotis, Suessanos quosdam ex auxiliaribus, maxime imbelles, aggredi mœnia iussit: hos cum facta eruptione Lacetani facile auertissent, & fugientes auide insecuti essent, illis quas occultauerat cohortibus oppidum cepit.

finxit Lucius Scipio in Sardinia, cuiusdã ciuitatis per tumultum relicta oppugnatione quam instruxerat, speciem fugientis † præstitit: insecutisque temere oppidanis per eos quos in proximo occultauerat oppidum inuasit.

Annibal cum obsideret ciuitatẽ Hymeram, castra sua capi de industria passus est, iussis recedere Pœnis tãquam præualeret hostis. Quo euentu Hymeræis ita deceptis, vt gaudio impulsi relicta vrbe procurrerẽt ad punicũ vallum, Annibal vacuam vrbem per eos quos in insidiis, ad hanc ipsam occasionem posuerat, cepit. Idem vt Saguntinos eliceret, rara acie ad muros accedens ad primam eruptionem oppidanorum simulata fuga cessit, interpositóque exercitu ab oppido interclusos hostes à suis, in medio trucidauit.

Himilco Carthaginensis, apud Agrigentũ, iuxta oppidum partẽ copiarum in insidiis posuit: præcepitq́ue his, vt cũ processissent oppidani ligna humida incenderent: deinde cum reliqua parte exercitus luce ad eliciendos hostes progressus, simulata fuga persequentes oppidanos longius cedendo protraxit: insidiatores

acerbis prope mœnia imperatum ignem † acerbum subiecerunt: vnde obortum contemplati fumum Agrigentini incensam ciuitatem suã existimauerunt: defendendæq́ue eius gratia, dum trepide recurrunt, obuiis eis qui insidiati iuxta muros erant, & à tergo instantibus quos persecuti fuerant, in medio trucidati sunt.

Viriatus disposito per occulta milite, paucos misit qui abigerent pecora Socobrigentiũ, ad quę illi vindicãda cũ frequentes procurrissent, simulantésq́ue fugam prædatores persequerentur, deducti in insidias cæsiq́ue sunt.

Scordisci equites cum Heracleę duarũ partiũ præsidio ꝓpositus esset Lucullus pecora abigere simulantes, ꝓuocarunt eruptionem: fugã deinde mẽtiti, sequentẽ Lucullum in insidias deduxerunt, & octingentos cum eo milites occiderunt.

Chares dux Atheniensium, ciuitatem aggressurus littori appositã, post quædam promontoria occulte habita classe, è nauibus velocissimam præter hostilia præsidia ire iussit: qua visa, cum omnia nauigia quæ pro custodia portus agebantur ad persequendam euolassent, Chares indefensum portum cum reliqua classe inuectus, etiam ciuitatem occcupauit.

Lectus Barca dux Pœnorum, in Sicilia Lilybæum nostris terra mariq́ue obsidentibus partem classis suæ procul armatam iussit ostendi, ad eius conspectum cum euolassent nostri, ipse reliquis quas in occulto tenuerat nauibus, Lilybęi portum occupauit.

De simulatione regressus. Cap. XI.

admissurus PHormion dux Atheniẽsium, cum depopulatus esset agros Calchidensium, legatis eorum de ea requirentibus benigne respondit: & nocte qua † dimissurus illos erat, finxit literas sibi superuenisse ciuium suorum, propter quas rede-

undum

undum haberet, ac paulũ regressus dimisit legatos, his omnia tuta & abisse Phormionem renunciãtibus, Chalcidenses spe & oblatæ humanitatis & abducti exercitus remissa vrbis custodia, cum confestim Phormion reuertisset prohibere inexpectatam vim non potuerant.

Agesilaus dux Lacedæmoniorum cum Phocẽses obsideret, & intellexisset eos qui tunc præsidio illis erant, iam grauari belli incommodo, paululum regressus tanquam ad alios actus, liberam occasionem recedendi his dedit: non multo post milite reducto, destitutos Phocenses superauit.

Alcibiades aduersus Byzantios qui se mœnibus continebant, insidias disposuit, & simulato regressu, incautos eos oppressit.

Viriatus cum tridui iter discedens confecisset, idem illud vno remensus securos Segobrienses & sacrificio tum maxime occupatos oppressit.

Epaminundas Mantiniam cum Lacedæmonios in subsidium hosti venisse animaduerteret, ratus posse Lacedæmonem occupari, si clàm illo profectus esset, nocte crebros ignes fieri iussit, vt specie remanendi, occultaret profectionem: sed à transfuga proditus, assecuto exercitu Lacedæmoniorum, itinere quidem quo† Spartam petebat destitit: idem tamen consilium conuertit ad Mantinienses, æque enim ignibus factis Lacedęmonios quasi maneret frustratus, per xl milia passuum Mantiniam reuertitur, eamq; auxilio destitutam occupauit. *Portam*

Ex contrario circa tutelam obsessorum, de exercitanda cura suorum Cap. XII.

ALcibiades Athenien. ciuitate sua à Lacedæmoniis obsessa, veritus negligentiam vigilum, denunciauit his qui in stationibus erãt, vt obseruarent lumen quod nocte ostensurus esset ex arce, et ad conspectum eius ipsi quoque lumina attollerent. In quo munere qui cessasset, pœnam passurum: dum solicite expectatur signum ducis, peruigilatum ab omnibus & suspectæ noctis periculum euitatum est.

Iphicrates dux Atheniensium cum prĕsidio Corinthum teneret, & sub aduentum hostium ipse vigilias circumiret, vigilem quem dormientem viderat, transfixit cuspide, quod factum quibusdam tãquam sæuum increpantibus, Qualem inueni inquit, talem reliqui Epaminundas Thebanus idem fecisse dicitur.

De emittendo & recipiendo nuncio. Cap. XIII.

ROmani obsessi in capitolio ad Camillum ab exilio implorãdum miserunt Pontium Cominum, qui vt stationes Gallorum falleret, per saxa Tarpeia dimissus, tranato Tyberi Veios peruenit, & perpetrata legatione similiter ad suos rediit.

Campani diligenter Romanis à quibus obsessi erãt custodias agẽtibus, quendam pro transfuga subornatum miserunt, qui occultatam balteo epistolam, inuenta effugiendi occasione ad Pœnos pertulit.

Venatione quoque et pecoribus quidam† insuerunt literas, membranis mandatas. *miserunt*

Aliqui & iumentum in† aduersam partem infulserunt dum stationes transeunt. Nonnulli interiora vaginarum inscripserunt. *auersam partem ine fixerunt*

L. Lucul

Cyzicenos L. Lucullus† Cyricenos obsessos à Mithridate, vt certiores aduētus sui faceret, cum prẹsidiis hostium teneretur introitus vrbis, qui vnus & angustus ponte mo dico insulam continenti iungit, militem è suis sciolum nandi, & nauticæ artis peritum, iussit insidentẽ duobus inflatis vtribus, literas insutas habentibus, quos ab inferiore parte duabus regulis inter se distantibus commiserat, ire septem mi lium passuum traiectum. Quod ita perite gregalis fecit, vt cruribus velut guber naculis dimissis cursum dirigeret, & procul visentes qui in statione erant marinæ specie beluæ deciperet.

Hircius cos. ad Decimum Brutũ, qui Mutinæ ab Antonio obsidebatur, literas subinde misit plumbo scriptas, quibus ad brachium religatis, milites† Scul

Scultenam tellam amnem transnabant.

Idem columbis (quas inclusas antè tenebris & fame affecerat) epistolas seta ad collum religabat, easque à propinquo in quantum poterat mœnibus loco emittebat: illę lucis cibiq; auidæ, altissima ædificiorum petentes excipiebantur à Bruto, qui eo modo de omnibus rebus certior fiebat: vtiq; postquàm dispositio quibusdam locis cibo columbas illuc deuolare instituerat.

De introducendis auxiliis & commeatibus suggerendis. Cap. XIIII.

Ategua BEllo ciuili, cum Ategua vrbs in Hispania Pompeianarum partium obsideretur, Maurus interrex, tanquam Cęsarianus Tribuni cornicularius vigiles quosdam excitauit, è quibus aliquos euitans, constantia fallaciæ suæ per medias Cæsaris copias præsidium Pompei transduxit.

Annibale obsidente Casilinum Romani farinam doliis secunda aqũa Vulturi fluminis demittebant, vt ab obsessis exciperetur, q̃bus cũ obiecta per mediũ amnẽ cathena Annibal obstitisset, nuces sparsere, quę cũ aqua ferente ad oppidũ defluerent, eo commeatu sociorum necessitatem sustentauerunt.

Hircius Mutinensibus obsessis ab Antonio salẽ quo maxime indigebāt cuppis conditum, per amnem Saniturnum intromisit. Idem pecora secunda aqua dimisit, quæ excepta sustentauerunt necessariorum inopiam.

Quemadmodum efficiatur vt adundare videantur quæ deerunt. Cap. XV.

ROmani cum à Gallis Capitolium obsideretur, in extrema iã fame panem in hostem iactauerunt: consecutiq; vt abundare cõmeatibus viderẽtur, obsidionem donec Camillus subueniret tolerauerunt.

Athenienses aduersus Lacedæmonios idem fecisse dicuntur

Hi qui ab Annibale Casilini obsidebantur ad extremam famem peruenisse crediti, cum etiam herbas alimẽtis eorum Annibal sæpe arato loco qui erat inter castra ipsius & mœnia præriperet, semina in præparatum locum iecerunt: consecuti vt habere viderentur quo victum sustentarent vsque ad satorum prouentum.

deficere Reliqui ex Variana clade, cum obsiderẽtur, quia† defici frumento videbātur, horrea tota nocte circũduxerunt: captiuos deinde pręcisis manibus dimiserunt, hi circumsidentibus suis persuaserunt, ne spem maturæ expugnationis reponerent in fame Romanorum, quibus alimentorum ingens copia superesset.

Thraces

Thraces in arduo monte obsessi, in quem hostibus accessus non erat, collato viritim exiguo tritico, aut caseo pauerunt pecora, & in hostium præsidia dimiserunt: quibus exceptis occisisq́, cum frumenti vestigia in visceribus eorum apparuissent, opinatus hostis magnam vim tritici superesse eis, qui inde etiam pecora pascerent, recessit ab obsidione.

Thrasybulus dux Milesiorum cum lõga obsidione milites sui angerẽtur, ab Aliatte qui sperabat eos ad deditionem fame posse compelli, sub aduentum legatorũ Aliattis frumentũ omne in forũ cõpellere iussit: & conuiuis sub id tempus† institutis per totam vrbem epulas præstitit: atque ita persuasit hosti superesse ipsis copias, quibus diuturnam sustinerent obsidionem. *instructis*

Qua ratione proditoribus & transfugis occurratur. Cap. XVI.

CL. Marcellus cognito consilio Battei Nolani, qui corrumpere ad defectionem populares studebat & Annibali gratificabatur, quòd illius beneficio curatus inter Cannenses saucius, & ex captiuitate remissus ad suos erat, quia interficere eum (ne supplicio eius reliquos cõcitaret Nolanos) non audebat, accersitum ad se allocutus est, dicens, fortissimũ eum militem esse, quod antea ignorasset: hortatusq́ est, vt secum moraretur: & super verborũ honorem, equo quoque dõnauit. Qua benignitate non illius tãtum fidem, sed etiam populariũ qui ex illo pendebant sibi obligauit.

Amilcar dux Pœnorum, cum frequenter auxiliares Galli ad Romanos transirent, et iam ex consuetudine vt socii exciperentur, sibi fidelissimos subornauit ad simulandam transitionem, qui Romanos excipiendorum causa eorum progressos † ceciderunt. Quæ solertia Amilcari non tantum ad præsentem profuit successum, sed in posterum præstitit vt Romanis veri quoque transfugæ forent suspecti. *occiderunt*

Hanno Carthaginensium Imperator in Sicilia, cum comperisset Gallorum mercenariorum circiter quatuor milia conspirasse ad transfugiendum ad Romanos quòd aliquot mensium mercedes non receperant, animaduertere autem in eos non auderet, metu seditionis, promisit prolationis iniuriã, liberalitate pensaturum: quo nomine gratias agentibus Gallis, per tempus idoneum† datis pollicitis, fidelissimum dispensatorem ad Otacilium Cos. misit: qui tanquam rationibus interuersis transfugisset, nunciauit nocte proxima Gallorum quatuor milia, quæ prædatum forent missa, posse excipi. Otacilius nec statim credidit transfugæ, nec tamen rem spernendam ratus, disposuit in insidiis lectissimã manum suorum, ab ea Galli excepti dupliciter Hannonis consilio satisfecerunt, & Romanos ceciderunt, & ipsi omnes interfecti sunt. *dicitur pollicitum*

Annibal simili consilio se à transfugis vltus est. Nam cum aliquos ex militibus suis sciret transfugisse proxima nocte, nec ignoraret exploratores hostium in castris suis esse, palam pronunciauit, non debere transfugas vocari solertissimos milites, qui ipsius iussu exierint ad excipienda hostium consilia, auditis quæ pronunciauit retulerũt exploratores ad suos. Tum† comprehensi à Romanis transfugæ & amputatis manibus remissi sunt. *compressi*

Diodorus cum præsidio Amphipolim tueretur, & duo milia Thracũ suspe-

 cta

cta haberet, quæ videbantur vrbem direptura, mentitus est paucas hostium naues proximo littori applicuisse, easq; diripi posse. Qua spe simulatos Thracas emisit, ac deinde clausis portis non recepit.

De eruptionibus. Cap. XVII.

Romani, qui in præsidio Panormitanorum erant, veniente ad obsidionem Hasdrubale, raros ex industria in muris posuerunt defensores: quorũ paucitate contempta cum incautus muris succederet Hasdrubal, eruptione facta ceciderunt eum.

Aemilus Paulus vniuersis Lyguribus improuiso adortis castra eius, simulato timore militem diu continuit, deinde fatigato iam hoste, à quatuor portis eruptione facta strauit cepitq; Lygures.

Velius præfectus Romanorum arcem Tarentinorum tenens, misit ad Hasdrubalem legatos, vti abire sibi incolumi liceret: ea simulatione ad securitatem perductum hostem eruptione facta cecidit.

Cn. Pompeius circumsessos ad Dyrrhachium non tantum obsidione liberauit suos, verumetiam post eruptionem, quam opportuno & loco & tẽpore fecerat, Cæsarem ad castellum, quod duplici munitione instructum erat, auide irrumpẽtem, exterior ipse circumfusus corona obligauit, vt ille inter eos quos obsidebat, & eos qui extra circumuenerant medius, non leue periculum & detrimentum senserit.

didiacum alias rhyndacum Flauius Fimbria in Asia apud † Hildinacum aduersum filium Mithridatis brachiis à latere ductis, deinde fossa in frõte percussa, quietum in vallo militem tenuit, donec hostilis equitatus intraret angustias munimentorum, tunc eruptione facta sex milia eorum cecidit.

C. Cæsar in Gallia deletis ab Ambiorige Titurii Sabini & Cottæ legatorum copiis cum à Q. Cicerone qui & ipse oppugnabatur certior factus, cum duabus legionibus aduentaret, conuersis hostibus metum simulauit, militesq; in castris quæ ampliora solito industria fecerat tenuit, Galli præsumpta iam victoria, velut ad prædam castrorum tendentes, fossas implere & vallum detrahere cœperunt: qua re prælio aptatos, Cæsar emisso repente vndiq; milite trucidauit.

Titurius Sabinus aduersus Gallorum amplum exercitum continendo militem iuxta munimenta, præstitit eis suspicionem metuentis: cuius augendæ causa perfugam misit, qui affirmaret exercitum Romanum in desperatione esse, ac fugam cogitare. Barbari oblata victoriæ spe concitati, lignis sarmentisq; se onerauerunt, quibus fossas complerent: ingentique cursu castra nostra in colle posita petiuerunt, vnde in eos Titurius vniuersas immisit copias multisque Gallorum cæsis plurimos in deditionem accepit.

Asculani oppugnaturo oppidum Pompeio cum paucos senes ægros in muris ostendissent, ob id securos Romanos eruptione facta fugauerunt.

Numantini obsessi, ne pro vallo quidem instruxerunt aciem, adeòq; se continuerunt, vt Popilio Lenati fiducia fieret scalis oppidum aggrediendi. Quo dein de suspicante insidias (quia ne tunc quidem obsistebatur) ac suos reuocante, eruptione facta auersos & descendentes adorti sunt.

De constantia obsessorum. Cap. XVIII.

ROmani assidēte mœnibus Annibale ostentandæ fiducię gratia, supplementum exercitibus quos in Hispania habebant diuersa porta miserunt.

Iidem agrum in quo castra Annibal habebat, defuncto forte domino, vænalem ad id precium licendo perduxerunt, quo is ager ante bellum vænierat. Hi dum ab Annibale obsiderentur, & ipsi obsiderent Capuam, decreuerunt ne nisi capta ea reuocaretur inde exercitus.

Finis Libri tertii.

SEXTI IVLII FRONTINI VIRI CONSVLARIS STRATEGEMATON LIBRI QVARTI PRÆFATIO.

MVlta lectione cōquisitis Strategematibus, & non exiguo scrupulo digestis, vt promissum trium librorum implerem, si modo impleui, in hoc exhibebo ea quæ parum apte descriptioni priorum ad speciem alligata subiici videbantur, & erant exēpla potius strategicon quàm strategemata. Quę idcirco separaui, quia quàmuis clara, diuersæ tamen erāt substantiæ: ne si qui forte in aliqua ex his incidissent, similitudine indocte prætermissa opinarentur: & sane velut residua expedienda sunt, in quo sicut antea, & ipse ordinem per species seruare conabor.

De disciplina Cap. I.

PVblius Scipio ad Numātiam, corruptum superiorum ducum socordia exercitum correxit, dimisso ingenti lixarum numero, redactis ad munus quotidiana exercitatione militibus, quibus cum frequens iniūgeret iter, portare complurium dierum cibaria imperauit, ita vt frigora & hymbres pati, vada fluminum pedibus traiicere assuescceret miles: exprobrante subinde imperatore timiditatem & ignauiam, frangēte delicatioris vsus ac parum necessaria expeditioni vasa. Quod maxime nobiliter accidit C. Meuio tribuno, cui dixisse traditur Scipio, Mihi paulisper, tibi & reipub. semper† nequā eris. *necessariam nequaquam eris*

Q. Metellus bello Iugurthino, similiter lapsam militum disciplinam pari seueritate restituit, cum insuper prohibuisset alia carne q̄ assa elixáve milites vti.

Pyrrhus delectori suo fertur dixisse, Tu grandes elige, ego eos fortes reddam.

Lucio Flacco & C. Varrone Coss. milites primo iureiurando facti sunt, antè enim sacramento tantummodo à tribunis rogabantur: cæterū ipsi inter se tantum coniurabant se fugæ atq; formidinis causa non abituros: neque ex ordine recessuros, nisi teli petendi feriendive hostis aut ciuis seruandi causa. *Sacramento rogari.*

Scipio Aphricanus, cū ornatū scutum elegantius cuiusdā vidisset, dixit nō se mirari, ꝙ tanta cura ornasset, in quo plus præsidii quàm in gladio haberet. nota

Philippus cum primum exercitū constitueret, vehiculorū vsum omnibus in-

terdixit,equitibus non amplius quàm singulos calones habere permisit: peditibus autem denis singulos,qui molas & funes ferrēt in æstiua exeuntibus,xxx dierum farinam collo portare imperauit.

Caius Marius recidendorum impedimentorum gratia,quibus maxime exercitus agmen oneratur,vasa & cibaria militum in fasciculos aptata furcis imposuit,sub quibus & habile onus & facilis requies esset: vnde & in prouerbium tractum est Muli mariani. *Muli Mariani.*

Theogenes Atheniensis cum exercitum Megaram duceret,petentibus ordines respondit ibi se daturum: dein clam equites præmisit, eosq; hostium specie impetum in suos retorquere iussit:quo facto quos tum habebat,tanquam ad hostium occursum præpararentur,permisit ita ordinari aciem, vt quo quis voluisset loco consisteret, & cum inertissimus quisque retro se dedisset, strenui autē in fronte prosiluissent,vt quenque inuenerat stātem,ita ad ordines militiæ prouexit.

Lysander Lacedęmonius, egressum via quendam castigabat: cui dicenti ad nullius rei rapinam se ab agmine recessisse,respōdit, ne speciem quidem rapturi præbeas volo.

Antigonus cum suum filium diuertisse audisset in eius domum cui tres filiæ insignes specie essent,Audio,inquit,fili anguste habitare te, pluribus dominis domum possidentibus,hospitium laxius accipe : iussoque commigrare edixit,ne quis minor quinquaginta annos natus,hospitio matrisfamilias vteretur.

Q.Metellus Cos.quàmuis nulla lege impediretur,quin filium cōtubernalem perpetuum haberet,maluit tamen eum in ordine merere.

Publius Rutilius Cos. cum secundum leges in contubernio suo filium posset habere,in legione militem fecit.

T.Scaurus filium,quòd in saltu Tridentino loco hostibus cesserat,in conspectum suum venire vetuit:adolescens verecundia ignominię pressus mortem sibi consciuit.

Castra antiquitus Romani cęterę́q; gentes passim per corpora cohortiū velut mapalia constituere soliti erant,cum solos vrbiū muros nosset antiquitas.

Pyrrhus Epirotarum rex, primus totum exercitum sub eodem vallo continere instituit.Romani deinde victo eo in Campis Arusinis,circa vrbem† Statuentum castris eius potiti & ordinatione notata paulatim ad hanc vsque metationem,quæ nunc effecta est peruenerunt. *Falneuetum*

P.Nasica in hybernis, quàmuis classis vsus nō esset necessarius,ne tamen desidia miles corrumperetur,aut per ocii licentiam sociis iniuriam inferret, naues ædificare instituit.

M.Cato memoriæ tradidit,in furto cōprehēsis inter cōmilitones dextras esse pręcisas:aut si lentius animaduertere voluissent in principes,sanguinē missum.

Clearchus dux Lacedęmoniorum exercitui dicebat,imperatorē potius quàm hostem metui debere,significans eos,qui in prælio dubiam mortem timuissent, certum,si deseruissent,manere supplicium.

Appii Claudii sententia,senatus eos qui à Pyrrho rege Epirotarum capti,& postea remissi erant, equites ad peditem redegit, pedites ad leuam armaturam,

omnibus

omnibus extra vallum iussis tendere, donec bina hostiũ spolia singuli referrent.

Otacilius Crassus Cos. eos q ab Annibale sub iugũ missi redierãt, tẽdere extra vallũ iussit, vt immuniti assuescerẽt piculis, & aduersus hostẽ audẽtiores fierent.

P. Cornelio Nasica, Decimo Iunio Coss. qui exercitum deseruerant damnati, virgis cęsi publice vænierunt.

Domitius Corbulo in Armenia, duas alas & tres cohortes, quæ ad castellum initio hostibus cesserant, extra vallum iussit tendere, donec assiduo labore & ꝓsperis excursionibus redimerent ignominiam.

Aurelius Cotta Cos. cum ad opus equites necessitate cogente iussisset accedere, eorumq́ pars detrectasset imperium, questus apud censores, effecit vt notarentur à patribus, deinde obtinuit ne eis præterita æra procederent. Tribuni quoq; plebis de eadem re ad populum pertulerunt, omniumq́ consensu stabilita disciplina est.

Q. Metellus Macedonicus in Hispania quinque cohortes quæ hostibus cessērant testamentum facere iussas ad locum recuperandum remisit, minatus non nisi post victoriam receptum iri.

P. Valerio consuli senatus præcepit exercitum ad Sirim victum ducere Serinum, ibíque castra munire, & hyemem sub tentoriis exigere.

Senatus cum turpiter fugati eius milites essent, decreuit ne auxilia ei submitterentur, nisi captis eius legionibus, quæ punico bello militiam detrectauerant: at in Siciliam velut relegatis per vii annos ordeũ ex senatusconsulto datum est.

L. Piso cum Titium præfectum cohortis, quòd loco fugitiuus cesserat, cincto togæ præciso, soluta tunica, nudis pedibus, in principiis quotidie stare, dum vigiles venirent, iussit, conuiuiis & balneo abstinere.

Sylla cohortem & centuriones, quorum stationem hostis perruperat, galeatos & discinctos perstare in principiis iussit.

Domitius Corbulo in Armenia, Aemilio Rufo præfecto equitũ quia hostibus cesserat, & parũ instructã armis alam habebat, vestimẽta per lictorem scidit: eidemq́, vt erat fedato habitu, perstare in principiis donec mitterent, imperauit.

Attilius regulus cum ex Samnio in Lucernam transgrederetur, exercitúsque eius obuiis hostibus aduersus esset, opposita coborte iussit fugientes pro defectoribus cædi.

Cotta Cos. in Sicilia, in Valerium Nobilem tribunum militum ex gente Valeria virgis animaduertit.

Idẽ P. Aureliũ sanguine sibi iũctum, quẽ obsidioni Lipararũ ipse ad auspicia repetẽda Messanam transiturus præfecerat, cum agger incensus & capta castra essent, virgis cæsum in numerũ gregaliũ peditũ referri, & muneribus fugi iussit.

Fuluius Flaccus Censor Fuluium fratrem suum, quia legionem, in qua tribunus militum erat, iniussu consulis dimiserat à senatu mouit.

M. Cato ab hostili littore, in quo per aliquot dies manserat, cum tradito profectionis signo classem soluisset, & relictus è militibus quidam alta voce & gestu expostularet, vti tolleretur, circumacta ad littus vniuersa classe comprehensum supplicio affici iussit: & quem occisuri per ignominiam hostes fuerant, exemplo

potius impendit. Appius Claud. ex his qui loco cesserant decimum quemque militem, sorte ductum, fuste percussit. Fab. Rullus Cos. ex duabus legionibus, quæ loco cesserant sorte ductos in conspectu militum securi percussit. Aquirius ternos ex centuriis quorum statio ab hoste perrupta erat securi percussit. M. Antonius, cum agger ab hostibus incensus esset, ex his qui in opere fuerant duarum cohortium militem decimauit, & in singulos ex his centuriones animaduertit, legatum cum ignominia dimisit, reliquis ex legione ordeum dari iussit. In legionem quę Regium oppidum iniussu ducis diruerat, animaduersum est, ita vt quatuor milia tradita custodiæ necarētur. Præterea senatusconsulto cautum est ne quem ex eis sepelire vel lugere fas esset.

L. Papyrius Cursor dictator Fabium Rutiliū, magistrū equitum, quòd aduersum dictum eius, quàmuis prospère pugnauerat virgis poposcit cæsum, securi percussurus: nec contentioni aut precibus militum concessit animaduersionem, eumq; profugientem Romam persecutus est: nec ibi quidem remisso prius supplicii metu, quàm ad genua eius & Fabius cū patre prouolueretur & pariter senatus ac populus rogarent.

Manlius cui imperioso postea cognomen fuit, filium quòd is contra edictum patris cum hoste pugnauerat, quàmuis victorem, in conspectu exercitus virgis cæsum securi percussit.

Manlius filius, exercitu pro se aduersus patrem seditionem parante negauit tanti esse quenquam, vt propter illum disciplina corrumperetur, & obtinuit vt ipsum puniri paterentur.

Q. Fabius Maximus transfugarum dexteras præcidit.

M. Curio Cos. bello Dardanico, circa Dyrrhachium, cum ex quinque legionibus vna seditione facta, militiam detrectasset, secuturamq; se temeritatē ducis in expeditionem asperam & insidiosam negasset, quatuor legiones eduxit armatas & consistere † ordinibus, detectis armis velut in acie, iussit: post hęc seditiosam legionem inermem procedere, † discinctamq; in conspectu armati exercitus, stramenta coēgit secare: postero autem die similiter fossam discinctos milites facere, nullisq; precibus legionis ab eo impetrari potuit, ne signa eius submitteret, nomenq; aboleret, milites autem in supplementum cęterarum legionum distribueret.

omnibus

distinctāq;

Q. Fuluio Appio Claudio Coss. ex pugna cānensi in Siciliā à senatu relegati postulauerunt à Cos. M. Marcello vt in prælium ducerentur, ille senatū consuluit: senatus negauit sibi placere committi his rem pub. quam deseruissent: Marcello tamen permisit facere quod videretur, dum ne quis eorum munere vacaret, néve donaretur, néve quod præmiū ferret, aut in Italiam reportaretur, dum Pœni in ea fuissent.

M. Salinator consularis damnatus est à populo quòd prędam non æqualiter diuiserat militibus.

Cum ab Lyguribus in prælio Q. Petilius Cos. interfectus esset, decreuit senatus, vti ea legio, in cuius acie Cos. erat occisus, tota infrequens referretur, stipēdium ei annuum non daretur, † æraq; rescinderentur.

numeróque rescinderetur

De

De effectu diſciplinæ. Cap. II.

BRuti & Caſſii exercitus,memoriæ proditum eſt, bello ciuili cũ vnà per Macedoniam iter facerent,priórque Brutus ad fluuium , in quo pontem iungi oportebat perueniſſet,Caſſii tamen exercitum & in efficiendo põte,& in tranſitu maturãdo præceſſiſſe: qui vigor diſciplinæ effecit ne ſolum in operibus , verum etiam in ſumma belli præſtarent Caſſiani Brutianis.

C.Marius,cum facultatẽ eligẽdi exercitus haberet,ex duobus qui ſub Rutilio, & qui ſub Metello,ac poſtea ſub ſeipſo meruerant, Rutilianum quendam minorem,qui certioris diſciplinæ arbitrabatur† prgoptauit. punctauit

Domitius Corbulo,duabus legionibus & pauciſſimis auxiliis diſciplina† correpta Parthos ſuſtinuit. correcta

Alexander Macedo xl milibus hominũ,iam inde à Philippo patre diſciplinæ aſſuefactis,orbem terrarum aggreſſus,innumeras hoſtium copias vicit.

Cyrus bello aduerſus Perſas,xiiii milibus armatorum immenſas difficultates ſuperauit.

Epaminũdas dux Thebanorum iiii milibus hominum ex quibus cccc tantũ equites erant,Lacedæmoniorum exercitum , xxiiii milium peditum , equitum mille ſexcentorum vicit. A xiiii milibus Græcorũ,qui numerus in auxiliis Cyri aduerſus Artaxerxem fuit cẽtum milia barbarorũ,prælio ſupata ſunt.

Eadem Græcorum prælio xiiii milia,amiſſis ducibus reditus ſui cura vni ex corpore ſuo Xenophonti Athenienſi demandata,per iniqua & incognita loca, incolumia reuerſa ſunt.

Xerxes à ccc Lacedæmoniorum ad Thermopylas vexatus,cum vix eos cõfeciſſet,hoc ſe deceptũ aiebat,quòd multos quidẽ homines haberet, viros autem diſciplinæ tenaces nullos

De continentia. Cap. III.

MArcum Catonem vino eodem quo remiges contentum fuiſſe traditur.

Fabricius cum Cyneas legatus Epirotarum grande pondus auri dono ei daret,non accepto eo,dixit,malle ſe habentibus id imperare quàm habere.

Attilius Regulus cum ſummis rebus præfuiſſet ,adeò pauper fuit,vt ſe,coniugem,liberoſq́; toleraret agello,qui colebatur per vnum villicũ,cuius audita morte,ſcripſit ſenatui de ſucceſſore,deſtitutis rebus obitu ſerui neceſſariam eſſe præſentiam ſuam.

Cn. Scipio,poſt res proſpere geſtas in Hiſpania in ſumma pauptate deceſſit, nec ea quidem relicta pecunia ,quæ ſufficeret in dotem filiarum, quas ob inopiam publice dotauit ſenatus.

Idem præſtiterunt Athenienſes filiis Ariſtidis,poſt ampliſſimarũm rerũ adminiſtrationem,in maxima paupertate defuncti. Epaminundas dux Thebanorum tantæ abſtinentiæ fuit, vt in ſuppellectili eius, præter ahenum & veru vnicum nihil inueniretur.

Annibal ſurgere de nocte ſolitus , ante noctem non requieſcebat, crepuſculo demum ad cœnam† vacabat:neq; amplius q̃ duobus lectis diſcũbebat apud eũ. vocabat

Idem cum ſub Aſdrubale Imperatore militaret,plerumque ſuper nudam humum† ſagulo tectus,ſomnos capiebat. ſacculo

Aemilianũ

Aemilianum Scipionem traditur in itinere cum amicis ambulantem, accepto pane vesci solitum. Idem & de Alexandro Macedone dicitur.

Massinissam nonagesimum ætatis annum agentem, meridie ante tabernaculum stantem, vel ambulantem capere solitum cibos legimus.

C. Curius, cum victis ab eo Sabinis, ex senatusconsulto ampliaretur ei modus agri, quem consumati milites accipiebant, gregalium portione contentus fuit: malum ciuem dicens, cui non esset id quod cæteris satis.

Vniuersi quoque exercitus notabilis sæpe fuit continentia, sicut eius qui sub M. Scauro meruit: nanque memoriæ tradidit Scaurus pomiferam arborem, quam in pede castrorum fuerat complexa metatio, postero die abeunte exercitu intactis fructibus relictam.

Auspiciis Imp. Cæs. Domitiani Augusti, Germanico bello, quod Iulius Ciuilis in Gallia mouerat, Lingonum opulentissima ciuitas, quæ ad Ciuilē desciuerat, cum adueniente exercitu Cæsaris populationē timeret, quod cōtra expectationem inuiolata, nihil ex rebus suis amiserat ad obsequium redacta septuaginta milia armatorum tradidit ei.

Lucinius L. Mummius, qui Corintho capta nō Italiam solum, sed etiam Prouinciam tabulis statuisque exornauit, adeò nihil ex tantis manubiis in suum conuertit, vt filiam eius inopem senatus ex publico dotauerit.

De iustitia. Cap. IIII.

CAmillo Phaliscos obsidenti, ludimagister liberos Phaliscorum tanquā ambulandi causa extra murum eductos, tradidit, dicens repetendis eis obsidibus necessario ciuitatem imperata facturā. Camillus non solum spreuit perfidiam, sed & restrictis post terga manibus magistrum virgis agendum ad parentes tradidit pueris, adeptus beneficio victoriam quā fraude non concupierat. Nam Phalisci ob hanc iusticiam sponte ei se dediderunt.

Ad Fabricium ducem Romanorum medicus Pyrrhi Epirotarum regis peruenit, pollicitusque est daturū se Pyrrho venenum, si merces sibi in qua operæ precium foret cōstitueretur. Quo facinore Frabricius egere victoriam suam nō arbitratus, regi medicum detexit: atque ea fide meruit, vt ad appetendam amicitiam Romanorum compelleret Pyrrhum.

De constantia. Cap. V.

CN. Pompeius minantibus directuros pecuniā militibus, quæ in triumpho ferretur, Seruilio & Glaucia cohortantibus vt diuideret eā, ne seditio fieret, affirmauit non triūphaturum se sed potius moriturū quàm licentiæ militū succumberet: castigatisque oratione graui laureatos fasces obiecit vt ab illorum inciperent direptione, eaque inuidia redegit eos ad modestiam.

C. Cæsar seditione in tumultu ciuiliū armorū, ac tū maxime tumentibus animis legionē totam exauctorauit, ducibus seditionis securi pcussis: mox eos quos exauctorauerat ignominiam deprecantes restituit, & optimos milites habuit.

Posthumius consularis cohortatus suos, cum interrogatus esset à militibus quid imperaret, dixit vt se imitarentur: & arrepto signo hostes primus inuasit, quem secuti victoriam adepti sunt.

L. Marcel

nota

L. Marcellus cum in manus Gallorum imprudens incidisset, circunspiciendę regionis, qua euaderet causa, equum in orbem flexit: deinde cū omnia esse infesta vidisset precatus deos in medios hostes irrupit, quibus inopinata audacia perculsis, ducem quoque eorum trucidauit, atq; vbi spes salutis vix superfuerat, inde opima retulit spolia.

L. Paulus amisso ad Cannas exercitu, offerente equum Lentulo quo fugeret, superesse cladi (quanquam non per ipsum contractæ) noluit, sed in eo saxo, cui se vulneratus acclinauerat, persedit, donec ab hostibus oppressus confoderetur.

Varro collega eius vel maiore constantia post eandem cladem vixit, gratię; ei à senatu & populo actæ sunt, quòd non desperasset remp. Non autem vitę cupiditate sed reipub. amore se superfuisse reliquo ætatis suę tempore approbauit. Nam & barbam capillumq; submisit, & postea nunquam recubans cibum cepit, honoribusq; cum ei deferrētur à pop. renunciauit, dicens fœlicioribus magistratibus reip. opus esse.

Sempron. Tuditanus, & C. Octauius Trib. militū omnibus fusis ad Cannas, cum in minoribus castris circūsiderentur suaserunt cōmilitonibus, vt stringerent gladios, & per hostiū pręsidia erūperent secum, id sibi esse animi, etiā si nemini ad erūpendum audacia fuisset, affirmans: de cunctātibus xii omnino equitibus vel peditibusq comitari sustinuerāt reptis, incolumes Canusiū peruenerunt.

C. Fonteius Crassus in Hispania, cum tribus milibus hominum prædatum profectus, locoq; iniquo circūuentus ab Asdrubale ad primos tantū ordines relato consilio, incipiente nocte (quo tempore minime expectabatur) per stationes hostium erupit.

P. Decius Tribunus militum, bello samnitico, Cornelio consuli iniquis locis deprehenso ab hostibus suasit vt ad occupādum collem, qui in propinquo erat, modicam manum mitteret, seq; ducem his, qui mittebātur obtulit, auocatus in diuersa hostis emisit cōsulem: Decium autem cinxit obseditq;: illas quoq; angustias nocte eruptione facta, cum eluctatus esset Decius incolumis cum militibus consuli accessit.

Idem fecit sub Attilio Calatino consule cuius varie tradūtur nomina, alii Laberium, nonnulli Cædicium, quàmplurimi Calphurnium Flammā vocitatum scripserunt. Hic cum demissum in eam vallem videret exercitum, cuius omnia latera, quæ erāt superiora hostis insederat, depoposcit, & accepit à cōsule trecentos milites, quos hortatus vt virtute sua exercitū seruarēt, in mediam vallem decurrit: ad opprimendos eos vndique descendit hostis, longóque & aspero prælio retentus, occasionem consuli ad extrahendum exercitum dedit.

C. Cæsar aduersus Germanos & regem Ariouistum pugnaturus confusior animis pro concione dixit, nullius se eo die opera, nisi decimæ legionis vsurum: quo assecutus est, vt & decumani tāquam præcipuæ fortitudinis testimonio concitarentur, & cæteri pudore, ne penès alios gloria virtutis esset.

Lacedæmonius quidam nobilis, Philippo denunciante, multis se prohibiturum, nisi ciuitas sibi traderetur, Num inquit & pro patria mori nos prohibebit?

Leonidas Lacedæmonius, cum dicerentur Persæ sagittarum multitudine

nubes esse facturi, fertur dixisse, Melius in vmbra propugnabimus.

Cælius prætor vrbanus, cum ei ius dicenti picus in capite insedisset, & aruspices respōdissent, dimissa aue, hostiū victoriam fore: necata, populum Romanum superiorē, ac Cælium cū familia periturum, auem occidit, qua occisa, nostro exercitu vincente, ipse cū xiiii Cęliis ex eadē familia in prælio est occisus: hunc quidam non Cælium sed Lælium fuisse, & Lælios non Cęlios perisse credunt.

P. Decius primo pater, postea filius, in magistratu se ꝓ republica deuouerūt. admissisq; in hostem equis, adepti victoriam patriæ contulerunt.

P. Crassus, cum bellum aduersus Aristonicum in Asia gerēs, inter Aeliam & Mirynam in hostium copias incidisset, viuusq; abduceretur, execratus in consule Romano captiuitatem, virga qua ad equum erat vsus, Thraci (à quo tenebatur) oculum eruit, atq; ab eo per dolorem concitato transuerberatus, dedecus seruitutis vt voluerat effugit.

M. Cato Censorii filius, in acie decidente equo prolapsus, cum se recollegisset, animaduertissetq; gladium excidisse vagina, veritus ignominiam rediit in hostem: ex eoq; aliquot vulneribus recuperato gladio, demū reuersus est ad suos.

Petilini à pœnis obsessi, parentes & liberos propter inopiam eiecerunt, ipsi coriis madefactis & igne siccatis, foliisq; arborum & omni genere animalium vitam trahentes, xi menses obsidionem tolerauerunt.

Hispani cum Fabrescense omnia eadem passi sunt, nec oppidum Herculeio tradiderunt.

Casilini obsidente Annibale tantam inopiam perpessi sunt, vt centū denariis murem vænisse, proditū memoriæ sit, eiusq; vēditorē fame periisse, emptorem autem vixisse, fidem tamen seruare Romanis perseuerauerunt.

Cyzicum cum oppugnaret Mithridates, captiuos eius vrbis produxit, ostenditq; obsessis arbitratus futurū vt miseratione suorum compelleret ad deditionem oppidanos: at illi cohortati ad patiendū fortiter mortem captiuos, seruare Romanis fidem perseuerauerunt.

Aeginenses cum à Viathotis liberi & coniuges cæderentur, præoptauerunt spectare supplicia pignorum suorum quàm à Romanis deficere.

Numantini ne se dederēt, fame mori præfixis foribus domuū suarū maluerūt.

De affectu & moderatione. Cap. VI.

Quintus Fabius hortante filio vt locū idoneum paucorum iactura caperet, Vis ne, inquit, tu ex illis paucis esse?

Xenophon cum equo veheretur, & pedites iugum quoddā occupare iussisset, vnum ex eis obmurmurantē, quòd diceret, facile tā laboriosa sedētem imperare, desiluit, & gregalē equo imposuit cursuq; ipse pedestri ad destinatū iugum contendēs peruenit, cuius facti ruborē cum perpeti miles nō posset, irridentibus commilitonibus spōte descendit. Xenophontem vix vniuersi perpulerunt vt cōscenderet equum, & laborem suum in necessaria duci† munera reseruaret. *numerare vellet*

Alexander cum hyeme duceret exercitū, residens ad ignē recognoscere prætereuntes copias cœpit, cúmque conspexisset quendam propè exanimatum frigore, considere loco suo iussit: dixitq; ei, Si in Persis natus esses, in regia sella resedisse

disse tibi capitale foret, in Macedonia nato conceditur.

Diuus Augustus Vespasianus, cum quendam adolescentem honeste natum, militiæ inhabilem angustiarum rei familiaris causa †eductum ad longiorem ordinem †rescisset, censu constituto, honesta missione exauctorauit. *deductum* *recessisset*

De variis consiliis. Cap. VII.

CAesar dicebat idem esse sibi consilium aduersus hostem, quod plerisq; medicis contra viria corporum, fame potius quàm ferro † superandi. *sperandi*

Domitius Corbulo dolabra, id est operibus, hostem vincendum esse dicebat.

L. Paulus imperatorem senem moribus dicebat esse oportere, significans moderatiora sequenda consilia.

Scipio Aphricanus fertur dixisse, cum eum parum quidam pugnacem dicerent, Imperatorem me mater, non bellatorem peperit.

C. Marius Theutono prouocanti eum & postulanti vt prodiret respondit, si cupidus mortis esset laqueo eum vitam posse finire: cumq; demonstraret ei gladiatorem contemptæ staturæ & prope exactæ ætatis obiecit ei, dixitque si eum superasset cum victore congressurum.

Q. Sertorius experimento didicerat se imparem vniuerso Romanorum exercitui, vt barbaros quoque inconsulte pugnam deposcentes doceret, adductis in conspectum duobus equis, eorum præualido alteri, alteri admodum exili, duos admouit iuuenes similiter electos, robustum & gracilem: robustiori imperauit equi exilis vniuersam caudã abrumpere, gracili autem valentioris per singulos pilos vellere: cúmq; gracili successisset quod imperatum erat, validissimus cum infirmi equi cauda sine effectu luctaretur, naturam (inquit) Sertorius Romanorum virium per hoc vobis exemplum ostendi, milites insuperabiles sunt vniuersos aggredienti, eos lacerabit & carpet qui per partes attentauerit.

Valerius Leninus Cos. cum intra castra sua exploratorem hostium deprehendisset, magnamq; copiarum suarum fiduciam haberet, circunduci eum iussit: terrẽdique hostis causa, exercitus suos visendos speculatoribus eorum, quoties voluissent patere.

Cælius primipilaris qui in Germania post Varianam cladem obsessis nostris pro duce fuit, veritus ne barbari ligna, quæ congesta erant vallo admouerẽt, & castra eius incẽderent, simulata lignorum inopia missis vndique qui ea furarentur, effecit vt Germani vniuersos truncos amolirentur.

Cn. Scipio bello nauali amphoras pice & teda plenas, in hostium classem iaculatus est, quarum iactus & pondere foret noxius. & diffundendo quæ continuerant alimentum præstarent incendio. Annibal regi Antiocho monstrauit, vt in hostium classem vascula iacularetur viperis plena, quarũ metu perterriti milites à dimicatione & nauticis ministeriis impedirentur.

Idem fecit iam cedente classe sua Prusias.

Marcus Porcius, impetu in classem hostium cum transiluisset, deturbatis ex ea Pœnis, eorumq; armis, & insignibus, inter suos distributis, multas naues hostiũ quos sociali habitu fefellerat mersit.

Atheniensés, cum subinde à Lacedæmoniis infestarentur, diebus festis, quos sacros

ſacros Mineruæ extra vrbem celebrabāt,omnem quidem colentiū imitationem expreſſerunt,armis tantū & veſte cælatis: peracto ritu ſuo, non ſtatim Athenas reuerſi,ſed protinus inde raptim acto Lacedæmonem verſus agmine,eo tempore quo minime timebantur,agrum hoſtium,quibus ſubinde prædæ fuerant,vltro depopulati ſunt.

Caſſius onerarias naues,nō magni ad alia vſus, accenſas, oportuno vento in claſſem hoſtium miſit, & incendio eam conſumpſit.

M. Liuius fuſo Aſdrubale hortantibus eum quibuſdam vt hoſtem adinternecionem perſequeretur, reſpondit, Aliqui & ſuperſint qui de victoria noſtra hoſtibus nuncient.

Scipio Aphricanus dicere ſolitus eſt, hoſti non ſolum dandam eſſe viam fugiendi,ſed etiam muniendam.

Pericles Athenienſis affirmauit incolumes futuros teſtes,ſi deponerēt ferrum: eiuſq; obſecutos cōditionibus, vniuerſos qui in ſagulis ferreas fibulas babuiſſēt interfici iuſſit. Haſdrubal ſubigendorū Numidarū cauſa ingreſſus fines eorum, reſiſtere parantibus affirmauit ad capiendos ſe veniſſe elephantos, quibus ferax eſt Numidia: vt hoc permitterent poſcētibus,ſecuritatem promiſit,& ex ea perſuaſione auocatos adortus ſub leges redegit.

Alcetas Lacedæmonius, vt Thebanorum commeatum facilius ex inopinato aggrederetur,in occulto paratis nauibus,tāquam vnam omnino haberet triremem,vicibus in eam remigem exercebat: quodam deinde tempore omnes naues in Thebanos tranſnauigantes immiſit,& commeatibus eorum potitus eſt.

Ptolemeus aduerſus Perdiccam exercitu præualentem ipſe inualidus, omne pecudum genus,religatis ad tergum quæ traherent carpentis,agendum per paucos curauit equites: ipſe prægreſſus cum copiis quas habebat effecit vt puluis quem pecora excitauerant ſpeciem magni ſequētis exercitus moueret, cuius expectatione territum vicit hoſtem.

Myrodines Athenienſis aduerſus Thebanos equitatu præualētes pugnaturus, in campis ſuos edocuit manentibus eſſe ſpem aliquam ſalutis,cedentibus autem pernicioſiſſimum: qua ratione confirmatis militibus,victoriam conſecutus eſt.

L. Pinarius in Sicilia præſidio Hennæ præpoſitus, claues portarum, quas penes ſe habebat repoſcentibus magiſtratibus Hennenſium,quòd ſuſpectos eos tāquam tranſitionem ad Pœnum pararent habebat,petiit vnius noctis ad deliberationem ſpacium: indicataq; militibus fraude Græcorum, cum præcepiſſet vt parati poſtera die ſignum expectarent,prima luce aſſiſtentibus militibus redditurum ſe claues dixit,ſi idem omnes Hennenſes cenſuiſſent: ob eam cauſam vniuerſa multitudine conuocata in theatrum,& idem flagitāte, manifeſta deficiendi voluntate, ſigno militibus dato vniuerſos Hennenſes cecidit.

Iphicrates dux Athenienſium,claſſem ſuam hoſtili habitu inſtruxit, & ad eos quos ſuſpectos habebat inuectus,cum effuſo ſtudio exciperetur, deprehenſa eorum perfidia oppidum †dirnpuit. *diripuit*

Tigracus cum edixiſſet futurum vt ex Volonum numero fortibus libertatem daret,ignauos crucibus affigeret,& quatuor milia ex his quia ſegnius pugnauerant

rant

rant metu pœnæ in quendam munitum collem coiſſent,miſit qui eis dicerent,to tum ſibi exercitum Volonum viciſſe videri, quòd hoſtes† fugiſſent: & ſic eos & ſua fide & ipſorum metu exolutos recepit. *fuiſſent*

Hannibal poſt prælium,quo ingentem cladem ad Traſimenum Romani acceperunt,cũ ſex milia hoſtiũ,interpoſita pactione,in poteſtatem ſuam redegiſſet, ſocios Latini nominis, benignè in ciuitates ſuas dimiſit, dictitans ſe Italiæ liberandæ cauſa bellum gerere,eorúmq; opera aliquot populos in deditionẽ accepit.

Mago cum Locri obſiderentur à Criſpino, claſſis noſtræ præfecto, diffudit ad Romana caſtra rumorem,Hannibalem cæſo Marcello ad liberandos obſidione Locros venire: clam deinde equites emiſſos iuſſit à montibus,qui in conſpectu erant ſe oſtendere: quo facto effecit vt Criſpinus Hannibalem adeſſe ratus, conſcenderet naues ac fugeret.

Scipio Aemilianus ad Numantiam,omnibus non cohortibus tãtum,ſed centuriis ſagittarios & funditores interpoſuit.

Pelopidas Thebanus,cum à Theſſalis in fugam verſus,flumen in quo tumultuarium fecerat pontem liberaſſet,ne ſequentibus hoſtibus idem tranſitus maneret,nouiſſimo agmini præcepit,incenderent pontem.

Romani cum Campanis equitibus nullo modo pares eſſent,Q.Neuius Centurio in exercitu Fuluii Flacci Procoſ.excogitauit vt delectos ex toto exercitu,qui velociſſimi videbantur,& mediocris ſtaturę erant† parmulis non amplis,et galericulis gladiiſq; , ac ſeptenis ſingulos haſtis quaternorum circiter pedum armare,eoſq; adiunctos equitibus iuberet vſque ad mœnia prouehi: deinde ibi poſitis noſtris equitibus incipere inter hoſtium equitatum præliari: quo facto, vehementer & ipſi Campani afflicti ſunt & maxime equi eorum, quibus turbatis prona noſtris victoria fuit. *ſcutulis*

P.Scipio in Lydia cum die ac nocte imbre cõtinuo vexatum exercitum Antiochi videret, nec homines tantum aut equos deficere,verum arcus quoque madentibus neruis inhabiles factos,exhortatus eſt† fratrem vt poſtero,quàmuis religioſo die,committeretur prælium: quam ſententiam ſecuta victoria eſt. *ſuos*

Catonem vaſtantem Hiſpaniam,legati † Ilergetum qui ſociorũ populus erat, adierunt orauerúntq; auxilia: ille ne aut abnegato adiutorio ſocios alienaret,aut diducto exercitu vires minueret, tertiam partem militum cibaria parare,& naues aſcendere iuſſit,dato præcepto, vt cauſati ventos retro redirent: præcedens interim aduentantis auxilii rumor,vt Ilergetum excitauit animos, ita hoſtium conſilia diſcuſſit. *Ilergetum*

C.Cæſar cum in partibus Pompeianis magna equitum Romanorũ eſſet manus,eáq; armorum ſcientia milites conficeret,ora oculóſque eorum gladiis peti iuſſit,et ſic aduerſam faciem cędere coëgit.

Vaccei,cum à Sempronio Graccho collatis ſignis vrgerentur, vniuerſas copias cinxére plauſtris,quæ impleuerãt fortiſſimis viris,muliebri veſte tectis. Sempronium quoq;,tanquàm aduerſus fœminas,audentius ad obſidendos hoſtes cõſurgentem,hi qui in plauſtris erant aggreſſi fugauerunt.

Eumenes Sardianus ex ſucceſſoribus Alexandri,in caſtello quodam clauſus,

quo exercere equos non poterat, certis quotidie horis ita suspendebat, vt posterioribus pedibus innixi, prioribus alleuatis, cum naturalem assistendi appetũt consuetudinem, ad sudorem †uimq; crura iactarent.

undique

M. Cato, pollicentibus Barbaris duces itinerum, & insuper præsidium, si magna summa eis promitteretur, nõ dubitauit polliceri: quia aut victoribus ex spoliis hostilibus poterat dare, aut interfectis exoluebatur promissio.

Q. Maximus transfugere ad hostes volentem Statilium nobilem claræ operę equitem, vocari ad se iussit: eiq; excusauit, quòd inuidia commilitonum, virtutes illius ad id tempus ignorasset. Tum donato ei equo, pecuniam insuper largitus obtinuit vt quem ex conscientia trepidum accersierat, lętum dimitteret, & ex dubio in reliquum non minus fidentem quàm fortem haberet equitem.

Philippus, cum audisset Pythiam quendam bonum pugnatorem, alienatum sibi, quòd tres filias inops vix aleret, nec à rege adiuuaretur, monentibus quibusdam vti eum caueret, Quid si, inquit, partem ægram corporis haberem, abscinderem potius quam curarem? deinde familiariter secreto elicitum Pythiam, accepta difficultate necessitatum domesticarum, pecunia instruxit: ac meliorẽ fideliorémq; habuit, quàm habuerat antequàm offenderet.

Quin. Sertorius.

T. Quintus Crispinus, post infaustam aduersus Pœnos dimicationem, qua collegam Marcellum amiserat, cum comperisset potitum anulo interfecti Hannibalem, literas circa municipia totius Italię dimisit, ne crederent epistolis, si quę Marcelli anulo obsignatæ perferrentur, monitione consecutus vt Salapia & aliæ vrbes frustra Hannibalis dolis tentarentur.

Post Cannensem cladem, perculsis ita Romanorum animis, vt pars magna reliquiarum nobilissimis autoribus deserendæ Italiæ iniret consilium, Publius Scipio adolescẽs admodum, impetu facto in eo ipso, in quo talia agitabantur cœtu pronunciauit, manu se sua interfecturum, nisi qui iurasset non esse sibi mentem destituendæ reipublicæ: cunq; ipse se primus religione tali obligasset, stricto gladio mortem vni ex proximis minatus, nisi acciperet sacramentum: illum metu, cæteros etiam exemplo coëgit ad iurandum.

Volscorum castra cum prope à virgultis syluaq; posita essent, Camillus ea omnia, quæ conceptum ignem, vsque in vallum perferre poterant incendit, & sic aduersarios exuit castris.

Publius Crassus bello sociali eodem modo prope cum copiis omnibus interceptus est.

Quintus Metellus in Hispania castra moturus, cum in agmine milites continerent se in castra, Hermocrates detentos eos, postero die habilioribus iam suis tradidit, bellumq; confecit.

Milciades cum ingentẽ Persarũ multitudinẽ apud Marathonẽ fudisset, Athenienses circa gratulationem morantes compulit vt festinarent ad opem vrbi ferendam, quam classis Persarum petebat, cúmque pręcurrisset implessetque mœnia armatis, Persæ rati ingentem esse numerum Atheniensium, & alio militẽ apud Marathonem pugnatum, alium pro muris suis opponi, circumactis ex

ctis extemplò nauibus Asiam repetierunt.

Pisistratus Atheniensis, cum excepisset Megarēsium classem, qua illi ad Eleusin noctu applicuerant, vt operatas Cereris sacro fœminas Atheniensium raperent, magnaque ædita cæde eorum vltus esset suos, eadem quæ ceperat nauigia Atheniensi milite compleuit, quibusdam matronis habitu captiuarum in conspectu locatis: qua facie decepti Megarenses, tanquàm suis & cum successu renauigantibus effusi obuii, inermésque rursus oppressi sunt.

Conon dux Atheniensium, victa classe Persarum apud insulam Cypron, milites suos captiuis armis induit, & iisdem barbarorum nauibus ad hostem nauigauit in Pamphiliam apud flumen Eurymedonta. Persæ quia & nauigia & habitum superstantium agnoscerent, nil cauerunt, subitò itaq; oppressi, eodem die, & nauali & pedestri prælio victi sunt

Finis. X ii

ERRATVM.

Paginæ 189 initio lege

Philippus cum angustias maris quæ Cyaneę appellantur transnauigare proptèr Atheniensium classem quæ opportunitatem loci custodiebat non posset, scripsit Antipatro Thraciā rebellare, pręsidiis quę ibi reliquerat interceptis, vt se-

AELIANI DE INSTRVENDIS ACIEBVS OPVS AD DIVVM HAdrianum, à Theodoro Thessalonicēse latinum factum, & Antonio Panormitæ Alphonsi regis præceptori dicatum.

PRAEFATIO

SCientiam Græcis acierum instruendarum solitam, Diue Hadriane, quam ab Homeri vsq; temporibus sumpsisse initium certum est, literis complures mandauerūt autores superiores, qui parum eam quam nos habere in rebus mathematicis credimur, disciplinam tenuere. Quam ob rem, pace omnium dixerim, ita persuasus, de hac eadem tractare scientia volui, vt posteros nostra potius quàm illorum antiquorum præcepta lecturos confiderem: tamen quòd Romanam huiuscemodi rei facultatem ac peritiam, vt verum fatear, ignorarem, diu dubitaui an rem repetere in vsumq; reuocare deberem, iam lapsam, desitam, & forsan minime propterea vtilem, ob eam doctrinam quam tui Romani inuenere: sed cum ad diuum Neruam patrem tuum salutandi visendiq; gratia Formias venissem, diésque nonnullos apud Frōtinum virum consularem insignem, & rei militaris peritum, diuerterem, intellexi sanè non minus studii ab eo ipso græce impendi quàm romane scientiæ militari, atq; ita negligendum, prpterea quòd de acierum instructione more grecorum docere non censui, ratus scilicet nunquàm apud Frontinum posse id studiū seruari, nisi haud deterius eo genere ordinandi, quod Romani exercēt, haberetur. Formam igitur operis quam notaueram quidem aliquando literis sed nūquàm edere ausus sum, propter tuam summam peritiam & virtutem qua facile omnes qui copiis vnquàm imperauerint antecellis, modo perficiendam expoliendāq; repetii ea cum diligentia, vt præ omnibus veterum autorum grecorum operibus posset meo iudicio comprobari. Nam dilucide quidem ordinateq; expositionis ratione futurum ita affirmauerim, vt qui opus hoc legant, longe & plenius possint doceri & facilius, quàm ex iis quæ antiquiores reliquerunt: sed quanquàm hoc ita est, tamen nō sine pudore summaq; retractione mittere opus militare ad te poteram, tam multorum magnorumq; bellorum magistrū atque imperatorē: haud enim fieri potest quin hæc tenuiora videantur si cum tuis cōferri volueris. At si vt peregrinam scientiam & rationum elegantiusculam quandam legeris con mentationem, credo nonnihil capies delectationis, præsertim si in his vel Alexandri Macedonis ingenium ac studium militare contempleris. Summas autem & veluti capita eorum quæ explicantur præposui omnium, vt quando per tuas occupationes minus plura legere liceat, paucis quæ liber continet intelligere posses, et quæ placuerit legere, facile sine vlla iactura temporis inuenires.

Primūs

DE INSTRVENDIS ACIEBVS.

PRimus omnium quos nouerimus poëta Homerus acierum instruendarum scientiam tenuisse,ac homines ea præditos facultate probasse laudauisseque videtur. Quale illud de Menestheo carmen legimus, Nulla quidem huic similem mortalem protulit ætas. Ordine qui Martis turmas equiteq; locaret. Et quidem de Homerica disciplina armorũ legimus opera Stratoclis,Hermiæ,& Frontini nostræ ætatis viri consularis: sed latius Aeneas genus id instruendi exposuit,qui de tota quoque re militari satis operum edidit, quæ Cyneam Thessalum redegisse in breuitatem constat. Pyrrhus etiam Epirota quemadmodum copiæ instrui deberent,scripsit:& Alexander eius filius,Clearchus, itemq; Pausanias,Euangelus & Polybius Megalopolitanus, vir in vario literarum studio delectatus,& Scipionis familiaris. Ad hæc Eupolemus atq; Iphicrates,Posidonius Stoicus etiam artem instruendarum acierum scripsere,pluresq; alii, aut prima quædam imbuendi erudimenta ædidere,vt Bryon, aut pleniores tractatus quos Topicos à denotatione locorum inscripserunt. Verum enumerare omnes qui aliquid de re militari scriptum reliquerunt longum & superuacuum est: omnium tamen opera legi,& quid de iis iudicem dicam : omnes fere ita mihi vnanimiter scripsisse, quasi docere homines vellent nõ ignaros, sed satis earum rerum peritos,quas explicare statuerẽt. Quod igitur nobis incommodum cum primum rei huiuscemodi disciplinam affectaremus, occurrebat, vt neq; præceptores nostræ ætatis idoneos haberemus, neq; satisfacere posse veterũ illa præcepta putaremus,id pro viribus enitemur,ne aliis eueniat committamus: quamobrem quoties minus sentẽtiam nostram verbis satis exprimere possumus,adiumento vtimur figurarum descriptionis: vt ipse cõspectus visu intelligentiæ subueniat. Nusquàm tamen antiquorum autorum vocabulis vti omittã,vt qui primus his nostris erudimentis imbuatur,nihil postea peregrinum sibi sonare arbitretur,cum illorum opera audiet. Credo autem neminẽ fore qui nostra hac via & ratione institutus,nõ facile veterum quoq; omnia possit opera intelligere. Vtilem omnium maxime disciplinam hanc esse intelligi ex iis licet quæ Plato philosophus in eo opere quod edidit de legibus,disserit. Cretensium enim legumlatorem ita leges cõdidisse affirmat tanquàm homines semper parati essent ad bellum,atque in procinctu dimicandi consisterent : omnibus namq; inter se vrbibus bellum geri,quod non aliquo præcone aut feciali, sed ab ipsa rerum natura indiceretur. Quod cum ita sit, quænam alia esse potest disciplina vel potior,vel humanæ vitæ commodior quàm hæc rei militaris? Initium verò sumendum ab iis censeo quæ absolutè ad bellum atque perfectè apparantur, quarum duplices esse copias nouimus: Aut terrestres enim aut nauales. Terrestres quæ terra præliantur,Nauales quæ mari aut fluuiis classe decertent. Sed de instructione naualis ordinis alias, nunc quæ ad terrestrem pertinent expeditionẽ exponemus. Hominum igitur quos ad bellum colligimus numerus ita cõstat,vt partim bellatores sint,partim imbelles,tantum ad vsus necessarios bellatorum & ministeria ac-

Homerus.

commodati. Bellatores ii ſunt qui ad decertandum inſtruuntur, armiſq; aduerſarium inuadunt. Imbelles reliqui omnes habẽtur, vt medici, vt tabernarii, vt ſerui, & cæteri qui exercitum miuiſterii cauſa ſequantur. Bellatorum alii pedites, *Pedites & Vectores.* alii vectores. Pedites qui pedibus in terra enituntur: Vectores qui aliquo ferantur vehiculo, quorum duplex eſt genus. Nam alii equis, alii elephantis vehuntur: quinetiam qui equo vtuntur, ſeorſum in duas partes diſtinguuntur: quippe qui aut in curribus conſtent, aut equis ipſis inſideant: hę ſunt vniuerſi generis differentiæ. Membrum pedeſtre atq; equeſtre multiplex eſt: quod verò in elephantis & curribus verſari propoſui, nulla euariat differentia. Pedeſtris itaque ordo in *Armati grauis armatura.* partes digeritur tres, Armatos, Velites, Peltatos. Armati grauiſſimis inter pedites armis vti conſueuerunt more Macedonum, & ob eam rem grauis armaturæ dicuntur, ac nomen illud Armati ſpeciale accipiunt. Nam ſcutum am- *Velites.* plius & rotundum gerunt, & haſtam longiorem. Velites leuiſſime omnium armantur, quocirca vel expeditos nuncupari eoſdem licuit: non loricam induunt, non ocrea muniuntur, non clypeum aut ſcutum graue gerere ſoliti ſunt: ſed telis tantũ vtuntur aut ſagittis, iaculis, lapide aut ex funda, aut ex manu: quo in ge- *Peltati. Pelta.* nere Argili telum ponẽdum eſt. Peltatis ſimilis Macedonicæ illi armatura in vſu eſt, ſed leuior. Nam & pelta ſcutum paruum leueq; eſt, & conti eorum lõge ſariſſis ſunt breuiores: denique genus id armaturæ locum inter velites & armatos tenere apertum eſt, videlicet grauius quàm velites, leuius quàm armati: quamobrem ſunt complures qui eos cum velitibus iungant, & vtroſq; vocare velint *Leuis armatura.* leuem armaturam. Equeſtres copiæ quæ à quadrigis ſeiungi et per turmas loca- *Equeſtres copiæ.* ri debent, modo armandi inter ſe diſtant. Pars enim armis tota obſepta eſt, & hinc cataphracti nomen ſortita eſt, pars non tota armis integitur. Cataphractos *Cataphracti.* igitur intelligi eos volo, qui non ſolum ſua corpora, ſed etiam equos lorica vndique muniunt. Partis autem non cataphractæ, alii haſtati habentur, alii fe- *Haſtati & contati.* rentarii. Haſtati qui manus conſerunt, & cominus haſta decertant, quorum alii ſcutum gerunt, & inde ſcutati dicuntur. Alii ſine ſcuto haſta impugnant, *Ferentarij.* qui nomine ſpeciali Haſtati vocantur, & contati. Ferentarii equites ii dicuntur, qui eminus ſolẽt dimicare: quorũ alii iaculis, alii arcu vtũtur. Iaculãtur quos *Scythæ.* Tarẽtinos vocamus. Arcu vtuntur qui equites ſagittarii, & à nonnullis Scythæ *Tarentini.* etiam vocantur. Tarentinorum duo ſunt genera, nam alii longius iaculantur, & ob eam rẽ equites iaculatores dicuntur, & Tarẽtini ſpeciali vocabulo. Alii cum ſemel aut bis iaculũ miſerint, quo leuiori vtũtur, manus de cætero cũ aduerſario cõſerunt, & cominus pugnare incipiunt, nõ ſecus q̃ quos haſtatos appellari retulimus. Leues hos nominari ſolitũ eſt. Ergo Tarẽtinorum alii Tarẽtini nomine ſuo vocantur q de lõge iaculari cõſueuerũt: alii leues, q pugnã cominus ſubeũt. Expoſui genera copiarum numero ix, armatos, peltatos, velites, equites haſtatos, equites iaculatores, equites ſagittarios, equites cataphractos, currus, elephantos: ſed cum phalanx quęque, collegia, præfecturas, ordines, numerũmque idoneum contineat, atque etiam verba ſortiatur, quæ tum ad præcepta quotidiani exercitii, tum ad prælium ipſum accommodentur, de his ſingulis doceamus neceſſe eſt. Primum igitur in hac diſciplina & præcipuum eſt vt ex multitudine hominum

trinum quam fusam inordinatamq; acceperimus, idoneos eligamus,& locis cõuenientibus instruamus, hoc est, decuriemus,& condecuriemus,atque vt numerum statuamus copiarum, qui modicè commodéque ad belli rationem & vsum suppeditet, quippe cum & in itinere,& in castris,& in prælijs ipsis instructũ haberi exercitum sit perquã vtile. Iam sæpius magnas copias inordinatas à paucis ordinatis militibus profligatas legimus: quamobrem Aeneas ita genus id disciplinæ definit, vt scientia sit bellicæ motionis. Polybius verò scientiam esse inquit,qua homines militari ordini admittantur,decurientur, condecurientur,denique aptentur & erudiantur ad belli vsum & rationem. Decuriare igitur est decurias instituere. Est autem decuria numerus hominum,qui à duce vno positione simplici subinde deductus serie,cesset vel in octauum vel in duodecimum vel in decimumsextum. Numerus enim decuriæ variè ad hunc modum à diuersis autoribus datur. Verum in re nobis proposita sexdecim describãtur: cũ hic numerus,cũ ad phalangis longitudinẽ modice habeat,tum, si vsus aliquando exigat altitudinem,vel duplicari in xxxii,vt augeatur,vel dimidiari,vt in viii diminuatur,nihil postpositis expeditis militibus esse possit impedimento. Nam siue iaculentur siue funda aut arcu vtantur, facile suo iactu altitudinem phalangis exuperẽt. Optimus cuiusq; decuriæ præponi & ductor cæterorum omnium esse debet,qui & decurio,& decanus,& dux,& primus,& præstes nuncupatur. Vltimum decuriæ tergiductorem vocamus. Totam verò ipsam decuriã, ordinem, versum & decaniam.nonnulli etiam enomotiam, quasi auctorationem à sacramento militari appellant. Sed sunt qui enomotiam quartam esse decuriæ partem asserant, præfectumq; enomotarcham præponant. Duas item enomotias dimœriam.quasi bipartitam vocant,& principem Dimœriam,ita vt semidecuria in dimœriam quoque liceat vocitari,& semidecurionem Dimœritam,qui secundus decuriæ est: nam qui proxime decurionem postponitur, substes dicitur, qui vero hunc sequitur, præstes. Item substes qui proximus ab hoc præstite est, ac deinceps in hunc modum præstes substésque locatur, vt ordo totus ex præstitibus & substitibus positis alternatim conficiatur. Vnde merito decuriam ita quoque definiunt,vt versus sit ex primis secundisq; pro virtute institutis, atq; vni decurioni obtemperantibus. Condecuriare est primæ decuriæ secundã ita apponere, vt lateri primi versus decurionis decurio secũdi versus respondeat,& lateri substitis primi decurionis,substes primus secundæ decuriæ,ac deinceps ad hunc modũ. Astes verò is dicitur qui ita appositus viget,verbi gratia,decurionis primę decurię astes,decurio secundę decurię est,et substitis primę,substes secũdę, itaq; deinceps: quoties igitur post secundã decuriã tertia et quarta et reliquę deinceps adiiciũtur,talis cõstructio cõdecuriatio dicitur,totaq; coagmẽtatio phalãx, siue legio. Cuius longitudo prima decurionum ordinatio est,quæ & frons,& facies,et acies,& iugum,& os,et duces,et prę̨stites, et primi decuriarũ vocari solita est. Quantum verò phalangis pone frontem ad tergi vsque ductores porrigitur, id altitudo nominatur. Stare per directum in longum astites, iugare dicitur. Stare per directum in latum præstites substitésque, versare vocabulum accipit. Phalanx seorsum in primas summásque partes duas à fronte per

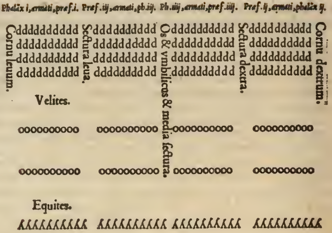
Id est, sectura ipsa dimetiens per totam sui altitudinem secatur, quarum altera cornu dextrum & caput vocatur, altera cornu leuum & pes dicitur: † qua autem longitudo ita secatur, oris & vmbilici nomine vtimur.

POst armatorum phalangem ponè leuis locatur armatura. Equites verò ab hac loco tertio statuuntur: fieri tamen potest vt vsus vel secus disponi interdum exigat, quod in progressu operis explicabimus. Nunc quantus armatorum atque equitum numerus esse debeat, & quemadmodum singulos oporteat ordinari, & ordines magna cum celeritate transformari necessitate incumbente conueniat, & quænam disciplina mouendi de singulis ordinibus habeatur, exponemus. Numerum statuere certũ copiarum nulla probabili ratione possumus. Prout enim rem suam quisque plus minuśue apparatus desiderare intelligit, ita modum describet. Sciendum tamen eos numeros deligi oportere, qui ad ordinum transformationem possint occurrere habiliores, hoc est, quoties phalangis longitudinem augere, altitudinẽ diminuere, aut cõtrariò agere voluerimus: quamobrem genus numeri illud probamus, quod subinde in partes æquas vsque in vnitatem possit diuidi: vnde autores qui de acierum instructione scripsere, magna ex parte phalangem grauis armaturæ numero xvi mil. ccclxxxiiii institui censent oportere. Leuis armaturæ subduplo eius numeri, itemq́ huius subduplo *Phalanx.* equitum phalangem describunt. Nam xvi mil. ccclxxxiiii, numerus dimidiari subinde vsque in vnitatem potest. Formæ igitur descriptionisque gratia hunc ponimus numerum. Vnde fit, vt quoniam decuriam xvi hominibus constare proposuerimus, M xxiiii decurias confici necesse sit. Decuriæ in ordines digerũtur, quibus singulis vel nomen ꝓpriũ inditum est: duæ nãq; decuriæ dilochiã, velut duplarẽ quandam decuriã siue armaturam constituunt, hominum xxxii, cuius ordinis princeps dilochita duplaris quidam decurio nuncupatur. Quatuor decuriæ tetrarchiam, quadruplarem dixerim decuriã faciunt, hominũ lxiiii, cui pręest tetrarcha, quadruplaris decurio. Duæ quadruplares illæ centuriã constituunt, hominum cxxviii, decuriarum viii, cuius præfectus, Centurio, & à nonnullis ordinarius dicitur. Duæ centuriæ manipulum reddunt, decuriarum xvi, hominum cclvi, cui manipularius pręest. Sũt qui genus hoc ordinis cclvi, Xenagiam à mercenario milite vocent, eiusq́ principem Xenagũ. In hisce singulis cclvi, hominum manipulis homines superordinarii v habentur, Signifer, Tubicen, Minister, Præco Tergidux. Quadram habere hunc ordinem formam certum est, longitudine ad xvi, altitudineq́ ad totidem. Duo manipuli pentacosiarchian, cohortem quingentariam componunt, hominum dxii, centuriarum xxxii, cuius princeps pentacosiarcha, Tribunus minor. Duæ cohortes quingẽtariæ † mœrar *Chiliarchiã.* chiam, id est, cohortem miliariam faciunt, hominum M xxiiii, cẽturiarũ lxiiii, *chiliarchos.* cuius pręfectus † mœrarcha, Tribunus maior. Duę millenarię meros, hoc est, partem constituunt, hominum ii mil. xlviii, cuius præfectum mœrarcham à parte, quasi Partarium dicimus, decuriarum cxxviii. Genus hoc ordinis nonnulli telos nuncupauerunt, præfectumq́ eius telarcham. Duæ partes phalangarchiam phalangem simplarem consummant hominum iiii mil. xcvi, decuriarum cclvi, cuius pręfectus phalangarcha, princeps phalangis simplaris dicitur: nonnulli

nulli strategiã, id est, preturã hũc ordinẽ vocãt: et Strategũ, id est, pretorẽ eius principẽ nominãt. Duæ simplares phalãges duplarẽ phalangẽ reddũt hominum viii mil. excii, decuriarũ d xii. Sũt q ordinẽ hunc meros, id est, partẽ appellari velint, qd' modo cornu et alã diximus nominari. Duę duplares phalanges quadruplarẽ phalangẽ coagmẽtant, decuriarũ M xxiiii, hominũ xvi M ccclxxxiiii. Sunt itaq; in tota phalãge siue legione cornua duo, phalãges simplares quatuor, partes octo, cohortes miliarię xvi, quingẽtarię xxxii, manipuli lxiiii. Cẽturię cxxviii. Cẽturię quadruplares cclvi. Decurię duplares d xii. Decuriæ M xxiiii. Optimus quisque præfectorũ phalangũ simplarium in prima simplari, hoc est, in dextro cornu statuitur: secũdus virtute, in secũda, hoc est in leuo cornu locatur, tertius cũ secũda in† leuam ponitur mediã versus secturã. quartus cum prima in dextrã, hic etiam mediã versus secturã. Quod cũ prima & quarta præfectos habeant, primũ virtute & quartũ, secunda autem & tertia secundum virtute & tertiũ, pares vtiq; virtute suorũ principum cõstant. Nam si in quatuor magnitudinibus insunt proportiones æquales, quod à prima & quarta proueniat, magnitudine id ei esse æquale quod fit à secunda & tertia, apertum in disciplinis mathematicis est. leuũ cornu

Prima igitur & quarta secundã et tertiam æquiparant: partium quoque prę̃fecti ita ordinantur, vt primus virtute in leuo primæ phalangis simplaris statuatur. Secundus in dextero secundæ. Tertius in leuo tertiæ. Quartus in dextro quartæ. In singulis etiam decuriis quadruplaribus decuriones ita locãtur, vt primæ decuriæ princeps virtute excellat, quartæ secundũ virtutis locum obtineat, tertiæ tertiũ, secundæ quartũ: ita enim virtute pares intra se cõstent, cum prima primũ & quartũ virtute habeat, secunda autẽ secundum virtute et tertiũ. Itẽ cũ in singulis manipulis quatuor decimæ duplares cõtineãtur, hac eadẽ ratione vel in his ipsis principes ordinemus, vt primę quadruplaris pręfectus in dextro ponatur, & virtute cęteris sit pręstantior. Quartę leuũ teneat cornu & virtute secũdus habeatur. Tertiæ in dextro cõstituatur, et virtute sit tertius. Secũdæ in leuo locetur quartus, virtutis ratione. Hanc eandem proportionem siue comparationem vel in maioribus præfecturis seruabimus.

NVnc de interuallis quibus armati inter se distent tum in longum tum in altum agemus. Differentia triplex est interualli. Nam homo ordinatus cubita quatuor occupat. Densatus duo. Constipatus vnum. Densatio igitur est cum ex laxioribus arctiora reddimus interualla: atque ita per astitem subştitémque corpus phalangis colligimus, & militem vniuersum facimus tum in longum tum in latum adductiorem, verum ita vt recipere possit immutationem. Constipatio est quotiens phalanx per astitem ac substitem arctius sese colligit, quam modo densari retulimus, adeò vt ob frequentiam militis nulla vel dextrorsus vel sinistrorsus possit fieri declinatio. Densatur, cum phalangem duci in hostes placet imperatori. Constipatur, cum hosti aggredienti resistendum in robore est. Cum itaque frontem phalangis decuriones M xxiiii compleant, ii certè ordinati, cubita iiii mil. xcvi longitudinis occupabunt, hoc est, stadia x, & cubita xcvi. Densati stadia quinque, cubita xlviii. Constipati stadia occupabunt ii, & semis, & cubita xxiiii. Armabitur phalanx scuto et hasta. Scutum optimum quod Macedonicum, æneum, mediocriter cauum, ad octo dodrantum magnitudinem. Hasta nulla cubitis octo breuior, longissima, quæ eatenus sumi potest, quatenus tenere miles & vti facile valeat. Decuriones vtpote duces decuriarum phalangis, optimos esse omnino conuenit, ita vt & statura & viribus corporis præstantiores cæteris sint, & rei militaris peritiores. Hoc enim iugum phalãgem cõtinet vniuersam, & in vsu præcipuum est. Vt enim gladius pondere sui ferri posterioris & mole, aciem efficaciorem præstat, idem in phalange existimandum esse, vt pro acie ac oris cuiusdam robore ipse sit ordo decurionum. Pondus autem & molẽ & magnitudinis additamentum afferat constituta in tergo militum multitudo. Curandum quoad fieri potest, vt etiam iugum secundum milite constet idoneo, Nam eius quoque ordinis ista in frontem prominet, & adiuncta priori vtilis ex propinquo est, & vel desiderato vel sauciato decurione, secundus se in parte priore const

re cōstituens, ordinis incolumitatem seruabit. Tertium item iugum & quartum & reliqua deinceps pro virtute instituemus, vt qui deterior sit, iis subinde posterior collocetur. Macedonica phalanx inexpugnabilis et intoleranda hostibus habita est genere suo instructionis & ordinis. Miles enim armatus vel in duobus cubitis stat quoties densari imminens prælium postulat. Sarissæ lōgitudo ad cubita xiiii, quorum duo manus auferunt, reliqua xii prominent. Itaq; fit vt secundi suas sarissas super armatos iugi prioris prominentes, ad decē cubita habeant: tertii ad octo, quarti ad sex, quinti ad quatuor, sexti ad duo. Ab his nulla item sarissa primum superat iugum. Quod cum per singulos iugi primi sarissæ quinque aut sex promineant, species formidolosa existat consentaneū est. Miles item firmus ac robustus constat quinque sexq; sarissis obseptus, & tot tantisque fultus innixusq; facultatibus commilitonum. Quin etiam qui post sextum positi sint iugum, & si minus sarissis agunt, tamen pondere sui corporis prominentes, augent vires totius phalangis & facultatem, nec fugiendi vllam ducibus & præstitibus relinquunt occasionem, nonnulli hastam posterioris militis longiorem quàm prioris sumi idcircò voluerunt, vt etiam qui in tertio et quarto iugo locati essent, spiculis suis pari fronte hostem possent excipere. Tergidux superordinarius singulorum ordinum prudēs peritusq; esse debet, qui prouideat & procuret quemadmodum milites ordinis totius versent inter sese atque iugent: & recedētes vel metu, vel aliqua alia causa, prohibeat, & restitui cogat in ordinem: atque etiam cum constipādum sit, compellat militem, cogatq;, si vsus exigit, in arctum quàm maximè adduci. Ita enim fit vt vires & robur phalanx accipiat. Quas ob res non modo in fronte, verum etiam in tergo legionis principem & ducem aliquem statui necessarium ducimus. Hæc de decuriatione armatorum phalangis dixisse sufficiat. Nunc de velite. Instruet imperator suum velitem pro paratu ex consilio hostium, modo in fronte, modo in dextra, modo in leua, nonnunquam etiam in tergo, videlicet quemadmodum res vsusq; exigit. Nos exempli gratia sic instruimus.

Macedonicæ phalāx.

Sarissæ Macedonicæ.

Tergidux superordinarius.

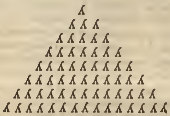
Decurias quoq; in ordine velitum statuemus M xxiiii, videlicet totidē quot phalanx continet armatorum: vt sub prima armatorum decuria, prima velitum ordinetur, & sub secundam secunda, & deinceps sub singulis singulæ constituantur, non tamen ex xvi hominibus has instituemus, sed ex viii, ita vt M xxiiii decuriæ compleant hominum viii mil. cxcii. Nomina eorum & ordines ita accipe. Quatuor decurias velitū systasin, id est, constitutionē vocamus, hominū xxxii. Duas cōstitutiones pentecontarchiā, semicēturiā dixerim, hominū lxiiii. Duas semicenturias centuriā, hominū cxxviii. Inesse singulis centuriis debent superordinarii quinq;, Signifer, Tergidux, Tubicen, Minister, Præco. Duas centurias psilagiam à ducentis velitibus, quasi velitariam, vel expeditariā nominamus, hominum cclvi. Duas velitarias xenagiam à mercenario milite, velut mercenariam dicimus, hominum d xii. Duas mercenarias systema, tanquam constitutoriam appellamus, hominum M xxiiii. Duas constitutorias epixenagiam ceu admercenariam, hominum ii mil. xlviii. Duas admercenarias stiphos, hominum iiii mil. xcvi. Duo stiphœ epitagma, velut additam legionem,

Superordinarij.

decu

fronte exigua constet, & equitandi vsum per quodlibet interuallum facilem præbeat regressum & progressum celeriorem. Quippe quod minus difficiles illos circuitus habeat, quos quadratæ acies sortiuntur. Quadratis aciebus Persæ & Siculi ac plerique Græcorum vsi sunt, existimantes & ad compositionem & ad equitantium coitionẽ accommodatius: & omnino hoc disciplinę genus seruare multis in rebus præstãtius. Nam & instructio quoniã per versus ac iuga ordinetur, occurrit facilior, & principes in hoc vno formandi genere hostẽ vniuersi aggrediuntur.

Phalanx Curuata.

Optimę inter quadratas habentur quæ duplici tam in longum q̃ in altum, numero constent. Exempli gratia, viii in longum, quatuor in altum, aut x in longum, v in altum, quę numero parte altera longiores consistunt: figura autem seu forma quadræ instituuntur. Etenim longitudo equi à capite ad caudam respectu suæ latitudinis plures eos habere debet qui per iuga ordinẽtur, quàm eos qui in versus se porrigant. Nonnulli triplicem esse longitudinis numerum ad altitudinis probant, scilicet ita arbitrantes fore, vt quadra forma efficiatur. Triplicem enim propemodum lõgitudinem habere ad suorum armorum latitudinem videmus. Quapropter cum nouem in fronte statuant, tres in latum componunt. Haud enim fieri potest, vt equitum multitudo posteriorũ eandem præstet vtilitatem, quam in pedestribus copiis, vbi scilicet ponè renitentes, primorem continent altitudinem. Equitum nanque omnium numerus corpus põdúsq; vnum consistit. Itaque fit vt si posteriores prioribus iuncti renitantur, nihil suo impulsu proficiant. Immo vnà cum aliis labantur, & perturbatis ordinibus grauius suo errore quàm virtute hostium versentur necesse sit. Quamobrem ita euenit, vt quoties equestris longitudinis numerus æque & altitudinis constet, numerus ipse quadratus sit. Forma autem altitudinis parte altera lõgior. Ast quoties turmæ forma quadrata est, è contrario euenit, vt equitum numerus parte altera longior existat. Quadrata acies.

Phalanx Quadrata.

ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ
ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ
ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ
ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ
ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ

RHombi formam omnium maxime necessariam venisse in vsum creditur, eo quòd præ cæteris omnibus constituto præfecto turmæ, equites qui in lateribus ordinātur, nō ex equo suo illi præfecto iugent, sed ita subiiciantur, vt eorum capita iuxta armos equi præfecti apponantur. Interuallisq; inter sese iustis equites tum dextri, tum leui, tum etiam posteriores discernātur ne frequētia turbet ordinē, cū equi immitiores in ꝓximos sibi equos cōuersi calcitrēt, & militibus vulnera infligant. Autores autē huius generis aut ita disponūt, vt equites, & versent & iugent: aut ita vt versent quidem, sed nō iugent: aut ita vt iugent sed non versent. Quæ singula quemadmodum se habeant dicam. Qui Rhombos simul & versare & iugare voluerunt, medium & maximum iugum turmæ, numero impari statuunt: vt xi, aut xiii, aut xv, cui ex parte vtraque, priore inquam posterioreq; adiungūt binario primis illis pauciores: verbi gratia, si maximum illud iugum equitibus constet xv, addita iuga vtrinque denis aut ternis componunt, & quæ item post hæc vtrinque adiungunt, denis singulísque conficiunt, atque ita binario subinde pauciores adiiciunt dum singuli relinquantur, totáq; turma equitibus consumetur cxiii.

Rhombus qui versat & iugat.

ʎ
ʎ ʎ ʎ
ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ
ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ
ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ
ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ
ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ
ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ
ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ
ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ
ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ
ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ
ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ
ʎ ʎ ʎ
ʎ

RHombum dimidiatum & iam transformatum in triquetrum, Cuneum seu rostrum vocamus. Quapropter cunei quoque forma perinde explicata iam est· quod aciei genus cum suum medium exiens in acutū habeat et motum facile quorsum velit sortiatur, expedite admodum vel † molem posteriorem sua cum fronte circumagit, & celeriter potest immutari.

facilitatem

Cuneus qui versat & iugat vel rostrum

ALii ita instruxere, vt equites qui rhombũ cõficerent, neque versarent neq; iugarent. Ita enim & conuersiones & transitiones equitum posse facilius fieri existimarunt, cum non ante, non ponè, non à latere quicquã impediret. Statuunt primum pręfectum turmæ, mox ad eius vtrunque latus adiungunt singulos loco submissiore, vt quod dictũ iam est, capita iunctorũ equorũ iuxta armos præpositi equi ordinentur. Et primus ordo qui duo latera rhombi contineat numero impari, xi equitibus cõstet, præfecto medio cõstituto, quinis autẽ in vtrãq; partem suppositis. Deinde † iugi principem post turmæ totius præfectum collocant. Tum in eius partem vtramque simili ratione quaternos subiiciunt, vt totus secundi ordinis numerus nouenarius sit binario minor priore: & quasi duo æquidistantia latera duobus illis rhombi lateribus primis constituantur. Mox tertium septenario describũt, atque ita subinde de binario diminuentes, in vnum vsque deueniunt. Et hęc turma equitibus cõstat xxxvi. Hoc genere Polybius vtitur, sed numero hominum lxiiii, & forma literæ λ deorsum inuersæ v. ζυγάρχην

Rhombus qui neque uersat neque iugat.

SVnt quę ex versantibus quidem, sed non præterea ex iugantibus constent, quæ ad hunc modum constituuntur. Versu aliquot equitibus instituto, quorum primus præfectus sit turmæ, vltimus autem tergiductor, in eius latus vtrumque versus alios numero hominũ vnitate minores disponens, qua eques ꝑ interiecta interualla distat ab eqte. Quòd si in primo decem sint equites, vterque appositus nouenis cõstabit, & tertii octonis, atq; ita numerus subinde decrescet, dum in vnum deueniat: sic enim fieri potest, vt equites inter se versent quidem, sed non iugent. Vtile genus quoque id disponendi est ad declinationes, quas agi in vtrumlibet latus solitum est.

Vocatur autē quę ad dextrā fit in hastā declinatio, quæ autē ad leuā in habenā.

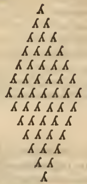
Turma ex versantibus.

Præfectus.

Rhombus versans non iugans.

Tergiductor.

Turma ex iugantibus

AT si turma ex iugantibus quidem, sed non ex versantibus consistere debeat, in hunc modum dispones, mediū & maximum iugū numero constitues impari. Cætera autem subinde per media interualla adiunges, quemadmodum in superiore turma proposui, atque ita efficietur, vt turma ex iugantibus tantum consistat.

TVrmas vario modo vt etiam leuē armaturam statuimus: aut enim ante phalangem, aut in latere, aut post leuem armaturā: sed nos describēdi exempli gratia post leuem locauimus. Et prima equitibus constet lxiiii, cuius primum iugum equites compleant xv, secundum xiii, tertium xi, & reliqua subinde binario vsque in vnum decrescant. Signum is feret qui in secundo iugo à leua princi

xcvi pi iugi astat. Omnes turmæ numero lxiiii statuētur, equites iiii milia †cxvi. Duæ turmæ Epilarchiam, hoc est, turmam duplarē constituunt, equitū cxxviii. Duę duplares Tarentinam reddunt, equitum cclvi. Duę Tarentinæ magisteriū, equitum dxii. Duo magisteria Ephipparchiā duplare magisteriū, equitū M xxiiii. Duplicatum duplare magisteriū telos, equitum ii mil. xlviii. Duplicatum telos epitagma, id est, summam ordinis siue agminis facit, equitum iiii mil. xcvi. Explicatæ iam sunt variæ sententiæ veterum, quemadmodum turmæ instruantur, sed quoniā in his magnā differentiā esse cōstat, non sine delectu vti debemus, sed quotidianis exercitiis sæpius experiri genera instruendi singula. Itaque secure in

prælius

prældiis quod facilius cōmodiusq; probetur, admittere officium eſt. Quid enim ſtultius quàm cum minimis de rebus homines diligenter inquirant, ambigant, perſcrutentur, de his tam amplis, tam neceſſariis non antè periculum facere accuratiſſime velint, quàm certamina ſubeant. Quod tamen genus tui me probaueris, id licet & augere numero hominum & minuere.

DE curruum & elephantorum inſtitutione quanquàm vſus eorū rarus eſt, tamen doctrinæ gratia plenioris, exponam nomina quibus autores ſuperiores vſos comperio. Duos currus zygarchiam, id eſt, parilem vocant. Duas pariles coniugationem. Duas coniugationes epiſyzygarchiam, duplarem coniugationē. Duas duplares, harmatarchiam, currulem. Duplicatā currulem, cornu. Duplicatum cornu, phalangem. Pluribus vti phalangibus curruum licet, vocabulis iiſdem quæ modo expoſui. Curribus autem ipſis aut expeditis aut falcatis vſos comperimus. In ordine elephantorum qui vni præeſt elephanto, zoarchus ab animalis præfectura vocatus eſt: qui duobus imperat, Therarchus à fera, quaſi ferarius, & conſtitutio talis Therarchia, feraria. Qui quatuor dominatur, epitherarchus, duplaris ferarius: & hæc conſtitutio epitherarchia, duplaris feraria. Qui octo præfectus eſt, ilarcha, hoc eſt, turmæ princeps, & cōſtitutio iſta ilarchia, turmæ præfectura. Qui ſexdecim præeſt, elephantarcha, id eſt, elephantorum præfectus: & conſtitutio elephantarchia, præfectura elephantorum: qui triginta duobus impat, ceratarcha, id eſt, cornu pręfectus: & cōſtitutio, ceratarchia, cornu præfectura. Quod autem ex lxiiii conſtat, id phalangem vocamus elephantorum, cuius præfectus† Elephantarcha vocatus eſt. *phalangarcha*

GEnera perfectarum copiarum, & nomina conſtitutionum & ordinum exercitus omnia in hunc modum notata animaduertimus, vocabula de cætero quæ in præceptis verſantur explicaſſe vtile eſt: vt iam pridem milites quid quodq; ſignificet certiores, facile quæ per aciem imperantur intelligere poſſint & facere. Eſt quod declinatio appelletur, cuius duplex eſt genus: aut enim in haſtam, aut in ſcutum. Immutationem item dicimus, & conuerſionem, & reuerſionem, & inflexionem. Ad hęc verſare, iugare, reddere in arrectum, euoluere, duplicare. Addo inductionem, dextram deductionem, leuam deductionem. Phalangem tranſuerſam, phalangem arrectā, phalāgem obliquā. Intercalationem, prępoſitionē, impoſitionem, ſuppoſitionē, poſtpoſitionem, appoſitionē. Quid quodlibet eorū ſignificet breuiter exponā. Nec ignoro non apud omnes autores præcepta eiſdē eſſe nominibus tradita. Declinatio eſt motio militum ſingulorum, cum vel in haſtam, hoc eſt, dextrorſum ſeſe conuertunt, vel in ſcutum, hoc eſt, ſiniſtrorſum. Quod cōmodè agitur quoties hoſtes exiſtunt à latere cornu, vtiq; ſuperandi aut aduerſi itineris gratia, aut ob aliquē vſum alium, quemadmodum ſingulis in rebus oſtendam. Duplicata autem declinatio partem verſus eandem, ora militis in hoſtilem à tergo conatum transfert. Quæ res immutatio dicitur, & vel in haſtam, vel in ſcutum fieri ſolita eſt. *Declinatio,* *Declinatio in ſcutū & in haſtam.* *Immutatio.*

d	d	Prima ſtatio ante declinationem.
ᓄ	ᓀ	Prima declinatio.
p	p	Secunda declinatio quę & Immutatio dicitur.

DIſcrimen duplex notatur immutationis : aut enim ab hoſtibus,aut in hoſtes immutantur.Quamobrem immutationem ita definiunt,vt prioris aſpectus tranſlatio ſit in aſpectum poſteriorem,hoc eſt, tergi aut ècontrario.Immutatio igitur ab hoſte,bis in haſtam milite declinante efficitur.In hoſtem autem,bis declinante in ſcutum fieri aſſolet. Conuerſio eſt cum denſatiscopiis per aſtitem ſubſtitemq́; totum phalangis corpus tanquam hominem vnum vel in haſtã vertimus vel in ſcutum, ita vt circa primũ decurionem velut centrũ omnes circũaguntur, atq; ita locum priorem immutent vt aſpectum dextrum accipiant,ſingulis ſubſtitubs & aſtitibus loca ſeruantibus,ſuo hoc modo.

Diſcrimen.

Prima ſtatio aciei

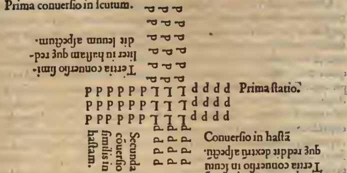
```
                d d d d d d d
                d d d d d d d
                d d d d d d d
                Q Q Q
                Q Q Q
                Q Q Q
                Q Q Q
d d d d d d d
d d d d d d d
d d d d d d d
```

Reuerſio anaſtrophe Inflexio ἐπιςρατεῦμός

REuerſio eſt conuerſionis reſtitutio in eundem locum,quem antè copiæ denſa inſtructione obtinebant,quàm conuerſio fieret.Inflexio eſt militum ex duabus conuerſionibus motio,ita vt locum accipiant poſteriorem.

```
d d d d d d d d  R R R
d d d d d d d d  R R R
d d d d d d d d  R R R
                 ꝺ ꝺ ꝺ
                 ꝺ ꝺ ꝺ
                 ꝺ ꝺ ꝺ
                 ꝺ ꝺ ꝺ
                 ꝺ ꝺ ꝺ
d d d d d d d d  ꝺ ꝺ ꝺ
d d d d d d d d  ꝺ ꝺ ꝺ
d d d d d d d d  ꝺ ꝺ ꝺ
```

DEflexio eſt militũ ex tribus conuerſionibus motio,ita vt ſi ad haſtam agantur, tranſeant in leuum aſpectum: ſi ad ſcutum,in dextrum.

VErsare, est singulos sua in decuria è directo decurioni & tergiductori con stare æqua inter sese conseruantes interualla Iugare est singulos sua in decuria è directo suo astiti stare, seruantes simili modo internalla. Iugāt ergo præfecto primæ decuriæ omnes decuriarum præfecti. Substiti verò primi præfecti substitis cæterorum omnium principum, ac deinceps ad hunc modum. Reddere in arrectum, est militis ora ad primum aspectū restituere. Verbi gratia, si miles aduersus hostes constitutus imperetur declinare in hastam, deinde præcipiatur in arrectū restitui, rursus in hostē conuerti, aduersumq́ stare oportebit. Euolutionū duo sunt genera, alterū per decurias alterū per iuga. Vtrunq; in tres digeritur species, Macedonicā, Laconicam, Choreum, quæ & Persica & Cretensis nominatur. Macedonica est, quæ primorem phalangis locum commutat, & frontem in tergum aspectumq́ posteriorem traducit. Laconica est, quæ locū phalangis posteriorem commutat, & pari ratione relicto primore aspectu sumit posteriorem, tergūq; efficit frontē. Persica illa quam & Cretensem & Choreū diximus nuncupari, locum eundem seruat phalangis, militibus singulis commutantibus sua loca, ita vt præfectus decuriæ locum tergiductoris accipiat, & tergiductor vicem prestet decurionis, fronsq́ ex tergo aspectui posteriori reddatur. Euolutiones per iuga fieri solent quoties cornua transferri ad intercisa siue secturas, & intercisa ad cornua melius est, vt medię copiarum partes corroborētur: & aut de xtrę p leuas, aut leuę p dextras reddantur validiores. Qui ne p maiores exercitus partes faciāt euolutiones, canent, hoste propinquo, per minores ordines eas securius faciunt. Quemadmodū autē euolui oporteat, dicā. Euolutio per versum, quæ nomē à Macedone accipit, fieri solet, cū decurio locū immutat, & postpositi omnes conuersi de hasta sequuntur, interuallisq́ iisdē seruatis, consistunt per ordinē. Genus laconicum agitur, cū decurio immutatus de hasta vniuersam decuriam transfert, & locum sibi parem aliū accipit, & reliqui omnes sectantes recto se constituunt ordine & aptāt, aut cum tergiductor immutatur. Primus autem subsistens conuersus de hasta ante tergiductorem se collocat, cæteriq; omnes sectantes, alter sese præ altero ponit, donec prefectus decuriæ primus cōstituantur.

Versare *Iugare* *reddere in arrectum*

Choreus

Choreus ita fit vt decurio de hasta mutatus decuriā antecedat, & cæteri omnes sequantur, dum ipse præfectus locum tergiductoris accipiat, & tergiductor præfecti. Ita per decurias euolui solitum est. Quo eodem more per iuga quoque euoluimus, quoties per ordinem euoluendum fit, vt quilibet ordo aut locum seruans eūdem euoluat, aut dextrorsum sinistrorsumve transeat. Nihilo enim secus quàm modo retulimus agi oportebit. Duplicandi duo sunt genera: Aut enim per iuga, aut per altum duplicamus. Vtrunque vel numero fit, vel loco. Numero duplicabitur longitudo, si quæ M xxiiii militibus constat, MM xlviii reddatur, insertis ex subsititibus altitudinis in militum interualla eodē quem lōgitudo occupat loco: quod facimus quoties densare longitudinem placet. At vbi restituere placuit, euoluere sua in loca iubemus eos quos inseruimus longitudini. Sed sunt qui genus hoc duplicandi improbent, præsertim hoste propinquo, expeditasq; copias atq; etiam equites cornibus iungi, itáque speciem dari duplicationis sine duplicandi accessione cēseant. Duplicanda est longitudo, quoties aut superare cornu hostium volumus, aut ne nostrū superetur, cauemus. Altitudinem duplicare solemus, vel addita secunda decuria primæ, ita vt secundæ præfectus pone primæ præfectum proximus collocetur, secundus secundæ, quartus primæ constituatur, & tertius secundæ, sextus primæ ordinetur: ac deinceps ad hūc modum, vt tota secunda decuria primæ inseratur & quarta simili ratione in tertiam: et omnes numero pares decuriæ in impares, vel his eisdem decuriis paribus per euolutionem adiunctis tergo imparium. Aut igitur ita duplicanda est altitudo, aut numero eodem seruato, milites sese lōgius porrigent, quatenus suæ versum & spacium altitudinis duplicent: cum autem restitui oportuerit, aut interiectos adiūctósve tergo milites illos in suas decurias reuocabimus, aut spacia coartabimus quæq; interuallo auximus laxiore.

Transuersa est phalanx, quæ longitudine multo productiore constat quàm altitudine. Arrecta est, quæ per cornu progreditur, longe productiore altitudine constans quàm longitudine, omninóq; plus longitudinis quàm altitudinis habeat: oblongū id consueuimus nominare. Arrectum verò è directo, quod plus altitudinis quàm longitudinis habeat: quo circa phalangem quoque interpretari licet his eisdem nominibus. Obliqua est, quę alterū cornu quod libuerit propinquum obiiciens hostibus, eóq; decertans, alterum semotius teneat manēs aggrediendi opportunitatem. Intercalatio est, cum interuallis præpositi militis inserimus per directum aliquos ex his quos postponi placuerat. Prępositio est, cum vel ex vtraque parte aciei, vel ex altera tantum, fronti proponimus aliquos ratione auxilii. Impositio est cum leuem armaturam interuallis alternatim phalangis totius inserimus. Postpositio seu subiectio est, cum leuem armaturā phalangi incuruæ postponimus, ita vt forma omnium copiarum portæ triplicis speciem præferat.

Sequitur vt quemadmodum ordines conuerti ex suo loco suęq; instructioni restitui debent, doceamus. Cum itaque ordines conuerti in hastam assuescere volumus, præcipitur decuriam dextri extremi quiescere: cæteras omnes per singulas declinare in hastam, dextrorsumq; procedere, tū reddere in arrectum: deinde

inde iuga poſteriora colligere, atq; ita denſato milite conuerti in haſtam. Quo facto ſi reſtitui ſuũ in locum placuerit, iubebimur immutari ad ſcutum,hoc eſt, quemq; in locum vergere auerſum,tum ordinem totũ reuerti,hoc eſt, quẽadmodum milite obdenſato conuerſus ſpectauit dextrorſum,ita totum trãſferri in locum vnde conuerti inceperat. Mox decuriones quieſcant,reliqui procedant per iuga. Deinde immutẽtur vt vergant quorſum principio ſpectabant,tum decuria dextri extremi quieſcat. Hęc enim ſuum iam obtinet locum, reliquæ omnes ad ſcutum declinent,& procedentes reſtituantur. Ad poſtremum ſurſum pręcipitur. Itaq; ſuum quiſque recipit locum & ſeruat. At ſi conuertere ordinem ad ſcutum velimus,præcipitur decuriam leui extremi quieſcere: hęc enim ſuã iam habet poſitionem,reliquos omnes declinare in ſcutum,ſiniſtrorſumq; procedere, tum reddere in arrectum: Deinde iuga poſteriora colligere,mox ad ſcutum conuerti,vt iam actum ſit quod voluerimus,hinc ſi reſtituere placet,non ſecus quàm illos in haſtam conuerſos reſtituemus: quippe qui rurſus quemq; in haſtam immutari præcipiamus,deinde ordinem reuerti,mox decuriones quieſcere,& reliquos omnes procedere per iuga, tum immutari,poſt modũ decuriam leui extremi quieſcere,vtpote ſuum iã locum obtinentem: reliquas declinantes in haſtam procedere,dum iuſta recipiant interualla: ad poſtremum reddere in arrectũ, atq; ita omnes ſuum locum recipient. Si autẽ inflectere ad haſtam placuerit,duas ſimul conuerſiones ordinis faciemus. Itaq; efficietur,vt decuriones à proſpectu aduerſo in auerſum per ordinis immutationem trãſeant. At cum reſtituere volumus, præcipitur item ad haſtã inflectere,hoc eſt, duas item conuerſiones ibidẽ ordinibus dare. Ita enim fit,vt eòdem ſpectent decuriones,quorſum principiò cõſtituti ſpectabãt,antequàm vlla inflexio fieret. Hæc cũ fecerimus,decuriones quieſcere præcipiemus,reliquos immutatos iuga relaxare poſteriora,tũ rurſus mutari,& ordinis poſtremam decuriam dextram quieſcere. Iam enim hæc ſuũ in locum reſtituta eſt,reliquos declinantes in ſcutum,procedere,& ſuis interuallis reſtitui,mox reddere in arrectum. Itaque ordines primum ſuumq; locum recipient. Sed ſi inflectere ad ſcutum velimus,pręceptis vtemur contrariis, hoc eſt, bis inflecti in ſcutum; quo facto,reſtitutionẽ agemus, quod ex his quæ mòdo expoſui apertum iam eſt. Deflexio agitur,cum ordinem ter partẽ verſus eandem cõuertimus,hoc eſt,aut in haſtam, aut in ſcutum: facit porro inflexio in haſtam, vt militũ ora transferantur à parte primore ad poſteriorem. Deflexio autem facit,vt à primore vel ad leuam deueniãt vel ad dextrã: nam ſi ad haſtã deflectitur, in leuã transfertur: ſi ad ſcutũ,in dextrã. Si phalangem dẽſari cornu verſus dextrum placuerit,præcipiemus decuriam cornu dextri quieſcere, reliquas autem declinari in haſtã,atq; in dextram colligere,tum reddere in arrectum,& iuga poſteriora colligere. Cũ autẽ reſtituere libet, quieſcere decuriones,reliquos immutari,& iuga relaxare poſteriora. Deinde rurſus mutari mox decuriam cornu dextri quieſcere. Iam enim reſtitutũ in dextro eſt: reliqui ad ſcutũ declinantes ſuos duces ſequantur,& primis interuallis receptis reddãt in arrectũ. Si autem cornu verſus ſiniſtrũ denſari phalangem libuerit,pręceptis ecõtrario vtemur. Mediam item phalangem ſi denſari placuerit,præcipiemus dextrã duplarem phalangem

declinare

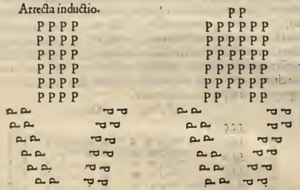
declinare ad ſcutum,leuam ad haſtam, tum procedere mediā verſus phalāgem, mox omnes reddere in arrectum,iugáque poſteriora colligere. At ſi phalangem primis inſtituere locis velimus,præcipitur immutari, & per iuga procedere,excepto primo: tum omnes rurſus mutari, & dextram duplarem phalāgem declinare in haſtam,leuam autem in ſcutū: mox ſectari ſuos ductores,donec ad prima deueniat interualla. Deinde reddere in arrectum. Sed quoties immutatur,ſi per denſationem agitur,erecta teneri ſpicula omnia,ne impediant,conuenit. Iis eiſdem exercitiis ac præceptis leuis quoq; armatura inſtituenda erudiendaq; eſt. Sunt certe præcepta hæc Immutationū,Conuerſionum,Inflexionum,Euolutionum,& Reſtitutionū vtilia ad ſubitos hoſtium ſuperuentus,quos vel à latere vel à frōte intulerint. Macedonicam euolutionem Macedones inueniſſe proditū eſt. Laconicam ad Lacedæmonios referunt auctores, quocirca ita nuncupari meruerunt. Philippum tamē qui Macedonum imperiū auxit, & Græcis apud Cheroneam profligatis,Græciæ imperauit,ac eius filium Alexandrū,qui breui Aſiam in ſuam ditionem redegit, Macedonicā neglexiſſe euolutionem legimus, vt niſi ſumma vtendi neceſſitas cogeret,nunquàm vterentur. Laconicæ vſu vtrunque aduerſarios deuiciſſe ferunt. Datur enim Macedonicæ vitio,quòd hoſte repentè à tergo ſuperueniente,non ſine magna turbatione ageretur. Nam cum poſteriores conuerterent ſeſe iu locum priorem, & rem haudquaquàm fugę diſſimilem facerent,hoſtes audaciores reddebantur: & iā milites qui ita euoluiſſent, deterrere ac pſequi poterāt. Laconica certe ē cōtrario agit. Vbi enim duces vnà cum ſequēte milite verterūt ſeſe obuios in hoſtē à tergo ſuperuenientē, terrorem inferre nimirū poſſunt & turbationē. Sed aſſuefaciendæ ſunt copię,tā pedeſtres, q̃ equeſtres,partim voce,partim ſignis,quę viſu pcipi valeant,vt rē apte ac oportune,quam quiſq; exigat vſus,poſſint expedire. Nonnulla etiā tuba præcipi conuenit. Ita enim plenius omnia miniſtrabuntur. Certiora ſunt ea quæ voce indicantur,niſi quid ſit impedimento Sed trāquilliora,quæ ſignis mādentur, videlicet cum res nulla eſt quæ obſtet atque obſcuret. Vox autem percipi interdū non poteſt, aut ppter armorū ſonitum, aut propter equorū tranſitum & hinnitū,aut propter impedimentorum tumultum, & totius multitudinis ſtrepitum. Signā quoque multis rationibus obliterari poſſunt ac euaneſcere, nā & craſſitudine aēris,& puluere excito,& hymbre,& ſolis ſplēdore oppoſito. Ad hæc locorum inæqualitate & frequentia arborum. Adde quòd interdum fieri non poteſt, vt ſignum ad vnumquemque vſum præparemus,cum longe plura poſſint occurrere, quàm quibus aſſuefacti ſint milites. Nouis autem rebus quid nam conſueti ſigni afferatur. Non tamen†concidi ita poteſt,vt pręceptum ſimul & vocis & ſigni incertum ſit.

collabi ſimul omnia poſſunt

De itineribus.

NVnc de itineribus dicam,ſi ante quot modis expediti ſolet iter, diffiniam. Itinerum aliud arrecta inductio eſt,aliud deductio,aut dextra,aut leua: & aut ſimplici,aut duplici latere,aut triplici,aut quadruplici agminis procedetur. Simplici,cū ex parte vna aduerſariū aggreſſurum ſuſpicamur: duplici,cū ex duabus: triplici,cū ex tribus: quadruplici, cum vndique. Vnde fit vt iter aut ſimplici

plici phalange agatur,aut duplici,aut triplici,aut quadruplici. Arrecta inductio est, cũ ordo ordinem sequitur. Verbi gratia,cum vel Xenagia pręcedẽte reliquæ sequũtur xenagiæ,vel quadruplarẽ decuriam reliquæ ordinatim sectantur.Itém que agitur per cornu altitudine longe productiore quàm longitudine: nec pluribus quàm duabus decuriis,hominibus denis compositis,cõstet ordo. Huic opponitur genus aciei quod Cœlembolum,quasi rostrum cauũ nominamus:quod ita instruitur,vt duplcatæ phalangis præcedentia cornua inter se distent,sequentia iungantur,ad formam literæ v,sicut descriptio ostendit.Quę vt primos disiectos,ita iunctos inter se habet vltimos.Cum enim arrecta illa inductio medium aduersariorum petat,habet id cauum rostrum in promptu,vt soluta coniunctione extremorum impetum copiarum primarum frustretur,lateraq; inuadàt arrectæ inductionis inimici.Quin etiam triplex phalanx obiici huic eidem generi ita potest,vt vna alterius cornu impugnet,secunda reliquum cornu aggrediatur,media & tertia impetum maneat & conflictum.

Eductio est,cum phalanx suos ducẽs,hoc est, decuriones aut parte dextera habet deducentes,quæ dextra deductio dicitur:aut leua,quæ deductio leua nuncupatur:non item per decuriam, sed per iuga ambulans, cornu præposito & latere instructa,aut duplici,aut triplici,aut etiam quadruplici , prout hostem existimet aggressurum. Sed quasi vtraque phalangis pars suo latere conflictum ineat primum,ita describatur, vt lõgitudinem triplicem quàm altitudinẽ habeat. Frons enim x,altitudo tribus cõstat hominibus. Quamobrem miles nõ tantũ ex directo,verum etiam ex latere aggressus, conflictum tum excipere tum inferre, nimirum per exercitationem debet condiscere.

Arrecta deductio leua		Arrecta deductio dextra	
	d d d	d d d	
	d d d	d d d	
F	d d d	d d d	F
r	d d d	d d d	r
o	d d d	d d d	o
n	d d d	d d d	n
s	d d d	d d d	s
	d d d	d d d	
	d d d	d d d	
	d d d	d d d	

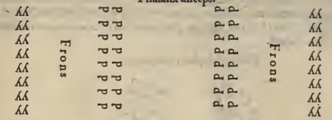
PHalanx quæ antistomus, à duplici frontis seu oris obiectu, quasi occeps vocata est, ita instruitur vt medii tergis inter sese oppositis cōstent, extremi autem confligant cum aduersariis. Perutilis hæc pedestribus copiis est, cum aduersus largam hostium equestrem copiā dimicant: melius enim resistunt circunuentioni, & multiplici equitum inuasioni. Valet hoc instruendi genus potissimum contra barbaros, qui loca Histro amni vicina incolūt: quos amphippos cognominant, à mutatione equorū: ex aliis enim equis in alios transilire consueuerunt. Equestres, quæ opponuntur copiæ, forma constantes quadrata, in ordines duos parte altera longiores, pro vsus necessitate diuisæ sunt, vt totidem membris phalangis peditum bipartitæ obiiciantur.

Amphippi.

			Palanx	Occeps			
Equestris instructio.	ʎʎʎ					ʎʎʎ	Equestris instructio.
	ʎʎʎ		d d d o	o p p p	f	ʎʎʎ	
	ʎʎʎ		d d d o	o p p p	r	ʎʎʎ	
	ʎʎʎ		d d d o	o p p p	o	ʎʎʎ	
	ʎʎʎ		d d d o	o p p p	n	ʎʎʎ	
	ʎʎʎ	frons	d d d o	o p p p	s	ʎʎʎ	
	ʎʎʎ		d d d o	o p p p		ʎʎʎ	
	ʎʎʎ		d d d o	o p p p		ʎʎʎ	
	ʎʎʎ		d d d o	o p p p		ʎʎʎ	
	ʎʎʎ		d d d o	o p p p		ʎʎʎ	
	ʎʎʎ		d d d o	o p p p		ʎʎʎ	

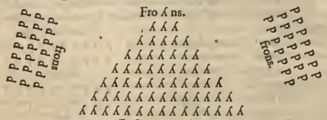
PHalanx amphistomus, nomen à duplici fronte siue ore in lateribus instituto acceperat, ita vt latericeps quædam & anceps posset nominari. Similis superiori occipiti est, præterquam quòd illa suis extremis decertat, hæc suis lateribus dimicat. Cætera verò quæ de superiore exposui, huic quoque conueniunt: omnia hastis lōgioribus, tam hæc quàm superior illa pugnat, more Alanorum & Sauromatarum. Spectat decuriarum dimidium in partem priorem, reliqui conuersi sunt in posteriorē, ita vt dimidiati milites oppositis inter se tergis prælientur fronte duplici, altera priore, quam decuriones conficiant: altera posteriore, quam tergiductores: cum etiam in duplarem phalangem copiæ diuidi possunt, vt frons prior altera constituatur phalange, posterior altera constet.

Phalanx anceps.

PHalanx duplaris antiſtomus,hoc eſt,occeps nuncupatur,quę ſuos duces nō extra per deductiones, ſed intus aduerſos inter ſe poſitos habeat: tergi autem ductores extra videlicet in dextram leuámque deductionem diſtinctos.Forma hæc inſtrui ſolet,quoties aduerſarii equites forma roſtri aggrediūtur. Cum enim roſtrum exeat in mucronem,ducésq; ſequētes de latere habeat, tentanteſq; frontem copiarum pedeſtrium rumpere,ne id eueniat duces peditum in medio ſtant,vt impetum aduerſariorum vel impediāt, vel re infecta faciant præterire. Qui enim roſtro inſtructi aggrediuntur,ea ſpe ſunt, vt medios aciei profligant omnésq; turbēt copias.Quod cum principes copiarum pedeſtrium intelligant, vtraq; ex parte ſeſe veluti murum conſtituunt,& paulo inter ſe diſtantes,vergēteſq; ad locum penitiorem,impetum irritū reddunt aduerſariorū. Genus id inſtruendi equeſtre quod roſtrū dicimus,Philippum regem Macedonū inueniſſe ſcribitur. Præponere ille ſtrenuos omnes ſolebat, vt eorum virtute miles quoq; deterior cōtineretur,opuſq; vnà cū præſtantioribus proſequeretur,more ſpiculi aut enſis,cuius acie pro ſua ſoliditate ſuoq; acumine facile tranſadigente,reliquū etiam ferrum quanquam hebes, non ſine efficacia penetraret.

Phalanx duplaris occeps.

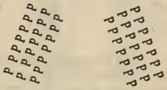

Roſtrum equeſtre.

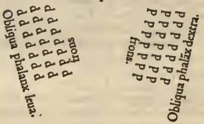
PHalanx duplaris Periſtomus ſeu Amphiſtomus,id eſt,latericeps ſiue anceps illa eſt,cuius partes per deductionem cornu prępoſito oblique procedant, & dextra habeat præfectos & leua tergiductores intus. Cum enim aduerſa acies quadra diuidat ſe in duo obliqua cornua,dextrum & ſiniſtrū, cupiēs aciem hoſtium ſimilē circūuenire,hac de cauſa, qui circūuentum ſibi vident imminentē,

in duplicem mobilem phalangem ſeſe afformant, & partem ſui alterā in leuum dirigunt cornu, alteram vertunt in dextrum. Vnde nomen periſtomi, hoc eſt, la tericipitis, genus id accipit. Quippe quod latere ſuo vtroque frontem ſpectātem in hoſtem habeat.

Phalanx duplaris latericeps.

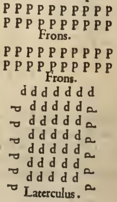
Amphiſtomus.

Similiceps.

PHalanx homœoſtomus, à ſimilitudine oris ſeu frontis nominata, quam ſimi licipitem appellarim, ita fit, vt decuriam perfectam, hoc eſt, hominum xvi, mouentem in hoſtem ſequatur alia ſimilis: vnde homœoſtomus dicta eſt. Nam & qui ſequuntur ſimili fronte & forma comitantur. Opponitur hæc generi aciei, quod plinthum à latere vocant: quem ſi placet, Laterculū dices. Ordinatur id genus tā forma q̄ numero ęquilaterū. Forma inquam cū vndique ęqualibus cōſtet ſpaciis. Numero autem, cū quot hominibus longitudo componatur, totidem etiam altitudo. In hoc eodem ordinis genere omni ex latere armatos apponi ſolitum eſt, nullo vel ſagittario vel funditore adiuncto. Conficitur hic laterculus ex duabus dimœriis: decuriæ nanque dimidium dimœriam dicimus. Cum enim decuria ſexdecim conſtare hominibus debeat, dimœria octo conſtat. Bipartita id interpretetur ſi placet, quoad melius vocabulum inuenerimus.

Palanx ſimiliceps.

PHalanx duplaris Homœoſtomus eſt cum partes æquali progredientes itinere,aut in dextra deductione ambæ continent ſuos duces,aut in leua.

Duplaris ſimiliceps.

d d d   d d d
d d d   d d d
d d d   d d d
d d d   d d d
d d d   d d d
d d d   d d d
d d d   d d d

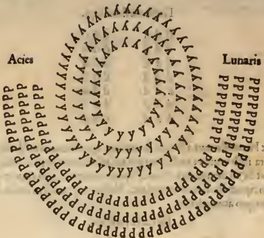
PHalanx Heteroſtomus à frontis diuerſitate appellata,quam Verſicipitem dixerim,ita inſtruitur,vt ambulans per inductionem duces ordinis præcedentis habeat(vt fit)in dextra deductione,ſequentis autem in leua,ita vt ordines alternata principum locatione procedant. Nullus enim eodem latere ſuos continet principes quo antecedens.

Phalanx verſiceps.

d d d d
d d d d
d d d d
d d d d
d d d d
d d d d
d d d d
d d d d
d d d d
d d d d
d d d d
d d d d

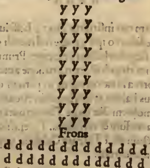
TVrmam quę ad ſpeciem oui inſtruitur Ilion Theſſalus excogitarat,vnde Ile vocata eſt,ſuosq; Theſſalos eo ipſe genere inſtruendi exercuit. Vtile hoc eſt cum ſingulis ſuis angulis ſingulos habeat principes.Primum Ilarcham, hoc eſt, turmæ præfectum: vltimum tergiductorem,vtrinque autem lateris cuſtodes.Opponitur huic acies,quæ forma lunæ cornibus in partem ductis priorem formetur,ducesq; ſuis in cornibus habeat,et ſuis brachiis circumuenire aduerſas equitum copias tentet. Quamobrem illæ more Tarentinorum à longe iaculantur, circularem retorquentes acceſſum & turbantes. Tarentinos iaculatores appello, ſicut inter initia operis dictum eſt,à Tarento Calabriæ oppido,cuius equites par uo quodam iaculo vti conſueuerunt.

Turma ad oui speciem.

TVrma parte altera longior duplici altitudine cõstat quàm lõgitudine. Vtilis hæc multifariam est, quippe quæ possit decipere aduersarios quasi paucos contineat milites, quoniam non multum latitudinis occupet, & rumpere facile pro sua densitate & impetu aciem aduersam. Apta etiam est vt sensim per locorum angustias transeat. Opponitur ei pedestris acies quæ transuersa phalanx vocata est: porrigit enim se lõgius, vt etiam si interrumpatur, exigua sit quæ rumpitur altitudo, & equitum impetus non in multitudine hæreat, sed in vacuum breui efferatur. Hæc enim causa est, cur multiplicem ad suam altitudinem habeat longitudinem.

Turma parte altera longior.

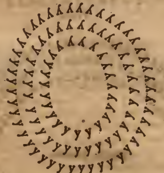

Phalanx transuersa.

Est &

EST & altera turma oui ſimilitudinem gerens, de qua nihil amplius dici poteſt, quàm ita eſſe compoſitam, vt verſei quidem ſed non iuget. Nam eius vſum commoditatemq́ꝫ ſuperius expoſuimus. Ergo genus id inuentum ab Ileone Theſſalo, mandatum poſt exercitationi ab Iaſone Medeæ marito. Tutum etiam & percommodum eſſe cum vndiq́ꝫ cuſtodiatur decurione, tergiductore, cuſtodibus lateris, apertum iam eſt. Conſtat hæc turma ex equitibus ſagittariis more Armeniorum & Parthorum. Opponitur ei acies pedeſtris quę Epicãpius emproſthia dicitur, id eſt, inflexa antica, ob eam rẽ, quia ductis cornibus in partem priorem in ſinũ ſe circũagit, flexũq́ꝫ imitatur. Fraudem hæc in ſagittarios equites ita emolitur, vt vel egreſſos & cominus dimicantes ſuo complectatur ſinu & circumueniat: vel cornibs ſuis perturbet illorum robur, & frangat, atq́ꝫ ita medio milite alacriore poſſit euincere.

Turma ad oui ſpeciem.

d d d d   d d d d
d d d d   Frons.   d d d d
d d d d   d d d d
d d d d d d d d d d d d
d d d d d d d d d d d d
d d d d d d d d d d d d
d d d d d d d d d d d d

Phalanx inflexa antica.

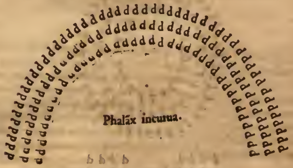
QVin etiam genus habetur phalangis quę Epicãpius opiſthia dicitur, contrario quàm ſuperior informata. Cũ enim illa ante ſe flectat, hæc ſua cornua in partem ducit poſteriorem, itaque vt illa antica, ſic hæc poſtica nominetur. Vtilis ea quoque ad fraudem eſt: quippe quæ parte media patens, paucos qui præcedant oſtendat, multos autẽ qui ponè ſubſequãtur habeat: vt ſi confli-

ctum tolerarint superarintque, satis sit: sin minus, facile ad vtrâque suorũ partẽ recurrere, iungiq; maiori ordini valeãt. Quæ autem cõtra id genus opponitur, incurua ob id appellata est, quoniam in portionem flectitur orbis. Studet hæc suas copias paruas esse ostẽdere frontis incuruæ ratione. Quippe cũ omnia quæ in orbem globũm ve formãtur, parua suo quidem ambitu esse videantur: quãquam si explicẽtur, in duplum se porrigunt: quod liquidum in colũnis est, quæ cũ in orbem se colligant, vndecunq; aspiciantur, dimidium sui tantũ patere patiuntur, reliquũ penitus occultãt. Est autem optimũ instruendi artificiũ, vt plus inferas aduersariis copiarum, quàm primo aspectu ostendas.

Inflexa postica.

d d d d   d d d d
d d d d   d d d d
d d d d d d d d d d d d
d d d d d d d d d d d d

Frons.

EQuestris phalanx quadrata & si forma seu figura quadra instruitur, tamẽ non numero quoq; aptatur quadro. Haud enim in quadratis numerũ certo modo describimus. Sed licet etiam duplicẽ ad altitudinem reddere lõgitudinẽ, videlicet pro vsu imperatoris. Persæ potissimũ forma hac vsi sunt, & Siculi. & Græcorum cõplures, cũ & facilem esse instructum animaduerterent, & vsum cõmodiorem. Opponitur ei phalanx pedestris quæ rostrũ vocamus, ita instructa, vt latera omnia armatis cõposita habeat. Translata hæc forma ab equestribus rostris est. Verũ in ordine equestri vnus in fronte primore satis sit. At in pedestri nõ vnus occursioni hostiũ sufficit, sed tres propugnent necesse est. Sic Epaminundas Thebanus Imperator cũ apud Leuctra aduersus Lacedæmonios decertaret, cõstipatis in rostrum copiis, ingentẽ exercitũ profligauit. Effici genus instruendi hoc solet quoties duplaris antistomus, hoc est, anceps illa, sua cornua priora coniungit, posteriora seiungit, ad formam literæ v deorsum inuersæ Λ.

Phalanx quadrata equestris.

y y y y y y y y y
y y y y y y y y y
y y y y y y y y y
y y y y y y y y y

Frons.

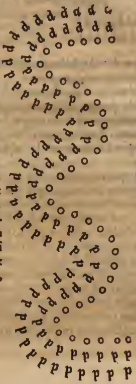
Fro ʎ ns.

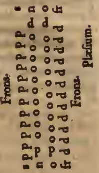
ʎ ʎ ʎ
ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ
ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ
ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ
ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ
ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ
ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ ʎ

Rostrum pedestre.

Phalanx implexa.

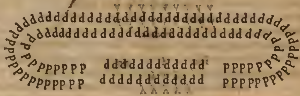
Genus quod Plæsiũ parte altera longius appellamus, multiplici longitudine q̃ altitudine constare, & omni ex latere armatis cõponi sagittariis ac fũditoribus cõstitutis in medio, solitũ est. Qui cõtra eiusmodi formã præliantur, genus phalangis quã implexã vocamus obiiciunt, vt suæ formæ inequalitate prouocent Plęsiũ aduersum impetũ facere in eos qui prominent, atq; ita resoluant dẽsam Plæsii instructionem. Et quidẽ decuriones implexæ phalãgis duces aduersos obseruãt, vt si densa acie illi agant, ipsi quoque densa excipiant. Sin illi resoluantur, ipsi etiam diuisi occurrant.

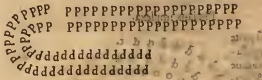
PHalangis circumuentio est, cum cornu vtrunq; superat aduersarios, hoc est, excedit, & quasi complectitur.

Circumuentio phalangis.

ALterius cornu circumuentio est, cū altero cornu hostem superamus. Vnde fit vt qui sua phalāge superat, idem etiam cornu superet aduersarium: qui autem cornu superat, non propterea idem phalange superet. Fieri enim potest vt etiam paucioribus copiis hostem superes tuo cornu & complectaris.

Circumuentio alterius cornu.

EXtenuatio est cum altitudo phalangis contrahitur, vt ex xvi quibus constat hominibus redigatur in pauciores.

Impedimenta haberi in primis necessarium est, & ducem iis constituere probum conuenit. Modis quinque possunt duci impedimenta. Aut enim praecedent copias omnes, aut sequentur, aut in alterutro latere cōstituentur, aut in medio copiarum claudentur. Ponentur ante phalangem, si hostilem agrum ingredieris. Post phalangem, si latera metuis. Intra phalangem, si planum agmen placuerit ducere.

POstremo praecepta repetemus colligemusq; omnia acierum instruendarum, si prius admonuerimus breuiter quicquid praecipi vsus exigat, id & breue esse, & omni ambiguitate carere oportere. Non enim solum celeritate est opus, verum & claritate vocabuli, ne alii hoc, alii illud, & plerūque contrariū faciant. Verbi gratia si dixeris, declina: verbo hoc audito possunt alii declinare ī hastā, alii in scutum: quae res non parum inferret perturbationis. Cum itaque generis ac totius loco habeatur vocabulū illud, declina, adiungere debemus ad hastam, aut ad scutū, prout res exigit: & quidem ante, vt pars toti anteponatur hoc modo, Ad hastam declina: ita enim omnes idem sine errore facient. Item immuta aut euolue, generis praefert communitatem: quamobrem partem sine speciem praeponemus, vt in hastam immutare. Sic itaque praecipiemus, Laconicam euolue, Macedonicam euolue, Choreum euolue. Nam si euolue Laconicam dixeris, aut

aut euolue Macedonicam, eueniet vt diuersæ euoluẽdi agantur species. Hac igitur ratione cauendum est, ne quid ambigue, ne quid obscure incerteq́ præcipiatur: & vt species suis anteponantur generibus, seruandũ omnino est. Iuuat porrò ad eam rem plurimum silentium militũ. Quocirca silendum in primis attẽdendũq́ imp abis: quo I Homerus quoq; poëta præclare illis carminibus notat,

Sic argiua phalanx in prælia densa moueri
Assidue pariterq́ suos dux quisque regebat
Imperitans: alii mox festinare silentes.
Dixeris haud tantas gentes sub pectore vocem
Condere, conspecti metuentes principis ora.

Barbarorum contrà tumultum & turbam pecori ita comparat,

Ac veluti innumeræ domini locupletis in aula
Ad mulctram coguntur oues, balatibus illæ
Perculsæ caræ sobolis, voce omnia replent,
Sic Troum audiri per campos vndique clamor.

Et alibi eadem de re ita refert,

Tum Phryges ingenti strepitu & clamore feruntur,
More gruum passis liquido super aëre pennis.
Quæ postquam gelidas hyemes hymbremq́ niualem
Fugere, oceani repetunt clangoribus vndas.
Ast animos taciti spirantes ire pelasgi,
Alter in auxilium alterius properare parati.

AGe ad arma, assiste ad arma, impedimenta à phalange secedant. Miles attendat præceptis, suscipe, recipe, dista, erige spiculũ, versa, iuga, respice præcedentem, suam decuriam dirigat tergiductor. Constituta interualla conserua, ad hastam declina, collige, ita consiste, in arrectum redde, ad scutum declina, collige, ita consiste. Ad hastam immutare, collige. Ita consiste. Altitudinem duplica, restitue. Laconicã euolue, restitue. Macedonicam euolue, restitue. Choreum euolue, restitue: ad hastam conuerte, restitue ad hastã: inflecte, restitue. Hæc de aciebus instruendis habui quæ breuiter ad te scriberem, imperator, tibi victoriam, hostibus profligationem allatura.

Vale.

Finis Aeliani.

MODESTI LIBELLVS
DE VOCABVLIS REI MILITA ris,ad Tacitum Augustum.

RES militaris in tres diuiditur partes,equites,pedites,classes.Equitum alas dicunt,eo quòd ad similitudinem alarum ab vtraque parte protegant acies,quæ vexillationes vocãtur,à velo quia velis,hoc est,flammulis vtantur. Est & aliud genus equitum qui legionarii vocãtur,propterea quòd cõnexi sint legioni.Verum ipsi pedites in duas diuisi sunt partes,hoc est, in legiones, & in auxilia.Auxilia à sociis vel fœderatis gentibus mittebantur.Legio autem ab eligendo appellata est,quod vocabulum eorũ desiderat fidem atq; diligentiam,qui milites ꝓbãt.Producẽdi vero tyrones sunt semꝑ ad cãpum,& secundũ matriculæ ordinẽ in aciẽ dirigendi,ita vt primo simplex et extensa sit acies,ne quos sinus, ne quas habeat curuationes,sed ęquali legitimoq; spacio miles distet à milite:& pręcipiendũ,vt subitò duplicent aciem,ita vt in ipso impetu is ad quem respondere solet,ordo seruetur. Tertio præcipiendum,vt quadratam aciem repẽte constituant,quo facto in Tyronium quem cuneum vocant ,acies ipsa vertenda est: quæ ordinatio plurimum prodesse consueuit in bello.Auxiliares cum ducuntur ad pręliũ,ex diuersis locis & ex diuersis moribus veniẽtes, nec disciplina inter se, nec notitia, nec affectione consentiunt:& alia instituta, & alius inter eos est vsus armorum.Necesse est autẽ tarde ad victoriam peruenire,qui discrepant antequã dimicent. Legionibus semper auxilia tãquàm leuis armatura in acie iungebantur,vt in iis pręliandi magis adminiculũ esset quàm principale subsidiũ.In omnibus auctoribus inuenitur singulos cõsules aduersum hostes copiosissimos non amplius quàm binas duxisse legiones,additis auxiliis sociorũ: tanta in illis erat exercitatio,tanta fiducia,vbi cuiuis bello duę legiones crederẽtur sufficere posse. Sciendũ est enim,in vna legione decẽ cohortes esse debere: sed prima cohors reliquas & numero militum & dignitate pręcedit: nam genere atq; institutione literarum viros electissimos quærit.Hæc enim suscipit aquilam,quæ præcipuum signum in Romano est semper exercitu,& totius legionis insigne.Imagines Imperatorum,has enim imagines tãquàm diuina & pręsentia signa singuli venerãtur.Habet pedites mille cv. Equites loricatos cxxxii:& appellatur cohors miliaria: hęc caput est legionis.Ab hac enim cũ pugnandũ est,prima acies incipit ordinari.Secũda cohors habet pedites dlx,eqtes lxvi,& appellatur cohors Quingẽtaria.Tertia cohors similiter habet pedites dlx,equites lxvi,sed in hac cohorte tertia validiores et ꝓbati milites,qui in media acie cõsistãt.Cohors quarta habet pedites dlv,equites lxvi. Cohors quinta habet pedites dlv,eqtes lxvi.Sed quinta cohors strenuos desiderat milites:qa sicut prima in dextro,ita quinta in sinistro ponitur cornu . Hæ quinq; cohortes in prima acie ordinantur . Sexta cohors habet pedites dlv,eqtes lxvi.In prima quoq; enucleati ascribẽdi sunt iuniores:qa in secũda acie post aqlã & imagines cohors sexta cõsistit. Cohors septima habet pedites

tes dlv equites lxvi. Cohors octaua habet pedites dlv, eqtes lxvi: sed et ipsa animo sos desiderat viros: quia in secũda acie cõsistit in medio. Cohors nona habet pedites dlv, equites lxvi. Cohors decima habet pedites dlv, eqtes lxvi, & ipsa bonos cõsueuit accipere bellatores: quia sicut in secunda acie sexta dextrũ, ita decima sinistrũ possidet cornu. Iis decẽ cohortibus legio plena fundatur, quæ habet pedites vi mil. cv, equites dccxxvi. Minor itaq; numerus armatorũ in vnaquaq; legione esse non debet. Maior autẽ consueuit esse: & non tantũ vnam cohortẽ, sed etiã alias miliarias, si fuerit iussa, suscipere. Tribunus maior per epistolã sacram Imperatoris iudicio destinatur. Minor tribunus prouenit ex labore. Tribunus autẽ vocatur ex tribu quia præest militibus quos ex tribu primus Romulus legit. Ordinarii dicuntur qui in prælio primos ordines ducunt. Aquiliferi, qui aquilam portant. Imaginarii, qui Imperatoris imagines ferunt. Optiones ab optando appellati, quòd antecedentibus ægritudine præpeditis, hi tanquam adoptati, cũ eorum vicario solent vniuersa curare. Signiferi, qui signa portant, quos nũc draconarios vocant. Tesserarii, qui tesseras per contubernia militũ nunciant. Tessera autẽ dicitur pręceptũ ducis, quo vel ad aliquod opus, vel ad bellũ mouetur exercitus. Torquarii duplares, toquarii simplares, quibus torquis aureus solius virtutis pręmiũ fuit, quem qui meruisset, præter laudẽ interdũ duplam cõsequebatur annonã. Item primus hastatus duas cẽturias, id est, cc homines ducebat in acie secunda, quẽ nunc ducentariũ vocant. Princeps autẽ primæ cohortis centuriã semis, hoc est, cl homines gubernat. Sic decẽ cẽturionibus regebatur, qbus magnę vtilitatis gratia magnus honor à veteribus est cõstitutus, vt cæteri milites ex tota legione omni labore ac deuotione cõtenderent ad tãta præmia peruenire. Erãt etiã centuriones qui singulas cẽturias curabãt, qui nunc cẽtenarii nominantur. Erant decani x militibus prępositi, qui nũc caput cõtubernii vocãtur. Secunda cohors habet cẽturiones v. Similiter tertia & quarta, vsque ad decimam cohortem. In tota autẽ legione erãt cẽturiones lxvi. Sed legati Imp. ex consularibus ad exercitus mittebãtur, quibus legiones & auxilia vniuersa obtẽperabant in ordinatione pacis, vel necessitate bellorũ, in quorum locũ illustres viros cõstat magistros militum substitutos, à quibus nõ tantũ binæ legiones sed etiã plures numero gubernãtur. Proprius autẽ iudex erat pręfectus legionis, habens comitiuã primi ordinis dignitatẽ, qui absente legato, tãquam vicarius ipsius potestatẽ maximam retinebat: tribuni uel cẽturiones, cæteriq; milites, eius pręcepta seruabant vigiliarũ siue† profectionis. Tesseras ab eodẽ petebãt. Si miles crimẽ aliquod admisisset, auctoritate pręfecti legionis à tribuno deputabatur ad pœnã. Arma omniũ militum, itẽ equi, vestes & annona ad curam ipsius pertinebãt. Disciplina, seueritas, exercitus non solum peditum sed etiã equitum legionariorum præcepto eius cotidie curabatur. Primùm signum totius legionis est aquila, quam aquilifer portat. Dracones etiã per singulas cohortes à Draconariis feruntur ad prælium. Sed antiqui qui sciebant in acie commisso bello celeriter ordines aciesq; turbari atq; cõfundi, & ne hoc posset accidere, cohortes in cẽturias diuiserũt, & singulis centuriis singula vexilla constituerunt: ita ut ex qua coborte vel quota esset centuria, in illo vexillo literis esset ascriptum: quod intuentes vel legentes milites,

†*professionis*

milites,in quemuis tumultum à contubernalibus suis oberrare nō possent. Centuriones insuper qui nunc centurii vocantur, nimirum bellicosas loricas transuersis cassidum cristis,vt à suis facilius noscerentur,habebant: quiq; singulas gubernare iusserunt cateruas,vt nullus existeret error: cum cuncti milites sequerētur,non solum vexillum suum, sed etiam centurionem, qui signum habebat in galea. Rursus ipsæ centuriæ in contubernia diuisę sunt, vt decem militibus sub vno papilione degentibus vnus quasi pręesset decanus,qui caput cōtubernii nominatur. Contubernium autē manipulus vocabatur,ab eo quòd cōiunctis manibus pariter dimicabant. Quemadmodum inter pedites cēturia vel manipulus appellatur,ita inter equites turma dicitur: & habet vna turma equites xxxii. Huic qui præest,decurio nominatur. Pedites qui decē decadibus centuriæ præerāt, ab vno centurione sub vno vexillo gubernantur. Similiter xxxii equites ab vno decurione sub vno vexillo reguntur. Præterea cēturio eligendus est,qui sit magnis viribus et procera statura,qui hastas vel missilia perite iaculetur & fortiter. Similiter eligēdus est decurio, qui turmæ equitum præponitur,in primis habili corpore,vt loricatus, & armis circūdatus omnibus, cum summa admiratione equum possit ascendere,equitare fortissime,cōto scienter vti,sagittas doctissime mittere,turmales suos,id est, sub cura sua equites positos erudire ad omnia quæ equestris pugna deposcit. Nunc qualiter instruenda sit acies si pugna immineat, declaratur vnius legionis exemplo: quòd si vsus exegerit,transferri possit ad plures. Equites locantur in cornibus. Acies peditum à prima cohorte incipit ordinari in cornu dextro,huic cohors secunda coniungitur. Tertia cohors in media acie collocatur,huic annectitur quarta. Quinta vero cohors sinistrū suscipit cornu,sed ante signa,& circa signa,necnon etiam in prima acie dimicantes principes vocabantur,hoc est ordinarii,cæteriq; principales. Hæc erat grauis armatura,quæ habebat cassides,cataphractas,ocreas in cruribus,scuta,gladios maiores quos spathas vocant, & alios minores quos semispathas nominant, plumbatas quas positas in scutis,quas primo impetu iaciunt. Itē bina missilia,vnū maius,ferro triangulo vnciarum nouē,hastili pedū quinq; semis,quod pilū vocabāt,nunc spiculū dicitur,ad cuius iactū exercebātur præcipue milites,quod arte & virtute directum, & scutatos pedites & loricatos equites sæpe transuerberat: aliud minus,ferro vnciarum quinq;, hastili trium pedum semis, quod tunc verriculum, nunc verutum dicitur: prima acies principum, secūda hastatorū armis talibus dicetur instructa. Sed in secunda acie dextro cornu cohors sexta ponebatur, cui iungebatur septima. Octaua cohors mediam aciem tenebat, nona comitante. Decima cohors in secunda acie semper obtinet cornu. Instructionis vero lex est, vt in primo ordine exercitati,et veteres milites collocentur,quos antea principes vocabāt. In secundo ordine circundati cataphractis,& optimi milites cum spiculis vel lanceis ordinentur,quos prohastatos vocabant. Inter ordinem à tergo vallatum sex pedes distare voluerunt, vt haberent pugnantes spacium accedendi atque recedendi: vehementius enim cū saltu cursuq; tela mittuntur. In his duobus ordinibus ætate maturi & vsu cōfidentes, & muniti grauioribus armis collocantur. Hi enim ad vicem muri nec cedere nec sequi aliū debent,ne turbētur ordines,

ordines,sed aduersarios vehementes excipere,& stando pugnandóq; repellere vel fugare. Tertius ordo disponitur de armatis velocissimis, de sagittariis iuuenibus,de bonis iaculatoribus,quos antea ferentarios nominabāt. Quartus autē ordo constituitur de scutatis expeditissimis,de sagittariis iunioribus,de his qui alacriter se agunt verutis vel martiobarbulis,quas plūbatas nominant,qui dicebantur leuis armaturæ. Sciendum est ergò stantibus primis ordinibus, tertium, & quartum ordinem ad prouocandum cum missilibus & sagittis primo loco semper exire;qui si hostes in fugam vertere poterunt, ipsi cum equitibus persequuntur:si vero ab hostibus pulsi fuerint,redeunt ad primam & secundam aciem. & inter ipsas recipiunt se ad loca sua. Prima autem & secunda acies cum ad machæras,id est,spathas & pila (vt dicitur)ventum fuerit, totum sustinent bellum. In quinta acie ponebantur balistarii,funditores,tragularii,fustibulatores qui fustibalis lapides iaciunt. Fustibalus est longus pedes quatuor,cui per medium ligatur funda de corio,& vtraque manu impulsus, prope ad instar onagri dirigit saxa. Sextus ordo post omnes à firmissimis & scutatis & omni genere armorum munitus bellatores tenebat,quos antiqui Triarios appellabant. Hi vt requieti & integri acrius inuaderent hostes, post vltimas acies sedere consueuerant. Sed si quid in primis ordinibus accidisset,de eorum viribus reparationis spes tota pendebat. Omnes autem signarii,quàmuis pedites sint,loricas minores accipiebant, & galeas ad terrorem hostium vrsinis pellibus tectas. Centuriones verò habebāt cataphractas,& scuta,& galeas ferreas, transuersis & argentatis cristis,vt facilius agnoscerentur à suis. Illud autem sciendum est & modis omnibus retinendum, quòd commisso bello,prima ac secunda acies stabat immota. Triarii quoq; residebant. Ferentarii autem armatura leuis,& sagittarii,& funditores aduersarios prouocabant,ante aciem procedentes,si hostes fugare poterant,sequebantur:sed si eorum virtute ac multitudine premebantur, reuertebantur ad suos,& post eos stabant. Excipiebat autem prælium grauis armatura,& tanquàm murus, vt ita dicam,ferreus stabat,& non solum missilibus, sed etiam gladiis cominus dimicabant. Et si hostes fugassent,nō sequebatur grauis armatura,ne aciem suam ordinationémq; turbaret,et dispersos recurrētes hostes incompositos opprimeret, sed leuis armatura cum funditoribus,sagittariis,et equitibus fugiētes sequebatur inimicos. Hac dispositione ac cautela sine periculo legio vincebat,aut superata seruabatur incolumis,quia legionis vis est facile nec fugere,nec sequi:sed ne milites aliquando in tumultu prælii à suis contubernalibus aberrarent, diuersis cohortibus diuersa in scutis signa pingebāt. Preterea in aduerso vniuscuiusq; militis erat nomē literis ascriptū,addito ex qua essent cohorte,quá ve cēturia. Ex his autē apparet legionē bene institutā quasi inuictissimā esse ciuitatē,quę ōnia prælio necessaria secū vbiq; portaret:nec metueret repentinū hostiū superuentū,quæ etiā in mediis cāpis subitò fossa valloq; muniretur. Habet preterea legio tubicinēs,cornicines,buccinatores. Tubicines ad præliū vocant milites,et rursus receptui canunt. Cornicines quoties canunt,non milites sed signa ad eorum obtemperant nutum. Ergo quoties ad aliquod opus exituri sunt soli milites,tubicines canunt: quoties mouenda sunt signa,cornicines canūt. Classiarii autem appellantur buccinatores qui cornu ducunt exercitum: hoc insigne videtur imperii,

quia

quia classicum canit imperatore præsente, vel cum in militem capitaliter animad uertitur. Hoc enim ex imperialibus legibus fieri necesse est. Siue ergo ad vigilias vel angarias faciendas, siue ad opus aliquod, vel ad cursionem campi exeunt milites, tubicine vocante operantur. Rursus, tubicine admonente cessant. Cum autem mouentur signa, aut iam mota figēda sunt, cornicines canunt. Quod ideo in omnibus exercitiis & processibus custoditur, vt in ipsa pugna facilius obtem perent milites, siue eos pugnare, siue stare, siue sequi, vel redire præcipiunt duces. Siquidem ratio manifesta est, semper in acie debere fieri, quod necessario faciendum videtur in prælio. De singulis centuriis quaterni equites & quaterni pedites excubitum nocte faciunt. Et quia impossibile videbatur in speculis vigilantes singulos permanere, ideo in quatuor partes ad clepsidram sunt diuisæ vigiliæ, vt non amplius quàm tribus horis nocturnis necessarium sit vigilare. A tubicine omnes vigiliæ committuntur, & finitis horis à cornicine reuocantur. Constructa acie peditum, equites ponuntur in cornibus, ita vt loricati omnes et contecti iuncti sint peditibus: Sagittarii autem, vel qui loricas nō habent, longius euagentur: à fortioribus nanq; equitibus peditum protegenda sunt latera, & à velocioribus atque expeditis hostium cornua semper fundenda atque turbanda. Scire debet dux contra cuneos, hoc est globos hostiū, quot equites oporteat poni. Nam nescio qua occulta ratione imò penè diuina, alii contra alios dimicant melius: & qui fortiores vicerant, ab inferioribus sæpe vincuntur. Quòd si equites impares fuerint, more veterum, velocissimi cum scutis leuibus pedites ad hoc ipsum exercitati, iisdem miscendi sunt, quos expeditos quasi volitantes, velites nominabant. Quo facto, quàmuis fortissimi equites hostium euenerint, tamen aduersus mixtum agmen pares esse non possunt. Vnum hoc remedium omnes duces veteres inuenerunt, vt assuefacerent iuuenes currentes egregie, & inter binos equites, singulos ex his pedites collocarent cum leuioribus scutis, gladiis, atque missilibus. Elephanti in præliis magnitudine corporū, barritus horrore, formæ ipsius nouitate, homines equósque conturbant. Hos contra Romanum exercitum primus in Lucania rex Pyrrhus eduxit. Postea Hannibal in Aphrica, rex Antiochus in oriente, Iugurtha in Numidia, copiosos habuerunt, aduersus quos diuersa excogitarunt genera armorum. Nam Centurio in Lucania gladio manum, quam promuscidem vocant, vni abscidit: & bini cataphracti equi iungebantur ad currum, quibus insidentes clibanarii, sarissas, hoc est, longissimos cōtos, in elephantos dirigebant.

Alii contra elephantos, cataphractos milites immiserunt, ita vt in brachiis eorū, vel in cassidibus, vel humeris, aculei ingentes ponerentur ex ferro, ne elephas bellatorem contra se venientem posset apprehendere. Præcipue tamen antiqui velites aduersus elephantes ordinauerunt. Velites autem erant iuuenes leui armatura, corpore alacri, qui ex equis optime missilia dirigebant: hi equis præcurrentibus, ad latiores lanceas, vel maiora spicula beluas occidebant. Sed crescente audacia, postea collecti plures milites, pariter pila, id est, missilia in elephantes congerebant, eósque vulneribus elidebant. Illud additum est, vt funditores cum fustibalis & fundis, rotundis lapidibus destinatis, in illos per quos regebātur elephan

tes, cum

tes,cum ipsis turribus affligerent atque mactarent,quo nihil tutius inuenitur,postea venientibus beluis,quasi irrupissent aciem,spacium milites dabant: quę cum in agmen medium peruenissent,circumfusis vndique armatorum globis,à magistris militum absque vulneribus capiebantur illæsi. Sed optima ratio est,& ad victoriam plurimum cōfert,vt lectissimos de peditibus equitibusque, cum vicariis, comitibus, tribunisque vacantibus habeat dux post aciē in subsidiis præparatos, alios circa cornua,alios circa mediū: vt sicubi hostis vehemēter insistit, ne rumpatur acies,prouolent subitò,& suppleant loca,additaque virtute,inimicorum audaciam frangāt. Huius cautelam primi Lacones inuenerunt, imitati Carthaginenses. Alteram post hæc vbique seruarunt: hac dispositione nulla melior inuenitur. Nam directa acies hoc solum agere debet,petere vt hostē repellat,aut fundat. Si cuneus fit agendus,aut forfex,superfluos habere debebit,de quibus cuneum forficemque faciens ducenda sit. Gnauiter ex abundantibus ducitur. Nam si de loco suo ordinatum militē transferre cœperis,vniuersa turbabis. Quòd si bellatorum copia tibi non abundat,melius est habere aciem breuiorem, dummodo in subsidiis colloces plurimos. Cum explorator hostium latenter oberrat in castris, omnes ad tentorium suum per diem redire iubeātur: statim deprehenditur explorator. Cum consilium tuum cognoueris aduersariis proditum,dispositionem mutare te conuenit. Raro enim manet absconditum quod ad notitiam multitudinis iam peruenit. Fieri quid debeat tractato cū multis: quid vero facturus sis,cum paucissimis ac fidelissimis,vel potius ipse tecum. Hæc Martii operis præcepta per diuersos auctorū libros dispersa,Imperator inuicte,mediocritatem meam abbreuiare iussisti, ne vel fastidium nasceretur ex plurimis, vel plenitudo fidei deesset in paruis. Neque enim degenerauit in hominibus Martius calor,nec defectę sunt terrę,quæ Lacedæmones,quæ Athenienses,quæ Marsos,quę Samnites,quæ Pelignos,quæ ipsos progenuere Romanos. Nonne Epiri armis plurimum aliquando valuerunt? Nonne Macedones ac Thessali superatis Persis,vsque ad Indiam bellando penetrarunt? Dacos autem & Mysos & Thraces inter bellicosos semper fuisse manifestum est,vt ipsum Martem fabulæ apud eos natum esse confirment. Longum est si vniuersarum prouinciarum vires enumerare contendā,cū omnes in Romani imperii ditione consistant. Sed longa securitas pacis homines partim ad delectationē ocii,partim ad ciuilia traduxit officia: ita cura exercitii militaris primo negligentius agi,postea dissimulari, ad postremum olim in obliuionem perducta cognoscitur. *Martis patria*

FINIS.

Pagina 88 Linea 29 pro sagittariis Budæus annotauit sagisarciariis.
Pag. 98 versu 21 lege barritum.
Pag. 180 ab initio pagellæ hæc adiice, Philippus cum angustias maris quę Cyaneæ appellantur transnauigare propter Atheniensium classem quæ opportunitatem loci custodiebat non posset,scripsit Antipatro Thraciam rebellare, præsidiis quæ ibi reliquerat interceptis,vt se-
Pag. 211 versu 40 lege præsidium suorum.

